

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/175226>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-05 and may be subject to change.

HET SOCIAAL KLIMAAT VAN DE LEEFGROEP

H.L.A. Theunissen

HET SOCIAAL KLIMAAT VAN DE LEEFGROEP

HET SOCIAAL KLIMAAT VAN DE LEEFGROEP

Proefschrift
ter verkrijging van de graad van doctor
in de sociale wetenschappen
aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen,
op gezag van de Rector Magnificus Prof. dr. J.H.G.I. Giesbers
volgens besluit van het College van Decanen
in het openbaar te verdedigen
op donderdag 9 oktober 1986
des namiddags te 1.30 uur precies

door

Hubertus Leonardus Antonius Theunissen

geboren te Nijmegen

Nijmegen, 1986

Krips Repro Meppel

Promotoren: Prof.dr. J. Van Acker
Prof.dr. A.J.A. Felling
Coreferent: dr. J.H.L. Oud

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door een subsidie vanuit de
Coördinatiecommissie Wetenschappelijk Onderzoek Kinderbescherming

WOORD VAN DANK

Allereerst gaat mijn dank uit naar de bewoners en groepsleiders, die door hun medewerking dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt. Ik hoop met deze studie aan enige verbetering van 'hun klimaat' te kunnen bijdragen.

De leden van de begeleidingscommissie vanuit de Coördinatiecommissie Wetenschappelijk Onderzoek Kinderbescherming wil ik danken voor hun adviezen en voor het begrip voor de steeds weer optredende vertraging in de voortgang van het onderzoek. Met name Peter Adriani heeft als voorzitter van de commissie ervoor gezorgd, dat me de moed niet in de schoenen zonk.

Theo van de Weegen heeft als medewerker van de Research Technische Dienst van het Sociologisch Instituut de bijna gigantische hoeveelheid sociometrische data tot hanteerbare vormen teruggebracht en de multi-dimensionele ontvouwing uitgevoerd.

In verschillende fasen van het onderzoek zijn studenten mij tot steun geweest. Met name wil ik noemen Pieter Jansen, Annie Beulen en Gonne Stassen, Marianne Buys en tenslotte Geert Ariaans, die allen met hun doctoraalscripties een bijdrage leverden. Annelies Dröge en Hans Friederichs reisden als student-assistenten met mij door het land om de gegevens te verzamelen en zorgden ervoor dat deze gegevens in de vorm van data beschikbaar werden.

Tenslotte wil ik Jan van Schijndel danken voor zijn ijver in het klaarmaken van de tekst voor de drukker.

1. Inleiding en probleemstelling	1
2. Residentiële hulpverlening aan jongeren	5
2.1. Het terrein van de residentiële kinderbescherming	5
2.2. De plaats van de leefgroep binnen de residentiële organisatie	11
2.3. De taak van de groepsleiding en het functioneren van de leefgroep	17
2.3.1. Een functionele verdeling in de leefgroep	20
2.3.2. De opvoedingsstijl	25
2.3.3. De omgangsstijl van de bewoners	31
2.3.4. De relaties in de leefgroep	35
2.3.5. Verschillende typen leefgroepen	45
2.4. Samenvatting	48
3. Het sociaal klimaat van de leefgroep	49
3.1. Inleiding	49
3.2. Het begrip sociaal klimaat	51
3.3. Eigenschappen van het sociaal klimaat afgeleid uit de beleving	57
3.4. Eigenschappen van de relatiestructuur als onderdeel van het sociaal klimaat	72
3.5. Onderzoek op individueel niveau en groepsniveau: een ordening van eigenschappen	76
3.6. Verschillende gebieden van het sociaal klimaat	79
4. Probleemstelling en opzet van het onderzoek	81
4.1. Onderzoeksvragen en opzet van het onderzoek	81
4.2. De gegevens over de bewoners en groepsleiders. De indeling van leefgroepen	83
4.3. De constructie van vragen over de beleving van het sociaal klimaat	88
4.4. Sociometrie	91
4.5. Samenstelling van de onderzoeksgroep	96
4.6. Introductie van het onderzoek en de verzameling van de onderzoeksgegevens	101
5. De bewoners, de groepsleiders en de samenstelling van de leefgroep	105
5.1. De deelname aan het onderzoek	105

5.2. De achtergrond en het verblijf van de bewoners	110
5.3. Achtergrond en werkervaring van de groepsleiding	121
5.4. De samenstelling van de leefgroep	123
5.5. Samenvatting	129
 <i>6. Dimensies van het sociaal klimaat</i>	 <i>131</i>
6.1. Inleiding	131
6.2. Selectie van vragen op groepsniveau	132
6.3. Bepalen van het aantal factoren op groepsniveau	137
6.4. Interpretatie van de factoren op groepsniveau	141
6.5. Factor scores op groepsniveau	150
6.6. Interpretatie van de factoranalyse op de individuele antwoorden	153
6.7. Factor scores op individueel niveau	160
6.8. Vergelijking van twee soorten groepsindices	162
6.9. Samenvatting	163
 <i>7. Structurele eigenschappen van het sociaal klimaat</i>	 <i>165</i>
7.1. Enkele basisbegrippen in de graph-theorie	165
7.2. De verwerking van de sociometrische gegevens tot dichotome matrices	167
7.3. Structurele indices voor het relationele netwerk van bewoners	183
7.4. Structurele indices voor de bipartite relaties tussen bewoners en groepsleiders	187
7.5. Selectie van structurele indices	191
7.6. Samenvatting	193
 <i>8. Het verband tussen samenstelling, factoren en structurele kenmerken</i>	 <i>195</i>
8.1. Inleiding	195
8.2. De samenstelling van de bewonersgroep (AVB) en de factoren van het sociaal klimaat	197
8.3. De samenstelling van het team groepsleiding (AVG) en de factoren van het sociaal klimaat	203
8.4. De samenstelling van de bewonersgroep (AVB) en de structurele indices van het sociaal klimaat	205
8.5. De samenstelling van het team groepsleiding (AVG) en de structurele indices van het sociaal klimaat	210
8.6. De factoren en de structurele indices van het sociaal klimaat	215
8.6.1. De factoren over de bijdrage door de bewonersgroep aan de functionele imperatieven (MVB) en de structurele indices	215

8.6.2. De factoren over de omgangsstijl van de bewonersgroep (SB) en de structurele indices	217
8.6.3. De factoren over de bijdrage door het team groepsleiding aan de functionele imperatieven (MVG) en de structurele indices . . .	221
8.6.4. De factoren over de opvoedingsstijl van het team (SG) en de structurele indices	222
8.7. Samenvatting	224
 <i>9. Type tehuis, soort van organisatie en samenstelling qua geslacht</i>	 227
9.1. Inleiding	227
9.2. Het type tehuis	229
9.3. De soort van organisatie	236
9.4. De samenstelling van de leefgroep qua geslacht	243
 <i>10. Conclusie en toepassing in de praktijk</i>	 251
10.1. Enkele conclusies voor ons onderzoek	251
10.2. De leefgroep	252
10.3. Het tehuis	258
10.4. De organisatie van de residentiële hulpverlening	261
 <i>Summary</i>	 267
 <i>Literatuurlijst</i>	 275
 <i>Bijlagen</i>	 289
Bijlage 1. Introductiebrieven	290
Bijlage 2a. Vragen over achtergrond en verblijf van de bewoners	294
Bijlage 2b. Vragen over achtergrond en werkervaring van groepsleiding	296
Bijlage 3. Vragenlijst over het sociaal klimaat	296
Bijlage 4. Sociometrische procedure	299
Bijlage 5a. Frequentieverdelingen van de antwoorden op de vragen over groepsleiding en bewoners	301
Bijlage 5b. De verdeling van groepsgemiddelden van de vragen over groepsleiding en bewoners	306
Bijlage 6a. Correlatietabellen per gebied van het sociaal klimaat over de per leefgroep geaggregeerde antwoorden	309
Bijlage 6b. Correlatietabellen per gebied van het sociaal klimaat over de individuele antwoorden op de vragen	312
Bijlage 7. Figuren met de eigenwaarden van de factoranalyse per gebied van het sociaal klimaat (groepsniveau)	316

Bijlage 8. De gegevens op groepsniveau	317
Bijlage 9. De gemiddelden per categorie als basisgegevens voor de multi-dimensionele ontvouwing	322
<i>Curriculum vitae</i>	325

1. INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Nog steeds worden jeugdigen in een tehuis geplaatst, wanneer de opvoeding niet naar wens verloopt en in een impasse raakt. Over het algemeen wordt het tehuis gezien als een noodzakelijk kwaad. Pas wanneer de problemen hoog zijn opgelopen, wordt tot plaatsing in een tehuis overgegaan. Dit wordt dan gezien als een laatste poging tot een oplossing. Zeker voor jonge kinderen wordt de schadelijke invloed van een dergelijke maatregel te groot geacht om deze te kunnen rechtvaardigen (IWRV*, 1984). Meer en meer komt dan ook vooral oudere jeugd in de kinderbeschermingstehuizen voor. In verband hiermee is het vooral de opvang van oudere jeugd die door de groepsleiding als problematisch wordt ervaren. Mede in overleg met het WIJN** is daarom besloten dit onderzoek te beperken tot de oudere jeugd (ongeveer 12 tot 20 jaar) in de kinderbeschermingstehuizen.

Naast de terughoudendheid in het plaatsen en een toename van oudere jeugd, wordt de residentiële organisatie geconfronteerd met sanering en bezuiniging. Enerzijds is er een streven naar meer onderlinge samenwerking, anderzijds moeten de instellingen met elkaar concurreren in de slag om subsidiegelden.

De residentiële opvoeding en hulpverlening is een complex gebeuren van allerlei strategieën en disciplines, die op elkaar afgestemd dienen te worden. Met de opkomst van allerlei therapeutische methoden dreigt de (ortho)pedagogiek enigszins in het gedrang te komen. Hoewel de verschillende therapeutische methoden een waardevolle bijdrage leveren, is de omgang van de groepsleider met de jongere de basis van waaruit vertrokken dient te worden. Niet alleen moet men ervoor waken dat de normale ontwikkeling van de jongere gedurende het verblijf in het tehuis voortgang kan vinden, het dagelijks samenleven is ook een effectief aangrijpingspunt om de opvoedingsproblemen aan te pakken. Deze studie beperkt zich dan ook tot de opvoeding in de leefgroep voortvloeiend uit de omgang van groepsleiding met jongeren.

De leefgroep is binnen het tehuis een duidelijk afgebakende eenheid van samenleving, waar de jongeren in meerdere of mindere mate op zijn aangewezen, afhankelijk van hoe gesloten of geïsoleerd het tehuis is ten opzichte

* Interdepartementale Werkgroep Residentiële Voorzieningen voor Jeugdigen.

** Werkverband Integratie Jeugdwelzijnswerk Nederland.

van de omgeving. Het is de taak van de groepsleiding een evenwicht te vinden tussen het leggen van een relatie met elk van de jongeren en het beïnvloeden van de totale situatie in de leefgroep. Dit moet zodanig gebeuren dat er sprake is van een 'therapeutisch klimaat'. Aan een verdere uitwerking en operationalisatie van dit begrip klimaat heeft het tot nu ontbroken. Met onze studie willen we theoretisch en methodologisch een bijdrage leveren aan het opheffen van deze lacune.

In hoofdstuk 2 geven we een beschrijving van het veld van de residentiële kinderbescherming. Allereerst schetsen we een indeling van de tehuizen naar vier verschillende typen. Vervolgens wordt de leefgroep geplaatst binnen de residentiële organisatie op grond waarvan we komen tot een indeling in drie organisatievormen.

De taak van de groepsleiding en het functioneren van de leefgroep wordt beschreven aan de hand van opvattingen over hoe het klimaat in de leefgroep gestalte dient te krijgen, wil het 'therapeutisch' zijn, en aan de hand van onderzoeksliteratuur. Deze beschrijving vormt de basis voor het definiëren van het sociaal klimaat van de leefgroep.

In hoofdstuk 3 wordt het sociaal klimaat van de leefgroep gedefinieerd als een verzameling eigenschappen van de leefgroep. Nadruk ligt op de mogelijkheid om de ene leefgroep van de andere te kunnen onderscheiden. De belangrijkste vraag binnen dit hoofdstuk is welke eigenschappen van het sociaal klimaat deel uit maken. Aan de hand van onderzoeksliteratuur wordt een indeling van eigenschappen ontwikkeld. Er wordt daarbij onderscheid gemaakt tussen aan de ene kant eigenschappen, die afgeleid zijn uit de beleving van het klimaat door bewoners en groepsleiders en aan de andere kant structurele eigenschappen, die gebaseerd zijn op de relaties tussen de bewoners onderling en op de relaties tussen bewoners en groepsleiders. Het sociaal klimaat van de leefgroep wordt uiteengelegd in de volgende gebieden: Functionele eigenschappen voortvloeiend uit het samenleven, eigenschappen van de opvoedingsstijl van de groepsleiding, eigenschappen van de omgangsstijl van de bewoners en structurele eigenschappen gebaseerd op de relaties binnen de leefgroep. Ons onderzoek gaat over eigenschappen van groepen, die duidelijk onderscheiden moeten worden van individuele eigenschappen. Dit wordt schematisch uitgewerkt.

In hoofdstuk 4 komen de probleemstelling en opzet van het onderzoek aan de orde. De probleemstelling van ons onderzoek omvat het definiëren en operationaliseren van het sociaal klimaat van de leefgroep. De probleemstelling kan in de volgende onderzoeksvragen uiteengelegd worden:

Welke dimensies (factoren) liggen ten grondslag aan de gemeenschappelijke beleving van het sociaal klimaat?

Welke structurele kenmerken van de relaties in de leefgroep zijn bruikbaar om het sociaal klimaat van de leefgroep te typeren?

Is er een samenhang tussen de samenstelling van de leefgroep en het sociaal klimaat? Is er een samenhang tussen factoren en structurele kenmerken? Deze vragen kunnen worden opgevat als een vraag naar validering van de door ons ontwikkelde indices voor het sociaal klimaat.

Is op grond van de samenstelling en het sociaal klimaat van de leefgroep een differentiatie in leefgroepen mogelijk naar gelang het type tehuis, de soort van organisatie en de samenstelling van de leefgroep qua geslacht?

Allereerst wordt in dit hoofdstuk een overzicht gegeven van de door ons te verzamelen achtergrond- en verblijfsgegevens, waarmee de onderzoeksgroep in zijn geheel en de samenstelling van elke leefgroep afzonderlijk kan worden beschreven.

Vervolgens wordt beschreven hoe aan de hand van de in hoofdstuk 3 ontwikkelde indeling naar gebieden en eigenschappen van het sociaal klimaat een vragenlijst voor bewoners en groepsleiders is samengesteld. De vragenlijst valt in twee delen uiteen. In het eerste deel wordt gevraagd naar hoe bewoners en groepsleiders zichzelf en elkaar als subgroepen beleven. Het tweede deel wordt gevormd door een sociometrische procedure.

Tenslotte wordt in dit hoofdstuk de samenstelling van de onderzoeksgroep en de introductie van het onderzoek bij de tehuizen beschreven.

In hoofdstuk 5 beschrijven we de karakteristieken van de bewoners en groepsleiders in onze onderzoeksgroep en vergelijken deze met de resultaten uit de onderzoeksliteratuur. Dit geeft een indicatie in hoeverre onze onderzoeksgroep een afspiegeling vormt van de populatie bewoners en groepsleiders. Omdat het sociaal klimaat in de leefgroep mogelijk beïnvloed wordt door de samenstelling van de leefgroep qua achtergrond en verblijf van de bewoners respectievelijk achtergrond en werkervaring van de groepsleiders, gaan we vervolgens na of de leefgroepen binnen ons onderzoek qua samenstelling van elkaar verschillen. Bekeken wordt of deze samenstelling varieert met het type tehuis en soort van organisatie.

In hoofdstuk 6 wordt beschreven welke dimensies (factoren) met behulp van factor analyse door ons zijn gevonden. De belangrijkste vraag die aan de orde komt, is of de in hoofdstuk 3 geformuleerde eigenschappen, gebaseerd op de beleving van het sociaal klimaat, empirisch kunnen worden teruggevonden. Twee methoden om te komen tot indices op groepsniveau worden gevolgd en de resultaten van beide analyses worden met elkaar vergeleken.

In hoofdstuk 7 worden de structurele indices ontwikkeld, gebaseerd op de relaties tussen de bewoners onderling en op de bipartite relaties tussen be-

woners en groepsleiders. Beschreven wordt hoe daarvoor de ruwe sociometrische gegevens zijn omgezet in dichotome matrices.

De validering van ons instrument voor het sociaal klimaat van de leefgroep komt in hoofdstuk 8 aan de orde. We gaan voor de verschillende gebieden van het sociaal klimaat de samenhang na met de samenstelling van de leefgroep. Op grond van een analyse van de samenhang tussen factoren van het sociaal klimaat en structurele indices van het sociaal klimaat bekijken we in hoeverre het gebruik van structurele indices bijdraagt aan de traditionele operationalisatie van het sociaal klimaat.

In hoofdstuk 9 gaan we de mogelijkheid na om leefgroepen qua samenstelling en sociaal klimaat van elkaar te onderscheiden. Met behulp van de zogenaamde multi-dimensionele ontvouwing beschrijven we de karakteristieken van de leefgroepen respectievelijk uit de verschillende typen tehuizen, uit de verschillende organisatievormen en naar gelang de samenstelling qua geslacht. Voor de praktijk betekent dit de mogelijkheid om leefgroepen in samenstelling en klimaat van elkaar te onderscheiden, wat kan bijdragen tot een differentiatie in voorzieningen.

Onderzoek dient uiteindelijk een bijdrage te leveren aan de praktijk van opvoeding en hulpverlening. In hoofdstuk 10 wordt aangegeven hoe op basis van onderzoek een profiel van het sociaal klimaat van een leefgroep kan worden geschetst. Met een beschrijving van dit profiel wordt het mogelijk het methodisch werk in de leefgroep te ondersteunen. Een beschrijving van het klimaat kan de basis vormen voor training van de groepsleiding en voor gerichte interventies zoals het organiseren van groepsgesprekken. Het wordt op deze manier mogelijk de ontwikkelingen in de leefgroep te volgen en zo nodig bij te sturen. Dit uiteraard steeds met de opvoeding en behandeling van de individuele jongere voor ogen. Tenslotte wordt in dit hoofdstuk aangegeven, wat de door ons gevonden onderzoeksresultaten kunnen betekenen voor het beleid op het terrein van de residentiële hulpverlening aan jongeren.

2. RESIDENTIELE HULPVERLENING AAN JONGEREN

2.1. HET TERREIN VAN DE RESIDENTIELE KINDERBESCHERMING

De residentiële kinderbescherming is aan verandering onderhevig. Enkele van deze veranderingen zullen in dit hoofdstuk worden geschetst. In deze paragraaf zullen we allereerst het terrein van de residentiële kinderbescherming beschrijven met name zullen we aangeven hoe verschillende typen tehuizen kunnen worden onderscheiden aan de hand van een traditionele indeling. In § 2.2 zullen we een indeling naar soorten voorzieningen maken op grond van de plaats van de leefgroep binnen de residentiële organisatie. Dit laatste sluit aan op de veranderingen die zich op dit moment in de hulpverlening voordoen. In § 2.3 beschrijven we aan de hand van de literatuur de taak van de groepsleiding en het functioneren van de leefgroep. Deze beschrijving zal de basis vormen voor het inhoudelijk definiëren van het sociaal klimaat van de leefgroep.

Uithuisplaatsing kan onvrijwillig gebeuren op grond van een maatregel van de kinderrechter. Dit gebeurt meestal via een voogdijvereniging. Op basis van vrijwilligheid plaatsen instanties uit de ambulante hulpverlening zoals de Regionale Instelling voor de Ambulante Geestelijke Gezondheidszorg (RIAGG), Jongeren Advies Centrum (JAC), maatschappelijk werk en dergelijke. Men neemt over het algemeen aan dat de jongeren met een justitiële plaatsing veelal een problematischer achtergrond hebben dan de vrijwillig geplaatste jongeren. Dit wordt in onderzoek bevestigd (Van der Ploeg, 1979; Bastiaansen & Felling, 1976). Zo vinden de laatste auteurs in hun onderzoek dat vergeleken met de vrijwillige plaatsingen de justitieel geplaatste kinderen vaker afkomstig zijn uit onvolledige gezinnen, vaker een eerdere tehuis-plaatsing achter de rug hebben en tenslotte blijken de justitieel geplaatsten op grotere afstand van de plaats van herkomst te worden geplaatst.

De wijze van plaatsing in een tehuis doet vrijwel geen recht aan het door de IWJ* (1976) vastgelegde streven om jongeren de gelegenheid te geven zelfstandig medische of psychosociale hulp te kiezen. Mogelijk wordt hierdoor al de kiem gelegd voor problemen tijdens het verblijf in het tehuis.

* Interdepartementale Werkgroep Jeugdwelzijn.

De IWRV (1984) bepleit de instelling van een regionaal werkzaam Jeugd Hulp en Advies Team (JHAT), dat de beslissing om uit huis te plaatsen toetst en adviseert waar een plaatsing het best kan geschieden. Men hoopt op deze wijze de mogelijkheden van ambulante en residentiële hulpverlening beter te kunnen afwegen en plaatsing zo dicht mogelijk bij de plaats van herkomst te bewerkstelligen (regionalisatie).

Het aantal kinderen in tehuizen is de afgelopen twintig jaar sterk gedaald (Knorth, Van den Bergh & Van der Ploeg, 1984). Van deze kinderen wordt minder dan de helft met een maatregel van de kinderrechter geplaatst (Dir. Kind., 1983*. Dit betekent dat men in de leefgroepen justitieel en vrijwillig geplaatsten naast elkaar kan aantreffen, wat door de IWRV (1984) wordt toegejuicht. Overigens leidt een maatregel van de kinderrechter niet zonder meer tot plaatsing in een tehuis: In 1982 werd slechts 25 % van de onder een maatregel vallende jongeren in een tehuis geplaatst (Dir. Kind., 1983).

Al naar gelang doelstelling en wijze van financiering kunnen verschillende soorten tehuizen worden onderscheiden. De financiering vindt plaats vanuit verschillende ministeries (Justitie, WVC, Onderwijs). Dit staat de ontwikkeling van een samenhangend beleid in de weg, wat heeft geleid tot het instellen van de eerder genoemde interdepartementale werkgroepen IWJ en IWRV.

Ons onderzoek blijft beperkt tot de door het ministerie van justitie erkende en gefinancierde tehuizen ofwel de kinderbeschermingstehuizen. Ten tijde van het onderzoek bestonden er ook niet-erkende tehuizen, waarvan financiering plaats vond vanuit de gemeentelijke bijstand of eigen bijdrage door de ouders. Het bestand van deze niet erkende tehuizen was alleen globaal te schatten, omdat de tehuizen niet of nauwelijks landelijk zijn geregistreerd**. Inmiddels zijn er maatregelen genomen om deze tehuizen op te nemen in een bestand van door het ministerie van WVC erkende tehuizen dan wel door sanering tehuizen te laten vervallen. Uit praktische overwegingen hebben we er voor ons onderzoek van afgezien de niet-erkende tehuizen bij ons onderzoek te betrekken.

De BJ-internaten zijn ontstaan vanuit het Bijzonder Jeugdwerk (BJ) en vallen rechtstreeks onder het ministerie van WVC. Zij herbergen overwegend oudere jeugd en lijken enigszins op de tehuizen die aan ons onderzoek hebben mee gedaan. Wel komen de in BJ-internaten verblijvende jeugdigen,

* Directie Kinderbescherming, Jaarverslag 1981/1982.

** In 1979 verscheen een inventarisatie door de IWRV van residentiële en semi-residentiële voorzieningen voor jeugdigen, waarin ook de niet-erkende tehuizen zo veel mogelijk zijn opgenomen.

vergeleken met de jeugdigen uit de kinderbeschermingstehuizen, minder vaak uit gebroken gezinnen (Van der Ploeg, 1979). Twee BJ-internaten zijn betrokken geweest in vooronderzoek ter ontwikkeling van de binnen deze studie gebruikte vragenlijst over het sociaal klimaat (Jansen, 1980).

Er kunnen naar gelang de doelstelling van opname verschillende typen tehuizen worden onderscheiden (zie ook Gids voor de hulpverlening aan jeugdigen, 1981). De indeling van de tehuizen staat nogal ter discussie. In een WIJN-rapport (1980) wordt er voor gepleit de bestaande indeling zodanig te herzien dat de tehuizen alleen onderscheiden worden naar de mate waarin aandacht wordt geschonken aan behandeling van jeugdigen. Daarnaast pleit de IWRV (1984) voor het opheffen van de bestaande indeling van tehuizen. Er wordt een nieuwe indeling voorgesteld die nogal verschilt van de indeling ten tijde van ons onderzoek. Er wordt door de IWRV alleen nog een onderscheid gemaakt tussen enerzijds zogeheten piramide-voorzieningen, die landelijk werkzaam zijn en anderzijds zogeheten hoogvlakte-voorzieningen, die regionaal werkzaam, kleinschalig en multifunctioneel van aard zijn. In de laatstgenoemden zou vooral gewerkt moeten worden volgens een systeem van interne differentiatie. Er zijn zo veel mogelijk behandelingsvormen ondergebracht binnen één organisatorisch verband.

De IWRV (1984) noemt de *hoogvlakte* een niet vast omlijnd patroon van voorzieningen, waar het hulpaanbod uiteenloopt in verschillende differentiaties:

"eenheden voor dagbehandeling,
leefgroepen eenheden,
een grootschaliger eenheid, ook te noemen scala-eenheid, met faciliteiten voor onderwijs, arbeid en vrije tijd (eventueel ten behoeve van meer dan een regio),
een of meer kamertrainingscentra,
gezinshuis,
kort-verblijfsopvang/crisisopvang" (IWRV, 1984, p. 55)

In haar eindrapport bepleit de IWJ (1976) regionalisatie van de hulpverlening aan jongeren en de vestiging van kleinschalige voorzieningen voor jongeren.

"Deze moeten zoveel mogelijk worden ondergebracht in de bestaande woonbuurten, zodat jongeren in de hun vertrouwde omgeving kunnen blijven wonen." (IWJ, 1976, p.16)

Dit streven wordt door de IWRV (1984) overgenomen en vertaald in kleinschaligheid en regionalisatie. Met het eerste wordt een zo natuurlijk mogelijk leefklimaat nagestreefd, waarbij contacten buiten de leefgroep mogelijk worden gemaakt en de leefgroep in een huis in een buurt is ondergebracht. Regionalisatie impliceert een zo gering mogelijke afstand tussen het tehuis en het oorspronkelijk milieu van herkomst. De oorspronkelijke opvoeders blijven zo veel mogelijk betrokken bij de opvoeding en de behandeling wordt hierop afgestemd.

Voor ons onderzoek zullen we aandacht schenken aan wat de IWRV verstaat onder leefgroepeenheden:

"Met leefgroepeenheden bedoelt de werkgroep kleinschalige woonvormen voor jeugdigen, die residentiële behandeling behoeven, waarin zoveel mogelijk een normale leef- en gezinssituatie wordt benaderd. Leefgroepeenheden kunnen onderling sterk gedifferentieerd zijn. Daarnaast hebben alle leefgroepeenheden een aantal gelijke kenmerken. Leefgroepeenheden zijn onderling gelijk ten aanzien van de volgende aspecten:

De jeugdigen van de leefgroepeenheden maken gebruik van de reguliere onderwijs-, arbeids- en vrijetijdsvoorzieningen. Er wordt voor deze jeugdigen in principe geen beroep gedaan op interne onderwijs-, arbeids- en vrijetijdsvoorzieningen van de hoogvlakte. Leefgroepeenheden zijn in woonwijken gesitueerd en zijn in principe co-educatief. De jeugdigen worden niet uitsluitend als groep, maar ook als individu, met eigen, persoonlijke kenmerken en behoeften benaderd.

Leefgroepeenheden kunnen ten aanzien van de volgende aspecten onderling verschillen:

Ze kunnen onderling variëren naar grootte. Te denken valt aan groepen van 6 tot 10 jeugdigen. Overigens komen thans ook groepen van 12 voor. Vervolgens kan er differentiatie zijn naar leeftijdsopbouw. Er kan gekozen worden voor verticale leeftijdsopbouw (benadering gezinssituatie) of voor horizontale groepen (peer-groups).

Voorts kunnen bovendien enkele leefgroepeenheden zich profileren, hetgeen zowel kan inhouden verschillende accenten in de aangeboden functies (bijvoorbeeld meer verpleegkundig accent) als ten aanzien van de doelgroep (bijvoorbeeld MBD-kinderen, autistische kinderen, debiele kinderen) als ten aanzien van de methodiek.

(...) profilering mag niet bemoeilijken dat de hoogvlakte als geheel blijft voldoen aan de breedte van de vraag. Dit moet mogelijk worden

door het streven naar flexibele inzetbaarheid van specifieke behandelingsdeskundigen.

In het afgelopen decennium is de ontwikkeling van grotere tehuizen naar leefgroepen eenheden, doorgaans als onderdeel van een grotere inrichting, ingezet. Een verdere ontwikkeling van kleinschaligheid is wenselijk." (IWRV, 1984, p. 58)

De *piramide-voorzieningen* zijn specialistisch van aard. Het gaat om behandeling van zeer gecompliceerde of specialistische problemen, waarvoor slechts een beperkt aantal landelijk werkzame voorzieningen noodzakelijk zouden zijn. Gedacht wordt enerzijds aan jeugdpsychiatrische behandeling, anderzijds aan een combinatie van tehuizen voor zeer intensieve behandeling met rijksinrichtingen voor heropvoeding.

Voor de financiering van de tehuizen wordt door het ministerie van justitie een indeling in verschillende soorten tehuizen gehanteerd. Naarmate er meer sprake is van behandeling, is de leefgroep kleiner en is er meer personeel (groepsleiding en staf). De in dit onderzoek gehanteerde indeling in verschillende typen tehuizen is op deze indeling gebaseerd.*. We maken onderscheid tussen tehuizen voor normale jeugd (N), behandelingstehuizen (B), tehuizen voor zeer intensieve behandeling (ZIB), rijksinrichtingen (R) en overige tehuizen. Het verblijf in deze laatste categorie van tehuizen is meestal van korte duur. Het gaat hier om voorzieningen voor crisisinterventie, opvang, ongehuwde moeders, begeleide kamerbewoning, observatie en dergelijke (zie Van der Ploeg, 1984a).

De *tehuizen voor normale jeugd* komen het meest voor. Met normaal wordt verstandelijk normaal begaafd bedoeld. Het gaat hier om jongeren met een problematische achtergrond, hetzij vanuit de gezinssituatie, hetzij door gedragsmoeilijkheden. In tegenstelling tot wat gebruikelijk is, rekenen wij de tehuizen voor werkende en studerende jeugd en vakinternaten in ons onderzoek ook tot de tehuizen voor normale jeugd. De tehuizen voor werkende en studerende jeugd zijn vlak na de oorlog ontstaan om met name de oudere jeugd de gelegenheid te bieden meer zelfstandig te werken en te studeren. De meeste van deze tehuizen zijn inmiddels overgegaan in projecten begeleide kamerbewoning.

De vakinternaten zijn bedoeld voor jongeren die naast sociale problemen ook problemen hebben met het volgen van onderwijs. Er wordt intern de mogelijkheid van beroepsonderwijs geboden en in verband hiermee zijn deze te-

* Zie Gids voor de hulpverlening aan jeugdigen waarin de voorzieningen worden geklassificeerd en beschreven.

huizen vrij groot. De vakinternaten bestaan over het algemeen vrij lang en zijn soms nog in de vorige eeuw opgericht. In die tijd werd de natuur een belangrijke plaats toegekend, waardoor de internaten meestal tamelijk geïsoleerd liggen in een bosrijke omgeving in het oosten of zuiden van het land. Het vakinternaat is wat de IWRV (1984) een 'scala-eenheid' noemt. Gedeeltelijk wil de IWRV het vakinternaat onder de hoogvlakte rekenen. Een aantal van deze internaten zal echter moeten worden beschouwd als landelijk werkzaam. De IWRV geeft geen definitieve classificatie. Wij zullen voor ons onderzoek de vakinternaten rekenen tot de tehuizen voor normale jeugd.

Het zal duidelijk zijn dat de tehuizen binnen de categorie 'tehuizen voor normale jeugd' onderling nogal kunnen verschillen qua werkwijze en qua ligging van het tehuis. Deze tehuizen kunnen worden gezien als onderdeel van de door de IWRV (1984) bedoelde hoogvlakte.

In de *behandelingstehuizen* worden jeugdigen opgenomen van wie wordt aangenomen dat de problematiek zodanig is dat een meer intensieve benadering noodzakelijk is. In vergelijking met de tehuizen voor normale jeugd is de groepsgrootte kleiner en het aantal groepsleiders groter. Er zijn meer stafleden aanwezig zoals bijvoorbeeld orthopedagogen, psychologen of een psychiater. Met deze uitbreiding van personeel ontstaat vooral in deze tehuizen de noodzaak het samenleven in de leefgroep en de veelal gespecialiseerde diagnostiek en therapie op elkaar af te stemmen (Kok, 1977).

Een speciaal soort behandelingstehuizen vormen de *tehuizen voor zeer intensieve behandeling*. In deze tehuizen is de groepsgrootte weer wat kleiner en is meer staf aanwezig vergeleken met de vorige categorie. Vermoedelijk gaat men er vanuit, dat de intensiteit van behandeling nauw samenhangt met het aantal personeelsleden dat daarbij betrokken is. Het gaat hier om vrij grote tehuizen. Een aantal van hen kwam in het verleden in de publiciteit in verband met vermeende onrechtmatigheden. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat deze tehuizen net als de rijksinrichtingen veelal worden gebruikt als een laatste uitwijkmogelijkheid voor jongeren die men elders niet kan handhaven. Het zijn vaak tehuizen met een lange voorgeschiedenis tot in de vorige eeuw en ook hier is de ligging meestal geïsoleerd. Sommige tehuizen kennen gesloten of besloten afdelingen, waar jeugdigen geplaatst worden, die zich met weglopen aan behandeling willen onttrekken dan wel geacht worden een gevaar te zijn voor anderen of zichzelf.

De tot nu toe beschreven tehuizen zijn allen ontstaan vanuit particulier initiatief. De *rijksinrichtingen* daarentegen vallen rechtstreeks onder het ministerie van justitie. Er zijn rijksinrichtingen waar de nadruk ligt op straf (tuchtschool) en inrichtingen waar de nadruk ligt op heropvoeding. De laatste soort is in dit onderzoek betrokken, omdat in de tuchtscholen het opvoeden en samenleven minder nadruk krijgt. Evenals bij de tehuizen voor

zeer intensieve behandeling komen ook hier gesloten en besloten afdelingen voor en over het algemeen heeft de inrichting als geheel een niet zo toegankelijk karakter. De rijksinrichtingen hebben een opnameplicht, dat wil zeggen plaatsing van een jongere kan niet worden geweigerd. Dit in tegenstelling tot de particuliere tehuizen, die de mogelijkheid hebben opname te weigeren. De rijksinrichtingen krijgen zo het karakter van een laatste uitwijkmogelijkheid.

Er resteren zoals eerder aangegeven nog meer typen tehuizen. Hier krijgt het samenleven in de leefgroep veelal minder nadruk omdat het bijvoorbeeld gaat om kortdurende crisisopvang (zie Van der Ploeg, 1984a). Deze tehuizen worden daarom niet in ons onderzoek betrokken.

Kort samengevat kunnen we de residentiële kinderbescherming als volgt beschrijven. Plaatsing in een tehuis kan langs velerlei wegen geschieden. Meest in het oog springt het verschil tussen plaatsing met en plaatsing zonder een maatregel van de kinderrechter. Dit onderzoek beperkt zich tot de door het ministerie van justitie erkende tehuizen. Er wordt onderscheid gemaakt tussen tehuizen voor normale jeugd (N), behandelingstehuizen (B), tehuizen voor zeer intensieve behandeling (ZIB) en rijksinrichting (R). Deze indeling is nogal globaal en staat op dit moment ter discussie. Vanuit de overheid wordt ernaar gestreefd het netwerk van voorzieningen te reorganiseren, waarbij regionalisatie van de hulpverlening en kleinschaligheid belangrijke uitgangspunten vormen. Een dergelijke verandering heeft consequenties voor de plaats van de leefgroep binnen de residentiële organisatie.

2.2. DE PLAATS VAN DE LEEFGROEP BINNEN DE RESIDENTIELE ORGANISATIE

De laatste jaren is er veel veranderd in de wijze waarop de residentiële organisatie is ingericht. Dit heeft gevolgen voor de plaats van de leefgroep in de organisatie. Er bestaat een tendens tot steeds verdergaande decentralisatie, waarbij de leefgroep zo veel mogelijk autonoom functioneert (Mayer, Richman & Balcerzak, 1978; Willemsen, 1982).

Hoe de verhouding is tussen de leefgroep en de totale organisatie kan sterk verschillen en hangt af van de grootte van de instelling. Bij de in dit onderzoek betrokken tehuizen kunnen ruwweg drie organisatievormen worden onderscheiden. In de eerste vorm functioneert de leefgroep als een kleinschalige voorziening. Bij de tweede vorm gaat het om een middelgroot tehuis,

waarin enkele leefgroepen zijn samengebracht. Tenslotte zijn er de grootschalige voorzieningen. In deze paragraaf zullen we de plaats van de leefgroep binnen deze drie organisatievormen beschrijven.

Afhankelijk van de plaats van de leefgroep binnen de organisatie, kan er gesproken worden van een therapeutisch milieu. Binnen dit milieu kunnen verschillende strategieën worden toegepast en kan men naar soorten leefgroepen differentiëren. We zullen in deze paragraaf aan de hand van opvattingen van verschillende auteurs laten zien, dat de organisatievorm van een tehuis bepalend is voor of er van een milieu, strategie of interne differentiatie sprake is. Wij veronderstellen dat de soort van organisatie van invloed kan zijn op het sociaal klimaat van de leefgroep. In deze paragraaf beschrijven we de verschillende soorten organisaties. In hoofdstuk 9 zullen we nagaan in hoeverre het sociaal klimaat van de leefgroep samenhangt met een bepaalde soort organisatievorm.

A. De leefgroep als kleinschalige voorziening

Hier is de decentralisatie het verste doorgevoerd. Elke leefgroep is afzonderlijk in een huis ondergebracht. Dit huis is meestal gelegen in een wijk van een stad. Directie, staf en administratie zijn min of meer apart gehuisvest. De leefgroepen functioneren -zeker voor wat het dagelijks samenleven betreft- autonoom. De jongeren hebben de mogelijkheid om in de stad naar school te gaan of te werken. Vriendschap buiten de leefgroep is goed mogelijk en de vrije tijdsbesteding kan zich goeddeels buiten de leefgroep afspelen. Met deze organisatievorm wordt beoogd de normale ontwikkeling zo min mogelijk te verstoren met name door de negatieve effecten van het institutionele leven (Goffman, 1961) op te heffen. De nadruk ligt veelal op het in stand houden van contact met het oorspronkelijk milieu van opvoeding. Men probeert zo veel mogelijk stigmatisering van de jongere te voorkomen. Dit stuit in de praktijk soms op problemen, doordat buurtbewoners zich verzetten tegen huisvesting van de groep in hun straat. Ook in de noodzakelijke samenwerking met scholen en bedrijven ontmoet men niet altijd begrip voor deze groep jongeren (Bakal, 1979). Een levendige beschrijving van deze soort voorziening geeft Wortmann (1978).

In ons onderzoek komt deze organisatievorm, zoals nog zal blijken, alleen voor bij de tehuizen voor normale jeugd. Er zijn echter ook wel behandelings-tehuizen, die met dit soort kleinschalige voorzieningen werken (Willemsen, 1982). Deze zijn toevallig buiten onze onderzoeksgroep komen te vallen.

Het kan zijn dat voor de orthopedagogische functie de kleinschalige organisatievorm voor behandelingstehuizen nadelen inhoudt, temeer daar deze functie bij deze tehuizen meer nadruk dient te krijgen. Bettelheim (1974) en Kok (1978bc) wijzen erop dat in de kleinschalige organisatievorm de afstand

tussen staf en groepsleiding niet alleen letterlijk maar ook figuurlijk te groot kan worden. Incidentele, dagelijkse contacten zijn niet goed mogelijk, doordat de staf veelal elders is gehuisvest. Ook Willemsen (1982) onderkent dit gevaar en stelt dat het beleid zo veel mogelijk geformaliseerd moet worden om wildgroei te voorkomen. In ieder geval functioneert de totale residentiële organisatie niet meer als een geïntegreerd milieu.

Dit soort voorzieningen heeft geheel eigen mogelijkheden om met name het zelfstandig functioneren van de jongeren te bevorderen. De relatieve autonomie van de leefgroep betekent echter wel dat de orthopedagogische functie gevaar loopt. De groepsleiding moet tamelijk zelfstandig vorm geven aan opvoeding en behandeling.

B. De leefgroep in de middelgrote voorziening

Ten hoogste drie of vier leefgroepen zijn bij elkaar gehuisvest met naastgelegen ruimtes voor directie, staf, administratie en huishoudelijke voorzieningen. Ook deze tehuizen zijn meestal gelegen in een wijk van een stad. Het moge duidelijk zijn dat hier het voordeel van een zo natuurlijk mogelijke omgeving gecombineerd kan worden met het handhaven van de orthopedagogische functie vanuit de staf. In ons onderzoek wordt deze organisatievorm aangetroffen zowel bij de tehuizen voor normale jeugd als bij de behandelingstehuizen. Bettelheim (1974) beschrijft zeer uitgebreid de inrichting en werkwijze van de Orthogenic School, welke als een voorbeeld kan gelden van een behandelingsstehuis van deze soort.

C. De leefgroep in de grootschalige voorziening

Zoals in § 2.1 opgemerkt gaat het hier meestal om instellingen, die geruime tijd geleden zijn opgericht. In ons onderzoek zijn de vakinternaten, de tehuizen voor zeer intensieve behandeling (ZIB) en de rijksinrichtingen van deze soort. Een vrij groot aantal leefgroepen is op één terrein ondergebracht. Dit kan de vorm hebben van een groot gebouw waar voor elke leefgroep een vleugel is ingericht. Ook kunnen over het terrein paviljoens verspreid liggen, waarbij in een paviljoen enkele leefgroepen naast elkaar zijn ondergebracht. Tenslotte kunnen alle leefgroepen afzonderlijk op het terrein gehuisvest zijn. Directie en staf verblijven meestal in een apart gebouw of in een apart ingerichte vleugel.

Een goed voorbeeld van de plaats van een leefgroep binnen een grootschalige voorziening geeft Polsky (1977) met zijn klassiek geworden beschrijving van 'Cottage Six'. Het gaat hier om verspreid op een terrein liggende leefgroepen. De jongere gaat vooral om met zijn groepsgenoten en Polsky (1977) beschrijft hoe zich binnen 'Cottage Six' een geheel eigen cultuur ontwikkelt. Daarnaast ontwikkelt zich tussen de leefgroepen een bepaalde verhouding,

doordat elke leefgroep door bewoners, groepsleiding en staf een bepaalde reputatie krijgt toebedeeld. Conflicten tussen groepsleiding of bewoners van de verschillende leefgroepen nemen in de beschrijving van Polsky (1977) soms dramatische vormen aan.

De verschillende soorten organisaties zijn in de praktijk niet altijd duidelijk van elkaar te onderscheiden, doordat zich allerlei mengvormen voordoen. Zo neemt men wel vanuit traditionele, grootschalige voorzieningen het initiatief om een leefgroep apart van het tehuis in een huis in een woonwijk onder te brengen. Met onze indeling in drie typen is het dan ook niet zozeer de bedoeling de organisatie te typeren dan wel aan te geven hoe de leefgroep binnen de organisatie een plaats heeft. Gesteld kan worden dat de totale residentiële organisatie nogal complex kan zijn.

Schouten, Hirsch en Blankstein (1974) en Bettelheim (1974) wijzen op de paradox, eigen aan opvoeding en hulpverlening, waarvoor met name de grootschalige voorzieningen nogal gevoelig zijn: Men streeft ernaar de jongere op te voeden tot volwassenheid en zelfstandigheid, terwijl de organisatie zelf hiertoe weinig gelegenheid biedt. Bettelheim (1974) wijst op de nadelige gevolgen van verlies aan flexibiliteit en slagvaardigheid in de behandeling. Er ontstaat een kloof tussen staf, groepsleiding en bewoners, doordat onvermijdelijk de formele beleidslijnen in de organisatie sterk nadruk krijgen. De residentiële organisatie zou juist zodanig vorm moeten krijgen, dat er sprake is van een geïntegreerd 'therapeutisch milieu'* (Bettelheim en Sylvestor, 1972; Redl, 1972; Kok, 1977; Klomp, 1977; Drillich, 1966).

Een 'therapeutisch milieu' ontstaat volgens de auteurs pas dan, wanneer zowel wordt ingespeeld op de specifieke opvoedingsproblemen als ruimte wordt gegeven aan de normale ontwikkeling. Afhankelijk van de fase van opvoeding en hulpverlening dient zelfstandig functioneren van de jongere mogelijk te worden gemaakt. De verschillende professionele disciplines werkzaam binnen het tehuis moeten daarvoor op elkaar worden afgestemd.

Kok (1977) onderscheidt in dit proces een drietal strategieën beginnend met de zogenaamde eerste-graadsstrategie. Deze strategie komt tot uiting doordat alle in het tehuis werkzame personeelsleden uitgaan van een zelfde

* Redl (1972) wijst erop dat met de term 'therapeutisch' vooral de doelstellingen en werkprincipes worden aangegeven en niet zozeer of de behandeling effect heeft gehad. Vanuit een bepaald model (bij Redl bijvoorbeeld het psychodynamische) worden bepaalde interventies en strategieën ontwikkeld. Empirisch onderzoek naar het effect hiervan is nog nauwelijks van de grond gekomen (zie § 3.1).

basisfilosofie en van daaruit bijdragen aan het therapeutisch milieu. Vooral de groepsleiding heeft een belangrijk aandeel, daar zij het dagelijks samenleven in de leefgroep vorm geeft. Uit de eerste-graadsstrategie vloeit de zogenaamde tweede-graadsstrategie voort, die een meer specialistisch, therapeutisch karakter draagt en bestaat uit onder andere gesprekstherapie, logopedie en bewegingstherapie. Tenslotte dient het geheel van strategieën in de zogenaamde derde-graadsstrategie te worden afgestemd op elk afzonderlijk kind met zijn unieke eigenschappen. Dit gebeurt in de behandelingsplanning (Klomp & van Oeffelt, 1978).

Ter Horst (1970) schetst een aantal strategieën die geplaatst kunnen worden tussen de polen ontwarring en ordening en past deze toe op de verschillende opvoedingssituaties zoals leefgroep, school en vorming.

Zowel Kok (1977) als Ter Horst (1970) beogen met hun strategieën de opvoeding en behandeling af te stemmen op de opvoedingsproblematiek en onderscheiden verschillende behandelingstypen. Kok (1977) onderscheidt verschillende 'vraagstellingstypen' die ieder hun eigen benadering vereisen. Dit komt tot uiting in de reeds vermelde strategieën. Een professionele taakverdeling is nodig, die voortvloeit uit de eisen waarmee de groepsopvoeder in de dagelijkse opvoedingspraktijk geconfronteerd wordt (Bettelheim, 1974; Kok, 1977).

Verschillende vraagstellingstypen of typen van behandeling kunnen naar voren komen, wanneer meerdere leefgroepen tot een zelfde organisatie behoren. Er ontstaat dan veelal een interne differentiatie, dat wil zeggen dat er verschillende soorten leefgroepen in het leven geroepen worden door de plaatsing van jongeren in een bepaalde leefgroep en de werkwijze van de groepsleiders in die groep zo veel mogelijk op elkaar af te stemmen. Zo wordt er in een bij ons onderzoek betrokken vakinternaat onderscheid gemaakt tussen verschillende typen leefgroepen. Jongens worden hier naar gelang de aard van hun problemen in een bepaalde leefgroep geplaatst (Kooiman, Brouwer & Van den Linden, 1972). Plaatsing in de leefgroep wordt in de praktijk echter ook wel ingegeven vanuit de overweging dat de capaciteit van het tehuis respectievelijk de leefgroep zo veel mogelijk benut dient te worden in verband met subsidiëring.

Interne differentiatie is ook mogelijk naar gelang de fase van behandeling en ernst van de problematiek. Zo ziet men bij de rijksinrichtingen en ZIB's een fasering in gesloten, besloten en open afdeling. Ook kan men soms een fasering aantreffen, waarbij na verblijf in een leefgroep in een middelgroot of groot tehuis de jongere geplaatst wordt in een leefgroep als kleinschalige voorziening. Daar komt dan vooral de nadruk te liggen op het trainen van zelfstandigheid. Tegen dergelijke plaatsingsmechanismen voert men wel als bezwaar aan, dat de jongere steeds weer de zware opgave heeft zich aan een

nieuwe omgeving aan te passen. Iets wat juist voor de kinderbeschermings-jeugd als een kenmerkend probleem wordt beschouwd.

Tenslotte is er een differentiatie mogelijk, aan de hand van de leeftijd, van de jongeren tussen qua leeftijd verticaal samengestelde leefgroepen (waarvan er in ons onderzoek twee voorkomen) en horizontaal samengestelde. In de verticaal samengestelde leefgroepen worden kinderen in de lagere school-leeftijd geplaatst naast jongeren van oudere leeftijd. Van dit leeftijdsverschil wordt dan in de opvoeding en behandeling gebruik gemaakt. Wanneer echter groepsleiding in de praktijk met conflicterende eisen wordt geconfronteerd, kan zij een dergelijk leeftijdsverschil als te groot ervaren. Men kiest dan eerder voor een horizontale samenstelling. Vrijwel alle leefgroepen in dit onderzoek zijn min of meer op deze horizontale wijze samengesteld.

Samengevat is de plaats van de leefgroep binnen de residentiële organisatie door ons aan de hand van drie organisatievormen onderscheiden. Gelet op de grootte is een onderscheid gemaakt tussen kleinschalige (K), middelgrote (M) en grootschalige (G) voorzieningen. De plaats van de leefgroep binnen de organisatie loopt voor deze verschillende soorten organisaties sterk uiteen, afhankelijk van de mate van (de)centralisatie. De voor- en nadelen van de verschillende vormen zijn aangegeven.

De vakinternaten, ZIB's en rijksinrichtingen zijn grootschalig, gepaard gaande met een tamelijk geïsoleerde ligging van het tehuis. De middelgrote voorzieningen lijken het meest geschikt voor het tot stand brengen van een 'therapeutisch milieu'. Kleinschalige voorzieningen komen in dit onderzoek alleen voor bij de tehuizen voor normale jeugd en de leefgroep functioneert daar als een tamelijk autonome eenheid.

Naar gelang doelstelling, werkwijze en samenstelling is het mogelijk, dat er binnen de verschillende organisatievormen gewerkt wordt met verschillende soorten leefgroepen (interne differentiatie).

De totale residentiële opvoeding en behandeling vormen een complex geheel. Er zijn velerlei disciplines bij betrokken. Ons onderzoek beperkt zich tot het sociaal klimaat van de leefgroep. We vragen ons af of het sociaal klimaat van de leefgroep varieert naar gelang het type tehuis, de organisatievorm en de samenstelling van de leefgroep qua geslacht. In hoofdstuk 9 komt dit onderdeel van ons onderzoek terug. Alvorens het sociaal klimaat van de leefgroep te definiëren, zullen we eerst het functioneren van de leefgroep beschrijven.

2.3. DE TAAK VAN DE GROEPSLEIDING EN HET FUNCTIONEREN VAN DE LEEFGROEP

Kok (1978c) stelt dat als er al iets duidelijk is over de taakstelling van de groepsleiding dan is het dat deze onduidelijk is. In het nu volgende wordt desalniettemin gepoogd deze taakstelling te expliciteren, daar de bijdrage van de groepsleider aan de orthopedagogische functie over het algemeen als de meest belangrijke wordt beschouwd (Ter Horst, 1970; Kok, 1977; Bettelheim, 1974; Adler, 1976).

In de taak van de groepsleiding kan onderscheid worden gemaakt tussen directe en indirecte werkzaamheden. De eerste vinden gedurende het samenleven in de groep plaats in direct contact met de jongeren. De tweede omvatten het overleg over de plaatsing en doelstelling van behandeling, de dagelijkse rapportage, de teambegeleiding en de behandelingsplanning. Deze werkzaamheden vormen de reflexie op het eigen handelen. Het gaat hierbij zowel om de relatie tussen de groepsleider en jongere als ook om de totale opvoedingssituatie. Regelmatig wordt nagegaan of met de relaties binnen de leefgroep het behandelingsdoel wordt bereikt. De situatie in de leefgroep, het onderwijsprogramma, de vrije tijdsbesteding en het functioneren van het gezin van herkomst worden zo veel mogelijk op dit doel afgestemd. Zoals eerder aangegeven is het daarvoor nodig de verschillende disciplines en strategieën met elkaar in evenwicht te brengen.

Tichelaar (1982) pleit ervoor groepsleiding te beschouwen als welzijnswerkers met een nogal ruime taakstelling. Deze taakstelling houdt naast het vormgeven aan het klimaat in de leefgroep ook het begeleiden van het oorspronkelijk milieu van opvoeding en overleg met (plaatsende) instanties in. Er is voor deze opvatting veel te zeggen, omdat integratie van de hulpverlening meer kans krijgt. Ten tijde van dit onderzoek lag echter voor de meeste groepsleiders de nadruk op het werk in de leefgroep. Dit onderzoek blijft daarom beperkt tot het vormgeven aan het leefklimaat.

In de omgang tussen opvoeder en jeugdige maakt Langeveld (1979) een onderscheid tussen opvoedingsfactoren, die de opvoeder onwillekeurig in de opvoedingssituatie inbrengt en opvoedingsmiddelen, die de opvoeder opzettelijk hanteert om een bepaald doel te bereiken. De opvoedingsfactoren hebben een spontaan karakter, terwijl de opvoedingsmiddelen intentioneel en min of meer methodisch zijn. Langeveld (1979) waarschuwt voor de neiging om alles in de opvoeding te willen controleren. Deze dient een spontaan karakter te blijven dragen en de overgang van spontane opvoeding naar het gebruik van opvoedingsmiddelen dient geleidelijk te zijn.

In dit onderzoek wordt er vanuit gegaan dat het methodisch handelen alleen kan ontstaan vanuit reflexie op het opvoedingsgebeuren (zie Fittkau, 1977). Kok (1977) noemt het verzamelen van de hiervoor benodigde informatie over het kind in de groep het 'afferente functioneren' van het team groepsleiders, terwijl de behandelingsplanning en uitvoering hiervan het 'efferente functioneren' omvatten. Met een beschrijving van het sociaal klimaat van de leefgroep kan volgens ons het afferent functioneren van het team worden ondersteund. In hoofdstuk 10 zullen we hierop terug komen.

Groepsleiding heeft niet alleen de taak gegevens te verzamelen voor de behandelingsplanning. Ze moet de behandeling in de omgang met de jongeren, afwisselend spontaan en intentioneel, ook ten uitvoer brengen. Dit kan door hen worden ervaren als een probleem. Naast betrokkenheid bij de opvoeding is het ook nodig distantie te bewaren (Gieles, 1981).

Wiesinger en Schreiber (1978) stellen aan de hand van een onderzoek in de vorm van zelf-observatie vast, dat groepsleiding in een tehuis voor geestelijk en lichamelijk gehandicapten relatief veel tijd besteedt aan huishoudelijk werk en verzorging en weinig aan het trainen van zelfstandigheid en recreatie. De activiteiten van groepsleiding worden niet zozeer op eigen initiatief ondernomen dan wel ad hoc als antwoord op de behoeften van de bewoners. Er wordt weinig tijd besteed aan het voorbereiden van activiteiten. Tegen de verwachting in is er geen toename in zelfstandigheidstraining en recreatie te zien bij een toename van het aantal aanwezige groepsleiders. De hoeveelheid aan huishoudelijk werk bestede tijd blijft relatief constant. De auteurs geven als mogelijke verklaring voor dit verschijnsel, dat het voor groepsleiding te bedreigend is om zich in aanwezigheid van collega's persoonlijk met de bewoners te engageren. Het huishoudelijk werk geeft houvast. Dit is met name het geval in een hiërarchische organisatie waar staf het werk van de 'ondergeschikte' groepsleiding moet beoordelen. De groepsleiding zou volgens de auteurs beter moeten worden opgeleid in het verzorgen van recreatie en het ontwikkelen van initiatief tot zelfstandigheidstraining. Door vaak tegenstrijdige verwachtingen ten aanzien van hun functioneren wordt dergelijk initiatief in de kiem gesmoord. Zo wordt bijvoorbeeld verwacht dat de opvoeder veelvuldig stimuleert en tegelijkertijd ruimte laat voor initiatief, dat de opvoeder de groep in het oog houdt en tegelijk een relatie aangaat met de individuele bewoner.

De Ruyter (1971) constateert na een observatieonderzoek, dat groepsleiders vooral reageren op ongewenst gedrag van de kinderen. Evenals Wiesinger en Schreiber (1978) stelt hij vast, dat de groepsleiders weinig initiatief nemen in het contact met de kinderen.

Hoe belangrijk de reactie van groepsleiding ten opzichte van de bewoners is, kan worden aangegeven met het onderzoek van Basziere en Weber (1978).

Zij onderzochten in een kindertehuis het beeld dat de opvoeder zich van de kinderen vormt. Naarmate groepsleiding kinderen als lastig en problematisch ervaart, vindt zij deze kinderen minder sympathiek en zijn naar haar oordeel deze kinderen minder in staat te presteren. Naar de mening van beide auteurs kunnen kinderen met prestatieproblemen (met name leerproblemen) niet makkelijk tegemoet komen aan de eisen van groepsleiding (en onderwijzend personeel). Daarentegen ontstaat er tussen de groepsopvoeder en het positief gewaardeerde kind een zichzelf versterkende positieve gedragsspiraal: door positieve waardering vormt het kind een positief zelfbeeld, wordt het aangespoord tot presteren en komt het tegemoet aan het verlangen van de opvoeder, die dit waardeert enzovoorts. Daarentegen ontstaat bij het afgewezen kind een zichzelf versterkende negatieve gedragsspiraal: afwijzing leidt tot een negatief zelfbeeld, minder presteren en een angstige, afwerende houding bij het kind, wat de groepsleiding aanleiding geeft tot afwijzing enzovoorts. Zoals vermeld stelt de Ruyter (1971) vast dat de groepsleidster de neiging heeft op ongewenst gedrag van het kind te reageren en wanneer dit met een negatieve reactie gebeurt, constateert hij:

"Hier zien we het begin van de vicieuze cirkel die in het algemeen aangeduid wordt met het begrip 'machtsstrijd'." (De Ruyter, 1971, p. 128).

Opmerkelijk is dat de groepsleiding in het onderzoek van Wiesinger en Schreiber (1978) desgevraagd de gedragsproblemen bij het kind vrijwel alleen wijt aan oorzaken buiten de directe pedagogische situatie (geringe intelligentie, gezinsomstandigheden, opvoedingshistorie). Een eigen aandeel in het tot stand komen van gedragsproblemen wordt geen enkele keer als mogelijke oorzaak genoemd. Met andere woorden door het kind te 'stigmatiseren' ontkomt groepsleiding aan zelfkritiek en daarmee ontbreekt de mogelijkheid om de gedragsproblemen in gunstige zin te beïnvloeden.

Watzlawick, Beavin en Jackson (1972) noemen de omschrijving van zichzelf en de ander essentieel voor het definiëren van de interpersoonlijke betrekkingen. De groepsleiding kan op drie manieren op de zelfomschrijving van de bewoners reageren (zie Watzlawick et al., 1972): 1) bevestigend, 2) verwerpend en 3) negerend. Deze reacties hebben gevolgen voor het tot stand komen van een interactie- en communicatiepatroon, dat zichzelf in stand houdt. Omschrijven de bewoners zichzelf negatief dan zullen zij de groepsleiding uitlokken negatief op hen te reageren om zo een evenwicht in de relatie aan te brengen. Zijn de zelfomschrijving en de reactie van de groepsleiding strijdig dan zal door beide partijen gepoogd worden het evenwicht te herstellen.

Samengevat kunnen we stellen dat de taak van de groepsleiding niet eenduidig is te omschrijven. Er speelt nogal wat mee: directe en indirecte activiteiten die het combineren van afstand en betrokkenheid noodzakelijk maken, aandacht voor de individuele jongere en aandacht voor de groep en tenslotte tegemoetkomen aan tegenstrijdige verlangens. Het lijkt erop dat het initiatief van groepsleiding in het contact met de jongere als gevolg hiervan monddood wordt gemaakt. Naarmate er meer sprake is van gedragsproblematiek bij de jongere lijkt de kans groter op het ontstaan van een 'zichzelf versterkende, negatieve gedragsspiraal'.

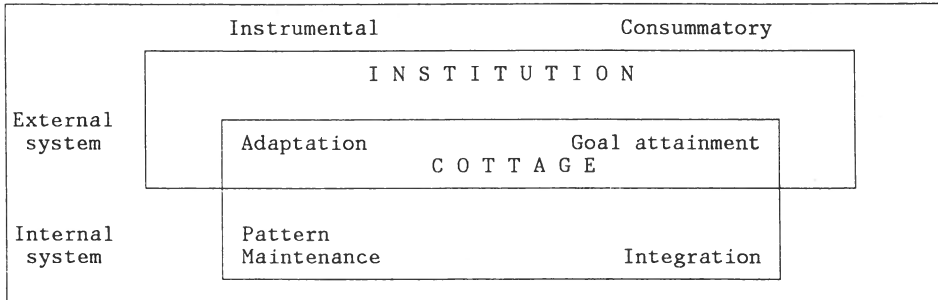
In de nu volgende paragrafen zullen we niet zozeer de taak van de groepsleiding beschrijven als wel het functioneren van de totale leefgroep in een aantal deelgebieden uiteenleggen. Dit betekent dat we vooral de nadruk leggen op de interactie tussen groepsleiding en bewoners in de leefgroep en de stijl waarmee men met elkaar omgaat.

2.3.1. Een functionele verdeling in de leefgroep

Polsky, Claster en Goldberg (1968) baseren zich op het conceptuele schema van Parsons (1959). Zij stellen zich ten doel de functionele verdeling tussen opvoeders* en jongeren te beschrijven en passen daartoe het schema van functionele imperatieven (Parsons, 1959; Adriaansens, 1976) toe op de interacties in de leefgroep. De leefgroep wordt opgevat als een sociaal systeem. Dit impliceert interdependentie tussen onderdelen van het systeem zodanig dat verandering in één onderdeel leidt tot een verandering van het totale systeem. Met het begrip sociaal systeem wordt nadruk gelegd op de relaties tussen onderdelen van het systeem in plaats van op individuele eigenschappen. Een sociaal systeem is open. Het staat in wisselwerking met de (residentiële) omgeving. Wel is er een zekere afgrenzing ten opzichte van die omgeving, wat zich onder andere uit in een relatief intensieve interactie tussen de jongeren binnen de leefgroep. Het is meestal niet toegestaan dat bewoners uit verschillende leefgroepen elkaar bezoeken.

* Het gaat hier om een Amerikaans onderzoek, waar men volgens een gezinsmodel werkt. De groepsoepvoeders zijn een man en vrouw die men de 'cottage parents' noemt. De lezer dient dit voor ogen te houden wanneer we hier verder de term groepsleider bezigen. Voor het overige zijn er weinig verschillen met de Nederlandse situatie.

Ook ruimtelijk is de leefgroep begrensd. Elke groep heeft een gemeenschappelijke groepsruimte welke fungeert als huiskamer. Vlak daarbij zijn meestal gelegen een aparte vergaderruimte voor de groepsleiding, de slaapkamers van de bewoners, een keuken, sanitaire voorzieningen en dergelijke.

Figuur 2.1 De leefgroep als sociaal systeem (Polsky, Claster & Goldberg, 1968, p. 9)

Volgens Parsons (1959) kent elk sociaal systeem een viertal functionele imperatieven. Polsky, Claster en Goldberg (1968) pasten het schema van Parsons toe op het samenleven in de leefgroep. Hun toepassing van het schema wordt in figuur 2.1 weergegeven. Zij omschrijven de vier functies als volgt:

1. Adaptive function: members' regulation to physical and social facilities and authorities external to the system, including manipulation of outside forces, groups, and individuals, which result in a favorable balance between the system and its external environment.
2. Goal-attainment function: accomplishment and enjoyment of goals that emerge from within the system and are enacted in the environment.
3. Integration function: activities directed to the adjustment of the relations of members to each other within the system.
4. Pattern-maintenance and tension-management (latency) function: activities directed to the system, affirmation and identification with group values.

(Polsky, Claster & Goldberg, 1968, p. 8)

De vier functionele imperatieven kunnen worden vertaald in rollen (Polsky & Claster, 1965; Polsky, Claster & Goldberg, 1968). In tabel 2.1 is dit weergegeven. De functies worden door ons in deze paragraaf in het vervolg genoemd: ondersteuning, doelverwerving, aanpassing en integratie.

Tabel 2.1 De functionele imperatieven vertaald in rollen (Polsky, Claster & Goldberg, 1968, p.11)

Functional Role	System Phase
1. Nurturer, comforter, supporter	Pattern maintenance and tension management (ondersteuning)
2. Counselor, guide, teacher	Goal attainment (doelverwerving)
3. Mediator, integrator, friend	Integration (integratie)
4. Custodian, monitor, supervisor	Adaptation (aanpassing)

De aanpassing en doelverwerving vloeien voort uit de functionele verhouding van de leefgroep met de omgeving (zie ook figuur 2.1). De functie *aanpassing* is instrumenteel. De groepsleider zorgt ervoor dat de bewoners zich aanpassen aan de regels binnen het tehuis en aan algemeen geaccepteerde normen. Het gaat om verrichten van huishoudelijk werk zoals afwassen en het schoonhouden van de gemeenschappelijke ruimtes en om persoonlijke hygiëne en verzorging van het uiterlijk.

Ligt bij de functie *aanpassing* de nadruk op aanpassing aan externe eisen, bij de functie van *doelverwerving* gaat het vooral om het inspelen op de verlangens die bij de bewoners zelf leven. De groepsleider helpt de bewoners doelen voor activiteiten te formuleren, die tegemoet komen aan de gemeenschappelijke wensen van zo niet alle bewoners dan toch aan de wensen van ten minste een aantal van hen. De functie heeft een sociaal emotioneel karakter, doordat de bewoners zich in de activiteiten kunnen herkennen. De groepsleider helpt activiteiten te realiseren zoals bijvoorbeeld een voetbalcompetitie, een 'fancy fair' of het maken van een video-opname. De verhouding tussen aanpassing en doelverwerving kenmerkt de uitwisseling van de leefgroep met de omgeving en de relatieve autonomie van bewoners en groepsleiding binnen de organisatie.

Het handhaven van het interne systeem is gebaseerd op ondersteuning en onderlinge vriendschap in de groep. *Ondersteuning* door de groepsleider is instrumenteel wanneer een bewoner te kampen heeft met problemen ofwel voor het vervullen van zijn verlangens afhankelijk is van deze groepsleider.

Ondersteuning komt tot uiting in de aandacht die de groepsleider schenkt aan de individuele bewoner in de vorm van individuele gesprekken, tolerantie voor probleemgedrag, medische verzorging en dergelijke. Polsky et al. veronderstellen dat het tegemoet komen aan de problemen van de bewoner een instrumentele functie betreft, omdat de groepsleider op deze wijze ervoor zorgt dat de bewoner gemotiveerd blijft om deel te nemen aan het samenleven in de leefgroep.

Met de functie van *integratie* wordt de sociaal emotionele sfeer in de groep versterkt. De groepsleider zorgt voor goede relaties tussen bewoners onderling en met hemzelf, bevordert de cohesie en bemiddelt bij het ontstaan van conflicten. Enerzijds doet de groepsleider dit door zich vriendschappelijk op te stellen en daarmee een relatie met de bewoners te vestigen, anderzijds door tussenbeide te komen bij conflicten.

Het is mogelijk dat met bepaald gedrag van de groepsleider meerdere functies tegelijk worden waargenomen, maar meestal overheerst één functie en kan deze kenmerkend worden genoemd. Groepsleiders en bewoners kunnen elkaar aanvullen in het vervullen van de functies: de ondersteuning door de groepsleider is complementair aan het streven bij bewoners naar vervulling van eigen behoeften ('self-gratification'). Het organiseren van activiteiten is complementair aan het deelnemen hieraan. Het handhaven van regels is complementair aan het zich houden aan regels. Elke keer staat de groepsleider voor de keuze om afhankelijk van de situatie en de ontwikkelingen in de groep uit één van de vier functies te kiezen.

Polsky en Claster (1965) stellen dat de verhouding tussen de leefgroep en de omgeving tot uiting komt in vier mogelijke posities voor de groepsleider:

1. *Pion*

De groepsleiding legt de nadruk op de rol van oppasser. Zij functioneert hoofdzakelijk als spreekbuis voor de eisen die gesteld worden vanuit directie en staf en meer algemeen de maatschappij.

2. *Idool*

De groepsleiding laat zich veel gelegen liggen aan de belangen van de bewoners (gids, steungever) en heeft de neiging zich achterdochtig of zelfs vijandig op te stellen ten opzichte van directie en staf (en ook wel ouders).

3. *Schakel*

De groepsleiding probeert beide functies met elkaar in evenwicht te brengen, dat wil zeggen probeert de wensen van bewoners af te stemmen op de eisen vanuit het tehuis of de omgeving en omgekeerd.

4. *Vlucht*

De groepsleiding kan niet goed kiezen en probeert zich aan de situatie te onttrekken.

Via participerende observatie verkregen Polsky, Claster en Goldberg (1968) gegevens over de interacties tussen groepsleiding en bewoners. In tabel 2.2 is in percentages weergegeven hoe de vier functies bij de groepsleiding en bewoners van drie verschillende leefgroepen naar voren komen. De verhouding tussen de functies is tot uitdrukking gebracht in de symbolische namen voor de leefgroepen.

Tabel 2.2 De bijdrage aan de functionele imperatieven door bewoners en groepsleiding van drie leefgroepen uitgedrukt in relatieve frequenties (naar Polsky et al., 1968)*

	Fairline		Hearth-stone		Concord		alle groepen	
	bew	grl	bew	grl	bew	grl	bew	grl
aanpassing	11	53	14	45	23	43	16	47
ondersteuning	59	26	55	33	34	25	49	28
doelverwerving	9	7	9	7	14	12	11	9
integratie	18	4	15	3	22	9	18	5
restcat	5	13	8	13	8	13	7	13
totaal (%)	102	103	101	101	101	101	101	102

Aan de hand van het totaal over de groepen kan globaal de verhouding tussen groepsleiding en bewoners worden vastgesteld. Bewoners zijn vooral gericht op het verkrijgen van steun en individuele aandacht voor 'self-gratification' (49 %), terwijl de groepsleiding vooral de rol van oppasser vervult (47 %) en tegemoet komt aan de wens tot ondersteuning (28 %). Opvallend is, dat groepsleiding weinig oog heeft voor het organiseren van activiteiten (doelverwerving) en weinig een vriendschappelijke sfeer stimuleert. Er ontstaat een dussdanige verdeling in de functies dat groepsleiding voor deze aspecten weinig tijd over heeft. Volgens Polsky et al. is het benadrukken van aanpassing ('custodial approach') de traditionele benadering van moeilijk opvoedbaren. Uit hun onderzoek komt naar voren dat er in de

* De door Polsky et al. (1968) vermelde percentages totaliseren niet tot 100 %.

door hen geobserveerde leefgroepen een verschuiving heeft plaats gevonden naar individuele aandacht voor de bewoner ('therapeutic approach').

Polsky et al. vergelijken de leefgroepen onderling (mede aan de hand van kwalitatief materiaal) en komen tot de conclusie dat de groepen onderling verschillen qua klimaat, wat tot uitdrukking komt in de symbolische namen. In Fairline ligt het meest de nadruk op het naleven van regels. Daarentegen wordt in Hearthstone aandacht voor regels meer gecombineerd met individuele ondersteuning. De meest evenwichtige verdeling van functies is te zien in Concord, waar groepsleiding relatief gezien meer aandacht heeft (12 %) voor het organiseren van groepsactiviteiten.

Bij een sterke nadruk op aanpassing stellen Polsky et al. dat er een negatieve gedragsspiraal ontstaat: De beperkende eisen aan de jongeren leiden tot verwijt en tegenwerking, wat de groepsleider in zijn rol versterkt.

In principe stellen Polsky et al. zich alleen ten doel de groepen aan de hand van de functionele imperatieven te beschrijven. Het is volgens hen niet mogelijk voor te schrijven hoe de relatieve verdeling van de rollen in de groep zou moeten zijn. Deze verdeling is onder andere afhankelijk van het type leefgroep (zie § 2.3.4.). Wel wordt duidelijk dat extreme nadruk op een van de vier functies het functioneren van de groep en daarmee de ontwikkeling van de jongere doet stagneren.

De functies kunnen zowel door groepsleiders als bewoners worden vervuld. Wel moet worden opgemerkt dat de bewoners ten opzichte van elkaar de functies complementair kunnen vervullen, terwijl de functies tussen bewoners en groepsleiders altijd een complementair karakter dragen. In elke groep ontstaat min of meer een evenwicht in de functionele verdeling.

De functies worden aan de groepsleden toebedeeld mede onder invloed van hun positie in het sociaal netwerk (zie § 3.3.2).

We komen tot de conclusie dat het mogelijk is leefgroepen aan de hand van de vier functionele imperatieven van elkaar te onderscheiden. Voor ons onderzoek worden zij dan ook als uitgangspunt genomen om het klimaat van de leefgroep te karakteriseren (zie hoofdstuk 3).

2.3.2. De opvoedingsstijl

We zullen laten zien dat met het begrip opvoedingsstijl een reeks van eigenschappen wordt samengevat. Met het begrip wordt het mogelijk het gedrag van opvoeders te karakteriseren. Hoewel wij niet zozeer geïnteresseerd zijn in het gedrag van de individuele opvoeder als wel in het beschrijven van

de leefgroep in zijn geheel, zullen we het begrip opvoedingsstijl uitwerken om zo een basis te vinden om het team groepsleiding te kunnen kenschetsen.

Onder opvoedingsstijl verstaan wij de manier waarop de groepsleiding de eerder beschreven functies invult. Dit komt overeen met de opvatting van Polsky, Claster en Goldberg (1968). Zij onderscheiden aan de opvoedingsstijl van de groepsleiding de dimensies 'specifiek versus diffuus' en 'affectief versus neutraal'. Aan de opvoedingsstijl schenken zij weinig aandacht bij gebrek aan een goede operationalisatie. De uitwerking van de functionele imperatieven heeft bij hen de nadruk. Voor ons onderzoek zullen we het begrip opvoedingsstijl nader omschrijven.

Onze opvatting over opvoedingsstijl als een manier van zich gedragen is beperkt vergeleken met gangbare definities, waar al het gedrag van de opvoeder tot de opvoedingsstijl wordt gerekend of zelfs nog ruimer ook de opvattingen over en doelstellingen van de opvoeding (Lukesch, 1975). Lukesch (1975) pleit ervoor niet alleen uit te gaan van intentioneel gedrag, maar in principe al het gedrag onder de opvoedingsstijl te rekenen. In termen van Langeveld (1979) (zie § 2.3) betekent het dat zowel opvoedingsmiddelen als opvoedingsfactoren in de studie naar opvoedingsstijl dienen te worden betrokken. In zijn definitie van opvoedingsstijl legt Lukesch (1976) de nadruk op de interactie tussen opvoeder en kind:

"Der Ausdruck Erziehungsstil wird vielmehr als Bezeichnung für einen Complex von Variablen aufgefasst, mit denen die sozialen Interaktions- und Wahrnehmungsprozesse, die bei Erziehern und Erzogenen auffindbar sind, hinreichend genau beschrieben und rekonstruiert werden können." (Lukesch, 1976, p. 11)

Opvoedingsstijl is aldus een overkoepelend begrip waaronder een groot aantal eigenschappen kunnen vallen. In dit opzicht lijkt de term op het begrip sociaal klimaat (zie hoofdstuk 3). Wij zullen voor ons onderzoek het begrip sociaal klimaat beschouwen als een meer omvattend begrip vergeleken met het begrip opvoedingsstijl. Naast andere elementen (zoals voornoemde functionele imperatieven) vormt volgens ons de opvoedingsstijl van het team groepsleiding een onderdeel van het sociaal klimaat van de leefgroep. Dit betekent dat we aansluiten bij bovenstaande definitie van Lukesch. Wij beperken echter het complex van variabelen tot de 'stijl in engere zin', anders gezegd tot de manier waarop het team groepsleiding in zijn geheel de eerder beschreven functionele rollen vervult.

Welke kenmerken kunnen aan de opvoedingsstijl onderscheiden worden? Bekend is de classificatie in verschillende typen van opvoedingsstijlen door Lewin en medewerkers (Lippitt & White, 1968). Zij maken een onderscheid

in de klassiek geworden typologie 'autoritair', 'democratisch' en 'laissez faire'. Als bezwaar tegen deze typologische benadering noemt Lukesch (1975) het feit dat er gewerkt wordt met 'zuivere typen' en het daardoor niet mogelijk is personen van een samengesteld type te klassificeren. Door dimensies aan het gedrag van de opvoeder te onderscheiden wordt het wel mogelijk mengvormen in een typologie aan te brengen. Daarnaast heeft de klassieke indeling in typen langzamerhand een sterk waarderende en etiketterende werking. Dit draagt door zijn ongenueanceerdheid niet bij aan een verandering van het gedrag van de opvoeder. Daarvoor is verdergaande specificatie naar concreet gedrag noodzakelijk.

Het werk van Tausch en Tausch (1979) en het Marburger model (Stapf, Herrmann, Stapf & Stacker, 1972; Wels, 1977) zijn twee voorbeelden van een dimensionale benadering.

Tausch en Tausch (1979) onderscheiden aan het gedrag van de opvoeder vier dimensies, die zij baseren op het werk van Rogers (1973). Zij gaan er vanuit dat aan het ene uiteinde van elke dimensie het gedrag van de opvoeder de ontwikkeling van de jongere bevordert, terwijl er aan het andere uiteinde sprake is van remming van deze ontwikkeling. Tausch en Tausch (1979) halen ter ondersteuning van dit standpunt talloze onderzoeken aan en baseren zich verder op het principe van observationeel leren, dat wil zeggen de jongere neemt het gedrag van de opvoeder waar en gaat dit gedrag steeds meer overnemen.

De vier dimensies worden door hen als volgt omschreven:

1. *Achting, warmte en consideratie versus minachting, koude en strengheid*
De positieve kant van deze dimensie wordt tot uitdrukking gebracht door zorg voor de jongere, hartelijkheid, geduld, acceptatie van de gevoelens van de jongere en vertrouwen. Afhankelijk van klasse, geslacht en cultuur menen de auteurs dat deze positieve gevoelens bij volwassenen als zwakte worden uitgelegd. Opgemerkt kan worden dat jongens die in aanraking komen met de kinderbescherming de neiging hebben deze gevoelens te onderdrukken (Schouten, Hirsch & Blankstein, 1974). De negatieve kant van deze dimensie uit zich bij de opvoeder in belediging, negeren, uitlachen, wantrouwen en ontmoediging. Het gedrag is een uiting van negatieve gevoelens bij de opvoeder en kwetst de gevoelens van de jongere, die zichzelf ervaart als iemand van geringe waarde.
2. *Invoelend begrijpen versus geen invoelend begrijpen*
Door invoelend, niet-beoordelend begrijpen wordt de belevingswereld van de jongere voor de opvoeder duidelijk en wordt door hem waargenomen wat de jongere innerlijk beleeft. Naar de jongere wordt geluisterd en

de opvoeder probeert zich actief in te leven. Daarbij gaat hij na wat het gedrag van de jongere voor hemzelf betekent. Hier tegenover staat dat de opvoeder de jongere beoordeelt, niet ingaat op wat er gezegd wordt en op de daarmee samenhangende gevoelens. De opvoeder gaat alleen uit van zijn eigen opvatting en beoordeelt de jongere daarnaar.

3. *Echtheid, congruentie versus onechtheid, incongruentie*

Bij congruentie stemt het gedrag van de opvoeder, zoals in gebaren en mimiek naar voren komt, overeen met datgene wat hij innerlijk ervaart. De opvoeder wordt als echt ervaren, wanneer hij zich open stelt voor eigen gevoelens en deze aan de jongere laat blijken. Bij onechtheid staat de opvoeder hiervoor niet open en daarmee ook niet voor de gevoelens van de jongere. De opvoeder is incongruent, wanneer hij van zichzelf aan de jongere een beeld tracht te presenteren, dat niet in overeenstemming is met zijn innerlijk.

4. *Nondirectief gedrag versus directief gedrag*

Deze vierde dimensie is door Tausch en Tausch (1979) toegevoegd om specifieke gedragingen te beschrijven die voortvloeien uit situaties zoals in de schoolklas en binnen het gezin of, toegepast op het onderhavige onderzoek, in de leefgroep. Zij menen dat bij een positieve instelling van de opvoeder deze specifieke gedragingen als vanzelf naar voren komen en verder niet veel aandacht nodig hebben. Wordt door de opvoeder sterk nadruk gelegd op specifieke aanwijzingen voor de jongere dan is dit representatief voor de directieve kant van de dimensie.

Bij de opvattingen van Tausch en Tausch dienen ons inziens enige kanttekeningen te worden geplaatst. Er is sprake van waardering van het gedrag van de opvoeder en het is wel duidelijk dat de opvoeder, die vooral de negatieve polen van de dimensies vertegenwoordigt, door hen negatief beoordeeld wordt. De etiketterende werking van de klassieke typologie is daarmee niet opgeheven.

Het is volgens Rogers (1973) noodzakelijk gebleken een volgorde van belangrijkheid in de dimensies aan te brengen, omdat de opvoeder volgens een strikte interpretatie geen uiting zou mogen geven aan negatieve gevoelens. Wanneer die toch voor komen, zou dit de opvoeder dwingen tot onechtheid. Om dit probleem op te lossen stelt Rogers (1973) dat echtheid belangrijker is dan het tonen van de positieve, warme gevoelens. De sociale wenselijkheid en de noodzaak van een volgorde in de dimensies vormen volgens ons een zwakke kant aan het model.

Een andere dimensionale benadering is vervat in het Marburger model, dat gebaseerd is op de leertheorie (Stapf, Herrmann, Stapf & Stacker, 1972; Wels, 1977). In het gedrag van de opvoeder worden twee onafhankelijke dimensies onderscheiden namelijk strengheid en ondersteuning. Strengheid is afgeleid van negatieve bekrachtiging; het maakt het minder waarschijnlijk dat het bestrafte gedrag voor komt en leidt tot vermijding van de opvoeder. Ondersteuning is afgeleid van positieve bekrachtiging; het maakt het voor komen van beloond gedrag meer waarschijnlijk en leidt tot actief zoeken van beloning. Opvoeders zijn niet louter streng of ondersteunend. Beide dimensies kunnen in de opvoedingsstijl aanwezig zijn en in allerlei combinaties voorkomen.

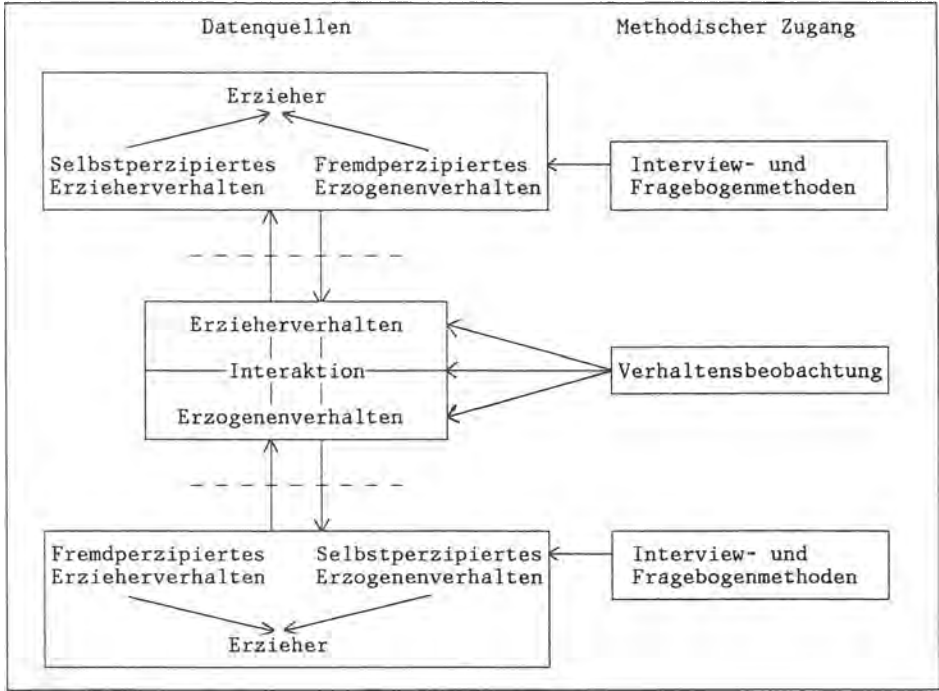
De opvoeding heeft op het kind een effect dat met een tweetal aan ondersteuning en strengheid corresponderende dimensies kan worden beschreven namelijk gebodsontrentering en verbodsontrentering. Strengheid leidt bij gemiddelde ondersteuning tot verbodsontrentering bij het kind. Dat wil zeggen dat het extreem streng opgevoede kind allerlei situaties zal gaan vermijden en geremd wordt. Zo zal het de kans op straf verminderen. Ondersteuning leidt bij gemiddelde strengheid tot gebodsontrentering. Dat wil zeggen het extreem ondersteunend opgevoed kind wordt beloond en zal allerlei situaties gaan opzoeken om daarmee de kans op beloning te vergroten. Zo ontwikkelt het een uitgebreid gedragsrepertoire. Deze effecten van het gedrag van de opvoeder zijn afgeleid uit de leertheorie.

Het model omvat niet al het gedrag van de opvoeder. Het is juist de bedoeling zich tot de twee beschreven dimensies te beperken. Doordat ervan uit gegaan wordt, dat zowel strengheid als ondersteuning in combinatie kunnen voorkomen, is er bij het Marburger model ons inziens minder sprake van de eerder genoemde etikettering.

Er schuilt volgens ons enige overeenkomst in de opvattingen van Tausch en Tausch (1979) en Stapf et al. (1972). Eenvoudig gesteld wordt in beide modellen de eerder genoemde positieve en negatieve gedragsspiraal tussen opvoeder en kind aan de hand van een aantal dimensies gespecificeerd. In het eerste geval is het vertrekpunt humanistisch, terwijl dat in het tweede geval leertheoretisch is. Beide modellen geven effecten van het gedrag van de opvoeder op het kind aan, waarvoor empirische bevestiging door de auteurs wordt aangedragen. Bij een keuze tussen beide modellen kunnen we letten op de eenvoud van het model (het aantal dimensies) en de mogelijkheid om van de beschrijving van de individuele opvoeder over te stappen op de beschrijving van het team groepsleiding in zijn geheel als onderdeel van het sociaal klimaat van de leefgroep. We komen hierop in hoofdstuk 3 terug.

In de eerder door ons vermelde omschrijving van opvoedingsstijl door Lukesch (1976) ligt de nadruk op de interactie tussen opvoeder en jongere. Hij

heeft deze interactie schematisch uitgewerkt en legt de nadruk op de waarneming door de opvoeder en de jongere van elkaars gedrag (Lukesch, 1975). In figuur 2.2 is zijn schema weergegeven. In het linker gedeelte is weergegeven vanuit welke bronnen men gegevens omtrent de interactie kan verzamelen. In het rechter gedeelte volgens welke methodologische vormen men tot deze gegevens toegang krijgt (observatie of interview/vragenlijst). Het is volgens Lukesch (1975) niet uitgesloten dat er tussen geobserveerd gedrag en via ondervraging verkregen gegevens een verband bestaat, maar beide mogen zeker niet als equivalent worden beschouwd.

Figuur 2.2 De interactie tussen opvoeder en kind naar bronnen voor gegevens en daarmee corresponderende methoden voor het verzamelen van gegevens (Lukesch, 1975, p. 113)

Lukesch (1975) stelt dat in onderzoek te veel de nadruk heeft gelegen op de invloed van de opvoeder op het kind en dat in ieder geval het kind ook omgekeerd invloed heeft op de opvoeder (zie Wels, 1976). Wij sluiten hierop aan door analoog aan de opvoedingsstijl het begrip omgangsstijl in te voeren ter beschrijving van het gedrag van de bewoners in de leefgroep (zie volgende paragraaf). Ondersteuning voor deze opvatting vinden we eveneens

in het werk van Watzlawick, Beavin en Jackson (1972). Zij laten het belang zien van de beeldvorming van elkaar in de interactie. Beïnvloeding van deze beeldvorming kan drastische veranderingen in de interactie tot gevolg hebben (Watzlawick, Weakland & Fisch, 1974).

In ons onderzoek naar het sociaal klimaat zullen we ons richten op de waarneming binnen de interactie. Het schema van Lukesch is van toepassing op de interactie tussen twee personen (opvoeder en jongere). Voor ons onderzoek zijn we echter meer geïnteresseerd in de interactie tussen twee subgroepen van de leefgroep namelijk het team groepsleiders en de groep bewoners. Daarmee wijzigt zich het schema. Het gaat om de interactie tussen de twee subgroepen en de daarmee verbonden waarnemingen. In hoofdstuk 3 zullen we dit verder uitwerken bij het definiëren van het begrip sociaal klimaat.

2.3.3. De omgangsstijl van de bewoners

In de vorige paragraaf hebben we de opvoedingsstijl van de groepsleiding omschreven. In dit gedeelte zullen we analoog aan de opvoedingsstijl de omgangsstijl van de bewoners karakteriseren. Ook hier zullen we ons daartoe baseren op onderzoek naar het gedrag van de individuele bewoner, aangezien nog niet eerder het subsysteem bewoners in zijn geheel is onderzocht. Een tweetal instrumenten zijn ontwikkeld om het gedrag van een jongere te beoordelen respectievelijk om de attitude van de jongere ten opzichte van het verblijf in de inrichting te kunnen vaststellen. In beide gevallen wordt door de auteurs een toepassingsmogelijkheid genoemd, die aansluit bij ons onderzoek, namelijk de differentiatie van leefgroepen respectievelijk van tehuizen.

Door Vermeul-van Mullem (1974) is het Gedrags-Beoordelingen-Instrument (GBI) ontwikkeld. Het instrument bestaat uit een vragenlijst, die door de groepsleiding is ingevuld ter beoordeling van het gedrag van jongens (in de leeftijd van 9 tot en met 20 jaar) in de leefgroep. In de conceptualisering, die ten grondslag ligt aan het instrument, worden drie niveaus van abstractie onderscheiden.

Allereerst wordt het concrete gedrag van de jongere verwoord in de vragen van het instrument. Deze vragen hebben de vorm van schalen met aan het ene uiterste een vorm van aangepast en aan het andere uiterste een vorm van onaangepast gedrag. Een voorbeeld van een dergelijke vraag:

	aangepast	1	2	3	4	5	6	7	onaangepast
Het sluiten van	maakt vlot en								maakt moeizaam
vriendschap	gemakkelijk								goede vrienden
	goede vrienden								

Vervolgens laten de gedragsbeschrijvingen -zoals deze in de vragen naar voren komen- zich combineren tot zogenaamde habituele gedragspatronen. Op grond van item-analyse heeft Vermeul-van Mullem (1974) een aantal clusters bepaald, die zij als habituele gedragspatronen beschouwt. In tabel 2.3 worden deze habituele gedragspatronen opgesomd.

Tenslotte laten de habituele gedragspatronen zich herleiden tot een drietal factoren. Het resultaat van de door Vermeul-van Mullem (1974) uitgevoerde factoranalyse op de correlatiematrix van gedragspatronen is weergegeven in tabel 2.3. Zij komt tot de volgende benoeming van de drie factoren:

1. zich laten gelden met betrekking tot eigen handelen en gevoelens, waarbij met de ander geen of onvoldoende rekening wordt gehouden;
2. zich terugtrekken uit het sociale contact;
3. zich weerloos gedragen.

Vermeul-van Mullem (1974) stelt dat het GBI gebruikt kan worden om zich een beeld te vormen van het gedrag van een jongere. Met name een meningsverschil in het oordeel tussen de ene en de andere groepsleider kan zo naar voren komen en ter discussie worden gesteld. Een jongere kan ook zelf het GBI invullen. Zijn zelfbeeld kan dan worden vergeleken met de beoordeling door de groepsleider. Ook bij dergelijk gebruik kan een verschil in beantwoording blijken en besproken worden. De toepassing van het GBI ligt vooral in de verbetering van de diagnostiek van een jongere en in de verbetering van de rapportage en communicatie over een jongere tijdens de behandelingsplanning.

Tabel 2.3 De hiërarchische structuur van het GBI geïllustreerd aan de hand van de resultaten van factoranalyse (na varimax rotatie) (naar Vermeul-van Mullem, 1974, p. 82)

habituele gedragspatronen	factoren			som ladingen in kwadraat
	1	2	3	
1. gebrek aan zelfvertrouwen	-.08	.79	.25	.70
2. gebrek aan energie en vitaliteit	.08	.61	.56	.69
3. geslotenheid in contact	.31	.88	-.03	.87
4. aandacht vragen	.36	-.72	.41	.82
5. gebrek aan zelfbeheersing	.79	-.08	.25	.70
6. willen imponeren	.77	-.44	.04	.78
7. vijandigheid	.86	.11	-.14	.77
8. ongedurigheid	.58	-.03	.47	.56
9. gebrekkige gewetensfunctie	.84	.24	.00	.77
10. kinderlijkheid, angst en onrijpheid	.01	.05	.88	.78
variantie bijdragen	.32	.26	.16	

Een aantal kanttekeningen willen we bij dit instrument plaatsen. Bij de toepassing van het GBI dient men voor ogen te houden dat de beoordeling door groepsleiding mede beïnvloed kan worden door de context van de leefgroep zoals deze tot uitdrukking komt in de samenstelling. Er is sprake van een figuur-achtergrond verhouding: Een rustige jongen tussen allemaal ongedurige en zichzelf ponerende bewoners wordt mogelijk anders beoordeeld dan dezelfde jongen tussen soortgelijke bewoners. Op de een of andere manier zou men met deze context rekening moeten houden. Overigens kan men deze context beschouwen als datgene wat we in onze studie beschouwen als het sociaal klimaat (zie hoofdstuk 3). Tenslotte is het de vraag of dezelfde habituele gedragspatronen en factoren -door Vermeul-van Mullem ontwikkeld bij jongensgroepen- ook worden aangetroffen bij meisjesgroepen of gemengde leefgroepen.

Vermeul-van Mullem (1974) noemt -naast de differentiatie in gedrag van jongeren- onder meer als toepassingsmogelijkheid van het GBI de differentiatie van tehuizen. Nemen we in plaats van het tehuis de leefgroep als onderwerp van studie dan sluit deze suggestie aan op de doelstelling van ons onderzoek namelijk operationalisering van het sociaal klimaat van de leefgroep en typologisering van de verschillende voorzieningen. In haar onderzoek

werkt Vermeul-van Mullem de genoemde differentiatie in tehuizen niet verder uit.

Wanneer Van der Ploeg (1976) met behulp van het GBI de jongeren uit de tehuizen vergelijkt met jongeren uit het Individueel Technisch en Huis-houdelijk Onderwijs dan constateert hij dat de jongeren uit de tehuizen zich meer laten gelden en zich vaker ongedurig gedragen (gedragsspatronen van het GBI). De jongeren zijn angstiger, kennen in het bijzonder meer sociale angst en zijn neurotisch labieler. Zij vertonen meer directe en indirecte agressie en zijn vaker achterdochtig. Opmerkelijk is wel dat hij geen verschil in zelfwaardering tussen beide groepen kan aantonen.

We komen tot de conclusie dat de drie factoren van het GBI mogelijk kunnen dienen ter karakterisering van het subsysteem bewoners, zij het dat deze factoren de individuele jongere beschrijven. De suggestie om een instrument als het GBI te gebruiken ter differentiatie van tehuizen wordt door ons ter harte genomen.

De Helper Haven Attitude Schaal voor Jeugdigen (HASJ) is ontwikkeld met als uitgangspunt dat een positieve attitude van de bewoner ten opzichte van het verblijf in de inrichting de opvoeding en hulpverlening meer kans van slagen geeft (Van der Meulen, Louwes & Zandberg, 1975; Zandberg, 1978). De schaal is ontwikkeld in leefgroepen van meisjes. Er zijn een aantal (voorlopige) categorieën, namelijk de attitude van bewoners ten opzichte van a) de groepsleiding, b) de groepsgenoten, c) zichzelf, d) de externe contacten, e) de stigmatisering, f) de materiële verzorging, g) de mogelijkheden tot contact met jongens, h) de regels en straffen en i) de toekomstverwachting.

Aan de hand van cluster-analyse (Groenier, 1976; Van Brandenburg & Molenaars, 1979) blijkt het volgende. De interne consistentie van de subschalen d tot en met g blijkt niet voldoende. Dit is wel het geval voor de clusters 'groepsleiding', 'groepsgenoten', 'zichzelf' en 'regels en straffen'. Van het cluster 'toekomstverwachting' moest in het onderzoek van Van Brandenburg en Molenaars (1979) een aantal items worden verwijderd. Volgens hen kan dit cluster beter 'leefklimaat' worden genoemd, omdat het vooral vragen over de algemene sfeer in de groep betreft.

Wat heeft dit resultaat te betekenen voor ons onderzoek? Het cluster 'regels en straffen' zou volgens ons kunnen worden teruggevoerd tot één van de functionele imperatieven van Polsky et al. (1968) namelijk de functie aanpassing en tot de opvoedingsstijl (streng). Hoewel van het cluster 'externe contacten' de interne consistentie niet voldoende bleek, sluit dit cluster aan op de in § 2.1 beschreven ontwikkeling in de richting van kleinschaligheid en regionalisatie. Een onderscheid zoals in de subschalen naar voren komt tussen groepsleiding en groepsgenoten is door ons al eerder genoemd. Wij zullen

het onderscheid tussen de beide subsystemen bij het definiëren van het begrip sociaal klimaat (hoofdstuk 3) verder uitwerken.

Zandberg (1978) wijst op een toepassingsmogelijkheid van de HASJ die nauw aansluit op de doelstelling van onze studie. Door per leefgroep gemiddelden over de individuele HASJ-scores te berekenen is het mogelijk leefgroepen met elkaar te vergelijken. Het zelfde geldt uiteraard voor tehuizen. Met een dergelijke vergelijking kan de eerder genoemde differentiatie van voorzieningen aan het licht komen. Het is mogelijk, door op gezette tijden de vragenlijst af te nemen, de ontwikkeling van een leefgroep in de tijd te volgen en zo nodig het functioneren van de leefgroep bij te sturen door in teambegeleiding of groepsgesprekken de onderzoeksresultaten te bespreken. Dit is een toepassingsmogelijkheid die niet zo zeer betrekking heeft op de individuele behandeling als wel op het gestalte geven aan het klimaat in de leefgroep.

Zowel individuele gegevens als groepsgemiddelden worden bij de toepassing van de HASJ door Zandberg (1978) gebruikt. Dit neemt niet weg dat men met de HASJ de individuele attitude onderzoekt. Bij ons onderzoek naar het groepsklimaat gaat het er daarentegen om de leefgroep in zijn geheel te karakteriseren. De antwoorden op de vragen mogen niet te sterk de individuele attitude representeren. Eerder dient er binnen elke leefgroep een zekere mate van overeenstemming te bestaan over wat er zich in de leefgroep dagelijks voordoet.

Op grond van bovenstaande over de omgangsstijl van de bewoners komen we tot de volgende conclusie: Er is behoefte aan een differentiatie in verschillende soorten voorzieningen. Onderzoeksresultaten over het functioneren van de leefgroep kunnen bijdragen aan een dergelijke differentiatie en aan het vorm geven aan het klimaat in de leefgroep. Bij het bestuderen van het functioneren van de leefgroep is het nodig een onderscheid te maken tussen de subsystemen groepsleiding en bewoners. Het gaat bij het bestuderen van wat we het sociaal klimaat noemen niet zozeer om de individuele attitude als wel om de consensus in het oordeel van de bewoners over wat er in de leefgroep gebeurt. Met name de factoren van het GBI geven een aanknopingspunt om de omgangsstijl van de bewoners te karakteriseren.

2.3.4. De relaties in de leefgroep

In het onderzoek naar de relaties binnen de leefgroep heeft men zich hoofdzakelijk gericht op individuele bewoners, met name de randfiguur en de

zondebok. Er is weinig aandacht geschonken aan de eigenschappen van de relatiestructuur in zijn geheel. Er is onderzoek gedaan naar de randfiguur in de leefgroep (Van der Ploeg en Defares, 1971; Van der Ploeg, 1976) en herhaling van het gezinsrelatiepatroon in de groep (Blankstein, 1971). De geleedheid van de relatiestructuur is op grond van participerende observatie beschreven door Polsky (1977). De rolstructuur en het prestige in de groep is onderzocht door Polsky, Claster en Goldberg (1968). Wenzel (1970) beschrijft een aantal leefgroepen op basis van de hiërarchie in statusverdeling en het sociogram. In al deze onderzoeken is de benadering telkens weer anders en worden eigenschappen op verschillende manieren geoperationaaliseerd. In dit gedeelte willen we komen tot een beschrijving van de relatiestructuur in de leefgroep als onderdeel van wat we sociaal klimaat zullen noemen (hoofdstuk 3). We zullen aan de hand van de door ons genoemde onderzoeken naar de relaties in de leefgroep die eigenschappen selecteren, die het mogelijk maken de relatiestructuur van de leefgroep in zijn geheel te beschrijven. Daarnaast zullen we op basis van deze onderzoeken (en methodologische overwegingen) zien te komen tot een geschikte sociometrische procedure.

Voor een typering van de samenhang tussen de relaties is vaak gebruik gemaakt van cohesie. Deze eigenschap van de groep wordt meestal ruim gedefinieerd, namelijk als de mate waarin groepsleden zich tot de groep voelen aangetrokken. De aantrekking kan te maken hebben met de activiteiten van de groep, de personen in de groep of met het feit dat men met het lidmaatschap van de groep een bedreiging probeert te ontlopen. Het begrip cohesie kan op verschillende wijzen worden geoperationaaliseerd (Van der Ploeg en Defares, 1971; Van der Ploeg, 1976).

Van der Ploeg en Defares (1971) hebben sociometrische gegevens van leefgroepen verzameld met behulp van een schaal*. Aan de hand van de schaal -lopend van het minst tot het meest vertrouwen in elkaar- beoordelen de bewoners van de leefgroep elkaar. De cohesie van tien leefgroepen hebben zij op negen verschillende manieren berekend en ze zijn de samenhang tussen de indices nagegaan. Zij baseren zich op cohesie als een individuele eigenschap:

"Wij hebben de scores voor de groepscohesie in onze verdere berekeningen beschouwd als een attribuut van de persoon. Dus elke p.p. kreeg als cohesiescore, de score van de groep waar hij deel vanuit maakte." (Van der Ploeg & Defares, 1971, p. 53)

* De Syracuse-Amsterdam-Groningen sociometrische schaal (SAGS).

In ons onderzoek beschouwen we de cohesie als een eigenschap van de leefgroep. De resultaten van Van der Ploeg en Defares (1971) zijn dan ook niet goed binnen ons onderzoek in te passen. Niettegenstaande dit verschil zij opgemerkt dat Van der Ploeg en Defares tot de conclusie komen dat de verschillende indices voor groepscohesie veelal samenhangen.

Van der Ploeg (1976) komt in zijn onderzoek naar de samenhang van cohesie met het vóórkomen van randfiguren in de leefgroep tot tegenstrijdige conclusies. Cohesie heeft hij geoperationaliseerd als het gemiddelde antwoord per leefgroep op de SAGS-schaal. Hij heeft het verband tussen cohesie en randfiguren op twee manieren proberen na te gaan:

1) Cohesie wordt als contextuele variabele (zie § 3.5) beschouwd en toegekend aan elk van de bewoners van een bepaalde leefgroep, dat wil zeggen de bewoners uit éénzelfde leefgroep hebben dezelfde score. Vervolgens is de correlatie berekend tussen cohesie en status. Een verband tussen beide kon niet worden aangetoond.

2) Cohesie en het aantal geïsoleerden in de leefgroep zijn als contextuele variabelen toegekend aan elke groepsleider van de leefgroep, dat wil zeggen elke groepsleider uit éénzelfde leefgroep krijgt voor deze variabelen dezelfde waarde. Het blijkt dat in tegenstelling tot de verwachting van Van der Ploeg met het toenemen van de cohesie het aantal geïsoleerden afneemt. Ons inziens is dit verband per definitie zo, omdat de cohesie aangeeft in hoeverre de groepsleden zich tot elkaar aangetrokken voelen en elke geïsoleerde in de groep aan de cohesie afbreuk doet.

De resultaten zijn volgens ons tegenstrijdig, omdat cohesie niet consequent als een eigenschap van de groep is genomen. In feite worden met de door Van der Ploeg (1976) toegepaste analyse verschillende soorten eigenschappen -namelijk eigenschappen van de groep en eigenschappen van het individuele groepslid- met elkaar in verband gebracht. Het verschil tussen beide soorten eigenschappen zal nog worden uitgewerkt (zie § 3.5).

Hoewel bij de analyses de cohesie als individuele eigenschap is genomen, zijn enkele resultaten uit het onderzoek van Van der Ploeg (1976) vermeldenswaard. Leefgroepen van jongens zouden meer cohesie vertonen vergeleken met leefgroepen van meisjes. In behandelingstehuizen is de cohesie van de leefgroep groter dan die van de leefgroep uit de tehuizen voor werkende en studerende jeugd. In de laatst genoemde tehuizen hebben bewoners in verband met school of werk contacten buiten de leefgroep, waardoor ze mogelijk niet zo op elkaar zijn aangewezen.

Blankstein (1971) heeft de relaties tussen jongens van drie leefgroepen uit een behandelingstehuis onderzocht volgens de klassieke sociometrische methode (zie Dollase, 1976), waarbij de jongens een beperkt aantal andere jongens kiezen. De volgende criteria zijn gebruikt:

- Als je kon kiezen, wie zou je dan in jouw leefgroep willen?
- Met wie zou je tijdens de vakantie de tent willen delen?
- Aan wie zou je leiderschap toevertrouwen?
- Met wie zou je problemen bespreken?

Het was niet nodig de keuze te beperken tot de eigen leefgroep. De leefgroepen waren zo gesitueerd, dat alle jongens elkaar min of meer kenden. De keuze kon zich dan ook over alle drie de leefgroepen uitstrekken.

Als index voor de cohesie van de leefgroep heeft Blankstein (1971) het percentage jongens binnen de eigen leefgroep genomen, dat men graag in de groep wilde hebben. Over vijf herhaalde afnames bekeken, blijkt dit percentage per groep en per tijdstip sterk te wisselen (van 20 tot 90 %). Men blijkt significant vaker binnen de eigen leefgroep te kiezen en Blankstein (1971) concludeert dan ook dat de leefgroep als subsysteem binnen de inrichting duidelijk herkenbaar is.

Wij zullen voor ons onderzoek de cohesie als één van de mogelijke indices beschouwen om de relatiestructuur van de leefgroep te typeren. Als groepeigenschap zal het, naast andere structurele indices, worden opgevat als een aspect van het sociaal klimaat. De cohesie zal door ons worden beschouwd als een index voor de mate van samenhang in de relatiestructuur.

Kunnen we een sterke mate van samenhang in de leefgroep verwachten? Men dient voor ogen te houden dat de bewoners min of meer gedwongen zijn geplaatst; zij hebben niet voor elkaar gekozen. Er is een groot verloop onder de bewoners en groepsleiding. De leefgroep zal volgens Schouten, Hirsch en Blankstein (1974) eerder als 'los zand' kunnen worden getypeerd dan als een 'hecht kluwen'.

Juist omdat de leefgroep min of meer gedwongen is samengesteld, is het volgens Gieles (1981) noodzakelijk de aantrekkelijkheid van de groep te verhogen. Dit kan door het organiseren van activiteiten, maar men dient ervoor te waken dat er een nadelige druk tot uniformiteit gaat ontstaan. Een te sterke cohesie heeft namelijk als nadeel dat de druk tot conformeren toeneemt. Heersen er in de groep normen van 'delinquente aard' dan kan deze druk tot conformeren averechts werken, zoals uit het onderzoek van Polsky (1977) is gebleken.

Polsky (1977) heeft met zijn rond 1960 uitgevoerde studie de geleedheid van een leefgroep jongens in kaart gebracht. Zijn interesse ging vooral uit naar de oorzaken van delinquentie. Volgens hem leren de jongens het overtreden van regels van elkaar. De positie van een jongen binnen het patroon van relaties speelt daarbij een belangrijke rol. De jongens komen veelal uit gezinnen en buurten, die volgens hem geen goede basis vormen voor het ontstaan van een positief klimaat in de leefgroep.

Via participerende observatie heeft Polsky (1977) de sociale structuur van de leefgroep beschreven. Hij heeft zich beperkt tot de relaties tussen de bewoners onderling. De structuur van de relaties valt af te lezen uit hoe de jongens zich gedurende de maaltijd verdelen over vier tafels. Deze verdeling hangt samen met welke jongens hun slaapkamer met elkaar delen. Via allerlei conflicten ontstaat een machtshiërarchie. Door deze incidenten te analyseren wordt duidelijk welke jongens bovenaan in de hiërarchie geplaatst moeten worden. De jongens van éénzelfde tafel vormen een subgroep, die zich qua status onderscheidt van de andere subgroepen.

Directe en indirecte agressie vormen de belangrijkste basis aan de hand waarvan de jongens onderling hun plaats bepalen. Dominantie ontstaat op basis van lichamelijke kracht. Met name nieuwe jongens en geïsoleerden zijn mikpunt van agressie. Steeds wordt de rangorde in status bepaald door anderen voor schut te zetten ('ranking'); een jongen beledigt een ander en probeert hem zo tot een lagere status te degraderen. Ook door 'scapegoating' wordt de status bepaald: nieuwe jongens worden het mikpunt van agressie omdat ze de anderen nog niet kennen en zich geen houding weten te geven.

De staf bevestigt min of meer de sociale structuur door de randfiguren te negeren en de leiders te bevestigen. Het blijkt dat de groepsleden zich haarscherp een verdeling in subgroepen, cliques en rollen bewust zijn. Vanuit de interacties tussen de verschillende subgroepen en cliques ontstaan verschillende rollen. Aan de top staan de 'toughs' gevolgd door de 'con-artists', 'quiet types', 'bushboys' ofwel 'punks' en tenslotte de 'scapegoats' (zie figuur 2.3).

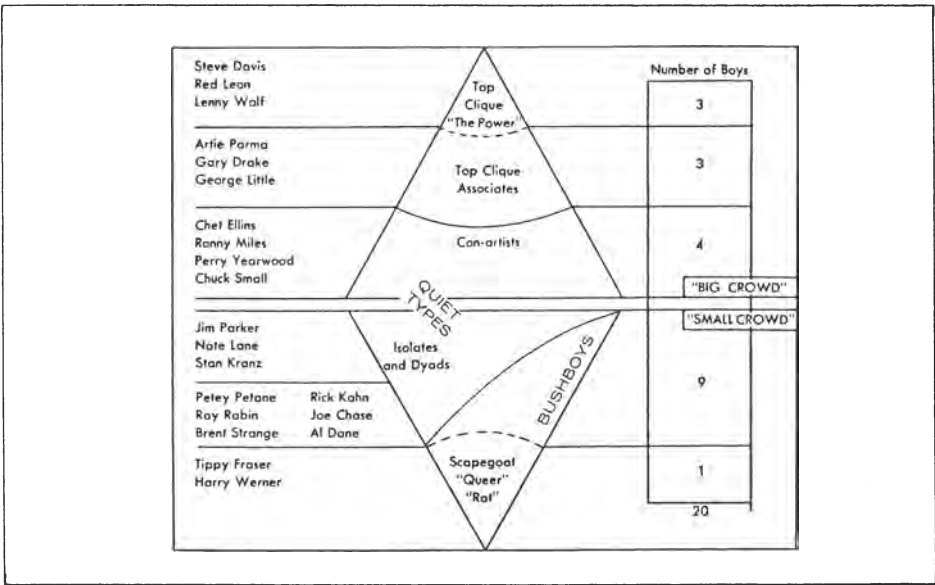
De 'toughs' zorgen voor een evenwicht in de leefgroep: de nieuwe jongens worden door hen in de gewoontes van de groep ingewijd, ze delegeren taken en 'vreemde knapen' worden geïsoleerd. De staf erkent min of meer dit leiderschap en kent deze jongens bijzondere privileges toe. Wanneer de leiders uit de groep vertrekken, ontstaat een gevecht om het leiderschap. Is het leiderschap eenmaal gevestigd dan vermindert de agressiviteit. De leider wordt niet meer zo vaak uitgedaagd; hij hoeft zich niet meer te bewijzen. Hij draagt er zorg voor dat de jongens in de groep niets tekort komen; hij fungeert als spreekbuis ten opzichte van de staf en voorkomt dat de zwakkeren in de groep al te zeer worden onderdrukt.

De 'con-artists' zijn er vooral op uit anderen voor schut te zetten om hen zo hun plaats te wijzen. Dit gebeurt meestal op een speelse en spottende manier. De leden van de subgroep 'con-artists' vertrouwen elkaar niet en zijn het meest te manipuleren.

De 'quiet types' zijn in dit geval jongens met ruime tehuiservaring. Ze hebben geleerd zich koest te houden, hun emotionele afstand ten opzichte van anderen te bewaren en met de figuren aan de top mee te werken.

De 'bushboys' of 'punks' kunnen nog niet in de schaduw staan van de 'toughs'. Ze hebben het idee dat iedereen van de groep hen te pakken probeert te nemen. Daarentegen proberen ze elkaar steeds voor schut te zetten. Er is in deze subgroep weinig solidariteit. In tegenstelling tot de agressieve uitingen van de topfiguren kunnen deze jongens hun woede niet uiten. Ze uiten zich in vreemd en moeilijk in te voelen gedrag. Afwijkend gedrag komt tot stand door de wisselwerking tussen eerdere ervaringen van de jongen, voorafgaand aan de plaatsing, en de positie binnen het netwerk (zie Blankstein, 1971).

Tenslotte staat onderaan de hiërarchie de 'scapegoat'. Dit is de positie van de nieuwkomer, tenzij hij beschikt over een opvallend krachtig postuur of scherpzinnig dan wel moedig is. De jongen kan proberen geleidelijk aan zijn status te verhogen. Lukt hem dit niet dan is het verblijf voor hem in de groep geen pretje.

Figuur 2.3 De geleedheid van de leefgroep (Polsky, 1977, p. 87)

Er ontstaat een evenwicht in de groep, waarbij de jongens elkaar bevestigen in hun rol, tenzij een van hen zich steeds extremer gaat gedragen. Om het evenwicht te bewaren wordt deze jongen onder druk gezet om zich aan te

passen of in het uiterste geval uit de groep verwijderd. De groepsleiding draagt ertoe bij, dat het systeem zich stabiliseert (zie Van der Ploeg, 1976).

Polsky (1977) heeft de relaties van slechts één leefgroep jongens beschreven. Volgens hem kan de structuur van relaties in andere leefgroepen er enigszins anders uit zien. Het is de vraag of een dergelijke structuur zich ook ontwikkelt in een gemengde leefgroep, een leefgroep met meisjes of een leefgroep als kleinschalige voorziening. Wel kan men verwachten dat in elke leefgroep prestige en macht een rol spelen in het tot stand komen van de relaties.

Uit het onderzoek van Polsky (1977) blijken met name de jongens met een lange verblijfsduur in het centrum van de leefgroep voor te komen, terwijl de nieuwkomers meestal een perifere positie bekleden. Elke jongen volgt binnen de groep een loopbaan, die al dan niet naar de top voert. Binnen elke clique of subgroep is er weer een statusordening, die een weerspiegeling vormt van de totale groepsstructuur. Deze rigide sociale structuur geeft de groepsleden weinig mogelijkheden om nieuw gedrag te ontwikkelen.

Polsky (1977) wijst erop dat de staf en groepsleiding zich meer bewust dienen te zijn van de negatieve invloed vanuit de groep van leeftijdgenoten:

"While the professional staff are preoccupied with changing individual boys' values and personality structures, the cottage social organization subverts their efforts." (Polsky, 1977, p.170)

Het belang van de sociale structuur in de leefgroep is naar ons idee met het onderzoek van Polsky voldoende aangetoond. Hij toont een duidelijke geleiding binnen de leefgroep aan: zowel in de verticale richting (wie heeft macht?) als in de horizontale richting (wie gaan er met elkaar om?).

In het eerder genoemde onderzoek van Blankstein (1971) wordt vrijwel geen geleedheid binnen de leefgroep aangetroffen. Subgroepen van jongens die elkaar wederzijds kiezen en anderen uitsluiten komen weinig voor. Er komen zonder meer weinig wederzijdse keuzen voor. Hij wijt dit aan de relationele gestoordheid van de jongens. Dit verschijnsel kan echter ook veroorzaakt worden door de beperking in keuze, die hij in de sociometrische procedure heeft aangebracht. Zeker wanneer uit de jongens van drie leefgroepen tegelijk kan worden gekozen, kan een groot aantal jongens ongekoemd blijven en blijft daarmee hun positie in de relatiestructuur onduidelijk. Ook sociogrammen laten volgens Blankstein (1971) geen subgroepen zien. Wel is er volgens de onderzoeker een hiërarchie in status. De jongens hebben een rangorde in populariteit. Overigens blijkt deze rangordening niet samen te hangen met de leeftijd, verblijfsduur in de groep of intelligentie van de

jongens. Kortom, het door Polsky (1977) beschreven beeld van de leefgroep wordt in het onderzoek van Blankstein (1971) niet bevestigd.

Blankstein (1971) heeft als vraagstelling voor zijn onderzoek in hoeverre de relatiepatronen uit het (pleeg)gezin zich in de leefgroep herhalen. Vermeldenswaard is dat geparentificeerde jongens, dat wil zeggen jongens die de ouderlijke functie in het gezin vervullen, de meest centrale figuren in de leefgroep vormen. Zij zijn populair in die zin dat men hen graag als groepsgeenoot in de groep wil. Er wordt aan hen leiderschap toegeschreven en ze fungeren als vertrouwensfiguur. De enige kinderen uit gezinnen verkeren daarentegen in een minder gunstige positie. Ze zijn weinig populair als groepsgeenoot. Opmerkelijk genoeg kon Blankstein (1971) niet aantonen, dat de jongens met een zondebok-positie in het gezin, deze positie ook weer binnen de leefgroep innemen. Hij heeft mede naar aanleiding van het onderzoek van Van der Ploeg en Defares (1971) het vermoeden, dat dit resultaat anders zou komen te liggen, wanneer de groepsleiding in het sociometrisch onderzoek zou worden betrokken. Dit is voor ons aanleiding om binnen ons onderzoek naar de relaties in de leefgroep ook de groepsleiding te betrekken.

Wenzel (1970) heeft acht leefgroepen op hun relatiestructuur onderzocht aan de hand van de vraag met wie de bewoners het liefst of juist liever niet de vrije tijd doorbrengen. Men kon naar eigen goeddunken een aantal namen noemen tot het maximum van het aantal groepsleden.

Er zijn in dit onderzoek achttien leefgroepen betrokken, maar Wenzel (1970) merkt op dat hij zich noodzakelijkerwijs beperkt tot sociometrisch onderzoek van slechts acht leefgroepen vanwege het ontbreken van een geschikte methode om de relatiestructuur te typeren. De keuzen van de jongens uit de groep zijn per leefgroep in een sociogram weergegeven, waarbij voor het vaststellen van de geleedheid aan de wederzijds positieve keuzen meer gewicht is gegeven vergeleken met strijdige keuzen. Uit de sociogrammen van de acht leefgroepen, blijkt dat er in elke leefgroep subgroepen onderscheiden kunnen worden. Wenzel (1970) beschouwt dit als een aanwijzing voor desintegratie van de groep. Hij wijt dit aan het verloop onder de groepsleden en de samenstelling van de groep qua problematiek. Hij stelt dat desintegratie meer regel is dan uitzondering. Ongeveer een kwart van de jongens blijkt afwijzend of tenminste onverschillig te staan ten opzichte van hun groepsgeenoten. In het merendeel van de groepen is sprake van centralisatie van negatieve keuzen, dat wil zeggen dat een of meer jongens worden afgewezen en een randpositie in de groep innemen. Een derde van de jongens wordt afgewezen ofwel over het hoofd gezien. Een kwart van de jongens neemt een meer centrale positie in binnen het netwerk van relaties.

Wenzel (1970) kon aantonen dat naarmate een jongen ouder is en langer in de leefgroep verblijft, zijn status hoger wordt. De randfiguren blijken over

een geringere intelligentie te beschikken en vertonen meer psychische stoornissen. Daarmee wordt de beschrijving van de geleedheid van de leefgroep door Polsky (1977) bevestigd. De oudere en langst verblijvende jongens nemen bij het verzet tegen de groepsleiding en staf een centrale positie in. De jongens met geringe intelligentie of contactstoornissen hebben de ongunstige positie van randfiguur en zijn het mikpunt van agressiviteit. Wenzel (1970) constateert dat het sterke verloop in de groep het ontstaan van duurzame relaties tegen gaat.

Uit het onderzoek wordt ons duidelijk hoe zeer er gezocht moet worden naar een mogelijkheid om de relatiestructuur binnen de leefgroep in zijn geheel te kunnen representeren aan de hand van een aantal indices. Het zal anders niet mogelijk zijn leefgroepen met elkaar te vergelijken.

Polsky, Claster en Goldberg (1968) hebben niet zozeer de relatiestructuur van de groep bewoners onderzocht als wel de rol-structuur. Zij hebben dit gedaan door middel van de 'Guess-Who procedure' (zie Dollase, 1976). De jongens van de eerder genoemde leefgroepen (zie § 2.3.1) moeten beoordelen op wie van de bewoners 68 uitspraken over rolgedrag van toepassing zijn. Uit de resultaten blijkt dat de rollen die zich in de bewonersgroep ontwikkelen nauw samenhangen met de wijze waarop de groepsleiding de vier eerder beschreven functies vervult. Dit zou dus betekenen dat we voor ons onderzoek zouden moeten verwachten dat de kenmerken van de relatiestructuur van de bewoners samenhangen met de functionele verdeling in de leefgroep.

Van der Ploeg (1976) onderscheidt in zijn onderzoek naar de randfiguur in de leefgroep de centrale en perifere personen aan de hand van de ontvangen keuzen op de SAGS-schaal. Per leefgroep is het gemiddelde over alle bewoners berekend. De groepsleden, die een score hebben beneden het gemiddelde van de groep minus de standaard deviatie, worden beschouwd als perifeer, daarentegen de groepsleden met een score boven het groeps-gemiddelde plus standaard deviatie als centraal. Ongeveer evenveel centrale als perifere groepsleden zijn op deze manier bepaald en ze zijn op een groot aantal eigenschappen met elkaar vergeleken.

De randfiguren verblijven in vergelijking met de centrale figuren korter in de groep, zij zijn jonger en hebben vaker al eerder in een tehuis gezeten. Van der Ploeg (1976) meent dat het door Polsky (1977) geschetste beeld niet wordt bevestigd in zoverre dat de randfiguren nauwelijks de kans krijgen om zich meer in de richting van het centrum van de groep te verplaatsen. Zij worden nogal snel op grond van hun afwijkend gedrag doorgeplaatst naar een andere leefgroep.

Vergeleken met de centrale figuren behoren de randfiguren tot de oudere kinderen uit het gezin, komen zij uit relatief kleinere gezinnen en blijken de ouders de zwangerschap vaker niet gewenst te hebben. De randfiguur in de

leefgroep blijkt vaker ook binnen het eigen gezin de rol van zondebok te vervullen.

Opvallend is dat de randfiguur niet alleen door zijn groepsgenoten wordt afgewezen, maar ook door de groepsleiding, in die zin dat de psychologische afstand van hen ten opzichte van de randfiguur groter is. Daarnaast is de psychologische afstand groter naarmate de bewoner zich ongeremder laat gelden. Het lijkt er op dat de groepsleiding juist met problematische bewoners geen raad weet en meestal als oplossing kiest de bewoner in kwestie door te plaatsen. Het moge geen verwondering wekken dat de randfiguur relatief meer achterdocht kent, agressie slechts op indirecte wijze uit en zichzelf negatiever waardeert. Opmerkelijk genoeg hebben de perifere bewoners net zo vaak de neiging groepsgenoten als vertrouwenspersoon te kiezen als de meer centrale bewoners. Van der Ploeg (1976) meent, dat dit te wijten is aan een gebrek aan inzicht bij de randfiguur in de onderlinge verhoudingen. Wanneer we voor ons onderzoek de relaties in de leefgroep met behulp van een sociometrische procedure onderzoeken, zullen we zoals nog zal blijken (hoofdstuk 7) hiermee rekening houden. Kort samengevat spitst de stigmatisering van de bewoners zich extra toe op de randfiguur. De randfiguur in de leefgroep wordt niet alleen door zijn groepsgenoten afgewezen maar ook nog eens door de groepsleiding die hem nu juist extra steun zou moeten geven.

Uit de beschreven onderzoeken wordt duidelijk dat diverse sociometrische methoden zijn toegepast. Alles overziend komen we tot de conclusie dat een schaal de voorkeur verdient, gezien de nuancering die dit de respondent toelaat. De boven vermelde onderzoeken richten zich vrijwel alleen op de beschrijving van de sociale structuur van de bewonersgroep. De plaats van de groepsleiding binnen het netwerk van relaties komt slechts zijdelings aan de orde. Willen we een uitspraak kunnen doen over de relatiestructuur van de gehele leefgroep dan dient iedereen van de leefgroep in de sociometrische procedure te worden betrokken. Het is niet duidelijk welke sociometrische criteria als relevant moeten worden beschouwd. In hoofdstuk 4 zullen we de sociometrische procedure voor ons onderzoek verder uitwerken.

Welke kenmerken van de relatiestructuur zijn naar voren gekomen? De status van de bewoner kreeg in de onderzoeken de nadruk. Alleen cohesie is gebruikt om de samenhang in relaties te typeren. De geleedheid van de leefgroep is bepaald aan de hand van sociogrammen, wat voor het vergelijken van een groot aantal leefgroepen een tijdrovende procedure zou zijn (Wenzel, 1970). We zullen ons in ons onderzoek richten op het gebruik van een methode om de relatiestructuur in zijn geheel te kunnen karakteriseren (hoofdstuk 4 en hoofdstuk 7). Voorlopig zijn als relevante kenmerken naar voren gekomen: de samenhang (tot uitdrukking gebracht in de cohesie), de hori-

zontale geleding in de structuur (cliques en geïsoleerden) en de verticale geleding in de structuur (naar gelang macht).

Het is duidelijk dat in het ontstaan van een relatiestructuur de achtergrond van bewoners (gezinsachtergrond, tehuiservaring), de verblijfsduur in de groep en de aard van gedragsproblemen een rol spelen. Daarnaast blijkt het relatiepatroon samen te hangen met de verdeling van functies in de leefgroep.

2.3.5. Verschillende typen leefgroepen

De leefgroep wisselt voortdurend van samenstelling. Dit betekent dat er verschillen gaan ontstaan tussen de leefgroepen onderling. De gemiddelde verblijfsduur in de ene groep kan relatief lang zijn, in een andere kort. Van de teams groepsleiding kan de gemiddelde werkervaring uiteen gaan lopen. De leefgroep maakt deel uit van verschillende typen tehuizen en van verschillende soorten organisatievormen.

Wolins (1974) schetst op basis van de individuele ontwikkeling verschillende typen leefgroepen. De wisselwerking tussen de groep jeugdigen en de opvoeder staat centraal. Wolins (1974) onderscheidt vier typen leefgroepen analoog aan de stadia van morele ontwikkeling van Kohlberg. De typologie is voornamelijk theoretisch van aard en is niet gebaseerd op empirisch onderzoek. De typen lijken ons voor ons onderzoek naar het klimaat van de leefgroep van belang. De typen kunnen worden beschouwd als ontwikkelingsfasen van de groep in zijn geheel. In onze beschrijving zullen we waar mogelijk verbanden leggen met de door ons beschreven onderzoeken en vigerende opvattingen over hulpverlening. De door Wolins (1974) onderscheiden stadia kunnen als volgt worden omschreven:

A. 'Dependency'

De bewoners zijn afhankelijk van de verzorgende groepsleider. Het gedrag van de bewoners is nogal zelfgericht en instinctief. Van een ander wordt verwacht dat deze als een 'constant nourishing mother' optreedt. De relatie tussen bewoner en groepsleider is hiërarchisch. In meer extreme vorm bestaat het gevaar, dat beide partijen elkaar tiranniseren en met hun eisen bepalen analoog aan de door Watzlawick et al. (1972) beschreven complementaire relatie. De groepsleider staat centraal in het gebeuren en er is weinig onderlinge binding tussen de groepsleden. Deze verkeren eerder in rivaliteit om

de zorg van de groepsleider en vertonen sterke betrokkenheid op eigen problemen en behoeften.

Spazier en Bopp (1974) noemen deze betrokkenheid op zichzelf 'symp-toom-narcisme' en beschouwen het als een belemmering voor het ontstaan van onderlinge solidariteit. Polsky, Claster en Goldberg (1968) noemen dit verschijnsel 'self-gratification'. Ze tonen aan dat de groepsleider genoodzaakt wordt aandacht te schenken aan de individuele verlangens van de jongere.

De maatschappelijke invloed op de leefgroep is minimaal en indirect, waardoor 'derden' de complementaire relatie tussen bewoner en groepsleider niet kunnen doorbreken. Een doorbraak naar een hoger niveau kan volgens Wolins (1974) plaatsvinden door het invoeren van regels, die de partijen wederzijds beperken in het opleggen van hun eisen.

B. 'Nomocracy'

De bewoners hebben sterk behoefte aan duidelijke en vaststaande regels. Onbekende situaties worden zo vermeden. Een beroep op zelfstandigheid wordt afgewezen. De bewoners verwachten van elkaar, dat ze zich aan de regels houden. Er is een autoriteit nodig, die regels invoert en bewaakt. Meestal is dit een groepsleider, maar het kan ook een van de bewoners zijn. In het laatste geval kan dit de vorm aannemen van een delinquente subcultuur zoals beschreven door Polsky (1977). In het extreme geval worden de regels -ook al zijn ze inmiddels zinloos- onder alle omstandigheden nageleefd. Het maken van een uitzondering op regels wordt als een bedreiging ervaren. Vernieuwing wordt tegengehouden door een beroep op de bestaande regels te doen. Een bewoner die afwijkt, past niet in het systeem en wordt gedwongen zich te conformeren of de leefgroep te verlaten. Dat de randfiguur en geïsoleerde in de leefgroep een kwetsbare positie innemen, is al gebleken bij het beschrijven van de relatiestructuur (zie § 2.3.4).

De bewoners zijn er vooral op uit een 'gelijke behandeling' te handhaven. Doordat er geen sprake is van internalisatie van de regels, dreigen de bewoners een eigen verborgen code te ontwikkelen, die tegengesteld kan zijn aan de behandelingsdoelen (Polsky, 1977). De relatie tussen het team groepsleiding en de groep van bewoners dreigt te worden tot een verhouding als die van 'ingroup versus outgroup' (zie Sjølund, 1974). Zowel bewoners als groepsleiders menen dat het noodzakelijk is een front ten opzichte van elkaar te vormen. De groepsleider identificeert zich met maatschappelijk aanvaarde normen en voelt zich gedwongen adaptatie van de leefgroep aan de omgeving te bewerkstelligen (zie Polsky, Claster & Goldberg, 1968).

De door Wolins (1974) beschreven verschijnselen van 'Nomocracy' komen overeen met de resultaten van door ons eerder beschreven onderzoek. Het lijkt een op veel leefgroepen van toepassing zijnde typerende schets.

C. 'Other-Orientation'

Voor het doorbreken van 'Nomocracy' is respect voor de ander erg belangrijk. In deze fase neemt de groep van bewoners deel aan de besluitvorming. De bewoner oriënteert zich op zijn leeftijdgenoten door zich in een ander te verplaatsen. Het is voor de bewoner belangrijk of hij door anderen al dan niet geaccepteerd wordt. Anderen moeten in dit opzicht duidelijk zijn. De groepsleider fungeert als model. Doordat bewoners zo veel mogelijk contacten buiten de leefgroep aangaan, is de invloed van de maatschappelijke omgeving groot. Er bestaat het gevaar van instabiliteit, wanneer de situatie wordt misbruikt door een overheersende, egocentrische bewoner.

D. 'Exchange'

Deze laatste fase kan uit de vorige ontstaan door het benadrukken van gelijkheid en uitwisseling. Nadruk ligt op de volwassen houding van geven en nemen, wat doet denken aan de door Berne (1972) geschetste verhouding van 'volwassene tot volwassene', waarbij zo weinig mogelijk oneigenlijke bedoelingen de interactie beïnvloeden. Het gedrag van de bewoner wordt hoofdzakelijk bepaald door ideologische overwegingen van rationeel-altruïstische aard. De gelijkwaardigheid van de groepsleden verschilt met die van de 'Nomocracy', doordat verschil tussen groepsleden gerespecteerd wordt.

In deze fase bestaat er het gevaar van overmatig conformisme of van uitbuiting van de groep door leden met weinig scrupules. Het conformisme wordt beperkt door het autonome referentiekader van elk groepslid. Zo nodig legt hij zichzelf beperkingen op, wanneer hij negatieve gevolgen voor de ander verwacht. De invloed vanuit de omgeving is groot. Wolins (1974) stelt dat het nodig kan zijn dat de leefgroep zich afsluit om zich tegen negatieve invloed vanuit de omgeving te beschermen.

Wolins (1974) laat zich inspireren door de socialistische kibbutzim-beweging en opvattingen over collectieve opvoeding afkomstig uit de oostbloklanden (zie Bronfenbrenner, 1982). Hij wijst erop, dat men er in de leefgroep voor staat een evenwicht te bereiken tussen de instrumentele en expressieve functies (zie § 2.3.1.). In het door Goffman (1961) beschreven 'total institution' wordt veelal de instrumentele functie te sterk benadrukt, terwijl volgens Wolins (1974) in de huidige residentiële hulpverlening de expressieve functie te veel nadruk krijgt.

Een sterk geïsoleerd karakter van de leefgroep wordt door Wolins (1974) in verband gebracht met de traditionele doelstelling van beveiliging. Wanneer meer nadruk wordt gelegd op behandeling impliceert dit een open karakter van de leefgroep. De bewoner zal uiteindelijk weer in de maatschappelijke omgeving terug dienen te keren. Wolins (1974) legt dan ook veel nadruk op

de plaats die de maatschappij inneemt gedurende het verblijf in de leefgroep. Dit sluit aan bij de eerder beschreven tendens tot regionalisatie en kleinschaligheid (zie § 2.2). Polsky, Claster en Goldberg (1968) brengen de nadruk op behandeling in plaats van op beveiliging in verband met een verandering in de rol van de groepsleider, namelijk van bewaker (nadruk op aanpassing) naar hulpverlener (nadruk op ondersteuning).

2.4. SAMENVATTING

In dit hoofdstuk is beschreven hoe de residentiële opvoeding en hulpverlening aan verandering onderhevig zijn. Dit heeft zijn weerslag op de plaats van de leefgroep binnen de residentiële organisatie, op de indeling in verschillende typen van tehuizen en op hoe zich het klimaat in de leefgroep ontwikkelt. De taak van de groepsleider bestaat vooral uit het vorm geven aan dit klimaat. Hij wordt daarbij geconfronteerd met tegenstelde eisen. Mogelijk als gevolg hiervan neigt de groepsleider naar een zekere routine en toont een gebrek aan initiatief. Er moet niet alleen gelet worden op de relatie met elke bewoner afzonderlijk, maar ook op de relatiestructuur en de verhouding tussen het team groepsleiding en de groep van bewoners als subsystemen van de leefgroep.

De dynamiek in de leefgroep hebben we beschreven aan de hand van: De functionele verdeling in de leefgroep, de opvoedingsstijl van de groepsleiding, de omgangsstijl van de bewoners en kenmerken van de relatiestructuur. We hebben aangegeven dat het als de taak van de groepsleiding wordt beschouwd een 'therapeutisch klimaat' in de leefgroep te vestigen. In ons onderzoek hanteren we liever de term sociaal klimaat en leggen daarmee de nadruk op de feitelijke beschrijving van het functioneren van de leefgroep. In het volgende hoofdstuk zullen we uitwerken wat we onder het sociaal klimaat van de leefgroep verstaan.

3. HET SOCIAAL KLIMAAT VAN DE LEEFGROEP

3.1. INLEIDING

Zoals in het vorige hoofdstuk naar voren is gekomen, is het de taak van de groepsleiding een 'therapeutisch' klimaat te scheppen, dat wil zeggen een klimaat dat voldoet aan de eisen die voortvloeien uit de opvoeding en de behandeling. Enerzijds zijn deze eisen terug te voeren tot de normen en waarden, die aan opvoeding en behandeling ten grondslag liggen, anderzijds tot veronderstellingen over het effect van opvoeding en behandeling, die in principe empirisch aangetoond moeten kunnen worden. Durkin en Durkin (1975) geven een uitgebreid overzicht van evaluatie-onderzoek op het terrein van residentiële behandeling van jeugdigen. Zij zijn van mening dat de analyse van een residentieel programma vanuit het gezichtspunt van de sociaal-systeemleer praktisch en theoretisch van meer belang is dan een meting van het effect van behandeling, een vervolgstudie of proces-evaluatie.

Als nadelen van effectmeting en vervolgonderzoek noemen zij: Het duurt vrij lang alvorens men van de resultaten van het onderzoek in de praktijk kan profiteren. Er wordt in dit soort onderzoek weinig aandacht besteed aan het functioneren van het behandelingsprogramma zelf. De bijdrage van verschillende onderdelen van het programma aan het behandelingseffect wordt niet nagegaan. Het is niet mogelijk de formele en informele behandelingsdoelstellingen van elkaar te onderscheiden. Vaak gaat het om kleine aantallen jeugdigen, is het niet goed mogelijk controlegroepen samen te stellen en is vanuit statistisch oogpunt het onderzoek gebrekkig. Vergeleken met evaluatie van individuele behandeling gaat het bij residentiële behandeling om een groot aantal variabelen, waarvan de therapeutische invloed theoretisch nauwelijks is uitgewerkt. Er is te weinig bekend over de invloed van de leefgroep en van het instituut op het individu.

Onderzoek naar het proces van opvoeding en behandeling geeft de mogelijkheid direct de onderzoeksresultaten aan de praktijk ten goede te laten komen. Maar het gevaar bestaat dat het onderzochte probleemgedrag tijdens het verblijf los staat van de problemen vóór de opname. Niet duidelijk is het verband tussen het gedrag in het tehuis en hoe een jongere zich weet te handhaven na terugplaatsing in het oorspronkelijk milieu.

Volgens Durkin en Durkin (1975) biedt een analyse van het systeem van hulpverlening meer perspectief. Zij maken daarbij een onderscheid tussen het totale netwerk van voorzieningen en het sociaal systeem binnen een tehuis.

Bij de evaluatie van een residentieel programma dient men er volgens Durkin en Durkin (1975) rekening mee te houden hoe het tehuis is ingepast in het totale netwerk van de hulpverlening. De resultaten van residentiële opvoeding en behandeling zijn niet alleen afhankelijk van de elementen in het programma zelf, maar ook van de wijze waarop instanties verwijzen en van de manier waarop continuering van de begeleiding na het verblijf in een tehuis binnen het netwerk van voorzieningen al dan niet vorm krijgt. We zullen het netwerk van voorzieningen binnen ons onderzoek beschrijven in hoofdstuk 5, waarbij we uitgaan van de in de §§ 2.1 en 2.2 gegeven indelingen. Met name zullen we aandacht schenken aan de eerdere plaatsingen in een tehuis en aan het milieu van waaruit geplaatst is. Het zal blijken dat ruim de helft van de jongeren al eens eerder in een tehuis geplaatst is geweest.

Analyse van het sociaal systeem van de inrichting zelf kan als een evaluatie worden beschouwd voor zover functionele en dysfunctionele aspecten aan het licht komen. Voorbeeld bij uitstek van deze benadering is volgens Durkin en Durkin (1975) het in hoofdstuk 2 beschreven onderzoek van Polsky, Claster en Goldberg (1968). Met een analyse van het sociaal systeem van de inrichting kan men snel het feitelijk functioneren in ogenschouw nemen en dit in verband brengen met wat men zich op korte termijn ten doel heeft gesteld. Het gaat om een evenwichtige functionele verdeling en om training van groepsleiding in het vervullen van bepaalde rollen. Het beschrijven van het sociaal systeem van de leefgroep is het doel van onze studie. Het begrip sociaal klimaat is daarvoor als uitgangspunt genomen. In dit hoofdstuk zal dit begrip nader worden omschreven. Verschillende onderzoeken naar sociaal klimaat zullen onderling worden vergeleken om te komen tot een ordening van eigenschappen, die deel uitmaken van het sociaal klimaat.

In § 3.2 zullen we het begrip sociaal klimaat definiëren. Een overzicht van onderzoeksresultaten geven we in § 3.3 en op deze wijze komen we tot een selectie van eigenschappen, die gebaseerd zijn op de beleving van het sociaal klimaat. In § 3.4 definiëren we het sociaal netwerk en aspecten daarvan als onderdeel van het sociaal klimaat. Een onderscheid tussen eigenschappen van de groep en eigenschappen van het individu maken we in § 3.5. Tenslotte geven we in § 3.6 aan de hand van een schema weer welke gebieden van eigenschappen een onderdeel vormen van het sociaal klimaat van de leefgroep.

3.2. HET BEGRIIP SOCIAAL KLIMAAT

Omdat het klimaat van de leefgroep niet direct aantoonbaar therapeutisch hoeft te zijn, wordt hier de meer algemene term 'sociaal klimaat' gebruikt om zo te vermijden dat al bij voorbaat een effectieve opvoeding en behandeling wordt gesuggereerd. We zullen in deze paragraaf eerst een aantal opvattingen over en definities van sociaal klimaat behandelen. Dit zal leiden tot een omschrijving van wat wij voor ons onderzoek onder het sociaal klimaat van de leefgroep verstaan.

Het onderzoek naar het sociaal klimaat vindt zijn oorsprong in de sociale ecologie: de studie van de wisselwerking tussen individu en omgeving (zie Feagans, 1974). Men gaat er vanuit dat het gedrag van een individu niet alleen bepaald wordt door persoonlijkheidseigenschappen, maar ook door de omgeving. Ofwel, uitgedrukt in de klassiek geworden formule van Kurt Lewin:

$$\text{Behavior} = f(\text{Person, Environment}).$$

Het betreft zowel de fysische als de psychosociale aspecten van de omgeving (Moos, 1974d). In de residentiële behandeling wint het ecologisch gezichtspunt steeds meer terrein (Hobbs, 1966; Whittaker, 1978; Price, 1979; Van der Ploeg, 1984b). Het onderhavige onderzoek blijft beperkt tot de psychosociale aspecten ofwel het sociaal klimaat.

Zowel Stern (1970) als Moos (1972, 1974abcd, 1976) gaan er in hun definitie van sociaal klimaat van uit, dat zowel de persoonlijkheid als de omgeving aan de hand van dezelfde dimensies kunnen worden geoperationaliseerd. Zij baseren zich op het werk van Murray (1938), die geprobeerd heeft gedrag te verklaren vanuit de wisselwerking tussen individuele behoefte en druk vanuit de omgeving. Volgens Moos (1976) kan men het begrip sociaal klimaat analoog opvatten aan het begrip 'persoonlijkheid'.

In navolging van Murray (1938) gebruiken Stern (1970) en Moos (1972, 1974abcd, 1976) de term 'press' om het begrip sociaal klimaat te definiëren.

"The press of the environment, as the individual in the environment perceives it, tends to define what he must adapt to and cope with and indicates the direction his behavior should take if he is to be adequately satisfied within the environment." (Moos, 1974b, p. 471)

Naar de fenomenologische wereld van het individu, het unieke gezichtspunt van elke persoon op het gebeuren in de leefgroep, wordt verwezen met de term 'β-press'. Doordat personen in dezelfde leefgroep verkeren, zal echter

hun kijk op het gebeuren in de groep ook gemeenschappelijke elementen bevatten. Dit wordt aangeduid met de term 'consensual β -press', dat wil zeggen de druk zoals deze gemeenschappelijk door alle groepsleden wordt ervaren. Stern (1970) brengt dit tot uitdrukking in zijn definitie van 'press':

"...as a taxonomic classification of characteristic behaviors manifested by aggregates of individuals in their mutual interpersonal transactions." (Stern, 1970, p. 8)

De bewoners en groepsleiding van de leefgroep interpreteren de gebeurtenissen in de leefgroep anders dan een observerende buitenstaander. De waarnemingen van deze persoon worden aangeduid met de term ' α -press'. Voor het gehele scala aan 'in-drukken' vanuit de omgeving wordt de term klimaat als metafoor gebruikt.

Tagiuri (1968) verwijst eveneens naar het begrip klimaat als metafoor. Oorspronkelijk wordt er in de meteorologie de gemiddelde weersgesteldheid van een bepaald gebied mee aangeduid. In de sociale wetenschappen is het begrip overgenomen om de sociale omgeving te karakteriseren. Het wordt gebruikt naast een groot aantal soortgelijke begrippen zoals milieu, sociaal systeem, cultuur, situatie, conditie, omstandigheden, sfeer en het door Barker geïntroduceerde begrip 'behavior setting' (Barker, 1974; Gump, 1974).

Tagiuri (1968) meent dat het begrip klimaat datgene betreft tussen het algemene begrip omgeving en de meer specifieke begrippen als situatie en conditie. Het begrip is ongeveer van de zelfde orde als de begrippen sfeer en sociaal systeem. Met het in gebruik raken van de term klimaat is volgens Tagiuri (1968) dit begrip net als het begrip persoonlijkheid 'synthetisch' geworden, dat wil zeggen er wordt een configuratie van eigenschappen mee samengevat. Hij omschrijft de betekenis van het begrip klimaat als volgt: Personen kunnen elkaar afwisselen, maar het sociaal klimaat blijft relatief constant. Het klimaat wordt bepaald door eigenschappen, gedrag, attitude en verwachtingen van de andere personen. Het is fenomenologisch extern aan een persoon, die er echter zelf wel een bijdrage aan kan leveren. Waar precies het individu zich van het klimaat of de omgeving laat onderscheiden, is moeilijk aan te geven. Wel is duidelijk dat het klimaat te baseren is op de gemeenschappelijk gedeelde opvattingen (consensus) van personen over hun omgeving (met enige variatie rond de consensus). Het is een indirecte determinant van gedrag door invloed op attitudes, verwachtingen en 'arousal-toestand'

Tagiuri (1968) geeft de volgende definitie:

"Climate is the relatively enduring quality of the total environment that a) is experienced by the occupants, b) influences their behavior, and c) can be described in terms of the values of a particular set of characteristics (or attributes) of the environment." (Tagiuri, 1968, p. 25)

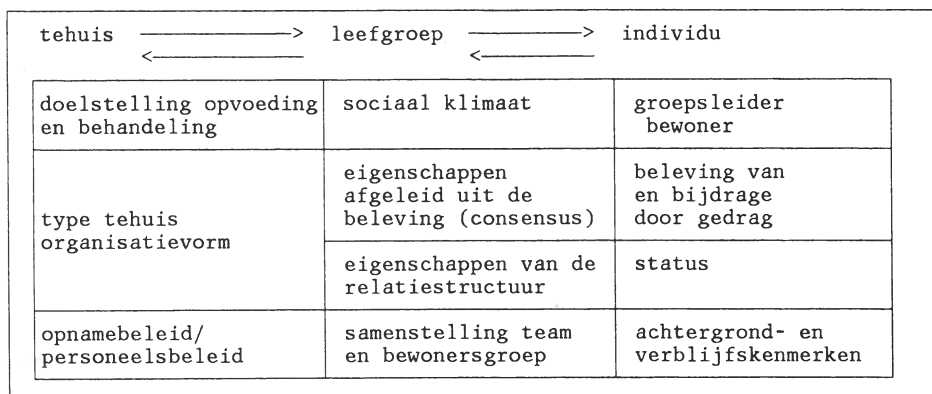
Barker (1974) stelt dat de leden van eenzelfde ecologische eenheid -in dit geval de leefgroep- een kenmerkend 'overall extra-individual pattern of behavior' vertonen en dat personen afkomstig uit aparte ecologische eenheden in dit opzicht van elkaar verschillen.

Voor onze definitie van het sociaal klimaat van de leefgroep vormen de definities van Tagiuri, Stern en Moos het uitgangspunt. De gemeenschappelijk ervaren sociale omgeving zal het gedrag van groepsleiding en bewoners beïnvloeden. Het in de directe omgeving waargenomen gedrag schept verwachtingen over wat in de dagelijkse omgang met elkaar gebruikelijk is. Het regelmatig voorkomen van bepaalde gedragspatronen doet geleidelijk aan normen ontstaan, waaraan de individuele groepsleider of bewoner zich dient te conformeren.

Het sociaal klimaat wordt door ons opgevat als een overkoepelend begrip om een complex van eigenschappen van de leefgroep mee aan te duiden. We beschouwen deze eigenschappen als zogenaamde mediërende eigenschappen. Het klimaat wordt enerzijds beïnvloed vanuit het tehuis zelf of -zeker bij kleinschalige voorzieningen- door de buurt waarin de leefgroep is gevestigd en anderzijds door het gedrag van de groepsleden, eventueel indirect door de manier waarop de leefgroep is samengesteld (Price, 1979). Daar bewoners en groepsleiding deel uitmaken van het sociaal systeem -zoals de leefgroep beschouwd kan worden- kunnen zij aan het in stand houden van dit systeem bijdragen en tegelijk door dit systeem in hun gedrag worden beïnvloed. In figuur 3.1 is schematisch weergegeven hoe wij het sociaal klimaat van de leefgroep als een verzameling van mediërende eigenschappen opvatten.

In feite hebben we te maken met drie niveaus van onderzoek namelijk het niveau van het individu (bewoner, groepsleider), het niveau van de leefgroep en tenslotte het niveau van het tehuis. Het sociaal klimaat van de leefgroep wordt mede bepaald door de organisatiestructuur van het tehuis, onder andere de mate van decentralisatie of autonomie van de leefgroep (zie Ligthart, 1977). In hoofdstuk 2 zijn de verschillende typen tehuizen en de verschillende soorten organisatievormen beschreven. Het sociaal klimaat kan met het type tehuis en soort van organisatie samenhangen. Ook kan het beïnvloed worden vanuit het gevoerde opnamebeleid, dat de samenstelling van de leefgroep bepaalt. Het klimaat in de leefgroep wordt door bewoners en

groepsleiding ervaren en tegelijk leveren zij aan dit klimaat met hun gedrag een bijdrage.

Figuur 3.1 Het sociaal klimaat als een verzameling mediërende eigenschappen

Welke eigenschappen kunnen tot het sociaal klimaat worden gerekend? Tot nu toe is er door de verschillende auteurs gewezen op de beleving, waarneming of attitude als basis voor het sociaal klimaat. Naar onze mening is dit niet de enige mogelijkheid om het begrip sociaal klimaat te funderen. Er ontstaat ook een relatiestructuur in de groep, die invloed heeft op het gedrag van de bewoners en groepsleiders. Naast de gemeenschappelijk gedeelde normen ontstaan verwachtingen van elkaar, die gebaseerd zijn op de structuur van onderlinge relaties. Met name het kind dat door leeftijdgenoten en opvoeders wordt afgewezen, heeft in onderzoek aandacht gekregen (zie § 2.3.4). De status van de jongere in de groep geeft de waardering weer die hij van zijn leeftijdgenoten en de opvoeders ontvangt en is van belang voor de ontwikkeling van zijn zelfbeeld. Ook bepaalt de positie in de structuur zijn beleving van de omgeving. Moos (1974a) heeft vastgesteld dat groepsleden met afwijkende opvattingen over het klimaat van de groep binnen de sociale structuur een geïsoleerde positie innemen.

Eigenschappen van de relatiestructuur werden tot nu toe niet in de definitie en operationalisatie van het sociaal klimaat betrokken. In ons onderzoek beschouwen wij ze als aspecten van het sociaal klimaat, naast de eigenschappen afgeleid uit de consensus in beleving. Mogelijk zijn de indices voor eigenschappen van het sociaal netwerk, zoals bijvoorbeeld de samenhang in het netwerk (zie § 2.3.4.), als aspecten van het sociaal klimaat meer valide vergeleken met de traditionele operationalisatie (Stern, 1970; Moos, 1974a), waarbij wordt uitgegaan van de gemeenschappelijke beleving.

Samengevat wordt het begrip *sociaal klimaat* door ons omschreven als een verzameling relatief constante eigenschappen van de leefgroep. Deze eigenschappen worden door de groepsleden ervaren en hebben invloed op hun gedrag. Binnen de groep dient er met betrekking tot deze eigenschappen een relatieve consensus te bestaan, iets waar, zoals in de volgende paragraaf zal blijken, tot nu toe niet veel aandacht aan werd besteed. De groepsleden ondergaan niet alleen passief de invloed van het klimaat, maar hebben ook een actieve bijdrage aan het klimaat. Er bestaat in dit opzicht een wisselwerking tussen de groepsleiding en de bewoners. De eigenschappen van het klimaat worden mede beïnvloed door het tehuis. Doordat de eigenschappen van het sociaal klimaat zowel door de personen in de leefgroep als door de organisatiestructuur van het tehuis worden beïnvloed, spreken we van mediërende eigenschappen.

Drie onderzoeksniveaus kunnen worden onderscheiden: het tehuis, de leefgroep en het individu in de groep. In dit onderzoek ligt de nadruk op het niveau van de leefgroep, namelijk op de dimensies of eigenschappen van het klimaat aan de hand waarvan leefgroepen van elkaar kunnen worden onderscheiden. Naast de dimensies die zijn afgeleid uit de beleving van het klimaat, worden ook de eigenschappen van de relatiestructuur als een onderdeel van het sociaal klimaat beschouwd.

Het sociaal klimaat in de leefgroep kan gestalte krijgen onder invloed van de doelstelling van het tehuis bijvoorbeeld door de mate waarin gestreefd wordt naar een bepaald type behandeling en de daarop geënte werkwijze van de groepsleiding. Het klimaat kan ook mede bepaald worden door datgene wat groepsleiding en bewoners vanuit hun voorgeschiedenis met zich meebrengen. De wijze waarop de groep bewoners en het team groepsleiding in dit opzicht is samengesteld kan het sociaal klimaat in de leefgroep mede bepalen (Price, 1979; Bromet & Moos, 1976).

De sociale omgeving kan volgens Price (1979) op verschillende manieren worden gekenschetst. Dit kan gebeuren aan de hand van het begrip sociaal klimaat, maar ook op grond van de samenstelling van de leefgroep (zie figuur 3.1), die kan worden beschreven door aggregatie van individuele eigenschappen van de groepsleden (gemiddelde leeftijd, gemiddelde verblijfsduur, percentage bewoners geplaatst met een justitiële maatregel) (zie §§ 3.5 en 5.4). Bromet en Moos (1976) en Price (1979) veronderstellen dat de homogeniteit in samenstelling van de leefgroep uiteindelijk invloed zal hebben op het klimaat in de groep.

"This perspective on the social environment suggests that social characteristics such as age, sex, race, social class, educational level, and other personality or attitudinal characteristics of groups, when

they are aggregated across the individuals in the setting provide a basis for conceptualizing the character and impact of that environment." (Price, 1979, p. 393)

Toegepast op onze studie kan men stellen dat de eigenschappen van de groepsleden niet at random verdeeld zijn over de leefgroepen respectievelijk tehuizen en type tehuizen, doordat er selectief geplaatst wordt en er een uitstotingsmechanisme bestaat in de vorm van doorplaatsing van 'lastige' bewoners en het weggaan van groepsleiders die bijvoorbeeld niet in het team passen. De meest in het oog springende selectie van bewoners vindt plaats op grond van geslacht: er zijn leefgroepen met jongens of meisjes en er zijn gemengde leefgroepen. Verwacht mag worden dat het klimaat van de leefgroep mede hierdoor bepaald wordt.

Het klimaat van een leefgroep kan op verschillende manieren via het plaatsingsbeleid worden beïnvloed:

"First, recruitment into the setting is likely to be on the basis of similarity in aggregated characteristics. Second, the homogeneity of attitudes of characteristics is likely to shape the behavior and attitudes in the setting in the direction of the prevailing norms. Finally, persons whose individual attitudes are at substantial variance with those of the setting are more likely to leave the setting because of the lack of 'fit' between their own background characteristics and those of the setting participants." (Price, 1979, p. 394)

Opgemerkt moet worden dat het hier gaat om veronderstellingen, die nog geen empirische basis hebben. Het feit dat er veel nadruk wordt gelegd op de homogeniteit van de groep, behoeft ons inziens enige nuancering. Verondersteld wordt dat homogeniteit van de groep de druk tot conformeren doet toenemen. Wanneer er vanuit gegaan wordt, dat de homogeniteit in mate kan variëren dan zouden wij liever spreken van een optimale samenstelling van de leefgroep. Een sterk homogeen samengestelde leefgroep heeft als nadeel dat de groepsdruk sterk kan toenemen, echter een sterk heterogeen samengesteld groep heeft als nadeel, dat er geen gemeenschappelijke basis voor het samenleven bestaat. De homogeen samengestelde leefgroep wordt ons inziens te zeer als het ideaal afgeschilderd. Een dergelijke opvatting leidt ertoe dat bepaalde groepen van jeugdigen worden buitengesloten en in voor hen speciale leefgroepen zouden moeten worden ondergebracht.

In de praktijk zal de plaatsing in en samenstelling van de leefgroep mede worden ingegeven vanuit het feit dat de tehuizen hun capaciteit zoveel mogelijk dienen te benutten. Onderbezetting heeft financieel-economische ge-

volgen zeker bij de huidige bezuinigingen en saneringen. Het is voorstelbaar dat men bij twijfel toch geneigd is tot opname, waardoor groepsleiding geconfronteerd wordt met een jongere, die niet binnen de samenstelling van de groep past.

3.3. EIGENSCHAPPEN VAN HET SOCIAAL KLIMAAT AFGELEID UIT DE BELEVING

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van onderzoek naar sociaal klimaat met als doelstelling te bepalen welke eigenschappen als onderdeel van het sociaal klimaat van de leefgroep moeten worden beschouwd. Het gaat hier om de eigenschappen gebaseerd op de beleving van het klimaat door de groepsleden. Deze beleving wordt in alle studies onderzocht aan de hand van een vragenlijst. Dit is wat wij als de traditionele operationalisatie van klimaat beschouwen.

Stern (1970) en Moos (1974abcd) baseren hun vragenlijst op de indeling van 'needs' door Murray (1938). De inhoud van de vragen wordt bepaald door het onderzoeksveld. Stern (1970) richt zich op het beschrijven van afdelingen van universiteiten en Moos (1974abcd) op afdelingen van psychiatrische inrichtingen. De indeling van Moos (1974c) is voor ons onderzoek naar het sociaal klimaat van de leefgroep als uitgangspunt genomen. Hij heeft een taxonomie van eigenschappen ontwikkeld, die volgens hem universeel toepasbaar zou zijn bijvoorbeeld op gezinnen, schoolklassen en psychiatrische afdelingen. Slechts op ondergeschikte punten zou de taxonomie voor een bepaalde omgeving moeten worden aangepast. Een op kindertehuizen van toepassing zijnde indeling van dimensies is door Moos niet ontwikkeld. De operationalisatie van het sociaal klimaat van een als therapeutische gemeenschap functionerende afdeling van een psychiatrische inrichting is als uitgangspunt voor ons onderzoek het meest geschikt. Het betreft de 'Community-Oriented Programs Environment Scale (COPES)' (Moos, 1974a). Gelijktijdig met ons onderzoek werd door Slot et al. (1980) en Van der Ploeg (1984b) de COPES bewerkt voor onderzoek binnen de kinderbescherming. Alvorens de resultaten hiervan te vermelden, zullen we eerst de ontwikkeling van de COPES beschrijven.

De COPES is als volgt ontwikkeld (Moos, 1974a): De items voor de vragenlijst zijn afgeleid uit de taxonomie van Stern (1970), uit een soortgelijke door Moos (1974a) ontwikkelde vragenlijst voor meer traditionele inrichtingen namelijk de Ward Atmosphere Scale (WAS), uit beschrijvingen van psychiatri-

sche afdelingen en uit de resultaten van interviews met staf en bewoners. De items zijn geformuleerd in de vorm van beweringen over de afdeling, bijvoorbeeld "Staff here never start arguments." De items worden beantwoord met 'true' of 'false' naar gelang de respondent het item van toepassing vindt voor zijn afdeling. In eerste instantie zijn de items door drie beoordelaars gesorteerd in twaalf categorieën. Daarna is de vragenlijst op een aantal afdelingen afgenomen (203 stafleden en 373 bewoners, ongeveer 80 procent van de aanwezigen). Items die eenzijdig zijn beantwoord (meer dan 80 procent antwoordt met 'true' of 'false') zijn verwijderd. Er is op gelet dat evenveel items zowel positief als negatief zijn beantwoord. De items mochten niet correleren met een 'halo response set scale'. Er is cluster analyse uitgevoerd op de individuele antwoorden, waarna op grond van interne consistentie besloten is twee subschalen te laten vervallen. In tabel 3.1 staan de tien resterende subschalen met vermelding van de interne consistentie (α -coëfficiënt), de gemiddelde item-subschaal correlatie en de gemiddelde item-andere subschaal correlatie. Volgens Moos (1974a) is de interne consistentie van de subschalen acceptabel en zijn de item-subschaal correlaties redelijk tot hoog. In tabel 3.2 worden de subschalen inhoudelijk gedefinieerd.

De subschaal score per persoon is berekend door de antwoorden op de vragen per subschaal op te tellen, rekening houdend met de richting waarin de vraag is gesteld. Uit enkelvoudige variantie analyse is gebleken dat de subschalen goed tussen de afdelingen van de psychiatrische ziekenhuizen discrimineren. Aan de hand van de gemiddelde antwoorden is van elke afdeling een profiel samengesteld.

Tabel 3.1 Interne consistentie, gemiddelde item-subschaal correlatie voor de subschalen van de COPES (Uit: Moos, 1974a, p. 230)

Subscale	Internal Consistency		Average Item-Subscale Correlation		Average Item-Other Subscale Correlation	
	Members	Staff	Members	Staff	Members	Staff
Involvement	.79	.82	.48	.46	.16	.16
Support	.67	.64	.44	.42	.15	.14
Spontaneity	.63	.75	.43	.46	.16	.14
Autonomy	.62	.89	.38	.49	.11	.15
Practical	.64	.64	.44	.43	.12	.10
Orientation						
Personal	.78	.84	.52	.50	.13	.16
Problem						
Orientation						
Anger and	.82	.86	.51	.52	.10	.13
Agrgression						
Order and	.81	.87	.53	.53	.15	.15
Organization						
Program	.68	.77	.45	.44	.15	.13
Clarity						
Staff	.67	.76	.40	.45	.10	.12
Control						
Mean	.79	.78	.41	.47	.13	.14

Een zekere onafhankelijkheid van de dimensies onderling zou volgens Moos (1974a) kunnen worden afgeleid uit het feit dat de item-andere subschaal correlaties vrij laag zijn (gemiddeld .13 en .14). Moos (1974a) concludeert dat het gaat om -zij het enigszins correlerend- onderscheiden dimensies. Hoewel Moos (1974a) spreekt van dimensies zij ter verduidelijking opgemerkt, dat het niet gaat om het resultaat van factoranalyse. In feite is het model van Moos hiërarchisch. Hij veronderstelt dat de tien subschalen zich tot drie dimensies laten vereenvoudigen namelijk 'relationship dimensions', 'treatment program dimensions' en 'system maintenance dimensions' (zie tabel 3.2). In zijn onderzoek heeft hij dit niet uitgewerkt.

Tabel 3.2 Definitie van subschalen van de COPES (Uit: Moos, 1974a, p.231)

Relationship dimensions

1. *Involvement* measures how active members are in the day-to-day functioning of their program, (spending time constructively, being enthusiastic, doing things on their own initiative).
2. *Support* measures the extent to which members are encouraged to be helpful and supportive toward the other members and how supportive staff are toward members.
3. *Spontaneity* measures the extent to which the program encourages members to act openly and to express their feelings openly.

Treatment program dimensions

4. *Autonomy* assesses how self-sufficient and independent members are encouraged to be in making decisions about their personal affairs (what they wear, where they go) and in their relationships with the staff.
5. *Practical Orientation* assesses the extent to which the member's environment orients him toward preparing himself for release from the program. Such things as training for new kinds of jobs, looking to the future, and setting and working toward goals are considered.
6. *Personal Problem Orientation* measures the extent to which members are encouraged to be concerned with their personal problems and feelings and to seek to understand them.
7. *Anger and Aggression* measures the extent to which a member is allowed and encouraged to argue with members and staff, to become openly angry and to display other aggressive behaviors.

System Maintenance Dimensions

8. *Order and Organization* measures the importance of order and organization in the program in terms of members (how they look), staff (what they do to encourage order), and the house itself (how well it is kept).
 9. *Program Clarity* measures the extent to which the member knows what to expect in the day-to-day routine of his program and the explicitness of the program rules and procedures.
 10. *Staff Control* assesses the extent to which the staff uses measures to keep members under necessary controls (e.g. in the formulation of rules, the scheduling of activities, and in the relations between members and staff).
-

In een aantal onderzoeken wordt de conclusie van Moos (1974a) in twijfel getrokken. Met behulp van factoranalyse probeert Alden (1978) de dimensies te bepalen van de WAS. Zij komt tot de conclusie dat er aan de WAS één glo-

bale dimensie ten grondslag ligt, gevormd door items van de subschalen 'Involvement', 'Support', 'Spontaneity', 'Autonomy', 'Practical Orientation', 'Personal Problem Orientation', 'Order' en 'Clarity'. Daarnaast worden twee specifieke factoren gevonden, die aanzienlijk minder variantie verklaren: een die vertegenwoordigd wordt door items uit de subschaal 'Aggression' en een die vertegenwoordigd wordt door items uit de subschaal 'Staff Control'. Alden (1978) meent dat met name de eerste factor beschouwd moet worden als een attitudemeting, die weergeeft hoe positief men over de afdeling denkt.

Kohn, Jeger en Koretzky (1979) hebben twee enigszins aangepaste versies van de COPES binnen een tehuis voor emotioneel gestoorde, delinquente jongens en meisjes gebruikt: één voor het psychosociale klimaat van de klas en één voor het psychosociale klimaat van de leefgroep. Zij stellen vast dat Moos (1974a) niet uitgaat van de resultaten van Stern (1970) ondanks zijn bekendheid met dit onderzoek. In het laatstgenoemde onderzoek worden op grond van factoranalyse twee dimensies voor het klimaat gevonden. Stern (1970) noemt deze dimensies 'anabolic' en 'catabolic'. De 'anabolic' factor bestaat uit items over persoonlijke groei en ontplooiing, daarentegen de 'catabolic' factor uit items over het handhaven van orde en bewaren van stabiliteit.

Op grond van de door Moos (1974a) verstrekte gegevens menen Kohn et al. (1979), dat er geen sprake kan zijn van orthogonaliteit van de door hem gepresenteerde subschalen.

Factoranalyse op de antwoorden van de door Kohn et al. (1979) gebruikte vragenlijsten over de school en leefgroep resulteert in twee factoren. De eerste benoemen zij als 'Support-Involvement versus Disinterest' en de tweede als 'Order-Organization versus Disorder-Disorganization'. Deze twee factoren komen sterk overeen, zo menen zij, met de 'anabolic' en 'catabolic' dimensies van Stern (1970).

Ellsworth en Maroney (1972) hebben analoog aan de WAS en COPES een schaal ontwikkeld, die zij 'Perception Of Ward' (POW) noemen. Hun onderzoek is belangwekkend, omdat zij onderscheid maken tussen individuele eigenschappen en groepeigenschappen. Op basis van factoranalyse over de individuele antwoorden op de vragen van de POW vonden zij de volgende factoren:

1. *'inaccessible staff'*: de mate waarin de patiënten het gevoel hebben dat de staf hen verwaarloost en negeert.
2. *'involvement in ward management'* geeft weer of de patiënten de mogelijkheid zien om regels te veranderen en beslissingen te nemen.
3. *'satisfaction with ward'* geeft aan of de patiënten hun afdeling als actief en levendig dan wel als saai en somber ervaren.

4. *'receptive and involved staff'* beschrijft in hoeverre de staf met de patiënten communiceert, aandacht heeft voor hun suggesties, hen accepteert en respecteert.
5. *'expectation for patient autonomy'*: de mate waarin staf erop aandringt, dat de patiënt zichzelf verzorgt en zelfstandig besluiten neemt.

Tabel 3.3 De betrouwbaarheid van de POW voor personen en groepen (uit: Ellsworth & Maroney, 1972, p. 438)

Dimension	Cronbach's α Cohorts of odd- and even-numbered patients (N= 1.141) on 28 units	
inaccessible staff	.89*	.73*
involvement ward management	.78*	.76*
satisfaction with ward	.89*	.56*
receptive-involved staff	.86*	.51*
expectation for patient autonomy	.64*	.58*

* $p < .01$

De interne consistentie (α -coëfficiënt) is niet alleen berekend over de individuele antwoorden maar ook op groepsniveau door voor 28 afdelingen de correlatie tussen de gemiddelden van even en oneven genummerde patiënten te berekenen (zie tabel 3.3). Ellsworth en Maroney (1972) concluderen dat de beleving van de afdeling (individueel niveau) betrouwbaar met de POW kan worden gemeten en alleen met factor 1 en 2 de eigenschappen van de afdeling (groepsniveau) worden weergegeven. Groepsscores zijn in dit onderzoek gemiddelde individuele factorscores. Met andere woorden de groepsscores zijn bepaald na factoranalyse op individuele antwoorden. Het is echter ook mogelijk indices op groepsniveau te ontwikkelen door factoranalyse uit te voeren over de groepsscores per item. Dit houdt in dat er vóór de factoranalyse eerst groepsscores worden bepaald door de individuele antwoorden per leefgroep te middelen. Bij het uitvoeren van de factoranalyse voor ons onderzoek komen we hier op terug (hoofdstuk 6).

Individuele factorscores zijn door Ellsworth en Maroney (1972) berekend door per factor de items met de hoogste lading, vergeleken tussen de factoren, op te tellen. Zowel over de individuele factorscores zijn tussen de factoren correlaties berekend als over de groepsscores van 34 afdelingen. In tabel 3.4. zijn deze weergegeven. In de bovenste helft van de matrix staan de correlaties tussen de groepsscores, in de onderste helft de correlaties tussen de

individuele factorscores. Uit de bovenste helft van de matrix blijkt, dat factor 4 ('receptive-involved staff') sterk negatief correleert met factor 1 ('inaccessible staff'). factor 5 ('expectation for patient autonomy') correleert met factor 2 ('involvement in ward management'). Merkwaardig is wel, dat Ellsworth en Maroney (1972) zonder commentaar de vrij hoge correlaties tussen de individuele factor scores rapporteren. Strikt genomen zouden de factoren ongecorreleerd moeten zijn, daar er geen melding wordt gemaakt van 'oblique' factor analyse. Dat de factoren toch correleren heeft waarschijnlijk te maken met de wijze waarop factorscores zijn berekend. In hoofdstuk 6 zullen we de orthogonaliteit van de door ons gevonden factoren nagaan en aangeven hoe factorscores in ons onderzoek zijn berekend.

Tabel 3.4 Correlaties tussen de POW factor scores (uit: Ellsworth & Maroney, 1972, p. 438)

Dimension	1	2	3	4	5
1. inaccessible staff		-.03	-.29	-.71*	-.20
2. involvement ward management	-.14		.00	.31	.66*
3. satisfaction with ward	-.51	.32		.54*	.28
4. receptive-involved staff	-.61	.45	.58		.48*
5. expectation for patient autonomy	-.09	.32	.13	.31	
POW scores for 34 units					
M	30.15	18.41	36.42	45.79	20.86
SD	1.81	1.91	2.86	1.57	1.02

Correlaties boven de diagonaal representeren correlaties tussen units (N=34); die beneden de diagonaal representeren correlaties tussen individuele patiënten (N= 1.141)

* $p < .01$, $df = 32$

Ter validering zijn tussen de POW en WAS correlaties berekend. 'inaccessible staff' blijkt negatief te correleren met 'support', 'involvement in ward management' positief met 'autonomy', 'satisfaction with ward' positief met 'involvement', 'receptive and involved staff' positief met 'support' en tenslotte 'expectation for patient autonomy' in geringe mate met 'autonomy'.

In Nederland is de COPES toegepast door Slot et al. (1980). De Amerikaanse vragenlijst is vertaald en afgenomen bij 187 jongens uit 8 kinderschermingstehuizen. Bij het afnemen van de vragenlijst bleken dubbele ontkenningen, die ontstaan door de combinatie van de inhoud van de vraag

met de antwoordmogelijkheden, voor de jongens problemen op te leveren. Ook bleek een aantal van hen moeite te hebben met bepaalde uitdrukkingen in de formulering van de vragen. Ook wij hebben op grond van vooronderzoek binnen onze studie moeten vaststellen dat de dubbele ontkenningen en een aantal uitdrukkingen na vertaling problemen opleverden voor de respondenten. In hoofdstuk 4 zullen we aangeven hoe we dit probleem voor ons onderzoek hebben opgelost.

Voor de door Moos (1974a) veronderstelde 10 subschalen is de interne consistentie α berekend. De onderzoekers concluderen, dat het onderscheid in 10 subschalen voor de Nederlandse versie zinloos is. Op grond van factoranalyse komt men tot zes factoren, die in totaal 30.3 % variantie verklaren. De factoren zijn als volgt benoemd:

1. Aandacht en zorg van de groepsleiding ook voor de groep in zijn totaliteit.
2. Onderlinge steun en betrokkenheid in de groep, alsmede de mate van gezelligheid.
3. De mate waarin de inbreng van groepsleden door de leiding serieus genomen wordt, alsmede de mate waarin activiteiten en spontane uitingen van groepsleden worden aangemoedigd.
4. Interesse van de groepsleden in elkaars persoonlijke leven.
5. Open, faire omgang van de groepsleiding met groepsleden waarbij steeds wordt duidelijk gemaakt wat de regels en doelstellingen van het paviljoen/tehuis zijn.
6. Orde en duidelijkheid met betrekking tot de regels en de dagelijkse gang van zaken binnen het paviljoen/huis.

(Slot et al., 1980, p. 81)

Per factor zijn schalen geconstrueerd met de items die .35 of hoger op de factor laden. De voor de schalen berekende interne consistentie (α -coëfficiënt) varieert van .71 tot .86, wat een bevredigend resultaat genoemd mag worden. Opgemerkt moet worden dat van de oorspronkelijke 100 items slechts 54 items in de uiteindelijke versie van de vragenlijst komen. De overige items vielen weg door eenzijdige beantwoording (boven 90 %) of door geringe communaliteit (geen ladingen boven .35 op een factor).

Van der Ploeg (1984b) rapporteert over een andere poging om op basis van het werk van Moos te komen tot een versie die van toepassing is op de Nederlandse kinderbeschermingstehuizen. Voor deze versie -de leefgroepklimaat-schaal of LKS)- komt men op grond van onder andere schaal-analyse (Mokken) tot de volgende subschalen:

1. (On)duidelijkheid over uiteenlopende aspecten van de organisatie zoals regels, afspraken, procedures en dergelijke.
 2. De mate waarin men zijn emoties (vijandigheid) kan uiten.
 3. De mate waarin men zijn zelfstandigheid kan ontplooiën.
 4. De mate waarin men inzicht verkrijgt in de eigen problematiek.
 5. Openheid versus geslotenheid.
 6. Betrokkenheid versus onverschilligheid.
 7. Ondersteuning versus afwijzing.
- (Van der Ploeg, 1984b, p. 264 en 265)

Voor de door Moos veronderstelde drie-deling van de categorieën wordt geen bevestiging gevonden.

De boven vermelde onderzoeken zouden ons een aanwijzing dienen te geven welke dimensies aan het sociaal klimaat ten grondslag liggen en daarnaast hoe het sociaal klimaat door het gebruik van een vragenlijst kan worden geoperationaliseerd. Wij komen echter tot de conclusie dat het onduidelijk is welke dimensies ten grondslag liggen aan het instrument van Moos (1974) of meer algemeen aan het sociaal klimaat van de inrichtingsgroep. Enige voorzichtigheid is bij deze conclusie wel op zijn plaats, omdat met name de onderzoeken van Alden (1978) en Kohn et al. (1979) slechts over een klein aantal personen zijn uitgevoerd. Alvorens we aan de hand van bovenvermelde onderzoeksresultaten komen tot een voorlopige indeling van eigenschappen van het sociaal klimaat, plaatsen we enkele methodologische kanttekeningen bij de onderzoeken.

Er zijn nogal wat methodologische verschillen tussen de onderzoeken, die een vergelijking van de resultaten bemoeilijken. Moos (1974a) zelf berekent alleen de interne consistentie voor tien subschalen, terwijl in andere onderzoeken gebruik wordt gemaakt van factoranalyse. De wijze waarop factorscores of subschaal scores worden berekend, loopt uiteen en dit heeft gevolgen voor het handhaven van orthogonaliteit van de dimensies. Alle analyses zijn uitgevoerd op de individuele antwoorden, terwijl gezocht wordt naar dimensies of eigenschappen van groepen of afdelingen. Alleen Ellsworth en Maroney (1972) geven blijk zich bewust te zijn van de twee niveaus in dit soort onderzoek door betrouwbaarheid en correlaties zowel voor individuen als voor groepen te berekenen.

Wanneer spreken we nu van een groepeeigenschap of van een individuele attitude? De consensus van de groepsleden over datgene wat zich in de leefgroep voordoet, lijkt ons een belangrijk criterium om te bepalen of een uitspraak over de groep iets zegt over het klimaat dan wel over de personen zelf. Wanneer er een bepaalde mate van consensus bestaat rond een bepaald item dan is het naar ons idee meer waarschijnlijk dat dit item betrekking

heeft op de groep. We zullen in ons onderzoek de consensus rond een item hanteren om die items te selecteren waarvan de inhoud betrekking heeft op het sociaal klimaat van de leefgroep (zie hoofdstuk 6). Hoewel Moos (1974a) zich voor het definiëren van klimaat baseert op de consensus, schenkt hij geen aandacht aan de variatie van de antwoorden van de groepsleden binnen een groep. Wanneer eenmaal de vragenlijst geconstrueerd is, gaat hij wel na of afdelingen respectievelijk inrichtingen qua sociaal klimaat van elkaar onderscheiden kunnen worden ofwel of de variantie tussen de afdelingen groter is dan de variantie binnen de afdelingen. Hij vindt daarvoor bevestiging (bijvoorbeeld dat de staatshospitalen zich van de anderen onderscheiden).

Ellsworth en Maroney (1972) wijzen er op dat de consensus zelf beschouwd moet worden als een eigenschap van het sociaal klimaat. Immers een groep waar nogal wat meningsverschil bestaat over hoe men de omgeving beleeft, zal zich aan de betreffende personen anders voordoen dan een groep waar hierover vrijwel overeenstemming bestaat. Uitgaande van het feit dat de groepsleden een zelfde omgeving met elkaar delen, moet verondersteld worden dat de personen binnen dezelfde groep meer met elkaar overeenstemmen in hoe zij de sociale omgeving waarnemen vergeleken met personen afkomstig uit verschillende leefgroepen. Gesteld kan worden dat bij een volledig ontbreken van een gemeenschappelijke ervaring er eigenlijk geen sprake meer is van een groep, maar eerder van een verzameling losse individuen. Datgene dient als aspect van het sociaal klimaat te worden beschouwd, waarover een redelijke mate van consensus tussen de groepsleden bestaat. Bestaat er meningsverschil dan zou dit betekenen dat de antwoorden van de personen meer zeggen over deze personen zelf dan over hun omgeving.

Ellsworth en Maroney (1972) hebben nagegaan hoeveel variantie in de POW factorscores kan worden toegeschreven aan individuele verschillen dan wel aan verschillen tussen afdelingen. Hoewel met variantie analyse significante verschillen tussen afdelingen kon worden aangetoond, hadden deze slechts betrekking op 2 tot 11 % van de totale variantie. De onderzoekers concluderen dan ook dat de variantie in de POW-scores hoofdzakelijk moet worden toegeschreven aan individuele verschillen of aan 'error'-variantie.

Mogelijk komen uit de bovenstaande onderzoeken geen eenduidige dimensies naar voren, omdat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen de staf en de bewoners. Moos (1974a) rekent zowel gedrag van de staf als van de patiënten onder één en dezelfde dimensie. Polsky et al. (1968) en Lukesch (1975) maken duidelijk dat een onderscheid tussen gedrag van de opvoeder en jeugdige noodzakelijk is om de wisselwerking tussen beide te kunnen beschrijven. Dit uitgangspunt wordt ondersteund door het feit dat Moos (1974a) kan aantonen dat de wijze waarop staf en patiënten het sociaal klimaat van hun afdeling beleven duidelijk uiteen loopt. We gaan er voor ons onderzoek dan ook

van uit dat voor een operationalisatie van het sociaal klimaat van de leefgroep een onderscheid tussen de subsystemen groepsleiding en bewoners noodzakelijk is.

Na deze kanttekeningen zullen we de eerder beschreven onderzoeksresultaten gebruiken om te komen tot een indeling in eigenschappen van het sociaal klimaat. We plaatsen daartoe de categorieën en dimensies van de onderzoeken binnen het in hoofdstuk 2 beschreven kader van functionele imperatieven, opvoedingsstijl en omgangsstijl. We beschouwen dit kader als een indeling in 'gebieden' van het sociaal klimaat. We gaan er vanuit dat de boven beschreven categorieën en factoren min of meer onderling vergelijkbaar zijn, omdat alle genoemde onderzoeken globaal gebaseerd zijn op de door Moos ontwikkelde vragenlijsten. Wel zijn de onderzoeksgroepen uit deze onderzoeken verschillend. Een aantal onderzoeken gaat over psychiatrische patiënten in klinieken, terwijl een aantal andere onderzoeken over jeugdigen in tehuizen gaat. We zien dit echter niet als een fundamenteel verschil. De door ons ontwikkelde indeling in gebieden en eigenschappen van het sociaal klimaat van de leefgroep nemen we als uitgangspunt voor het opstellen van een vragenlijst voor ons onderzoek (zie hoofdstuk 4).

A. De functionele verdeling in de leefgroep ofwel de minimale voorwaarden voor het samenleven

Aanpassing

De volgende categorieën en dimensies plaatsen we onder deze functie: De categorieën 'order and organization', 'program clarity' en 'staff control' vallend onder de 'system maintenance dimensions' (Moos, 1974a). De factoren 'staff control; (Alden, 1978), 'order-organization versus disorder-disorganization' (Kohn et al., 1979), 'involvement in ward management' (Ellsworth & Maroney, 1972) en 'orde en duidelijkheid' (Slot et al., 1980). De categorie '(on)duidelijkheid' over uiteenlopende aspecten van de organisatie zoals regels, afspraken, procedures en dergelijke' (Van der Ploeg, 1984b).

Op grond van de boven vermelde categorieën en factoren en op grond van de omschrijving door Polsky et al. (1968) (zie § 2.3.1.) komen we tot de volgende omschrijving van deze functie:

Het bezig zijn met of het benadrukken van allerlei eisen, die niet eigen zijn aan de leefgroep zelf, maar als een extern gegeven op groepsleiding en bewoners inwerken. Deze externe eisen kunnen algemeen maatschappelijk van aard zijn (het voldoen aan algemeen aanvaarde normen) ofwel kunnen specifieke eisen zijn vanuit het tehuis. Vooral via de groepsleiding kunnen deze

eisen in de leefgroep naar voren komen, omdat deze bepaalde banden buiten de leefgroep kent zoals met de staf en de directie.

Inhoudelijk gaat het om eisen op het gebied van materiële voorzieningen, van verzorging van het uiterlijk en van taalgebruik. Het gaat om algemeen geaccepteerde grenzen aan het gedrag. Tot de meer specifieke eisen vanuit het tehuis horen de regels die te maken hebben met de opvoeding en behandeling, de school, het gebruik van de leefruimte, enz. Deze eisen vloeien veelal voort uit de tehuis-organisatie. De regels en afspraken en de daaraan verbonden sancties worden duidelijk gemaakt aan de bewoners. De mate waarin men sancties gebruikt om deze functie ten uitvoer te brengen beschouwen we als kenmerkend voor de stijl.

Ondersteuning

De volgende categorieën en dimensies plaatsen we onder deze functie: De categorieën 'support' en 'personal problem orientation' (Moos, 1974a). De factoren 'support-involvement versus disinterest' (Kohn, 1979), 'inaccessible staff' (Ellsworth & Maroney, 1972), 'aandacht en zorg van de groepsleiding' en 'onderlinge steun en betrokkenheid' (Slot e.a, 1980). De categorieën 'mate waarin men inzicht verkrijgt in de eigen problematiek' en 'ondersteuning versus afwijzing' (Van der Ploeg, 1984b).

Op grond van de boven vermelde categorieën en factoren en op grond van de omschrijving door Polsky et al. (1968) (zie § 2.3.1.) komen we tot de volgende omschrijving van deze functie:

Het betrekken van individuele bewoners bij het gebeuren in de leefgroep. Op indirecte wijze wordt de motivatie van de bewoner bevorderd. Het tegemoet komen aan de individuele behoefte van een bewoner vergroot de motivatie om deel te nemen aan activiteiten in de leefgroep. De betrokkenheid en identificatie met groepsdoelen en -waarden neemt toe.

Inhoudelijk gaat het om verzorgende taken zoals het voorzien van eten en drinken, de hulp bij ziekte en gerichte aandacht voor de problemen van de bewoner. Er is tolerantie voor agressie en verdriet. Het is mogelijk dat een bewoner enigszins wordt ontzien. Steun wordt gegeven door informatie te verstrekken over praktische zaken zoals financiële regelingen.

Van de zijde van de bewoner wordt er naar gestreefd aandacht van groepsleiding te krijgen voor problemen. Ook is het mogelijk dat een bewoner een van zijn leeftijdgenoten helpt.

Doelen stellen en organiseren van activiteiten

De volgende categorieën en dimensies plaatsen we onder deze functie: De categorieën 'involvement' en 'practical orientation' (Moos, 1974a) De factor 'satisfaction with ward' (Ellsworth & Maroney, 1972).

Op grond van de boven vermelde categorieën en factoren en op grond van de omschrijving door Polsky et al. (1968) (zie § 2.3.1.) komen we tot de volgende omschrijving van deze functie:

Het nastreven van zelf geformuleerde doelen door de bewonersgroep in zijn geheel dan wel een subgroep van bewoners. Groepsdoelen worden onder woorden gebracht, er worden plannen gemaakt en een taakverdeling wordt aangebracht. Voorbeelden zijn het organiseren van een feest, vakantiekamp of rommelmarkt. Ook kan worden gedacht aan behartiging van gemeenschappelijke belangen zoals het streven naar inspraak in de besluitvorming binnen het tehuis of een verbetering van positie zoals bijvoorbeeld met betrekking tot de jeugdwerkloosheid. De groepsleiding stimuleert de bewoners door te zorgen voor de nodige middelen en door zonodig contacten buiten de leefgroep te verzorgen.

Vriendschap/Bemiddelen

De volgende categorieën en dimensies plaatsen we onder deze functie: De factoren 'onderlinge steun en betrokkenheid in de groep, alsmede de mate van gezelligheid' en 'interesse van de groepsleden in elkaars persoonlijke leven' (Slot et al., 1980). De categorie 'betrokkenheid versus onverschilligheid' (Van der Ploeg, 1984b)

Op grond van de boven vermelde categorieën en factoren en op grond van de omschrijving door Polsky et al. (1968) (zie § 2.3.1.) komen we tot de volgende omschrijving van deze functie:

Er wordt gezorgd voor goede relaties onderling. Tussen de bewoners ontstaat geleidelijk een band. Ze zijn betrokken op elkaar, hebben regelmatig contact met elkaar en stellen dit op prijs. Onderlinge spanningen worden verminderd door te bemiddelen. De verhouding tussen groepsleiding en bewoners is vriendschappelijk. De groepsleiding plaatst zichzelf niet in een bijzondere positie afzijdig van de groep.

B. De opvoedingsstijl van de groepsleiding

De volgende categorieën en dimensies plaatsen we onder dit gebied van het sociaal klimaat: De categorie 'autonomy' (Moos, 1974a). De factoren 'receptive and involved staff' en 'expectation for patient autonomy' (Ellsworth & Maroney, 1972), 'serieus nemen' (Slot et al., 1980). De categorie 'mate waarin men zijn zelfstandigheid kan ontplooiën' (Van der Ploeg, 1984b).

Op grond van de boven vermelde categorieën en factoren en op grond van de dimensies van de opvoedingsstijl (zie § 2.3.2.) komen we tot de conclusie, dat uit het onderzoek naar het sociaal klimaat van de inrichtingsgroep vooral

het streven naar autonomie als een specifieke dimensie naar voren komt. Meer algemene kenmerken van de stijl zijn terug te vinden in 'receptive and involved staff' en 'serieus nemen'. Deze kenmerken verwijzen vooral naar de door Rogers beschreven stijlenkenmerken (zie § 2.3.2). Naast deze stijlenkenmerken willen we recht doen aan het Marburger model (zie § 2.3.2). Dit betekent dat we de positieve kanten van de Rogeriaanse benadering beschouwen als ondersteunend in die zin dat het de jongeren uitlokt tot exploratie van gevoelens en nieuw gedrag. Dit vormt de ondersteunende dimensie, die we 'gerichtheid op de bewoners' noemen. Daarnaast is er in het Marburger model de dimensie strengheid, die we hier vooral zullen toespitsen op het gebruik van straf. We komen zo tot een drietal dimensies van de opvoedingsstijl, kenmerkend voor groepsleiding in de leefgroep:

Autonomie

Groepsleiding kent de bewoners al dan niet verantwoordelijkheden toe. Er wordt hen een aandeel gegeven in de besluitvorming en ze worden gestimuleerd taken op zich te nemen.

Gerichtheid op de bewoners

De Rogeriaanse benadering wordt ook wel aangeduid als 'client-centered', waarmee de positieve polen van de vier beschreven dimensies (zie § 2.3.2) worden bedoeld. De groepsleiding behandelt de bewoners vriendelijk en hoffelijk, heeft begrip voor wat er in de bewoners omgaat en maakt geen gebruik van verwijten en niet-objectieve persoonsgerichte kritiek. De groepsleiding is optimistisch over de mogelijkheden van de bewoners. In de relatie tussen de groepsleiding en de bewoners bestaan geen interpunctie-problemen, dat wil zeggen de groepsleiding wijt een vervelende situatie *niet* aan het gedrag van de bewoners, terwijl bewoners dit omgekeerd ook niet aan de groepsleiding verwijten. Het gedrag van de groepsleiding ten opzichte van de bewoners is omkeerbaar; zouden de bewoners zich op dezelfde manier ten opzichte van de groepsleiding gedragen dan zou dit hoffelijk zijn en overeenkomen met de regels van fatsoen. Kort gezegd probeert de groepsleiding zich in het standpunt van de bewoners te verplaatsen.

Sancties

De mate waarin de groepsleiding gebruik maakt van strafmaatregelen, die van boven worden opgelegd om het gedrag van de bewoners te beheersen zoals het ontnemen van privileges en kamer-arrest.

C. De omgangsstijl van de bewoners

De volgende categorieën en dimensies plaatsen we onder dit gebied van het sociaal klimaat: De categorieën 'spontaneity' en 'anger and aggression' (Moos, 1974a) De factor 'aggression' (Alden, 1978). De categorieën 'mate waarin men emoties (vijandigheid) kan uiten' en 'openheid versus geslotenheid' (Van der Ploeg, 1984b).

We zien in de bovenstaande categorieën en factoren enige overeenkomst met een tweetal factoren van het GBI namelijk 'zich laten gelden, vijandigheid en gebrekkige gewetensfunctie' en 'zich terugtrekken uit sociaal contact' (zie § 2.3.3.). Aan deze dimensies voegen wij toe hoe de bewoners staan ten opzichte van de groepsleiding. We komen zo tot een drietal dimensies:

Agressiviteit

Mate waarin agressief gedrag van bewoners in de leefgroep voorkomt. Het kan gaan om directe vormen van lichamelijk geweld dan wel meer indirecte vormen van verbale agressie.

Openheid

De mate waarin bewoners zich vrij voelen ten opzichte van elkaar om te zeggen wat er in hen omgaat en ertoe bijdragen dat dit mogelijk is. De groepsleiding kunnen zij daarbij als belemmerend ervaren.

Vertrouwen in en afhankelijkheid van de groepsleiding

Er kan gebrek aan vertrouwen in de groepsleiding zijn. Zo kunnen de bewoners van mening zijn dat de groepsleiding in vergaderingen -waar de bewoners niet bij aanwezig zijn- over hen roddelt en uit is op het versterken van de eigen positie. Naar voren komt de mate waarin de bewoners volgbaar zijn en zich ondergeschikt aan de groepsleiding gedragen door zonder meer te doen wat hen gezegd wordt. De bewoners vragen de groepsleiding dingen voor hen te regelen.

We hebben nu een indeling in 'gebieden' van het sociaal klimaat met een aantal voorlopige dimensies die het team groepsleiding en de bewonersgroep karakteriseren. De eerste factor uit het onderzoek van Alden (1978) is globaal en representeert volgens haar eerder de attitude van de groepsleden en heeft volgens ons dan ook minder betrekking op het klimaat van de groep. De tweede factor uit het onderzoek van Slot et al. (1980) hebben we twee keer ondergebracht binnen onze indeling. De factor is ingedeeld onder de functie ondersteuning én onder de functie vriendschap/bemiddelen.

Zoals in § 3.2 aangegeven omvat volgens ons het sociaal klimaat ook een aantal kenmerken van de relatiestructuur in de leefgroep. In het volgende gedeelte werken we dit verder uit.

3.4. EIGENSCHAPPEN VAN DE RELATIESTRUCTUUR ALS ONDERDEEL VAN HET SOCIAAL KLIMAAT

Bij het omschrijven van het sociaal klimaat van de leefgroep hebben we aangegeven hoe men tot nu toe nadruk heeft gelegd op de gemeenschappelijke beleving van de omgeving. Evenals Tagiuri (1968) beschouwen we het sociaal klimaat als een relatief duurzame kwaliteit van de omgeving. De term klimaat gebruiken we als een overkoepelend begrip om een complex van eigenschappen mee aan te duiden. Volgens deze opvatting is het goed mogelijk eigenschappen van de configuratie van het relatiepatroon als onderdeel van het sociaal klimaat te beschouwen.

In deze paragraaf behandelen we het begrip netwerk om duidelijk te maken wat we onder deze configuratie moeten verstaan. De relaties vormen de basis voor de configuratie en we zullen daarom aangeven, wat we met de term relatie bedoelen. Tenslotte zullen we een aantal aspecten van de configuratie van het relatiepatroon noemen, die voor ons onderzoek als leidraad dienen voor een indeling van de eigenschappen van de relatiestructuur.

Het onderzoek naar relaties in de leefgroep heeft zich tot nu toe vooral toegespitst op de posities van de bewoners binnen de relatiestructuur. Voor zover er aandacht is geschonken aan de totale configuratie van relaties is dat alleen gebeurd aan de hand van de cohesie (zie § 2.3.4). Felling (1974) stelt dat in onderzoek naar macht of invloed te veel is gezocht naar de eigenschappen van de machthebbers en te weinig rekening is gehouden met de configuratie van het netwerk. Kennis van deze configuratie kan -in ons geval de groepsleider- als leidraad dienen om gerichte interventies te ontwikkelen. Het gaat dan om een meer effectief gebruik van communicatie- en invloedskanalen.

Met de term relatiestructuur geven we de configuratie van empirische relaties aan. Van deze configuratie wordt geabstraheerd met de term 'netwerk'. Mitchell (1969) beschrijft hoe het gebruik van het begrip netwerk geleidelijk evolueert van metafoor naar analytisch begrip. Als metafoor verwijst het naar de wijze waarop personen via relaties met elkaar in verband staan. Een nauwkeurige bepaling van deze verwevenheid wordt niet nagestreefd. Het begrip netwerk krijgt door toepassing van de 'graph-theorie' een analytische

betekenis. Van de relatiestructuur wordt geabstraheerd door de personen en relaties in de groep wiskundig te representeren in de vorm van punten en pijlen. In het nu volgende willen we de uitgangspunten voor de toepassing van de graph-theorie schetsen. In hoofdstuk 7 wordt de theorie zelf verder uitgewerkt.

Het netwerk van relaties kan vanuit twee standpunten worden bekeken. Onderscheid kan worden gemaakt tussen het persoonlijk netwerk en totaal netwerk. In het eerste geval worden de relaties beschreven die één persoon heeft met anderen, terwijl in het tweede geval de relaties tussen alle personen beschreven worden. In ons onderzoek gaat het steeds om beschrijving van het totaal netwerk en wordt met de term 'netwerk' alleen dit totaal netwerk van relaties bedoeld.

Het kan moeilijk zijn om het netwerk af te grenzen ten opzichte van de omgeving. Zeker bij sociale relaties is er geen sprake van een volledig gesloten sociaal systeem. In ons onderzoek wordt het netwerk van relaties beperkt tot de relaties tussen bewoners en groepsleiders. Deze beperking is noodzakelijk omdat het immers de bedoeling is leefgroepen met elkaar te vergelijken. Bovendien is goed te bepalen wie er tot de leefgroep behoort.

Het gaat ons niet om de eigenschappen van de personen die van dit netwerk deel uit maken, maar om het karakteristieke van het patroon van onderlinge relaties. Voor ons onderzoek naar het sociaal klimaat is van belang dat het mogelijk wordt door representatie van het relatiepatroon in de vorm van een netwerk om kwantitatief leefgroepen van elkaar te onderscheiden.

"But as yet there seems to be no commonly accepted set of criteria which might be used to distinguish the characteristics of one type of network from another." (Mitchell, 1969, p. 10)

Mitchell (1969) duidt de genoemde criteria aan als morfologische eigenschappen en onderscheidt deze van de kenmerken eigen aan de interactie tussen twee personen. Voor onze studie is het niet alleen van belang dergelijke morfologische kenmerken als onderdeel van het sociaal klimaat te operationaliseren, daarnaast dient bepaald te worden welke aspecten van de interactie aandacht dienen te krijgen.

Hoe definiëren we de relaties die we willen onderzoeken? Volgens Mitchell (1969) is het moeilijk te bepalen wanneer er van een relatie tussen personen gesproken kan worden. Moreno heeft zich als eerste met dit probleem bezig gehouden door de ontwikkeling van de sociometrie. Aan de hand van een bepaald sociometrisch criterium kiest de respondent een aantal personen uit zijn omgeving. Aanvankelijk ligt de nadruk in dit soort onderzoek op aantrekking

of afstoting tussen personen. In later onderzoek krijgt de communicatie en de overdracht van informatie meer de aandacht.

Mitchell (1969) onderscheidt de volgende aspecten aan het contact of de relatie tussen personen namelijk inhoud (datgene wat we eerder het sociometrisch criterium hebben genoemd), richting, duur, intensiteit en frequentie. We kunnen hier nog aan toe voegen het aspect van de interpersoonlijke waarneming en symmetrie. Om te komen tot een definiëring van de relaties in de leefgroep voor ons onderzoek zullen we de genoemde aspecten in ogenschouw nemen.

Het is de vraag in hoeverre de relatiestructuur van de leefgroep het zelfde blijft onafhankelijk van de inhoud van de relatie of het sociometrisch criterium. Van der Ploeg (1976) gaat er bij de toepassing van de SAGS-schaal vanuit, dat het sociometrisch criterium er niet zo veel toe doet. Hij is zoals we al hebben geconstateerd (zie § 2.3.4) vooral geïnteresseerd in de status. Polsky et al. (1968) zijn daarentegen van mening dat de structuur wel degelijk zal afhangen van het sociometrisch criterium. In hun toepassing van de sociometrie maken ze grofweg een onderscheid tussen sociaal-emotionele en instrumentele relatievormen. Eenvoudig gezegd hoeft de persoon waarmee men het goed kan vinden nog niet dezelfde te zijn als degenen waarmee men goed kan samenwerken. Voor ons onderzoek maken we voor wat de inhoud van de relaties in de leefgroep het onderscheid tussen:

- a. de mogelijkheid tot communicatie en het uitwisselen van informatie,
- b. aantrekking en afstoting tussen personen,
- c. invloed of macht,
- d. instrumentele dan wel sociaal-emotionele aspecten in de interactie.

We gaan ervan uit dat afhankelijk van de inhoud van de relaties de relatiestructuur varieert. We zullen dan ook verschillende sociometrische criteria gebruiken, al naar gelang bovenstaande indeling.

De richting van de relatie is vooral van belang wanneer de relatie als communicatiekanaal functioneert. De richting bepaalt wie er over bepaalde informatie kan beschikken dan wel daarvan wordt uitgesloten.

Bij het beschrijven van de kinderbeschermingstehuizen (hoofdstuk 2) hebben we al opgemerkt dat er in de leefgroepen veel wisselingen voor komen. De duur van de relaties kan dus sterk variëren.

De intensiteit van de relatie tussen de jongeren onderling of tussen jongere en groepsleider kan uiteenlopen onder invloed van de duur van de relatie, maar ook in samenhang met de sociale vaardigheden van een jongere. Mitchell (1969) wijst er op dat de intensiteit van de relatie niet mag worden verward met de frequentie van interactie. In de leefgroep kan men veelvuldig met elkaar te maken hebben, waarbij de aard van de relatie desalniettemin oppervlakkig blijft.

Tagiuri (1952) beschouwt de sociometrie als een vorm van interpersoonlijke waarneming. Nagegaan wordt of de groepsleden kunnen inschatten of ze door elkaar gekozen worden. Dit vormt een aanwijzing voor de betrouwbaarheid van de antwoorden en de validiteit van het sociometrisch criterium. Bekken vanuit het standpunt van interpersoonlijke waarneming is een onderscheid in twee vormen van sociometrie mogelijk (Dollase, 1976). In het eerste geval hebben de groepsleden de mogelijkheid om elkaar te kiezen, terwijl ze in het tweede geval elkaar beoordelen. Gesteld kan worden dat een keuze van een persoon vooral de relatie weerspiegelt, terwijl dit met een beoordeling niet het geval hoeft te zijn. Het gaat dan eerder om het classificeren van gedrag (Wiggins & Winder, 1961; Polsky et al., 1968). In ons onderzoek ligt het accent op het operationaliseren van eigenschappen van de relatiestructuur en daarmee op sociometrische criteria, die de bestaande relaties tussen de groepsleden verhelderen. Het gaat ons erom leefgroepen van elkaar te onderscheiden aan de hand van de relatiestructuur.

Met de term symmetrie geven we aan in hoeverre er wederkerigheid in de antwoorden van twee personen bestaat. Het past binnen de opvatting van sociometrie als een vorm van interpersoonlijke waarneming. De betekenis van symmetrie is afhankelijk van het sociometrisch criterium. Wanneer twee groepsleden een uitspraak doen over de frequentie van hun onderlinge contacten dan zou men op logische gronden mogen verwachten dat ze het onderling daarover eens zijn. Daarentegen hoeft afwijzing door persoon A van persoon B niet samen te gaan met afwijzing door persoon B van persoon A. Wel kan men op grond van de dissonantietheorie verwachten dat twee personen in hun onderlinge relatie naar een evenwicht tenderen ofwel dat afwijzing door A op den duur tot afwijzing door B zal leiden.

De leefgroep bestaat uit twee subsystemen, namelijk de bewoners en groepsleiders. Bij het definiëren van de relaties in de leefgroep zullen we hiermee rekening dienen te houden. Het onderscheid tussen beide subsystemen heeft tot gevolg dat we het relatiepatroon zowel binnen elk subsysteem als tussen de beide subsystemen (bipartite relaties) kunnen bestuderen. In het volgende hoofdstuk zullen we dit onderscheid verder uitwerken.

In de beschreven onderzoeken naar relaties in de leefgroep (zie § 2.3.4.) heeft men zich gericht op de bewoner als randfiguur (Van der Ploeg, 1976; Van der Ploeg & Defares, 1971), op het ontdekken van cliques en de hiërarchische opbouw van de relatiestructuur (Polsky, 1977; Wenzel, 1970) en op de cohesie binnen de groep (Van der Ploeg & Defares, 1971; Blankstein, 1971). Voor ons onderzoek zullen we in navolging van Felling (1974) de volgende aspecten aan de relatiestructuur onderscheiden: de samenhang, de horizontale geleedheid en de verticale geleedheid.

In hoofdstuk 4 zullen we deze aspecten van de relatiestructuur verder uitwerken. In de nu volgende paragraaf zullen we laten zien dat er verschillende soorten eigenschappen moeten worden onderscheiden. Dit onderscheid is van belang voor de opzet van ons onderzoek.

3.5. ONDERZOEK OP INDIVIDUEEL NIVEAU EN GROEPSNIVEAU: EEN ORDERING VAN EIGENSCHAPPEN

Bij de omschrijving van de term sociaal klimaat is er op gewezen dat meerdere onderzoeksniveaus kunnen worden onderscheiden. We komen hiermee op het terrein van het zogenaamde multi-niveau onderzoek (Eirmbter, 1979). We zullen de onderzoeksniveaus van de groep en het individu met de daarbij behorende verschillende soorten eigenschappen schematisch weergeven. Dit schema wordt vervolgens gebruikt om de gegevens binnen ons onderzoek te ordenen.

Cattell (1951) maakt bij het bestuderen van de kleine groep een onderscheid tussen verschillende eigenschappen. Zo kan men de samenstelling van de groep beschrijven door individuele eigenschappen mathematisch te bewerken. In ons onderzoek zijn dit bijvoorbeeld de gemiddelde leeftijd, de gemiddelde verblijfsduur in de leefgroep en het percentage met een maatregel van de kinderrechter geplaatste bewoners. Het gaat om een beschrijving van de groepsleden ('population variables').

Daarnaast onderscheidt Cattell (1951) eigenschappen die voortvloeien uit de relatiestructuur. Eigenschappen van de totale groepsstructuur kunnen beschreven worden in termen van bijvoorbeeld de samenhang en de geleeidheid ('structural variables').

Tenslotte zijn er de eigenschappen van de groep, die volgens Cattell (1951) nauw samenhangen met het dynamisch proces in de groep. Deze eigenschappen worden beschouwd als geheel eigen aan de groep, waarbij er vanuit wordt gegaan dat de groep als geheel meer is dan een eenvoudige optelling van de afzonderlijke delen. Eerder is er sprake van een synthese ('syntality variables'). Het gaat om gedrag van de groep in zijn geheel zoals de besluitvorming of de agressie ten opzichte van een andere groep.

Lazarsfeld en Menzel (1961) werken dit onderscheid tussen eigenschappen van de groep als geheel en individuele eigenschappen verder uit. Hun betoog wordt door Felling (1974) samengevat en zijn samenvatting hebben wij in tabel 3.5 weergegeven.

Tabel 3.5 Verschillende niveaus in het onderzoek en soorten eigenschappen
(Felling, 1974, p. 19)

niveau	absolute eigenschappen	eigenschappen gebaseerd op de		
		distributie	structuur	inclusie
actor	absoluut	comparatief	relationeel	contextueel
collectief	globaal	analytisch	structureel	contextueel

De elementen van de verschillende niveaus worden zodanig van elkaar onderscheiden, dat de 'actoren' beschouwd kunnen worden als onderdelen van grotere eenheden 'collectief' genaamd. Één set van eigenschappen wordt gebruikt om de actoren ofwel individuen te beschrijven en een andere set van eigenschappen wordt gebruikt om de collectieven te karakteriseren. In deze omschrijving kan men alleen van collectieven spreken als duidelijk is naar welke actoren er verwezen wordt en alleen van actoren -als deel van een collectief- als duidelijk is van welke collectieven er sprake is. In ons onderzoek beschouwen we de bewoners en groepsleiders als actoren, terwijl de leefgroep als collectief wordt beschouwd. Er zullen meerdere collectieven moeten zijn, wil een onderscheid tussen verschillende soorten eigenschappen op twee niveaus zinvol zijn.

Op collectief niveau worden analytische, structurele en globale eigenschappen onderscheiden. De analytische eigenschappen zijn gebaseerd op gegevens omtrent elk lid en door een mathematische bewerking van deze gegevens wordt een eigenschap van het collectief verkregen (proportie, gemiddelde, spreiding, correlatie). Wanneer de proportie en het gemiddelde berekend worden, hebben deze eigenschappen op collectief niveau dezelfde betekenis als op individueel niveau. Dit is niet het geval bij eigenschappen uitgedrukt in spreiding en correlatie. Deze kunnen alleen op collectieven worden toegepast. Een soortgelijke eigenschap is ook 'de mate van overeenstemming'.

Structurele eigenschappen zijn gebaseerd op gegevens omtrent de relaties tussen de leden. Het gaat hier meestal om sociometrische gegevens, waaruit dan de cohesie, cliques, subgroepen, het aantal 'sterren' en dergelijke worden afgeleid.

De globale eigenschappen zijn niet gebaseerd op de eigenschappen van de individuele leden. Het gaat hier om eigenschappen op collectief niveau zoals

bijvoorbeeld de groepsgrootte of de mate van openheid versus geslotenheid van een leefgroep.

Op individueel niveau worden comparatieve, relationele en absolute eigenschappen onderscheiden. De absolute eigenschappen worden verkregen zonder gebruik te maken van informatie omtrent eigenschappen van het collectief of van informatie omtrent de relaties van het groepslid ten opzichte van andere leden. Een voorbeeld is het geslacht van een bewoner of groepsleider.

Relationele eigenschappen worden verkregen op grond van informatie omtrent de substantieve relaties tussen het betreffende lid en andere leden. Ook hier wordt meestal gebruik gemaakt van sociometrische gegevens en kunnen we als voorbeeld nemen de populariteit versus geïsoleerdheid van een groepslid (het aantal ontvangen keuzen). Er is een belangrijk verschil tussen een relationele en een structurele eigenschap. De eerste karakteriseert het individu in zijn relatie ten opzichte van een ander, terwijl de laatste het relationele netwerk in zijn geheel karakteriseert.

Comparatieve eigenschappen worden verkregen door vergelijking van de waarde van een (absolute of relationele) individuele eigenschap met de verdeling van de waarden van deze eigenschap over het hele collectief, waarvan het betreffende individu lid is. Men kan hierbij denken aan het oudste of jongste lid van de leefgroep of de groepsleider die in zijn mening afwijkt van de meerderheidsopinie binnen het team.

Met contextuele eigenschappen wordt een individu beschreven door middel van eigenschappen van het collectief. Deze contextuele eigenschappen zijn dus gebaseerd op de eerder omschreven analytische, structurele of globale eigenschappen. Zo kan een bewoner worden geclassificeerd op grond van zijn aanwezigheid in een leefgroep uit een tehuis voor normale jeugd met een kleinschalige organisatievorm.

Binnen ons onderzoek worden de onderzoekseenheden op individueel niveau gevormd door de bewoners en groepsleiders. De leefgroep is de onderzoekseenheid op collectief niveau. De vermelde soorten eigenschappen komen in ons onderzoek naar voren afhankelijk van de inhoud van de verzamelde gegevens. We zullen hoofdzakelijk gebruik maken van analytische en structurele variabelen. De samenstelling van de leefgroep zullen we beschrijven aan de hand van analytische variabelen, de eigenschappen gebaseerd op het sociaal klimaat eveneens en tenslotte de relatiestructuur aan de hand van structurele variabelen.

3.6. VERSCHILLENDE GEBIEDEN VAN HET SOCIAAL KLIMAAT

Het beschrijven van de leefgroep als sociaal systeem is voor ons onderzoek als uitgangspunt genomen. We maken daarvoor gebruik van het begrip sociaal klimaat. Het sociaal klimaat van de leefgroep vatten we op als een complex van eigenschappen. Deze eigenschappen noemen we 'mediërend' om aan te geven dat er een wisselwerking bestaat tussen de leefgroep en het tehuis enerzijds en tussen de leefgroep en de groepsleden anderzijds. Het sociaal klimaat van de leefgroep hebben we in een tweetal onderdelen uiteengelegd namelijk in eigenschappen gebaseerd op de consensus in beleving van het klimaat en in eigenschappen van de relatiestructuur.

Aan de hand van enkele onderzoeken naar het sociaal klimaat hebben we een aantal eigenschappen gebaseerd op de consensuele beleving geplaatst binnen een drietal gebieden van het sociaal klimaat namelijk de functionele imperatieven, de opvoedingsstijl en de omgangsstijl.

Het begrip netwerk hebben we ingevoerd om de configuratie in de relaties te kunnen beschrijven. We gaan er vanuit dat er geen sprake is van één relatiestructuur.

Tabel 3.6 Verschillende gebieden van het sociaal klimaat

	bewoners- groep	team groepsleiding
functies	MVB	MVG
stijl	SB	SG
relaties	intern bipartite	intern

Doordat binnen de leefgroep twee subsystemen bestaan, is het mogelijk binnen elk subsysteem en tussen de beide subsystemen het relatiepatroon te bestuderen. Op deze manier zullen we in § 4.5 een viertal soorten relaties onderscheiden, die elk in een afzonderlijke matrix kunnen worden weergegeven. Een globale indeling van de eigenschappen van de relatiestructuur hebben we in § 3.4 gepresenteerd.

In tabel 3.6 hebben we de indeling van het sociaal klimaat van de leefgroep naar een aantal gebieden samengevat. Door de functies binnen de groep en de stijlkenmerken te combineren met de subsystemen ontstaan een viertal gebieden. Met MVB geven we de bijdragen van de bewonersgroep aan de functies of 'minimale voorwaarden voor het samenleven' aan. Met MVG de bijdragen van het team groepsleiding aan de 'minimale voorwaarden'. Met SB de kenmerken van de omgangsstijl van de bewonersgroep en met SG de kenmerken van de opvoedingsstijl van het team groepsleiding.

De kenmerken van het sociaal netwerk vormen volgens ons eveneens een onderdeel van het sociaal klimaat. Binnen elk subsysteem bestaat een interne relatiestructuur en tussen de subsystemen een structuur van bipartite relaties.

Aan de hand van dit schema zullen we het sociaal klimaat van de leefgroep operationaliseren.

4. PROBLEEMSTELLING EN OPZET VAN HET ONDERZOEK

4.1. ONDERZOEKSVRAGEN EN OPZET VAN HET ONDERZOEK

In dit hoofdstuk zullen we de probleemstelling en opzet van ons onderzoek uitwerken. De doelstelling van ons onderzoek is kort samengevat het operationaliseren van het sociaal klimaat van de leefgroep. We hebben in het vorige hoofdstuk het sociaal klimaat van de leefgroep gedefinieerd en verschillende gebieden van het sociaal klimaat in een schema samengevat. Een viertal functionele imperatieven, een aantal eigenschappen van de opvoedingsstijl van het team en een aantal eigenschappen van de omgangsstijl van de bewonersgroep hebben we in § 3.3 opgesomd. Dit brengt ons tot de vraag of voor deze eigenschappen met behulp van factor analyse empirisch bevestiging gevonden kan worden.

Ook structurele kenmerken beschouwen wij als een onderdeel van het sociaal klimaat. We hebben in § 3.4 een drietal aspecten aan de relatiestructuur onderscheiden. Met ons onderzoek willen we nagaan of met de door ons te ontwikkelen structurele indices de relatiestructuur in de leefgroep gekarakteriseerd kan worden als onderdeel van het sociaal klimaat.

Het is mogelijk dat er tussen de samenstelling van de leefgroep en het sociaal klimaat een samenhang bestaat. Allereerst doet dit ons afvragen of de leefgroepen in samenstelling onderling verschillen, waarbij we een onderscheid maken tussen de bewonersgroep en het team. Vervolgens is het de vraag welke kenmerken van de samenstelling van de leefgroep, gebaseerd op achtergrond- en verblijfsgegevens, een samenhang vertonen met welke kenmerken van het sociaal klimaat.

Validering van de door ons ontwikkelde indices voor het sociaal klimaat zal plaatsvinden door de samenhang na te gaan tussen de factoren, gebaseerd op de beleving, en de structurele indices.

Tenslotte zullen we op basis van de samenstelling en het sociaal klimaat van de leefgroep een differentiatie tussen leefgroepen proberen aan te brengen naar gelang type tehuis, soort van organisatie en samenstelling van de leefgroep qua geslacht.

In tabel 4.1 hebben we de opzet van ons onderzoek schematisch weergegeven. We kunnen vier soorten onderzoeksvariabelen onderscheiden. Allereerst de in hoofdstuk 2 geschetste indeling van leefgroepen naar type tehuis, soort organisatie en samenstelling qua geslacht. Vervolgens de achtergrond- en verblijfsgegevens van de bewoners en groepsleiders. We zul-

len voor ons onderzoek gebruik maken zowel van de individuele gegevens als van de per leefgroep geaggregeerde gegevens, waarmee de samenstelling van de leefgroep gekarakteriseerd wordt.

Tabel 4.1 Overzicht van de verschillende soorten eigenschappen in het onderzoek

Indeling van leefgroepen naar type tehuis, soort van organisatie en samenstelling qua geslacht	
Achtergrond- en verblijfsgegevens	
AVB	Samenstelling van de bewonersgroep
AVG	Samenstelling van het team groepsleiding
SOCIAAL KLIMAAT	
Factoren van het sociaal klimaat	
MVB	Minimale voorwaarden bewoners
SB	Omgangsstijl van de bewoners
MVG	Minimale voorwaarden groepsleiding
SG	Opvoedingsstijl
NWB	Structurele indices over de relaties tussen de bewoners ingedeeld naar samenhang, horizontale geleedheid verticale geleedheid en kwetsbaarheid
BI	Structurele, bipartite indices over de relaties tussen bewoners en groepsleiders ingedeeld naar samenhang, horizontale geleedheid, verticale geleedheid en overdekking

De eigenschappen van het sociaal klimaat worden onderscheiden naar a) een aantal factoren die de sfeer rond de bewonersgroep respectievelijk het team groepsleiding schetsen en naar b) structurele kenmerken van de relaties tussen de bewoners onderling en van de bipartite relaties tussen bewoners en groepsleiders.

De factoren van het klimaat hebben betrekking op wat we verschillende 'gebieden' van het klimaat noemen, namelijk: a) De minimale voorwaarden zoals tot uitdrukking gebracht door de bewonersgroep, b) de minimale voorwaarden zoals tot uitdrukking gebracht door het team groepsleiding, c) de omgangsstijl in de bewonersgroep en d) de opvoedingsstijl van het team

groepsleiding. We zullen gebruik maken zowel van de individuele antwoorden op de betreffende vragen als van de gemiddelde antwoorden per leefgroep.

De relaties in de leefgroep kunnen, zoals we in dit hoofdstuk hebben aangegeven, in de vorm van een matrix worden weergegeven. We zullen de gegevens van deze matrix zodanig bewerken dat het mogelijk wordt structurele kenmerken te bepalen. In hoofdstuk 7 zal blijken dat ons een aantal beperkingen wordt opgelegd in de analyse van de relaties. In de structurele kenmerken die uiteindelijk gebruikt gaan worden, is een onderscheid te maken tussen enerzijds structurele kenmerken gebaseerd op de relaties tussen de bewoners onderling, anderzijds structurele kenmerken gebaseerd op de bipartite relaties tussen bewoners en groepsleiders. De structurele kenmerken zullen worden ingedeeld aan de hand van de aspecten samenhang, horizontale geleedheid en verticale geleedheid (Felling, 1974). Een bijzonder aspect aan de relaties tussen de bewoners onderling is de kwetsbaarheid. Een bijzonder aspect aan de bipartite relaties is de overdekking (Helmers et al., 1975). Deze begrippen zullen we in hoofdstuk 7 verder uitwerken.

4.2. DE GEGEVENS OVER DE BEWONERS EN GROEPSLEIDERS. DE INDELING VAN LEEFGROEPEN

Nu we een onderscheid gemaakt hebben tussen individuele eigenschappen en groepeigenschappen zullen we in deze paragraaf een overzicht presenteren van de gegevens, die we verzameld hebben over de bewoners en groepsleiders.

De keuze voor het verzamelen van deze gegevens is gebaseerd op een selectie van variabelen uit het onderzoek van Van der Ploeg (1979). De gegevens zijn in eerste instantie op individueel niveau verzameld met behulp van een formulier (zie bijlage 2). De samenstelling van de leefgroep wordt door ons beschreven door middel van aggregatie van de individuele gegevens van bewoners over de bewonersgroep en door aggregatie van gegevens van groepsleiders over het team groepsleiding. Omdat we in ons onderzoek voornamelijk werken met gegevens op groepsniveau, presenteren we ze hier in deze vorm in een overzicht (zie tabel 4.2). Naast de geaggregeerde gegevens zijn er enkele globale gegevens, die afgeleid zijn uit de door ons in hoofdstuk 2 beschreven indeling in typen van tehuizen, soorten organisatievormen en de samenstelling van de leefgroep qua geslacht.

Tabel 4.2 Overzicht van achtergrond- en verblijfs- gegevens (AV) op groepsniveau. Indeling naar type, soort en samenstelling qua geslacht

1. Type tehuis:	
	de leefgroep is afkomstig uit één van de volgende typen tehuizen: tehuis voor normale jeugd (N), behandelingstehuis (B), tehuis voor zeer intensieve behandeling (ZIB) of rijksinrichting (R).
2. Soort organisatie:	
	de leefgroep is afkomstig uit één van de volgende organisatievormen: een kleinschalige organisatievorm (K), een middelgrote organisatievorm (M) of een grootschalige organisatievorm (G).
3. Samenstelling van de leefgroep naar geslacht:	
	alleen jongens (J), alleen meisjes (M) of gemengd (G).
Achtergrond en verblijf van de bewoners per leefgroep (AVB)	
4.	bn groeps grootte, het aantal bewoners in de leefgroep
Het gemiddelde van de leefgroep:	
5.	blft leeftijd van de bewoners
6.	bvg verblijfsduur in de leefgroep
Het percentage bewoners van de leefgroep:	
7.	bteher dat eerder in een tehuis verbleef
8.	bmteh dat vanuit een tehuis (als laatste verblijfplaats) is geplaatst
9.	stad afkomstig uit de stad
10.	2ouder uit een volledig gezin (ten tijde van het onderzoek)
11.	brus de gemiddelde gezinsgrootte van de gezinnen van de bewoners (ten tijde van het onderzoek)
Het percentage bewoners van de leefgroep:	
12.	jongst als jongste uit het gezin
13.	oudst als oudste uit het gezin
14.	mtrgl geplaatst met een maatregel van de kinderrechter
15.	lbo dat een lagere beroepsopleiding volgt
16.	region uit de regio rondom het tehuis
Achtergrond en werkervaring van de groepsleiders per leefgroep (AVG)	
17.	gn teamgrootte, het aantal groepsleiders in het team
Het gemiddelde van het team:	
18.	glft leeftijd van de groepsleiders
19.	gvg werkduur in de leefgroep
Het percentage groepsleiders van het team:	
20.	man mannen in het team
21.	gteher dat eerder in een tehuis heeft gewerkt
22.	voltopl met een voltooide beroepsopleiding

De indeling naar typen tehuizen is beschreven in § 2.1 en de indeling naar verschillende organisatievormen in § 2.2. De indeling naar type tehuis en de samenstelling van de leefgroep qua geslacht zijn beide gehanteerd als selectiecriteria voor het samenstellen van de onderzoeksgroep (zie § 4.4). Na ons bezoek aan de tehuizen in verband met de introductie van het onderzoek en het verzamelen van de gegevens, hebben we de plaats van de leefgroep binnen de organisatie beoordeeld en gecategoriseerd in één van de drie soorten organisatievormen.

Onder de groeps grootte (bn) verstaan we het aantal in de leefgroep aanwezige bewoners. Per leefgroep kan zoals we nog zullen zien het aantal respondenten lager liggen dan de groeps grootte, doordat een aantal jongens en meisjes niet aan het onderzoek meewerkten. Hetzelfde kan gezegd worden over de teamgrootte. De in tabel 4.2 genoemde gemiddelden en percentages kunnen alleen worden berekend over de bekende gegevens.

De gemiddelde leeftijd (blft) van de bewoners geeft aan of de bewonersgroep voor het merendeel in de puberteit verkeert dan wel ouder is. In het laatste geval zou men kunnen verwachten, dat er meer nadruk ligt op de zelfstandigheid van de bewoners.

De gemiddelde verblijfsduur in de leefgroep (bvg) geeft een aanwijzing voor het verloop onder de bewoners. De verblijfsduur in de leefgroep kan invloed hebben op de relatiestructuur binnen de bewonersgroep (zie § 2.3.4). Opgemerkt moet worden dat bewoners eerder met (residentiële) hulpverlening kunnen te maken hebben gehad (bteher en bmiteh). Een 'loopbaan' binnen de kinderbescherming is niet zo goed te reconstrueren. We zijn nagegaan, wie er eerder in een tehuis verbleven (bteher). Het leek ons goed mogelijk dat het percentage bewoners met 'ervaring' samen kan hangen met bepaalde kenmerken van het sociaal klimaat van de leefgroep. We hebben daarnaast van elke bewoner de laatste verblijfplaats vóór opname vastgesteld, met name of dit een tehuis is geweest (bmiteh). Is de laatste verblijfplaats een tehuis dan gaat het om jongens en meisjes die zijn 'doorgeplaatst' van de ene voorziening naar de andere. In een aantal gevallen kan dit positief worden opgevat (bijvoorbeeld doorplaatsing naar een project begeleide kamerbewoning), in een aantal andere gevallen moet het als teken van onmacht van de hulpverleners worden gezien. Het lijkt ons goed mogelijk, dat het percentage bewoners van de leefgroep met als laatste verblijfplaats een tehuis, samen kan hangen met bepaalde aspecten van het sociaal klimaat.

Als regio voor een tehuis is het gebied binnen een straal van ongeveer 40 km genomen. Ten tijde van het onderzoek waren er nog geen duidelijke regio-grenzen voor een regionaal werkzaam tehuis (hoogvlakte-voorziening, zie § 2.1). In principe omvat deze categorie van voorzieningen alle tehuizen voor normale jeugd. De rijksinrichtingen, de tehuizen voor zeer intensieve behan-

deling en een aantal behandelingstehuizen zijn landelijk werkzaam (piramide-voorziening, zie § 2.1). We hebben het percentage bewoners afkomstig uit de regio rondom het tehuis bepaald (region). Dit geeft de mogelijkheid na te gaan in hoeverre de regionalisatie in de hoogvlakte-voorzieningen is doorgevoerd en of er een samenhang bestaat tussen regionalisatie en het sociaal klimaat.

In hoofdstuk 2 is het verschil aangegeven tussen de zogenaamde justitiële plaatsingen met een maatregel van de kinderrechter en de vrijwillige plaatsingen. Uit onderzoek is tot nu toe gebleken dat de verhouding tussen vrijwillige en gedwongen plaatsingen half om half is. Deze verhouding kan echter per leefgroep variëren. Om deze verhouding te kunnen vaststellen, hebben we per leefgroep het percentage bewoners bepaald, dat met een maatregel van de kinderrechter is geplaatst (mtrgl). We kunnen nagaan of er verschillen tussen de verschillende typen tehuizen bestaan. We zouden moeten verwachten, dat de rijksinrichtingen en ZIB's meer gedwongen plaatsingen kennen. Ook kunnen er verschillen bestaan tussen de verschillende soorten organisaties. Men zou kunnen verwachten dat de kleinschalige voorzieningen minder gedwongen plaatsingen kennen. Daarnaast kan het percentage gedwongen plaatsingen binnen de leefgroep samenhangen met een sterkere nadruk op de functie aanpassing als onderdeel van het sociaal klimaat (zie Polsky et al., 1968; Wolins, 1974; hoofdstuk 2).

Van der Ploeg (1979) heeft vastgesteld dat de bewoners die lager beroeps-onderwijs volgen oververtegenwoordigd zijn binnen de tehuizen. Onderwijs en werk vormen voor de jongeren in de tehuizen veelal een probleem, waardoor moeilijk tot een dagvulling wordt gekomen. Het percentage bewoners van de leefgroep dat lager beroepsonderwijs volgt (lbo), geeft een indicatie voor deze dagvulling. Het zal nog blijken in hoofdstuk 5 dat de overige onderwijsniveaus zo weinig in onze onderzoeksgroep vertegenwoordigd zijn, dat aggregatie van deze gegevens per leefgroep weinig zin heeft. Het zal blijken dat nogal wat bewoners buitengewoon onderwijs volgen. We mogen daarom het percentage bewoners in de leefgroep dat LBO volgt, niet beschouwen als een aanwijzing voor het 'opleidingsniveau' van de leefgroep.

De jongeren uit de steden zijn in de tehuizen oververtegenwoordigd (Van der Ploeg, 1979). Voor deze jongeren betekent plaatsing in een tehuis meestal dat ze uit het hun vertrouwde stedelijke milieu worden gehaald, omdat het merendeel van de tehuizen, met name die voor zeer intensieve behandeling, gelegen zijn in een landelijke omgeving. De in een tehuis geplaatste jongeren uit de steden blijken zich te onderscheiden van andere bewoners door vooral gezagsproblemen (Spobek, 1980). Men zou kunnen verwachten dat het percentage bewoners afkomstig uit een van de steden (stad) samenhangt met de functie van aanpassing als onderdeel van het sociaal klimaat.

Men zou kunnen veronderstellen dat de gezinsachtergrond van de van de bewoners van tehuisen vooral is gekenmerkt door relationele problemen, gekeken naar het feit dat het aantal bewoners uit onvolledige gezinnen overheerst (Van der Ploeg, 1979). Omdat een 'gebroken gezin' in velerlei vormen kan voorkomen, hebben we besloten voor ons onderzoek het percentage bewoners te bepalen, afkomstig uit een gezin waarin twee (al dan niet hertrouwd) ouders aanwezig zijn (2ouder). In hoofdstuk 2 hebben we vastgesteld dat de gezinsproblematiek zich in de leefgroep kan herhalen. Vanuit dit gezichtspunt zou men kunnen veronderstellen dat het percentage bewoners afkomstig uit volledige gezinnen samenhang vertoont met bepaalde aspecten van het sociaal klimaat.

De bewoners van tehuisen komen -vergeleken met landelijke gegevens- uit relatief grote gezinnen (Van der Ploeg, 1979). Ook dit aspect van het gezin betrekken we in ons onderzoek door de gemiddelde gezinsgrootte per leefgroep (brus) te bepalen.

De oudste en jongste kinderen in een gezin vormen een meer kwetsbare groep. De oudste kinderen worden -met name in het onvolledige gezin- erop aangesproken de rol van de weggevalen partner over te nemen (parentificatie), terwijl de jongste kinderen met het bereiken van de puberteit hun ouders ermee confronteren dat een belangrijke levensfase van de ouders moet worden afgesloten (Barker, 1981). Vanuit de eerder geformuleerde veronderstelling over de herhaling van gezinsrelatiepatronen, hebben we het percentage oudste kinderen (oudst) en jongste kinderen (jongst) per leefgroep bepaald.

De teamgrootte (gn) varieert met het type tehuis (zie hoofdstuk 2). In de behandelingstehuisen en tehuisen voor zeer intensieve behandeling hebben de jongens en meisjes te maken met een relatief groter aantal groepsopvoeders. Vanuit het team bekeken geeft dit de mogelijkheid om met twee groepsleiders samen dienst te doen, zodat men elkaars werkwijze leert kennen. Dit is niet mogelijk bij een klein team, waar men elkaar alleen bij de overdracht treft. Mogelijk hangt met de teamgrootte de wijze samen, waarop het team een functionele verdeling aanbrengt (zie § 2.3.1) en bepaalde aspecten in de opvoedingsstijl benadrukt.

Het beroep van groepsleider is traditioneel gezien toebedeeld aan vrouwen, vooral waar het gaat om leefgroepen met kleine kinderen. Met name in tehuisen voor alleen jongens zien we daarentegen veelal een team van alleen mannen. Een aantal instellingen probeert dit patroon te doorbreken door te streven naar een gemengde samenstelling van het team. De samenstelling van het team qua geslacht hebben we voor ons onderzoek uitgedrukt in het percentage mannen per team groepsleiding (man). Mogelijk hangt deze

samenstelling van het team samen met bepaalde onderdelen van het sociaal klimaat zoals bijvoorbeeld de opvoedingsstijl van het team.

De leeftijd van de groepsleiding is meestal aan de jonge kant. De gemiddelde leeftijd van het team (glft) kan een rol spelen in zoverre dat deze kan samenhangen met de opvoedingsstijl. De relatief jonge leeftijd zal zeker te maken hebben met het feit dat de gemiddelde werkduur in een leefgroep (gvg) nogal laag ligt ofwel het verloop onder het personeel vrij hoog. Dit betekent dat de werkervaring van groepsleiding niet groot zal zijn. Wel is er sprake van een steeds verder voortschrijdende professionalisering in de zin van een geëigende beroepsopleiding, waar men als groepsleider op kan teruggrijpen. Omdat het hier een gegeven betreft, dat de werkwijze van het team zou kunnen beïnvloeden, hebben we elk team gekarakteriseerd aan de hand van het percentage groepsleiders met een voltooide beroepsopleiding (voltopl).

We kunnen zo de samenstelling van de bewonersgroep en het team groepsleiding aan de hand van een aantal groepskenmerken beschrijven. Dit zal in § 5.4 gebeuren. We zullen daarentegen ook van de individuele gegevens gebruik maken om de bewoners en groepsleiders binnen onze onderzoeksgroep te kunnen beschrijven (§ 5.2 en 5.3).

4.3. DE CONSTRUCTIE VAN VRAGEN OVER DE BELEVING VAN HET SOCIAAL KLIMAAT

In hoofdstuk 3 hebben we aangegeven hoe we het sociaal klimaat gebaseerd op de consensuele beleving in een viertal gebieden indelen:

1. De bijdrage van de bewoners aan de minimale voorwaarden voor het functioneren van de leefgroep (MVB).
2. De bijdrage van de groepsleiding aan de minimale voorwaarden voor het functioneren van de leefgroep (MVG).
3. De omgangsstijl van de bewoners (SB).
4. De opvoedingsstijl van de groepsleiding (SG).

Deze vier gebieden van het sociaal klimaat vormen het uitgangspunt voor het samenstellen van de vragenlijst over de beleving van het sociaal klimaat voor ons onderzoek. De constructie van de vragenlijst heeft in fasen plaatsgevonden.

Om te beginnen zijn in totaal 350 vragen verzameld uit bestaande vragenlijsten (zie hoofdstuk 3) met name de vragenlijst van Moos (1974abcd) en soortgelijk onderzoek (Van der Meulen, Louwes & Zandberg, 1975). De vra-

gen van Moos zijn vertaald en zo veel mogelijk aangepast aan de situatie in de kinderbeschermingstehuizen. De vragen van Van der Meulen et al. (1975) hadden de vorm van een attitude-schaal. Voor ons onderzoek zijn ze qua vorm aangepast. Het gaat ons niet zozeer om de individuele attitude ten opzichte van de residentiële behandeling als wel om groepseigenschappen afgeleid uit de beleving van de leefgroep.

Door een selectieprocedure is het eerste bestand aan vragen gereduceerd tot 185 vragen. Een aantal onderzoeksmedewerkers is gevraagd de reeks van 350 vragen op hun betekenis te categoriseren (zie § 3.3). De vragen waar over de betekenis geen overeenstemming tussen de medewerkers heerste, zijn uit het bestand verwijderd. Ruim honderd vragen zijn op deze wijze komen te vervallen. Vervolgens is de resterende groep vragen ter beoordeling voorgelegd aan medewerkers vorming en onderwijs van het BJ-internaat Kemnade. Hun commentaar heeft geleid tot herformulering van een aantal vragen en tot verkorting van de vragenlijst tot 185 vragen.

Met dit bestand aan vragen is een vooronderzoek uitgevoerd (Janssen, 1980). In twee BJ-internaten is een eerste versie van de vragenlijst in 10 leefgroepen afgenomen. De vragenlijst is in kleine groepen van jongens en meisjes ingevuld. Opmerkingen over de vragen zijn door onderzoeksmedewerkers genoteerd. Op grond van deze eerste ervaringen zijn enkele wijzigingen aangebracht (Janssen, 1980). Deze wijzigingen pogen de in § 3.3 genoemde zwakke kanten van de vragenlijst van Moos (1974a) op te heffen (zie Slot et al., 1980).

De uiteindelijke versie van de door ons gebruikte vragenlijst (zie bijlage 3) voldoet aan de volgende criteria:

1. Oorspronkelijk waren de items geformuleerd in de vorm van beweringen over het groepsleven (zie Moos, 1974abcd). Dit bleek voor de jongens en meisjes verwarrend. De items zijn door ons in vragende vorm geformuleerd. Daarbij is er naar gestreefd, dat gevraagd wordt naar hoe vaak bepaald gedrag voorkomt in het dagelijks samenleven. Nuancering in de vragen bleek ertoe te leiden dat sommige jongens en meisjes de vragen niet begrepen. De formulering van de vragen is daarom zo kort mogelijk gehouden.
2. De antwoordmogelijkheden zijn aan deze vorm van vragen aangepast. Op de vragen kan geantwoord worden met 'nooit', 'bijna nooit', 'soms', 'vaak' en 'altijd' (zie bijlage 2).
3. Al snel werd duidelijk dat vragen in ontkennende vorm moeilijkheden geven in het vinden van de juiste antwoordmogelijkheid. Bij de antwoordmogelijkheid 'nooit' ontstaat een dubbele ontkenning. Ook Slot et al. (1980) maken melding van dit probleem. Ontkennende vragen zijn daarom verwijderd of op formulering aangepast.

4. Om verwarring over de inhoud van de vragen te voorkomen gaat het eerste gedeelte van de vragenlijst over de groepsleiding (63 vragen) en het tweede gedeelte over de bewoners (62 vragen).
5. De vragen staan in willekeurige volgorde. Er is naar gestreefd het aantal vragen met een positieve, negatieve en neutrale strekking in evenwicht te houden. Dit alles om antwoordtendenties te vermijden.

We kunnen twee methoden onderscheiden om met behulp van factor analyse te komen tot indices op groepsniveau. In § 3.3 hebben we naar aanleiding van het onderzoek van Ellsworth en Maroney (1972) opgemerkt, dat er indices voor de beleving van het sociaal klimaat kunnen worden ontwikkeld (individueel niveau) en indices voor de consensuele beleving van het sociaal klimaat. De twee methoden om tot indices op groepsniveau te komen, kunnen als volgt worden omschreven. De eerste methode is gebaseerd op aggregatie per leefgroep van de antwoorden van de groepsleden. Het zo ontstane groeps-gemiddelde geeft weer hoe de groep het betreffende aspect van het sociaal klimaat beleeft. De standaardafwijking brengt het onderlinge meningsverschil tot uitdrukking. Op grond van de standaardafwijking worden items voor verdere analyse geselecteerd er vanuit gaande dat het meningsverschil niet te groot mag zijn. Met behulp van factor analyse op de groeps-gemiddelden van de resterende items komen we op groepsniveau tot factoren en daarmee tot indices voor het sociaal klimaat van de leefgroep. Omdat de onderzoekseenheid bij deze methode de leefgroep vormt, zal erop gelet moeten worden dat het aantal onderzoekseenheden niet het aantal items overschrijdt. Als oplossing voor dit probleem zullen we de factor analyse per gebied van het sociaal klimaat uitvoeren.

De tweede methode behelst de ontwikkeling van indices met behulp van factor analyse op de individuele antwoorden. Vervolgens worden de betreffende individuele factor scores geaggregeerd tot groepsindices. Hier betreft het de methode die in de in hoofdstuk 3 beschreven onderzoeken is gevolgd.

In hoofdstuk 6 zullen we beide methoden voor het ontwikkelen van indices op groepsniveau toepassen en met elkaar vergelijken. Dit zal er toe leiden dat er per gebied van het sociaal klimaat een aantal indices ontstaan.

4.4. SOCIOMETRIE

Er zijn verschillende technieken voor het verzamelen van sociometrische gegevens (Dollase, 1976). De technieken verschillen onderling in methode van dataverzamelen. Zo is er verschil in het gebruik van vragen of observatie, in het aantal personen dat actief of passief in het onderzoek betrokken wordt, in het toepassen van een keuze-criterium of beoordelings-criterium en tenslotte in het werken met dichotome antwoorden of met een schaal. Gezien de doelstelling van ons onderzoek om op groepsniveau het sociaal klimaat te operationaliseren, zullen we een relatief groot aantal leefgroepen in ons onderzoek dienen te betrekken. Dit geeft uit praktische overwegingen de doorslag voor het gebruik van vragen in plaats van observatie.

Het aantal passief in de procedure opgenomen personen kan variëren van één persoon, alle in de leefgroep aanwezige personen tot alle personen die de respondent kent. Ons onderzoek blijft beperkt tot de relatiestructuur binnen de leefgroep. Het aantal (passieve) personen varieert dan van één tot het totaal aantal personen in de groep. Als nadeel voor een beperking van het aantal passief in de procedure betrokken personen noemt Dollase (1976) het ontstaan van een antwoordstrategie, waardoor de relationele of structurele gegevens worden vervormd. Zo kan de respondent zich bij een beperkt aantal te kiezen personen gedwongen voelen alleen die persoon te kiezen, waarvan hij verwacht dat zijn keuze zal worden beantwoord. Voor de door ons toegepaste 'graph-theorie' (Felling, 1974) is het noodzakelijk dat alle personen zowel actief als passief in de procedure worden betrokken zodat de gegevens over de relaties in de vorm van een matrix kunnen worden gerepresenteerd. We zullen daarom in ons onderzoek van elke leefgroep alle bewoners en groepsleiders van de groep zowel actief als passief betrekken. Het zal blijken dat een dergelijke procedure toch een antwoordstrategie mogelijk maakt (zie hoofdstuk 7), waarvoor we correcties zullen toepassen.

In sociometrisch onderzoek worden veelal procedures gebruikt met een dichotome keuze. Een voorbeeld daarvan is het door ons in hoofdstuk 2 beschreven onderzoek van Blankstein (1971) naar de herhaling van gezinsrelatiepatronen in de leefgroep. In het door ons uitgevoerde vooronderzoek (zie § 4.3) is gebleken, dat een dergelijke procedure tot eenzijdige antwoorden leidt. De respondenten neigen er bijvoorbeeld naar om in te vullen dat ze met niemand van de leefgroep ruzie maken. Om bij het antwoorden meer vrijheid te geven, hebben we in ons onderzoek de in de vorige paragraaf vermelde antwoordcategorieën in de sociometrische procedure opgenomen. Na het verzamelen van de gegevens geeft dit de mogelijkheid deze vijf antwoordmogelijkheden, afhankelijk van het antwoordpatroon, te redu-

ceren tot dichotome scores. Voor de toepassing van de graph-theorie is een dergelijke reductie noodzakelijk.

De door ons ontwikkelde sociometrische procedure heeft de volgende vorm (zie bijlage 3): De respondent wordt gevraagd aan de hand van een sociometrisch criterium voor elk van de groepsleden aan te geven hoe vaak dit criterium van toepassing is. Er zijn door ons zes sociometrische criteria gebruikt om de relatiestructuur naar gelang deze criteria te kunnen kenschetsen (zie tabel 4.3). De verschillende relatiestructuren die kunnen worden beschreven zijn de globale interactiestructuur, de sociaal-emotionele relatiestructuur, de invloedsstructuur en tenslotte de relatiestructuur rond een tweetal functionele imperatieven namelijk ondersteuning en het handhaven van regels (zie § 3.4).

Tabel 4.3 Sociometrische criteria

Globale interactiestructuur

1. Hoe vaak breng je met ieder van de groep de tijd door?

Sociaal-emotionele relatiestructuur

2. Hoe vaak kun je met ieder van de groep goed opschieten?
4. Hoe vaak heb je met ieder van de groep ruzie?

Invloedsstructuur

3. Hoe vaak krijgt ieder van de groep jou zover dat je doet wat wat hij of zij wil?

Functionele imperatieven (sociaal-emotioneel en instrumenteel)

Ondersteuning

5. Hoe vaak praat je met ieder van de groep over jouw problemen?
5. Hoe vaak praat ieder van de bewoners met u over zijn of haar problemen?

Aanpassing

6. Hoe vaak zorgt ieder van de groep ervoor dat jij je aan de regels houdt?
 6. Hoe vaak zorgt u voor iedere bewoner ervoor, dat hij of zij zich aan de regels houdt?
-

Met het eerste criterium wordt een indruk verkregen over de mate waarin men met elkaar de tijd doorbrengt. Voor groepsleiders en bewoners is er vanuit het samenleven in de leefgroep min of meer de noodzaak om een zekere hoeveelheid tijd met elkaar door te brengen. Men zal over het algemeen samen de maaltijd gebruiken en daarnaast de mogelijkheid hebben 's avonds en in de weekeinden naar eigen voorkeur met iemand van de bewoners of groepsleiders contact te zoeken.

De waardering of populariteit komt met het tweede en vierde criterium naar voren. De vragen zijn positief en negatief gesteld om de mogelijkheid van een ambivalente relatie niet uit te sluiten.

Met het derde criterium wordt de invloedsstructuur beschreven. Het vijfde en zesde criterium houden verband met de in § 2.3.1 beschreven functionele imperatieven. Twee van de vier functies zijn als sociometrisch criterium geformuleerd. Het geven van steun is toegespitst op het bespreken van problemen met elkaar. De rol van oppasser is geoperationaliseerd in het elkaar houden aan regels. Beide criteria zijn voor de bewoners en groepsleiders complementair geformuleerd. We zijn er vanuit gegaan dat de bewoners over hun problemen wel met elkaar en met groepsleiders praten, echter dat groepsleiders omgekeerd niet over hun problemen met de bewoners praten. Evenzo dat bewoners wel door elkaar of door groepsleiders aan de regels worden gehouden en het omgekeerde minder voor de hand ligt.

	bewoners					groepsleiders				
	b_1	b_n, g_1	g_n	
b_1	0	2	3	5					
.	0									
.		0								
.										
.										
.										
.										
.										
b_n										
,										
g_1										
.										
.										
.										
g_n										

Figuur 4.1 Schematische weergave van een matrix met sociometrische antwoorden van een leefgroep

Hoe kunnen we op basis van de sociometrische criteria de gegevens over de relatiestructuur representeren? Daarvoor is nodig de antwoorden op de sociometrische vragen voor elk criterium per leefgroep in de vorm van een matrix weer te geven (zie figuur 4.1). De antwoorden op de vragen worden gecodeerd: altijd = 5, vaak = 4, soms = 3, bijna nooit = 2, nooit = 1 en een onbekend antwoord = 9. Voor elk criterium kunnen per leefgroep de antwoorden van de bewoners en groepsleiders worden weergegeven in de vorm

van een matrix zoals in figuur 4.1 schematisch is weergegeven. Horizontaal staan de personen waarover een uitspraak is gedaan en verticaal staan de respondenten. De respondenten passen het sociometrisch criterium niet op zichzelf toe, wat wordt aangegeven met nullen op de diagonaal van de matrix. In figuur 4.1 zijn als voorbeeld enkele antwoorden van bewoner b_1 weergegeven over met wie hij de tijd doorbrengt. Het criterium is niet op bewoner b_1 zelf van toepassing, wat aangegeven is met een nul. Bewoner b_1 meent dat hij met bewoner b_2 bijna nooit de tijd doorbrengt, wat is aangegeven met 2. Verder antwoordt hij over bewoner b_3 soms (3), over bewoner b_4 altijd (5), enzovoorts.

Doordat de leefgroep uiteenvalt in de twee subsystemen bewoners en groepsleiders, kan de totale matrix worden onderverdeeld in vier submatrices. We komen hiermee terug op het in § 3.5 gemaakte onderscheid in analyse over de relaties binnen een subsysteem en een bipartite analyse van de relaties tussen de subsystemen. In submatrix A doen de bewoners een uitspraak over elkaar, in submatrix B doen de bewoners een uitspraak over de groepsleiders, in submatrix C doen de groepsleiders een uitspraak over de bewoners en tenslotte doen de groepsleiders in submatrix D een uitspraak over elkaar. De matrices A en D zijn vierkant doordat het aantal actieve en passieve personen aan elkaar gelijk is. Van elke bewoner is een relatie mogelijk naar elke andere bewoner (A) en van elke groepsleider is een relatie mogelijk naar elke andere groepsleider (D). Matrix A representeert het netwerk van relaties binnen het subsysteem bewoners en matrix D binnen het subsysteem groepsleiders. Aangezien de vragen 5 en 6 complementair zijn gesteld heeft dit tot gevolg dat voor deze vragen de matrix D niet gevormd kan worden.

De submatrices B en C zijn niet vierkant door de ongelijke getalsverhouding tussen bewoners en groepsleiders. Er zijn in deze matrices alleen bipartite relaties mogelijk tussen beide subsystemen. In matrix B zijn bipartite relaties mogelijk waarbij bewoners een uitspraak doen over de groepsleiders, terwijl in matrix C bipartite relaties mogelijk zijn, waarbij groepsleiders een uitspraak doen over de bewoners.

Op basis van de graph-theorie zullen we in hoofdstuk 7 netwerk analyse toepassen op matrix A en bipartite analyse op de matrix B ter ontwikkeling van structurele indices op groepsniveau. Zoals zal blijken in hoofdstuk 5 is de medewerking van groepsleiders aan het onderzoek van dien aard, dat van netwerk analyse over matrix D en van bipartite analyse over matrix C moest worden afgezien. Door het complementair karakter van de vragen 5 en 6 zijn de matrices B en C van deze vragen per definitie niet geschikt voor bipartite analyse.

In hoofdstuk 2 hebben we verschillende onderzoeken naar de relaties in de leefgroep besproken. Het door ons in § 4.1 aangegeven verschil tussen rela-

tionele en structurele gegevens komt in deze onderzoeken niet aan de orde. Als men al de relatiestructuur in zijn geheel tracht te bestuderen dan gebeurt dit aan de hand van een sociogram. Het ontbreekt aan een methode om de relatiestructuur in zijn geheel te beschrijven. Het gebruik van sociogrammen voor een groot aantal leefgroepen is bovendien een tijdrovende procedure.

De graph-theorie geeft de mogelijkheid verschillende soorten kwantitatieve indices te genereren. Voor een indeling van deze indices baseren we ons op het werk van Felling (1974) en Helmers, Mokken, Plijter en Stokman (1975) (zie ook § 3.4). In tabel 4.4 is een indeling van de structurele indices in aspecten weergegeven. Hier zullen we deze aspecten benoemen. In hoofdstuk 7 worden voor elke aspect structurele indices ontwikkeld.

Tabel 4.4. Indeling van structurele indices in aspecten

netwerk analyse criterium 1 t/m 6	bipartite analyse criterium 1 t/m 4
samenhang horizontale geleedheid verticale geleedheid kwetsbaarheid	samenhang horizontale geleedheid verticale geleedheid overdekking

De samenhang reflecteert de wijze waarop personen via relaties met elkaar verbonden zijn en of personen elkaar via tussenpersonen kunnen bereiken. Zijn in een leefgroep alle mogelijke relaties tussen de personen aanwezig dan is de samenhang voor dat netwerk volledig.

De horizontale geleedheid geeft aan of het netwerk van relaties uiteenvalt in subgroepen, waarbij er binnen de subgroep een sterkere samenhang bestaat dan tussen de subgroepen. Ook komt in de horizontale geleedheid naar voren of een persoon geïsoleerd staat van de anderen doordat er geen enkele relatie van of naar de geïsoleerde persoon voorkomt.

De verticale geleedheid geeft weer of de relaties zich rond één of enkele personen concentreren. Daarnaast wordt ook weergegeven of er een hiërarchie in de relaties voorkomt doordat de richting van de relaties slechts één kant uitgaat van of naar deze centrale personen.

De kwetsbaarheid van het netwerk geeft aan of door het wegvallen van personen uit de leefgroep de onderlinge samenhang in het relationele netwerk wordt verminderd. Dit aspect is alleen van toepassing bij de netwerk analyse.

De overdekking is alleen van toepassing bij de bipartite analyse. Het geeft aan in welke mate een minimum aantal personen uit het ene subsysteem nodig is om alle personen uit het andere subsysteem te bereiken. Wanneer er geen enkele relatie tussen de subsystemen voorkomt is er geen overdekking aanwezig.

Wanneer we de in tabel 4.4 gepresenteerde aspecten in verband brengen met de sociometrische criteria dan zijn er 4 (aspecten) keer 6 (criteria) ofwel 24 indices mogelijk om de relatiestructuur binnen het subsysteem bewoners te beschrijven en 4 (aspecten) keer 4 (criteria) ofwel 16 indices mogelijk om de bipartite relatiestructuur tussen de subsystemen te beschrijven. In hoofdstuk 7 werken we deze structurele indices uit.

4.5. SAMENSTELLING VAN DE ONDERZOEKSGROEP

Het exacte aantal leefgroepen voor oudere jeugd in Nederland is niet bekend. Wel is in het jaarverslag van de Directie Kinderbescherming (Dir. Kind., 1981) te vinden hoeveel jeugdigen in verschillende typen tehuizen verbleven.* Deze gegevens zijn samengevat in tabel 4.5. Er is in dit jaarverslag niet aangegeven hoeveel van deze jeugdigen ouder zijn dan twaalf jaar. Volgens het jaarverslag gaat het in totaal om 156 inrichtingen of tehuizen (zie tabel 4.5).

In deze paragraaf zullen we aangeven hoe we de populatie leefgroepen voor oudere jeugd hebben geschat en een proportioneel gestratificeerde, aselechte steekproef hebben samengesteld.

We veronderstellen dat het type tehuis, gezien de onderscheiden doelstellingen (zie hoofdstuk 2), en de samenstelling van de leefgroep qua geslacht variabelen zijn met een mogelijke samenhang met het sociaal klimaat van de leefgroep. We streven ernaar onze onderzoeksgroep zodanig samen te stellen dat deze groep wat deze variabelen betreft niet afwijkt van de populatie leefgroepen.

* We geven de cijfers van eind 1980, omdat in deze tijd onze onderzoeksgroep is samengesteld. Voor meer recente cijfers zie onder andere Van der Ploeg (1984a).

Tabel 4.5 Het aantal jeugdigen in verschillende typen tehuizen (per 31 december 1980) (naar Dir. Kind., 1981)

Tehuizen voor normale jeugd	3.129	(52)
Vakinternaten	1.148	(19)
Tehuizen voor werkende en studerende jeugd	318	(5)
Behandelingstehuizen (inclusief ZIB 's)	1.369	(22)
Rijksinrichtingen voor opvoeding	96	(2)
Totaal	6.060	(100%)

Zoals uit het in § 4.1 gepresenteerde schema blijkt, is de leefgroep voor ons de onderzoekseenheid. Alvorens de onderzoeksgroep samen te stellen is door ons de populatie leefgroepen bepaald. Aan de hand van verschillende bronnen* zijn de tehuizen en leefgroepen geïnventariseerd. Van elk tehuis zijn naast de naam en het adres een aantal gegevens vastgelegd om te komen tot bepaling van de populatie leefgroepen en om aan de hand van type tehuis en samenstelling qua geslacht de onderzoeksgroep te kunnen samenstellen. Het gaat om de volgende gegevens per tehuis:

1. De *leeftijdscategorie* waarbinnen opname plaatsvindt. Voor de verwijzers is aangegeven met welke leeftijd een jeugdige geplaatst kan worden. De volgende leeftijdscategorieën hebben we onderscheiden:
 - a. Vanaf geboorte tot 7 jaar.
 - b. Vanaf geboorte tot 12 jaar.
 - c. Vanaf geboorte tot 21 jaar.
 - d. Vanaf 7 tot 12 jaar.
 - e. Vanaf 7 tot 21 jaar.
 - f. Vanaf 12 tot 21 jaar.

De grenzen van deze categorieën worden in de praktijk niet strikt gehanteerd en geven soms een afwijking van een jaar. Waar het om gaat is dat wij met ons onderzoek ons beperken tot leefgroepen met jongeren in de leeftijd van 12 tot 21 jaar. Dit betekent dat alleen de tehuizen in de leeftijdscategorieën c, e en f voor ons onderzoek in aanmerking komen.

* Gids voor de kinderbescherming (bijgewerkt tot 1976); Gids voor de hulpverlening aan jeugdigen, VUGA, 1981; Atlas van residentiële voorzieningen voor hulpverlening aan jeugdigen, WIJN, 1977; Inventarisatie van residentiële en semi-residentiële voorzieningen voor jeugdigen in Nederland, IWRV, 1979.

2. De *financieel/economische status* van een tehuis kon ten tijde van het onderzoek worden afgeleid uit het al dan niet erkend zijn door het ministerie van justitie. Ons onderzoek blijft beperkt tot de door het ministerie erkende tehuizen. In de erkenning door het ministerie ligt de *typering* van het tehuis besloten. We hanteren de in hoofdstuk 2 beschreven typering in tehuis voor normale jeugd (N) (inclusief vakinternaten en tehuizen voor werkende en studerende jeugd), behandelingstehuis (B), tehuis voor zeer intensieve behandeling (ZIB) en rijksinrichting (R).
3. Het *geslacht* van de opgenomen bewoners: Alleen jongens (J), alleen meisjes (M) of gemengd (G).
4. Het *aantal leefgroepen* voor oudere jeugd per tehuis. Dit aantal wordt in de vermelde bronnen niet altijd aangegeven. Is dit aantal onbekend dan is het aantal leefgroepen voor oudere jeugd geschat door de capaciteit van het tehuis te delen door de door het ministerie vastgestelde groeps-grootte. Voor deze informatie zijn we bovendien te rade gegaan bij de koepelorganisatie het WIJN en de betreffende ministeriële beschikkingen.
5. Het *verzorgingsgebied* van het tehuis: regionaal dan wel landelijk. Dit sluit aan op de in hoofdstuk 2 beschreven indeling in hoogvlakte- (regionaal) en piramide-voorzieningen (landelijk).

De tehuizen zijn in de aangegeven bronnen niet op eenzelfde wijze beschreven. Het is ons duidelijk geworden dat er in het veld in de loop der tijd nogal verschuivingen plaatsvinden: tehuizen worden opgeheven, fuseren met elkaar of veranderen van opzet. Over de leefgroepen wordt weinig of geen informatie gegeven. Door dit alles is het niet mogelijk gebleken tot een exacte bepaling van het aantal leefgroepen te komen.

De door ons uitgevoerde registratie van tehuizen leverde in totaal 62 tehuizen waar jongeren van 12 tot 21 jaar kunnen worden opgenomen. Naar schatting zou het in totaal gaan om 186 leefgroepen. In tabel 4.6 is de verdeling van deze leefgroepen binnen de populatie weergegeven naar gelang type en samenstelling qua geslacht.

Op verzoek van de koepelorganisatie het WIJN is het samenstellen van de onderzoeksgroep beperkt tot tehuizen, die niet eerder hadden deelgenomen aan soortgelijk onderzoek (zie bijlage 1). Bij het bepalen van de populatie (tabel 4.6) zijn deze tehuizen uiteraard meegerekend. In opdracht van onze subsidiegever (CWOK) is de grootte van de onderzoeksgroep gehouden op ongeveer 40 leefgroepen.

De onderzoeksgroep is als proportioneel gestratificeerde, aselechte steekproef als volgt samengesteld. De leefgroepen binnen elk stratum (elke cel van tabel 4.6) zijn genummerd. Binnen elke stratum zijn aselechte leefgroepen getrokken zodanig dat de leefgroepen over de strata verdeeld waren, propor-

tioneel aan de in tabel 4.6 weergegeven percentuele waarden. De leefgroepen die al eerder bij soortgelijk onderzoek betrokken waren, zijn binnen elk stratum vervangen door een aselekt getrokken andere leefgroep. Het ging om leefgroepen van 6 tehuizen.

Tabel 4.6 De verdeling van leefgroepen in de populatie naar gelang het type tehuis en samenstelling qua geslacht (N = normale jeugd, B = behandelingstehuis, ZIB = zeer intensieve behandeling, R = rijksinrichting)

	N	B	ZIB	R	Totaal
jongens	58 (31)	7 (4)	21 (11)	16 (9)	102 (55)
meisjes	21 (11)	17 (9)	13 (7)		51 (27)
gemengd	19 (10)	14 (8)			33 (18)
totaal	98 (53)	38 (20)	34 (18)	16 (9)	186 (100%)

Volgens de door ons beschreven wijze zijn er leefgroepen van 33 tehuizen (van het totaal aantal van 62) geselecteerd. Deze 33 tehuizen zijn voor medewerking aan het onderzoek aangeschreven (zie bijlage 1). Van deze tehuizen weigerden er 12 om uiteenlopende redenen aan ons onderzoek mee te werken. Als reden werd onder andere opgegeven, dat men al te veel werd belast met onderzoek (ondanks onze voorzorgsmaatregel), dat er op het moment een reorganisatie werd doorgevoerd, dat het onderzoek te veel investering zou vragen van groepsleiders en bewoners of dat het rendement van het onderzoek voor het tehuis zelf op korte termijn te gering zou zijn. Bij sommige tehuizen duurde het maanden eer duidelijk werd of men aan het onderzoek wilde deelnemen.

Hoewel er naar is gestreefd de onderzoeksgroep aselekt samen te stellen, is de uiteindelijke toewijzing van een leefgroep aan ons onderzoek in een aantal gevallen beïnvloed vanuit de onderhandelingen met directie en staf van het betreffende tehuis. Wanneer er meerdere leefgroepen binnen één residentiële voorziening aanwezig waren, gebeurde het wel dat de directie of staf de door de onderzoeker aangewezen leefgroep afkeurde. Men gaf dan te kennen dat voor de door ons aselekt bepaalde leefgroep het onderzoek te zeer belastend zou zijn voor bewoners of groepsleiders. Noodgedwongen zijn we er dan mee accoord gegaan een door directie of staf gekozen leefgroep in ons onderzoek te betrekken.

Uiteindelijk hebben 39 leefgroepen uit 21 tehuizen aan ons onderzoek meegewerkt. De stratificatie van deze onderzoeksgroep is weergegeven in tabel 4.7.

Wanneer we onze onderzoeksgroep met de populatie vergelijken (tabel 4.6 met tabel 4.7) dan zien we dat de proportioneel gestratificeerde steekproeftrekking niet helemaal is gelukt. Één stratum (gemengde leefgroep uit behandelingstehuis) ontbreekt binnen onze onderzoeksgroep. De leefgroepen uit de tehuizen voor normale jeugd zijn oververtegenwoordigd. De leefgroepen uit rijksinrichtingen zijn enigszins ondervertegenwoordigd, doordat ten tijde van het onderzoek werd ingevoerd dat schriftelijk toestemming moest worden gevraagd aan de bewoners. Een dergelijke toestemmingsprocedure maakte het invullen van de vragenlijst nogal beladen. In één leefgroep had het zoveel wantrouwen tot gevolg dat de helft van de bewoners van een leefgroep niet aan het onderzoek meewerkten (zie § 5.1). De leefgroepen met jongens uit de tehuizen voor zeer intensieve behandeling zijn ondervertegenwoordigd. Ook als totale categorie zijn deze leefgroepen enigszins ondervertegenwoordigd.

Tabel 4.7 De verdeling van de leefgroepen in de onderzoeksgroep rekening houdend met type tehuis en geslacht

	N	B	ZIB	R	Totaal
jongens	15 (38)	2 (5)	2 (5)	2 (5)	21 (54)
meisjes	5 (13)	4 (10)	3 (8)		12 (31)
gemengd	6 (15)				6 (15)
totaal	26 (67)	6 (15)	5 (13)	2 (5)	39 (100%)

Door de gegeven beperkingen vanuit het WIJN en de tehuizen zelf is de onderzoeksgroep niet volledig aselekt samengesteld. We kunnen onze onderzoeksgroep niet zonder meer als een proportioneel gestratificeerde, aselekte steekproef beschouwen. De proportionele afwijkingen in de onderzoeksgroep zijn naar onze mening dermate klein dat de onderzoeksgroep wel als een verkleinde weergave van de populatie kan worden gezien. Het aselekte karakter van de steekproef is in zoverre aangetast dat leefgroepen, waar organisatorische veranderingen, werkbelasting en dergelijke een rol spelen, binnen onze onderzoeksgroep zijn ondervertegenwoordigd.

4.6. INTRODUCTIE VAN HET ONDERZOEK EN DE VERZAMELING VAN DE ONDERZOEKSGEGEVENS

Het zenden van de introductiebrief (zie bijlage 1) is gevolgd door een bezoek aan elk van de tehuizen. Bij zoveel mogelijk personen van het tehuis is het onderzoek in de vorm van een introductiegesprek onder de aandacht gebracht. In een aantal gevallen is alleen met de directie gesproken, meestal werd het een gesprek met directie, staf en groepsleiding. Zoals in de vorige paragraaf aangegeven, is in dit gesprek bepaald welke leefgroepen er aan het onderzoek zullen deelnemen. Incidenteel hebben we met enkele bewoners kennis gemaakt.

De betreffende leefgroepen hebben een aantal pamfletten voor de bewoners gekregen, waarin kort de bedoeling van het onderzoek staat uitgelegd (zie bijlage 1). Van elke leefgroep zijn de voor- en achternamen van groepsleiders en bewoners verzameld (nodig voor de sociometrische procedure). Voor het verzamelen van de achtergrond- en verblijfsgegevens is gebruik gemaakt van een formulier (zie bijlage 2).

Met twee of drie medewerkers is elke leefgroep bezocht om de vragenlijst aan de bewoners voor te leggen. Na een korte introductie is de leefgroep in twee of drie kleine groepen over de medewerkers verdeeld. Elke medewerker is met een groep apart gaan zitten om ongestoord te kunnen werken. Op deze wijze is voorkomen, dat bewoners elkaar met opmerkingen over de vragen zouden beïnvloeden. Bovendien bestond er de mogelijkheid een bewoner het onderzoek nog eens toe te lichten. Voor enkele bewoners die niet konden lezen, moesten de vragen worden voorgelezen.

De groepsleiders die op het moment van afname van het onderzoek dienst hadden, is gevraagd tegelijk de vragenlijst in te vullen. Dit gebeurde niet in aanwezigheid van de bewoners om de groepsleiders te beletten de bewoners met opmerkingen te beïnvloeden. Voor de groepsleiders die op het moment van afname geen dienst hadden, is de vragenlijst achtergelaten met het verzoek deze zo snel mogelijk ingevuld retour te zenden.

Een lijst met namen en initialen van de groepsleden is door de respondenten gebruikt als hulp bij het invullen van de sociometrische vragen. De bewoners bleken de instructie voor de sociometrische procedure niet of nauwelijks te raadplegen en ook niet altijd te begrijpen (zie bijlage 4). Deze instructie is dan ook veelal voorgelezen en toegelicht door de onderzoeksmedewerkers.

De meeste bewoners hadden ongeveer drie kwartier nodig om de vragenlijst in te vullen. Een enkele keer liep het uit tot bijna anderhalf uur. Na de af-

name van de vragenlijst is er desgewenst met groepsleiders en bewoners nagepraat over de aard van het onderzoek.

De vragenlijsten waren tevoren gecodeerd. Na het invullen van de vragenlijst is de naam van de respondent verwijderd.

Het is gebeurd dat bewoners niet aan het onderzoek wilden meewerken (zie onze eerdere opmerking over de rijksinrichting). Ook waren enkele bewoners uit qua leeftijd verticaal samengestelde leefgroepen te jong om de vragen goed te kunnen begrijpen of niet in staat om te antwoorden. Enkele bewoners verbleven net pas enkele dagen in de leefgroep en voelden zich niet in staat over het groepsleven te oordelen. In § 5.1 is aangegeven dat het hier om een relatief geringe uitval van deelname gaat. Deze uitval is bij groepsleiders aanzienlijk groter ondanks pogingen van onze kant om schriftelijk en telefonisch tot het invullen van de vragenlijst te bewegen. In § 5.1 zal blijken dat met name het werken met gegevens op groepsniveau hierdoor is bemoeilijkt.

Nu we ons onderzoek schematisch hebben gepresenteerd zullen we aangeven wat in de nu volgende hoofdstukken aan de orde komt.

In het samenstellen van onze onderzoeksgroep zijn we uitgegaan van de leefgroep als onderzoekseenheid. Het is daardoor niet goed mogelijk onze onderzoeksgroep met die van ander onderzoek te vergelijken. Toch willen we nagaan of onze onderzoeksgroep een weerspiegeling vormt van de populatie van jongeren (van ongeveer 12 tot 21 jaar) in tehuizen (individueel niveau) en van de populatie van leefgroepen voor oudere jeugd (groepsniveau). Door beschrijving van onze onderzoeksgroep op beide niveaus willen we nagaan in hoeverre het in hoofdstuk 2 geschetste beeld bevestigd wordt. Op individueel niveau zullen we in hoofdstuk 5 de karakteristieken van onze onderzoeksgroep qua achtergrond en verblijf vergelijken met andere onderzoeksgegevens. Op groepsniveau zullen we kijken naar de samenstelling van de leefgroep (per leefgroep geaggregeerde achtergrond- en verblijfsgegevens). We gaan na of deze samenstelling varieert met het type tehuis of de soort van organisatie.

In hoofdstuk 6 bekijken we met behulp van factor analyse welke dimensies aan het sociaal klimaat ten grondslag liggen. Eerst wordt factor analyse uitgevoerd op groepsniveau (de per leefgroep gemiddelde antwoorden). Daarna volgt op dezelfde reeks vragen factor analyse op de individuele antwoorden. De resultaten van de beide analyses worden met elkaar vergeleken. We zullen uiteindelijk de beschikking hebben over een aantal factoren per gebied van het sociaal klimaat.

In hoofdstuk 7 wordt beschreven hoe we de ruwe gegevens over de relaties in de leefgroep geschikt maken voor het bepalen van structurele kenmerken.

Door uitval van gegevens worden we beperkt in onze mogelijkheden deze structurele kenmerken te bepalen. Voor de relaties tussen de bewoners onderling en de bipartite relaties zullen we een aantal structurele kenmerken bepalen gelet op de eerder genoemde aspecten.

In hoofdstuk 8 brengen we de samenstelling van de leefgroep met behulp van multiple regressie analyse in verband met de factoren en structurele kenmerken van het sociaal klimaat van de leefgroep. Zo wordt nagegaan of het sociaal klimaat samenhangt met de wijze waarop de bewonersgroep of het team groepsleiding is samengesteld.

De factoren van het sociaal klimaat worden met behulp van multiple regressie in verband gebracht met de structurele kenmerken van het sociaal klimaat. Duidelijk zal worden of de door ons ontwikkelde indices voor eigenschappen van het sociaal klimaat valide kunnen worden genoemd. Daarnaast zal duidelijk worden of het gebruik van structurele kenmerken een extra bijdrage vormt aan de operationalisatie van het sociaal klimaat van de leefgroep.

In hoofdstuk 9 passen we de zogenaamde multi-dimensionele ontvouwing toe om alle gegevens van ons onderzoek in kaart te brengen. Nadruk ligt daarbij op de vraag of de samenstelling van de leefgroep en het sociaal klimaat van de leefgroep zich laat onderscheiden naar gelang de typen tehuizen, soort van organisatie en samenstelling van de leefgroep qua geslacht.

Tenslotte zullen we in het laatste hoofdstuk de implicaties van de onderzoeksresultaten voor het werk in de leefgroep aangeven. De resultaten van ons onderzoek plaatsen we binnen het in hoofdstuk 2 geschetste beleid.

5. DE BEWONERS, DE GROEPSLEIDERS EN DE SAMENSTELLING VAN DE LEEFGROEP

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk zullen we beschrijven hoe het met de deelname aan ons onderzoek is gesteld. We zullen dit nagaan voor de gehele onderzoeksgroep en voor elke leefgroep afzonderlijk. In § 5.2 en 5.3 zullen we onze onderzoeksgroep aan de hand van de achtergrond- en verblijfsgegevens beschrijven. Niet alleen schetsen we zo een beeld van de bewoners en groepsleiders in ons onderzoek, bovendien gaan we na of onze gegevens overeenkomen met de gegevens van ander onderzoek. In de laatste paragraaf maken we gebruik van geaggregeerde achtergrond- en verblijfsgegevens om de samenstelling van de leefgroep te beschrijven.

5.1. DE DEELNAME AAN HET ONDERZOEK

Uit het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden, dat een aantal tehuizen niet aan het onderzoek meewerkte. Alvorens de onderzoeksgegevens te presenteren zullen we in deze paragraaf de consequenties bespreken van het wegvallen van gegevens van bewoners en van groepsleiders. We zullen niet alleen naar de uitval kijken over de gehele onderzoeksgroep, doch ook naar de uitval van gegevens per leefgroep. De medewerking per leefgroep is voor ons onderzoek van bijzonder belang, omdat uiteindelijk met gegevens op groepsniveau gewerkt zal gaan worden.

De deelname aan het onderzoek is per onderdeel van het onderzoek weergegeven in tabel 5.1. Voor het onderzoek zijn 355 bewoners (229 jongens (65 %) en 126 meisjes (35 %)) benaderd. Van de betreffende leefgroepen is het gehele team groepsleiding gevraagd aan het onderzoek mee te werken. In totaal zijn dit 112 groepsleiders (60 %) en 74 groepsleidsters (40 %).

Uit tabel 5.1 wordt duidelijk hoeveel personen bij elk onderdeel van ons onderzoek zijn weggevallen. Het is ook voorgekomen dat respondenten wel hebben meegedaan, maar vragen hebben overgeslagen. De consequentie daarvan zullen we bespreken in hoofdstuk 6 bij de factor analyse en in hoofdstuk 7 bij de ontwikkeling van de structurele indices.

Tabel 5.1 Deelname aan het onderzoek (individueel niveau)

	Bewoners	Groepsleiders
Achtergrond en verblijf	332 (94)	158 (85)
Vragen over de beleving	335 (95)	158 (85)
Sociometrische vragen	324 (91)	147 (79)
Totaal benaderd	355 (100%)	186 (100%)

Uitval van personen is vooral opgetreden bij de sociometrische vragen. Deze vragen vergden vooral in een grote leefgroep veel van het geduld van de bewoners en groepsleiders, doordat per vraag van elk groepslid de initialen moesten worden opgeschreven. Achteraf bezien had dit voorkomen kunnen worden door de procedure zo te maken dat slechts per groepslid een antwoordcategorie omcirkeld hoefde te worden. Bovendien had een dergelijke procedure veel tijd bespaard bij het verwerken van de gegevens. Nu moesten alle initialen van de groep in codes worden omgezet.

Vergeleken met de bewoners is er bij de groepsleiders duidelijk meer uitval te zien. Mogelijk is dit een gevolg van de wijze waarop de gegevens zijn verzameld. De bewoners zijn persoonlijk benaderd en hebben onder begeleiding de vragenlijsten ingevuld, terwijl voor de groepsleiders in veel gevallen de vragenlijst na het bezoek aan de leefgroep is achtergelaten. Bij navraag bleken zij moeite te hebben tijd vrij te maken voor het beantwoorden van de vragen.

Als het gaat om uitspraken op individueel niveau, dan is de medewerking aan het onderzoek zodanig, dat we kunnen stellen dat uitval weinig invloed zal hebben. Gaat het om uitspraken op groepsniveau dan moet de uitval per leefgroep worden bekeken. In tabel 5.2 is de uitval van personen voor de verschillende onderdelen van het onderzoek weergegeven. In de tabel is het aantal leefgroepen aangegeven, waarvan de gegevens volledig zijn (A), het aantal leefgroepen waarvan meer dan de helft van respectievelijk bewoners of groepsleiders hebben meegedaan (B) en tenslotte het aantal leefgroepen waarvan de helft of meer van respectievelijk bewoners of groepsleiders ontbreken (C). Om een indruk te krijgen of de uitval systematisch samenhangt met het type tehuis, soort van organisatie of samenstelling van de leefgroep qua geslacht, zijn de gegevens volgens deze categorieën geordend.

Tabel 5.2 De uitval van gegevens door het wegvallen van respondenten per leefgroep (groepsniveau)

gegevens		aantal leef- groepen	bewoners groep			team groepsleiding		
			A	B	C	A	B	C
Type								
N	Achtergrond en verblijf	26	22	3	1	15	8	3
	Vragen over beleving		20	6	0	15	8	3
	Sociometrische vragen		14	12	0	14	12	3
B	Achtergrond en verblijf	6	5	1	0	4	2	0
	Vragen over beleving		2	4	0	5	1	0
	Sociometrische vragen		2	4	0	3	3	0
ZIB	Achtergrond en verblijf	5	5	0	0	0	4	1
	Vragen over beleving		4	1	0	0	4	1
	Sociometrische vragen		2	3	0	0	4	1
R	Achtergrond en verblijf	2	1	0	1	1	0	1
	Vragen over beleving		1	0	1	1	0	1
	Sociometrische vragen		0	1	1	1	0	1
Soort								
K	Achtergrond en verblijf	8	4	3	1	5	3	0
	Vragen over beleving		5	3	0	5	3	0
	Sociometrische vragen		4	4	0	5	3	0
M	Achtergrond en verblijf	13	13	0	0	6	5	2
	Vragen over beleving		8	5	0	7	4	2
	Sociometrische vragen		3	10	0	5	6	2
G	Achtergrond en verblijf	18	16	1	1	9	6	3
	Vragen over beleving		14	3	1	9	6	3
	Sociometrische vragen		11	6	1	8	7	3
Geslacht								
J	Achtergrond en verblijf	21	20	0	1	13	5	3
	Vragen over beleving		16	4	1	13	5	3
	Sociometrische vragen		8	12	1	10	8	3
M	Achtergrond en verblijf	12	9	3	0	4	6	2
	Vragen over beleving		7	5	0	5	5	2
	Sociometrische vragen		7	5	0	5	5	2
G	Achtergrond en verblijf	6	4	1	1	3	3	0
	Vragen over beleving		4	2	0	3	3	0
	Sociometrische vragen		3	3	0	3	3	0
Totale onderzoeksgroep								
	Achtergrond en verblijf	39	33	4	2	20	14	5
	Vragen over beleving		27	11	1	21	13	5
	Sociometrische vragen		18	20	1	18	16	5

Uit de tabel kan worden opgemaakt, dat de achtergrond- en verblijfsgegevens over de bewoners het meest volledig zijn: Van de 39 leefgroepen in de onderzoeksgroep is van 33 groepen van alle bewoners informatie over hun achtergrond en verblijf bekend. Gekeken naar de gegevens over de groepsleiders is voor dit onderdeel van slechts 20 leefgroepen informatie aanwezig.

De vragen over de beleving van het klimaat zijn door alle bewoners van 27 leefgroepen ingevuld. Dit betekent dat bij het werken met groepsgegevens voor 12 leefgroepen alleen over de bekende antwoorden op de vragen het gemiddelde kan worden bepaald. Het wegvallen van personen komt ook nu weer sterker naar voren bij de door de groepsleiding verstrekte antwoorden. Slechts van 21 leefgroepen blijken alle personen van het team te hebben meegewerkt.

Zoals eerder vermeld is de uitval bij de sociometrische gegevens het sterkst. Slechts in 18 leefgroepen zijn voor zowel de bewoners als de groepsleiders de sociometrische gegevens volledig.

Het ontbreken van gegevens van personen per leefgroep zal tot de overweging moeten leiden de betreffende leefgroepen van analyses op groepsniveau uit te sluiten. Voor elk onderdeel van ons onderzoek heeft dit consequenties.

Van de achtergrond- en verblijfsgegevens van één leefgroep ontbreken alle gegevens over de bewoners. Uiteraard is het hier niet meer mogelijk met geaggregeerde gegevens te werken en valt de betreffende leefgroep weg. Van een leefgroep uit de rijksinrichting ontbreken van de helft van de bewoners de gegevens over hun achtergrond en verblijf. We besluiten deze gegevens toch in geaggregeerde vorm te gebruiken, omdat we binnen deze categorie zonder meer al over weinig gegevens beschikken. Bij het team groepsleiding ontbreekt in vijf leefgroepen de helft of meer van de gegevens. We besluiten hier toch met geaggregeerde gegevens per leefgroep te werken. De teams bestaan meestal uit ongeveer vier personen en uitval van een of twee personen zou tot consequentie hebben dat de grootte van onze onderzoeksgroep op groepsniveau flink gereduceerd werd.

Met betrekking tot de vragen over de beleving van het sociaal klimaat zullen we gaan werken met groepsgegevens over de bewoners en groepsleiders tezamen. Uitval van personen per leefgroep heeft zo minder verstrekkende gevolgen vergeleken met de uitval bij de sociometrische gegevens. We hebben al wel geconstateerd dat de uitval bij het team groepsleiding sterker is vergeleken met die van de bewonersgroep.

De uitval van personen per leefgroep heeft met name consequenties voor de ontwikkeling van structurele indices. Zoals in hoofdstuk 4 beschreven, worden de sociometrische gegevens per leefgroep in matrices samengevat. Van één leefgroep ontbreekt de helft of meer van de bewoners en van vijf

leefgroepen ontbreekt de helft of meer van de groepsleiders. Het lijkt ons niet juist te veronderstellen dat met structurele indices over deze gegevens aspecten van de relatiestructuur van de leefgroep adequaat kunnen worden gerepresenteerd. Slechts van achttien leefgroepen zijn de gegevens over de bewoners en groepsleiders volledig. In hoofdstuk 7 zullen we aangeven hoe we met het ontbreken van sociometrische gegevens zijn omgegaan. Voorlopig komen we tot de conclusie dat een analyse over de relaties binnen het team groepsleiding weinig zin heeft, aangezien zonder meer van vijf leefgroepen er teveel gegevens ontbreken. Onze onderzoeksgroep zou daarmee op groepsniveau met vijf groepen worden gereduceerd.

Willen we kunnen werken met geaggregeerde gegevens op groepsniveau dan betekent dit dat we voor de resterende leefgroepen, waar minder dan de helft van de respondenten ontbreekt, een procedure dienen te ontwikkelen hoe om te gaan met de onbekende gegevens. Bij elk onderdeel van ons onderzoek (respectievelijk factor analyse en de ontwikkeling van structurele indices) zal hier nader op in worden gegaan. Ook dan zal blijken dat met name het verwerken van de sociometrische gegevens problemen geeft.

In tabel 5.2 is de uitval geordend naar type tehuis, soort van organisatie en samenstelling van de leefgroep qua geslacht. Uit de frequentieverdelingen concluderen we dat de uitval niet systematisch met een van deze drie indelingen van leefgroepen samenhangt. Dit is van belang voor de door ons voorgenomen typologie-constructie aan de hand van deze drie soorten categorieën (hoofdstuk 9). Deze typologisering zou door uitval vertekend kunnen worden. Als er al van een dergelijke vertekening sprake zou zijn, dan zou dit het geval zijn bij de typering van de rijksinrichting. Daar zou eigenlijk één leefgroep moeten wegvallen, omdat zowel over de bewoners als over de groepsleiders de helft of meer van de gegevens ontbreekt. We hebben al aangegeven bij uitzondering de gegevens van deze leefgroep toch te gebruiken. Daarnaast valt op dat bij de tehuizen voor zeer intensieve behandeling van geen enkel team groepsleiding de gegevens compleet zijn. Voor deze groepsleiders is het blijkbaar moeilijk geweest tijd te vinden om de vragenlijst in te vullen.

Tenslotte blijkt voor de achtergrond- en verblijfsgegevens een verschil tussen de groepsleiders en de bewoners in de frequentieverdelingen. Wij wijten dit aan het verschil in de procedures om de gegevens te verzamelen. De achtergrond- en verblijfsgegevens voor de bewoners zijn door medewerkers van het tehuis ingevuld. Daarentegen zijn de gegevens over de groepsleiders door henzelf in één vragenlijst verstrekt. Het laatste betekent dat als een groepsleider niet aan het onderzoek meewerkt, meteen ook alle gegevens ontbreken.

We zullen in de nu volgende paragrafen aan de hand van de algemene gegevens de bewoners en groepsleiders in onze onderzoeksgroep op individueel niveau beschrijven.

5.2. DE ACHTERGROND EN HET VERBLIJF VAN DE BEWONERS

Bij de samenstelling van de onderzoeksgroep is de leefgroep als onderzoekseenheid gehanteerd. Er is naar gestreefd leefgroepen zodanig in het onderzoek te betrekken, dat de verdeling in de populatie van leefgroepen over typen tehuizen en samenstelling qua geslacht gehandhaafd zou blijven in de onderzoeksgroep. In beperkte -zij het naar onze mening voldoende- mate kon ervoor worden gezorgd dat de onderzoeksgroep de landelijke verdeling qua type tehuis en samenstelling qua geslacht weerspiegelt. Een volkomen aselechte procedure bleek in de praktijk niet haalbaar, zodat met name leefgroepen waar zich veranderingen of bepaalde spanningen voordoen, mogelijk uit onze onderzoeksgroep zijn komen te vallen.

In dit gedeelte willen we op individueel niveau de bewoners en groepsleiders in ons onderzoek beschrijven en hun gegevens vergelijken met ander soortgelijk onderzoek. Dit geeft ons de mogelijkheid op individueel niveau na te gaan of onze onderzoeksgroep een weerspiegeling vormt van de landelijke populatie en om de in hoofdstuk 2 geschetste ontwikkelingen binnen de kinderbeschermingstehuizen aan de praktijk te toetsen. Onze veronderstelling is dat het sociaal klimaat in de leefgroep mede door deze ontwikkelingen beïnvloed kan worden.

In welke leefgroepen verblijven de bewoners? De verdeling van de bewoners over de verschillende typen tehuizen namelijk de tehuizen voor normale jeugd (N), de behandelingstehuizen (B), de tehuizen voor zeer intensieve behandeling (ZIB) en de rijksinrichtingen (R) en over de qua geslacht verschillend samengestelde leefgroepen is weergegeven in tabel 5.3. Het valt op dat relatief gezien een groot aantal jongeren (70 %) in een tehuis voor normale jeugd verblijft. De jongens blijken binnen dit type tehuis sterk te zijn vertegenwoordigd (42 % van het totaal aan jongeren binnen het onderzoek). Het is de vraag of dit overeenstemt met het landelijk beeld. We beschikken niet over geëigende landelijke gegevens om dit na te gaan. Wanneer we het percentage jongens binnen ons onderzoek van 65 % vergelijken met dat van Van der Ploeg (1979) namelijk 57 % dan moeten we concluderen dat de jongens in ons onderzoek enigszins zijn oververtegenwoordigd.

Tabel 5.3 De verdeling van bewoners (respondenten en non-respondenten) in de onderzoeksgroep naar type tehuis en samenstelling van de leefgroep qua geslacht (individueel niveau)

		N		B		ZIB		R	Totaal
jongens	151 (42)	19	(5)	18	(5)	15	(4)	203	(56)
meisjes	45 (13)	32	(9)	23	(7)			100	(29)
gemengd	52 (15)							52	(15)
totaal	248 (70)	51	(14)	41	(12)	15	(4)	355	(100%)

In tabel 5.3 zien we nog eens dat binnen onze onderzoeksgroep alleen in de tehuizen voor normale jeugd qua geslacht gemengde leefgroepen voorkomen. In hoofdstuk 4 hebben we gezien dat landelijk ook in behandelingstehuizen gemengde leefgroepen voorkomen. De door ons gehanteerde procedure voor het samenstellen van de onderzoeksgroep heeft vertekening tot gevolg. We hebben eveneens eerder geconstateerd dat van een leefgroep uit een rijksinrichting nogal wat bewoners uit het onderzoek zijn weggevallen. Het aantal bewoners uit rijksinrichtingen in tabel 5.3 is dan ook niet erg groot.

We hebben in hoofdstuk 2 een onderscheid gemaakt naar kleinschalige (K), middelgrote (M) en grootschalige (G) voorzieningen. In tabel 5.4 is de verdeling van bewoners binnen onze onderzoeksgroep over deze verschillende soorten voorzieningen en qua geslacht verschillend samengestelde leefgroepen weergegeven.

Tabel 5.4 De verdeling van bewoners (respondenten en non-respondenten) in de onderzoeksgroep naar soort voorziening en samenstelling van de leefgroep qua geslacht (individueel niveau)

		Groot		Middel		Klein		Totaal
jongens	116 (32)	87	(24)					203 (56)
meisjes	45 (13)	31	(9)	24	(6)			100 (29)
gemengd		10	(3)	42	(12)			52 (15)
totaal	161 (45)	128	(36)	66	(19)			355 (100%)

Binnen onze onderzoeksgroep verblijven geen jongens in kleinschalige voorzieningen. Een groot deel van de bewoners uit de kleinschalige voorzieningen verblijft in qua geslacht gemengd samengestelde leefgroepen. Omdat ons onderzoek zich niet speciaal op deze voorzieningen richt, hoeft het nog niet te betekenen dat dit verschijnsel zich ook landelijk voordoet. In tegenstelling tot de kleinschalige voorzieningen bevinden zich binnen de grootschalige voorzieningen vooral jongens. Binnen de grootschalige voorzieningen zien we geen bewoners in gemengde leefgroepen. Samengevat kunnen we stellen dat de kleinschalige en grootschalige voorzieningen elkaars spiegelbeeld vormen gelet op de samenstelling van de leefgroep qua geslacht.

Hoe kunnen de bewoners binnen ons onderzoek aan de hand van achtergrond- en verblijfsgegevens getypeerd worden? Komen onze gegevens overeen met de resultaten van ander onderzoek? Bij het beantwoorden van deze vragen dient men er rekening mee te houden, dat we onze onderzoeksgroep op groepsniveau hebben samengesteld ofwel dat we leefgroepen hebben geselecteerd en geen bewoners. We zullen onze gegevens met name vergelijken met die van het onderzoek van Van der Ploeg (1979) en van de Directie Kinderbescherming (1981), waarvoor een dergelijke procedure niet is toegepast. Deze vergelijking zal plaats vinden aan de hand van de individuele gegevens betreffende leeftijd, gezinsachtergrond, plaats van herkomst, onderwijs, eerder verblijf in een tehuis en de verblijfsduur in de leefgroep.

De gemiddelde leeftijd van de jongeren in onze onderzoeksgroep is 16.1 jaar. Dit gemiddelde wijkt duidelijk af van het gemiddelde in de totale populatie van jeugdigen in tehuizen. Van der Ploeg (1979) noemt een gemiddelde van 11.8 jaar. De leeftijdsopbouw van kinderen in tehuizen is als volgt: 0 tot 6 jaar 13 %, 7 tot 12 jaar 34 %, 13 tot 17 jaar 49 % en 18 jaar en ouder 4 % (Knorth, Van de Bergh & Van der Ploeg, 1984). De afwijking qua leeftijd ligt nogal voor de hand, we hebben immers ons onderzoek beperkt tot jongeren met een leeftijd vanaf ongeveer twaalf jaar. Uit de gegevens van Knorth et al. (1984) concluderen we dat de door ons beoogde groep van jongeren in tehuizen ruim de helft vormt van het totaal aan kinderen in tehuizen. Bij uitzondering zijn in onze onderzoeksgroep vier bewoners duidelijk jonger dan twaalf jaar, doordat uit praktische overwegingen een tweetal in leeftijd verticaal samengestelde leefgroepen in ons onderzoek zijn betrokken. De oudste bewoner binnen onze onderzoeksgroep is 20.8 jaar oud. De maximum-leeftijd voor verblijf in een tehuis is 21 jaar (meerderjarigheid), echter het is nogal uitzonderlijk dat een jongere tot die leeftijd in een tehuis verblijft. Het merendeel van de jongeren is niet ouder dan 19 jaar. Zowel uit onze gegevens als die van Knorth et al. (1984) blijkt, dat de bewoners over het algemeen vóór hun 19e jaar het tehuis verlaten.

In tabel 5.5 is de verdeling van de bewoners naar plaats van herkomst weergegeven. Er is een indeling gemaakt naar afkomst uit één van de 32 steden van ons land, afkomst uit de regio en afkomst uit het buitenland. De jongeren uit de steden zijn sterk vertegenwoordigd (51 %). Dit resultaat stemt overeen met het door Van der Ploeg (1979) geschetste beeld en met hem komen we tot de conclusie dat de bewoners afkomstig uit de steden in de tehuizen zijn oververtegenwoordigd. Met name de stadsjeugd wordt uit de hun vertrouwde omgeving gehaald en komt terecht in tehuizen, die veelal in de regio zijn gelegen ver van hun plaats van herkomst.

Tabel 5.5 Plaats van herkomst

stad	166	(51)
regio	138	(42)
buitenland	24	(7)
totaal	328	(100%)

De buitenlandse jongeren zijn in onze onderzoeksgroep niet sterk vertegenwoordigd (7 %). In 1982 behoorde 13 % van de jongeren in tehuizen tot een culturele minderheid (Dir. Kind., 1983). Doordat door ons alleen gevraagd is naar de plaats van herkomst, kunnen we voor onze jongeren niet goed nagaan of ze tot een culturele minderheid behoren (denkend aan de tweede generatie in Nederland geboren kinderen). Niettemin komen we tot de conclusie, dat de jongeren uit de culturele minderheden binnen onze onderzoeksgroep enigszins zijn ondervertegenwoordigd.

De laatste verblijfplaats vóór opname in het tehuis is in tabel 5.6 weergegeven. De door ons gevonden relatieve verdeling stemt vrijwel overeen met de resultaten van Van der Ploeg (1979). Hij heeft geen onderscheid gemaakt naar volledig of gebroken gezin. Opvallend binnen onze onderzoeksgroep is het hoge percentage (36 %) gebroken gezinnen van waaruit de kinderen in een tehuis geplaatst zijn.

Tabel 5.6 Verblijfplaats vóór opname

	Onderzoeksgroep	Van der Ploeg (1979)
volledig gezin	103 (31)	} 555 (63)
gebroken gezin	120 (36)	
pleeggezin	14 (4)	77 (9)
tehuis	65 (20)	180 (21)
familie	19 (6)	29 (3)
opvanggezin	7 (2)	22 (2)
anders	3 (1)	21 (2)
totaal	331 (100%)	884 (100%)

Van der Ploeg (1979) treft relatief vaker (9 %) een plaatsing vanuit een pleeggezin aan vergeleken met ons onderzoek (4 %). Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat het in onze onderzoeksgroep alleen oudere jeugd betreft, waarvoor het moeilijker is een pleeggezin te vinden. Zowel in onze onderzoeksgroep als bij Van der Ploeg (1979) blijkt van ongeveer 20 % van de jongeren het tehuis de verblijfplaats te zijn vóór opname. Dit bevestigt het beeld dat men bij het vastlopen in de begeleiding of behandeling binnen een tehuis nogal eens als oplossing kiest om een jongere over te plaatsen. We hebben het dan alleen nog over de verblijfplaats vóór opname. Het blijkt dat in onze onderzoeksgroep ruim de helft (57 %) van de jongeren al eens eerder in een tehuis werd geplaatst en ook Van der Ploeg (1979) moet vaststellen dat ongeveer de helft van de kinderen eerder in een tehuis verbleef. In ons onderzoek is gevraagd hoe lang deze kinderen in totaal in tehuizen hebben verbleven en dit blijkt gemiddeld 4.4 jaar te zijn, wat toch wel vrij lang mag worden genoemd. Deze gegevens pleiten er ons inziens voor om niet alleen de ambulante en residentiële voorzieningen meer op elkaar af te stemmen, maar ook om het overleg tussen tehuizen onderling over overplaatsing of herplaatsing te bevorderen. Op grond van de vele over- en herplaatsingen zou bovendien kunnen worden gesteld dat de verblijfsduur in een leefgroep niet zo veel zegt over de ervaring met de residentiële kindbescherming en er beter kan worden gekeken naar de totale verblijfsduur in kindbeschermingstehuizen.

Tabel 5.7 Het type tehuis waarin 189 bewoners (57 %) eerder verbleven

	aantal plaatsingen	
BJ	11	(4)
N	113	(40)
B	7	(20)
ZIB	7	(2)
R	17	(6)
rest	80	(28)
totaal	285	(100%)

Om enig inzicht te krijgen in de over- en herplaatsingen is in tabel 5.7 weergegeven in welk type tehuizen de bewoners van ons onderzoek eerder verbleven. Het gaat om 189 jongeren, die in totaal 285 keer eerder in een tehuis zijn geplaatst. Het grootste deel (40 %) van de plaatsingen gebeurde eerder in een tehuis voor normale jeugd (N), wat zeker ook te maken heeft met het feit dat zonder meer veel jongeren in dit type tehuis verblijft (zie tabel 5.3). Zoals in hoofdstuk 2 aangegeven zijn deze tehuizen minder toegerust voor behandeling. Het percentage eerdere plaatsingen (20 %) in behandelingstehuizen is ons inziens relatief hoog. Verwacht zou mogen worden dat juist deze tehuizen -gezien hun mogelijkheden- niet tot overplaatsing hoeven over te gaan. Opvallend is ook het aantal plaatsingen binnen een rijksinrichting (6 %). Deze worden meestal beschouwd als een 'eindstation', maar blijkbaar wordt er dan ook weer teruggeplaatst naar een tehuis van een der andere typen. Het relatief hoge percentage (28 %) plaatsingen binnen de restcategorie laat zich verklaren uit het feit, dat het hier veelal doorgangshuizen betreft met een relatief korte verblijfsduur. Uiteraard werpen de gegevens van tabel 5.7 slechts beperkt licht op het patroon van over- en herplaatsingen binnen de kinderbeschermingstehuizen. Gezien de hoeveelheid plaatsingen zou verdergaand onderzoek zeker op zijn plaats zijn met name naar het patroon van plaatsingen over de verschillende typen voorzieningen.

Uit tabel 5.6 blijkt slechts 31 % van de jongeren vóór opname uit een volledig gezin afkomstig. Dit suggereert dat de problematiek van de jongeren samenhangt met gezinsproblematiek. De ervaringen van de jongeren binnen hun gezin kunnen van invloed zijn op hoe zij hun verblijf in de leefgroep beleven. Hoe is het gezin van oorsprong ten tijde van de opname samengesteld?

In tabel 5.8 is deze samenstelling beschreven gekeken naar het ouderpaar. In hoofdstuk 4 hebben we reeds geconstateerd dat het hanteren van de in tabel 5.8 onderscheiden categorieën enige problemen geeft. Door hertrouwen, samenwonen, een scheidingsprocedure die nog loopt, enzovoort is niet altijd duidelijk tot welke categorie een gezin moet worden gerekend. De categorie 'een-ouder-gezin' en 'gescheiden' sluiten elkaar niet uit. Bij het verzamelen van de onderzoeksgegevens kregen we bovendien de indruk dat men in de tehuizen niet altijd op de hoogte is met de gezinshistorie. We zullen zoals in hoofdstuk 4 aangegeven voor de rest van ons onderzoek de nadruk leggen op de aanwezigheid van twee ouders in het gezin, waarbij we in het midden laten of het hier de biologische ouders betreft.

Tabel 5.8 De ouders in het gezin van oorsprong ten tijde van plaatsing

volledig	142	(44)
een-ouder	111	(34)
gescheiden	64	(20)
ouder overleden	8	(2)
totaal	325	(100%)

In minder dan de helft van de gevallen (44 %) is het oorspronkelijk gezin volledig. Ook Van der Ploeg (1979) vermeldt een dergelijk percentage. Van 20 % van de bewoners in ons onderzoek is bekend dat de ouders zijn gescheiden. Dit percentage kan in werkelijkheid hoger liggen, wanneer we de categorie een-ouder gezinnen erbij betrekken. Opgemerkt moet worden dat Van der Ploeg (1979) in zijn onderzoek een vrij hoog sterftecijfer onder de ouders van kinderen in kindbeschermingstehuizen heeft vastgesteld. Van de moeders bleek 11.3 % en van de vaders 8.7 % te zijn overleden. Dit zou erop wijzen dat, naast scheiding, het overlijden van één der ouders een oorzaak kan zijn voor het ontstaan van een-ouder gezinnen. Geconcludeerd kan worden dat in het gezin van oorsprong in ruim de helft van de gevallen een scheiding, het overlijden of het anderszins ontbreken van een der ouders de achtergrond vormt voor de problematiek van de jongeren.

Zijn er buiten de bewoner nog meer kinderen in het gezin, die met de problemen geconfronteerd worden? Gekeken naar de gezinsgrootte, weergegeven in tabel 5.9, moet dit bevestigend worden beantwoord. De bewoners zijn vooral afkomstig uit grote gezinnen (gemiddeld 4.2 kinderen, standaardafwijking 2.4). Ook Van der Ploeg (1979) stelt vast dat jeugdigen binnen de kindbeschermingstehuizen veelal afkomstig zijn uit grote gezinnen.

Tabel 5.9 Aantal kinderen in het gezin van oorsprong en positie in de kinderrij

aantal	frequentie	aantal	frequentie	totalen
1	22 (7)	8	14 (4)	oudsten
2	60 (19)	9	8 (3)	72 (23 %)
3	71 (22)	10	3 (1)	jongsten
4	47 (15)	11	5 (2)	73 (23 %)
5	46 (15)	12	2 (1)	
6	22 (7)	13	2 (1)	totaal
7	15 (5)			317 (100 %)

De positie binnen de kinderrij lijkt niet direct een rol te spelen: binnen ons onderzoek is 23 % de oudste en een zelfde percentage de jongste in het gezin. Ook deze percentages zijn door Van der Ploeg (1979) vastgesteld. Hij komt wel tot de bevinding, dat het percentage enig kinderen relatief laag ligt (13 %). Binnen onze onderzoeksgroep ligt dit percentage nog lager namelijk 7 %. Dit zou erop kunnen wijzen, dat deze kinderen minder bloot staan aan problemen. Waarschijnlijk speelt de sociale klasse een rol in zoverre dat de gezinsgrootte in de kansarme milieus over het algemeen hoger ligt.

Een dergelijk milieuverschil lijkt een rol te spelen gekeken naar het onderwijsniveau van de bewoners. In tabel 5.10 is weergegeven welk onderwijs de bewoners van onze onderzoeksgroep volgen dan wel of ze werkzaam zijn. De dagelijkse bezigheden van de bewoners zijn voor opvoeding en behandeling van bijzonder belang. Een zinvolle dagvulling wordt door sommige tehuizen als voorwaarde voor opname gehanteerd. Is een dergelijke dagvulling niet aanwezig dan valt een bewoner overdag terug op het leven in de groep respectievelijk het tehuis. Het kan dan moeilijk zijn een bewoner tot activiteiten aan te zetten. Uit tabel 5.10 blijkt de dagvulling voor het merendeel van de bewoners in principe aanwezig. Slechts 5 % van de jongeren is werkeloos en moet zelf tot een zinvolle tijdsbesteding zien te komen. Bij Van der Ploeg (1979) ligt het percentage voortijdige schoolverlaters iets lager. Deze percentages lijken niet hoog. Vermoedelijk worden jongeren uit tehuizen na hun vertrek uit het tehuis (en het afronden of afbreken van een opleiding) relatief vaker getroffen door werkeloosheid.

Tabel 5.10 Onderwijs en werk

Onderzoeksgroep			Van der Ploeg (1979)	
Volgt vooropleiding:	blo	3 (1)		
	lo	6 (2)		
	vbo	56 (18)		
	lavo	1 ()		
	mavo	34 (11)		
	havo	5 (2)	Voortgezet	
	vwo	1 ()	Onderwijs	108 (20)
	subtotaal	106 (34)	subtotaal	108 (20)
Volgt beroeps- opleiding:	ilbo	28 (9)		
	lbo	133 (42)	lbo	349 (66)
	mbo	1 ()	mbo/hbo	5 (1)
	subtotaal	162 (51)	subtotaal	354 (67)
Werk, stage of werkeloos:	werkeloos	17 (5)	werkeloos	3 ()
	werk/stage	30 (10)	werkt	64 (12)
	subtotaal	47 (15)	subtotaal	67 (13)
totaal		315 (100%)		529 (100%)

De helft van de bewoners (51 %) volgt lager beroepsonderwijs. Slechts een klein gedeelte (13 %) volgt een middelbare of hogere voortgezette opleiding. Uit de onderzoeksresultaten van Van der Ploeg (1979) is af te leiden, dat voor zijn groep jongeren de verhoudingen iets anders liggen. Het lager beroepsonderwijs is daar sterker vertegenwoordigd (66 %) vergeleken met ons onderzoek. Wanneer we beide onderzoeken vergelijken, moeten we concluderen dat onze onderzoeksgroep mogelijk gunstig afsteekt tegen het landelijk beeld van jongeren in kinderbeschermingstehuizen. Evenals Van der Ploeg kunnen ook wij concluderen dat het lager beroepsonderwijs duidelijk overheerst vergeleken met het algemeen landelijk beeld van onderwijs. Niet alleen in dit opzicht wijken jongeren in kinderbeschermingstehuizen af. Van der Ploeg (1979) stelt vast dat een relatief hoog percentage (38 %) van de jeugdigen buitengewoon onderwijs volgt. Het betreft bij hem vooral kinderen in het buitengewoon lager onderwijs. In onze onderzoeksgroep zien we deze tendens zich voortzetten. Een relatief hoog percentage (18 %) van de jongeren volgt het voortgezet buitengewoon onderwijs ofwel het individueel lager beroepsonderwijs (9 %). Meestal betreft het hier onderwijs dat intern binnen het tehuis verzorgd wordt.

Opgemerkt moet worden, dat we geen gegevens hebben over schoolverzuim. Binnen onze onderzoeksgroep bleek 22 % van de jongeren vóór hun huidige opleiding of werk een bepaalde vorm van onderwijs te hebben afgebroken. Dit geeft niet alleen het vermoeden dat de bewoners problemen hadden met het volgen van onderwijs, maar bovendien dat er periodes zijn geweest, waarin geen onderwijs is gevolgd en daarmee een dagvulling ontbrak. Over het algemeen ontstaat de indruk dat voor onze groep jongeren psychosociale problematiek meestal gepaard gaat met problemen in het volgen van onderwijs.

In hoofdstuk 2 is beschreven dat plaatsing van de jongeren in een tehuis al dan niet gepaard kan gaan met een maatregel van de kinderrechter. In onze onderzoeksgroep blijkt 59 % van de bewoners met een dergelijke maatregel geplaatst te zijn. Dit percentage ligt wat hoger dan bij Van der Ploeg (1979), die op 55 % komt. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat onze onderzoeksgroep uit alleen jongeren vanaf ongeveer twaalf jaar bestaat en deze eerder in justitiële kanalen terecht komen vergeleken met kinderen in de lagere school leeftijd.

Over het algemeen wordt er naar gestreefd de verblijfsduur in het tehuis zo kort mogelijk te houden. De afgelopen vijf jaar blijkt de gemiddelde verblijfsduur te blijven schommelen rond 13 maanden (Dir. Kind., 1981; 1983). In tabel 5.11 is de gemiddelde verblijfsduur van onze onderzoeksgroep gesplitst naar de verschillende typen tehuizen en afgezet tegen de vergelijkbare gegevens uit 1981 (Dir. Kind., 1983). Van der Ploeg (1979) heeft geen gegevens over de verblijfsduur. De gemiddelde verblijfsduur van onze onderzoeksgroep (13.3 maanden) verschilt vrijwel niet van het landelijk gegeven. Zowel uit de landelijke gegevens als uit onze gegevens blijkt er verschil naar gelang type tehuis. De indeling naar typen tehuizen binnen ons onderzoek en de indeling door de Directie Kinderbescherming in tabel 5.11 komt niet helemaal overeen. De landelijke gegevens over de tehuizen voor zeer intensieve behandeling (ZIB) en over de rijksinrichtingen (R) ontbreken bovendien. Desalniettemin kan het volgende worden opgemerkt. De verblijfsduur binnen de vakinternaten blijkt landelijk relatief lang (21.7 maanden). Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat opname gekoppeld is aan het volgen van onderwijs. De gemiddelde verblijfsduur in behandelings-tehuizen binnen onze onderzoeksgroep (15.4 maanden) komt vrijwel overeen met het landelijk gemiddelde. De verblijfsduur in de zogenaamde 'eindstations' namelijk tehuizen voor zeer intensieve behandeling (ZIB) en rijksinrichting (R) ligt lager wanneer we het gemiddelde van onze onderzoeksgroep en het landelijk gemiddelde met elkaar vergelijken. Een verwonderlijk gegeven, gezien het feit dat juist deze typen tehuizen gekeken naar doelstelling

te maken hebben met jongeren met relatief ernstige problemen. Zoals eerder opgemerkt geven de gegevens over de verblijfsduur binnen het tehuis een vertekening. Beter zou het zijn te kijken naar de totale verblijfsduur binnen kinderbeschermingstehuizen. Juist van het tehuis voor zeer intensieve behandeling en de rijksinrichting is bekend dat ze jongeren opnemen, die vanuit de overige typen geplaatst worden.

Tabel 5.11 De verblijfsduur in het tehuis naar type tehuis

onderzoeksgroep		landelijke gegevens (1981)	
N	13.5 mnd	{ normale jeugd	11.8 mnd
		{ vakinternaten	21.7
		{ werkende/studerende	13.1
B	15.4		15.7
ZIB	12.2		**
R	6.0		**
totaal	13.2	totaal	13.3

We hebben geprobeerd een beeld te schetsen van de achtergrond van de jongeren binnen ons onderzoek. Dat beeld is niet rooskleurig en stemt grotendeels overeen met gegevens van ander onderzoek. Onze onderzoeksgroep wijkt enigszins af van het landelijk beeld van jongeren in kinderbeschermingstehuizen in die zin dat jongens uit de tehuizen voor normale jeugd oververtegenwoordigd zijn en de verdeling over de onderwijsvormen enigszins afwijkt in die zin dat men minder vaak het lager beroepsonderwijs volgt. Ruim de helft van de bewoners heeft te maken gehad met een eerdere plaatsing in een tehuis. Het aantal over- en herplaatsingen is behoorlijk groot en zou meer aandacht verdienen. Van nogal wat bewoners zijn beide ouders niet meer in het gezin aanwezig. Het gaat bovendien vaak om grote gezinnen. We zullen nu het beeld schetsen van de groepsleiders in onze onderzoeksgroep.

5.3. ACHTERGROND EN WERKERVARING VAN DE GROEPSLEIDING

De verdeling van groepsleiders over de typen tehuizen is in tabel 5.12 weergegeven en afgezet tegen de verdeling van de bewoners. Wij zijn niet zozeer geïnteresseerd in de verdeling over de typen tehuizen als wel in de ratio groepsleider/bewoner per leefgroep. Van elke leefgroep is deze ratio bepaald en het gemiddelde van deze ratio's is weergegeven in de laatste kolom van tabel 5.12. De gegevens bevestigen het in hoofdstuk 2 beschreven verschil tussen de typen tehuizen: In de tehuizen voor zeer intensieve behandeling (ZIB) zijn de groepsleiders het rijkst vertegenwoordigd (ratio 1/1.39), dan volgen de behandelinstehuizen (1/1.59), de rijksinrichting (1/1.68) en tenslotte de tehuizen voor normale jeugd (1/2.50).

Tabel 5.12 De verdeling van groepsleiders en bewoners over de type tehuizen en de ratio groepsleider/bewoner

	groepsleiders	bewoners	gemiddelde ratio per leefgroep
N	112 (60)	248 (70)	1/2.50
B	33 (18)	51 (14)	1/1.59
ZIB	32 (18)	41 (12)	1/1.39
R	9 (4)	15 (4)	1/1.69
totaal	186 (100%)	355 (100%)	1/1.92

De groepsleiding is over het algemeen vrij jong (gemiddeld 29.8 jaar). De helft van de groepsleiders is jonger dan 28 jaar en een kwart van hen ouder dan 31. Dit gegeven wordt vermoedelijk mede bepaald door het feit dat het verloop hoog is.

Gekeken naar de werkduur in de leefgroep is de gemiddelde werkduur in een leefgroep 2.8 jaar. Van de groepsleiders blijkt 49 % korter dan 3 jaar in de leefgroep te werken en 69 % korter dan 5 jaar. Voor een gedeelte van de groepsleiders is de werkervaring niet alleen gelegen in de huidige leefgroep. Niet alleen bewoners wisselen van leefgroep respectievelijk tehuis. Een dergelijk verschijnsel doet zich ook voor bij de groepsleiders, zij het minder sterk. Dit kan inhouden dat een groepsleider binnen het zelfde tehuis van de ene leefgroep naar de andere verhuist (34 %). De werkervaring van deze groepsleiders is langer (gemiddeld 5.7 jaar) vergeleken met de gemiddelde

werkduur in de leefgroep (2.8 jaar). Daarnaast kan een groepsleider van werkgever ofwel tehuis wisselen (35 %). De werkervaring van deze groepsleiders is weer wat langer (gemiddeld 6.7 jaar). We komen tot de conclusie dat het merendeel van de groepsleiders een korte tijd werkt. Wanneer we er vanuit gaan dat dezelfde groepsleiders zowel van leefgroep als van tehuis kunnen wisselen dan heeft naar schatting ruim de helft van de groepsleiders meer werkervaring dan alleen binnen de huidige leefgroep en heeft men deze opgebouwd door van leefgroep of tehuis te wisselen. Het verloop onder de groepsleiding is daarmee vrij groot. Een dergelijk verloop lijkt ons het werken in de leefgroep niet ten goede te komen. In het personeelsbeleid binnen de residentiële kinderbescherming zou hieraan meer aandacht moeten worden geschonken.

Tabel 5.13 De opleiding van de groepsleiding

geen opleiding:		11	(7)
afgeronde opleiding:	MBO of soortgelijke	30	(19)
	HBO of soortgelijke	44	(28)
	subtotaal	74	(47)
volgt opleiding:	MBO	30	(19)
	HBO	32	(21)
	subtotaal	62	(40)
afgebroken opleiding:	MBO of soortgelijke	5	(3)
	HBO	4	(3)
	subtotaal	9	(6)
totaal		156	(100%)

Een vrij hoog percentage (40 %) van de groepsleiders is naast hun werk nog bezig met het volgen van een opleiding (zie tabel 5.13). Het volgen van een opleiding kan enerzijds als ondersteuning bij het werk worden ervaren, anderzijds ook als een forse tijdsinvestering. De professionalisering van de groepsleiding is in ieder geval nog in volle gang (40 % volgt naast hun werk nog een opleiding). De HBO-opleiding komt relatief vaak voor, maar blijkt zeker geen noodzakelijke voorwaarde.

Uit bovenstaande gegevens presenteert zich de groepsleider als jong met niet al te veel werkervaring. Een minderheid weet deze werkervaring wel op te bouwen, maar dit gaat dan wel gepaard met een wisseling van leefgroep of werkgever. De helft is nog bezig met een beroepsopleiding. Er is geen sprake van een stabiele personeelsbezetting binnen de leefgroep. De in deze paragraaf vermelde gegevens over de groepsleiders en de in de vorige para-

graaf vermelde gegevens over de bewoners, kunnen per leefgroep variëren. Dit zullen we in de volgende paragraaf nagaan.

5.4. DE SAMENSTELLING VAN DE LEEFGROEP

In hoofdstuk 3 hebben we gesteld dat de samenstelling van de leefgroep kan samenhangen met het sociaal klimaat. Bewoners en groepsleiders brengen vanuit hun achtergrond allerlei gedragingen met zich mee, die doorwerken op de wijze waarop zij met elkaar omgaan en elkaar beleven. De beleving van elkaar maakt deel uit van wat we het sociaal klimaat hebben genoemd. Daarnaast kan er vanuit een bepaald sociaal klimaat in de leefgroep een selectie van bepaalde bewoners en groepsleiders plaatsvinden.

Op de eerste plaats gaan we aan de hand van de individuele gegevens na of het uitmaakt in welke leefgroep een bewoner verblijft. Aan de hand van enkelvoudige variantie-analyse zien we dat de bewoners van de leefgroepen verschillen in leeftijd ($F=7.06$, $p=.001$, $df\ 37/293$) en verblijfsduur in de leefgroep ($F=1.88$, $p=.002$, $df\ 37/287$). Van bepaalde leefgroepen zijn de bewoners duidelijk jonger respectievelijk ouder ofwel' verblijven zij duidelijk langer respectievelijk korter in de leefgroep.

Zijn dergelijke verschillen ook vast te stellen voor het team groepsleiding van de leefgroepen? Voor de leeftijd hebben we geen verschil tussen de teams groepsleiding kunnen aantonen ($F=1.22$, $p=.207$, $df\ 30/118$) net zo min als voor de hoeveelheid werkervaring binnen de leefgroep ($F=.97$, $p=.527$, $df\ 38/117$).

De vermelde variantie analyse verklaart verschillen tussen bewoners of groepsleiders. Voor ons onderzoek zijn we niet zozeer geïnteresseerd in de individuele bewoner of groepsleider als wel in het beschrijven van verschillen in samenstelling tussen leefgroepen. Zijn de leefgroepen onderling vergelijkbaar qua samenstelling van de bewonersgroep of van het team groepsleiding? Uit het nu volgende zal blijken dat dit zeker niet het geval is. Enkele binnen onze onderzoeksgroep opvallende leefgroepen zullen worden vermeld.

De samenstelling van de leefgroep qua achtergrond en verblijf laat zich uitdrukken in geaggregeerde gegevens per leefgroep. Deze aggregatie bestaat per leefgroep, afhankelijk van de aard van de gegevens (metrisch of nominaal), uit het gemiddelde en de standaard deviatie ofwel het percentage van het totaal aan bewoners of groepsleiders in de leefgroep (zie hoofdstuk 4). In tabel 5.14 is een overzicht van deze uit aggregatie ontstane indices

gegeven met daarbij over alle leefgroepen het gemiddelde, de standaard deviatie, het minimum en het maximum. In bijlage 8 staan per leefgroep de ge-aggregeerde gegevens gerangschikt naar type tehuis, soort voorziening en samenstelling van de leefgroep qua geslacht.

Tabel 5.14 Overzicht van per leefgroep geaggregeerde gegevens met daarbij karakteristieken van de verdeling op groepsniveau

<i>Achtergrond en verblijf van bewoners (AVB)</i>					
	gem	sd	min	max	
1. bn	9.1	1.9	5	12	
2. blft	16.2	1.1	13.1	18.3	
3. bvg	1.1	.5	.3	3.1	
4. bteher	58.9	27.0	11.1	100.	(5 leefgroepen allen)
5. bmitheh	19.2	22.7	0	88.9	(15 leefgroepen geen)
6. stad	51.3	20.3	0	100.	
7. Zouder	42.5	20.4	0	78.0	
8. brus	3.2	1.0	1.3	5.8	
9. jongst	21.7	13.9	0	50.0	(6 leefgroepen geen)
10. oudst	23.4	19.1	0	77.8	(5 leefgroepen geen)
11. mtrgl	59.4	26.5	0	100.	(3 leefgroepen allen)
12. lbo	47.1	30.9	0	100.	(6 leefgroepen geen)
					(3 leefgroepen allen)
13. region	40.6	28.9	0	100.	(3 leefgroepen geen)
					(3 leefgroepen allen)
<i>Achtergrond en werkervaring groepsleiding (AVG)</i>					
	gem	sd	min	max	
14. gn	4.8	1.8	1	11	
15. glft	29.5	3.2	22.7	36.2	
16. gvg	2.7	1.5	.4	6.0	
17. man	58.9	25.6	0	100	(1 leefgroep geen)
					(7 leefgroepen allen)
18. gteher	36.1	27.5	0	100	(8 leefgroepen geen)
					(2 leefgroepen allen)
19. voltopl	45.2	28.8	0	100	(6 leefgroepen geen)
					(2 leefgroepen allen)

Het aantal bewoners en het aantal groepsleiders (bn en gn) zijn bij uitzondering niet op aggregatie gebaseerd. Het aantal bewoners in de groep loopt

loopt uiteen van 5 tot 12. Slechts 4 leefgroepen hebben een (volledige) bezetting van 12 bewoners (zie tabel 5.15). We moeten opmerken dat door het ministerie van justitie voor de verschillende typen tehuizen een verschillend maximaal aantal bewoners en verschillende maxima aan teamgrootte zijn vastgesteld. Het is daarom uit tabel 5.14 of tabel 5.15 niet zonder meer af te leiden of er sprake is van onderbezetting.

Tabel 5.15 Frequentieverdeling van aantal bewoners (BN) en aantal groepsleiders (GN)

bewoners			groepsleiders		
	frequentie	%		frequentie	%
1			1	1	(3)
2			2		
3			3	5	(13)
4			4	14	(36)
5	1	(3)	5	12	(31)
6	2	(5)	6	3	(8)
7	5	(13)	7	1	(3)
8	8	(21)	8		
9	6	(15)	9	2	(5)
10	6	(15)	10		
11	7	(18)	11	1	(3)
12	4	(10)	12		
	39	(100%)	39	(100%)	

In het merendeel van de leefgroepen bestaat het team groepsleiding uit 4 of 5 personen (zie tabel 5.15). Het team bestaande uit 11 personen heeft enige toelichting. Het betreft een nogal uitzonderlijke situatie van een team dat is samengesteld uit twee kleinere teams. Dit team heeft haar werkzaamheden over meerdere leefgroepen verspreid. We hebben besloten om voor de betreffende leefgroep alle leden van het team aan het onderzoek te laten meedoen, daar ieder van dit grote team gelijkkelijk met de betreffende leefgroep heeft te maken.

In een aantal gevallen is het team groepsleiding tijdelijk uitgebreid met een stagiaire of vrijwilliger. Besloten is ook deze personen in het onderzoek te betrekken. De teamgrootte in ons onderzoek zal daarom iets hoger uitvallen dan de officiële cijfers van het ministerie.

5. De bewoners, de groepsleiders en de samenstelling van de leefgroep

Uit de gegevens van tabel 5.14 en tabel 5.15 wordt duidelijk dat het aantal bewoners en het aantal groepsleiders in de leefgroep zeker niet als een constante grootte beschouwd mogen worden.

In 5 leefgroepen zijn alle bewoners eerder in een ander tehuis geweest (zie tabel 5.14). Het percentage bewoners met tehuiservaring varieert nogal per leefgroep. In alle leefgroepen komen bewoners voor die ooit al eerder in een tehuis geplaatst zijn geweest. Dit wil echter nog niet zeggen dat het tehuis ook het milieu is geweest van waaruit plaatsing heeft plaatsgevonden. In 15 leefgroepen blijkt namelijk geen enkele bewoner direct vanuit een tehuis geplaatst te zijn, terwijl in deze leefgroepen bewoners toch eerder in een tehuis geweest zijn. Dit gegeven bevestigt nog eens onze eerdere conclusie over de vele over- en herplaatsingen.

In hoofdstuk 2 is aangegeven dat de overheid streeft naar regionalisatie. De achterliggende gedachte is, dat een jongere dan beter contact kan houden met zijn milieu van herkomst. Per leefgroep is door ons het percentage regionale plaatsingen bepaald. Uit tabel 5.14 kunnen we afleiden dat de regionalisatie een eind op weg is: Gemiddeld komt 41 % van de bewoners uit de naaste omgeving van het tehuis. Wel varieert het percentage regionale plaatsingen per leefgroep. In 3 leefgroepen komt geen enkele bewoner uit de naaste omgeving. Het gaat om twee leefgroepen uit tehuizen voor zeer intensieve behandeling en één leefgroep uit een behandelingstehuis. Het eerst genoemde type tehuizen is door de overheid een landelijke functie toebedacht (zie hoofdstuk 2). In 3 leefgroepen komen alle bewoners uit de naaste omgeving van het tehuis. Vermoedelijk heeft dit te maken met de specifieke regio, het betreft hier namelijk leefgroepen uit Zuid-Limburg.

In 3 leefgroepen zijn alle bewoners met een maatregel van de kinderrechter geplaatst. Twee van deze leefgroepen zijn afkomstig uit een rijksinrichting en één leefgroep uit een tehuis voor normaal begaafde jeugd. Slechts in één leefgroep is alleen sprake van vrijwillig geplaatste jongeren. Het gaat om een leefgroep met als doelstelling zelfstandigheidstraining.

In 21 leefgroepen is binnen het team groepsleiding het aantal mannen groter dan het aantal vrouwen. Van deze 21 teams bestaan er 7 uit alleen mannen. Het omgekeerde, dat wil zeggen een team van alleen groepsleiders, komt slechts in één leefgroep voor.

In 6 leefgroepen heeft niemand van de groepsleiding een beroepsopleiding voltooid. Slechts in twee leefgroepen heeft het totale team een opleiding (MBO of HBO). Dit betekent dat in het merendeel van de teams groepsleiders met opleiding samenwerken met groepsleiders, die nog bezig zijn een part-time opleiding te voltooien.

De overige gegevens uit tabel 5.14 en bijlage 8 spreken voor zich. Geconcludeerd mag worden dat de samenstelling van de leefgroep nogal kan varië-

ren. Gesteld kan worden dat er in de kinderbeschermingstehuizen geen sprake is van uniformiteit. We komen hierop nog terug in hoofdstuk 9, waar we een typologie van tehuizen zullen presenteren.

Hangt de samenstelling van de bewonersgroep en van het team samen met type tehuis (N, B, ZIB, R) dan wel soort voorziening (K, M, G)? Uit tabel 5.16 blijkt vooral het type tehuis bepalend voor de samenstelling van de leefgroep. In deze tabel zijn de significante resultaten van enkelvoudige variantie analyse weergegeven. De overige niet-significante resultaten (vergelijk tabel 5.14 en tabel 5.16) zijn weggelaten.

Tabel 5.16 Variantie analyse op de groepsindices van achtergrond en verblijf voor type tehuis en soort voorziening (df 3/34 resp. df 2/34)

	bteher	bmiteh	region	mtrgl	lbo	man
N	49 %	15	50	53	55	58
B	62	11	27	59	32	43
ZIB	88	57	11	77	16	67
R	100	0	34	100	75	100
<i>F</i>	6.84	9.09	4.07	3.31	3.97	3.08
<i>p</i>	.001	.0	.014	.032	.016	.040
K			77			39
M			43			62
G			24			65
<i>F</i>			14.91			3.36
<i>p</i>			.0			.046

Het gemiddelde percentage bewoners met eerdere ervaring in tehuizen (bteher) neemt stapsgewijs toe van tehuis voor normale jeugd (N, 49 %), behandelingstehuis (B, 62 %), tehuis voor zeer intensieve behandeling (ZIB, 88 %) tot rijksinrichting (R, 100 %). Gekeken naar het gemiddelde percentage bewoners dat vanuit een tehuis is geplaatst (bmiteh), zien we dat dit het hoogst is (57 %) bij de tehuizen voor zeer intensieve behandeling. Alle bovenstaande gegevens bevestigen het beeld van de 'fuikwerking' van de kinderbescherming. Het tehuis voor zeer intensieve behandeling en in mindere mate de rijksinrichting vormen 'het eindstation' voor een grote groep jongeren. Ons inziens zou er zoals eerder aangegeven naar gestreefd dienen

te worden het over- en herplaatsen van jongeren verder te onderzoeken met als doel deze te minimaliseren.

De regionalisatie van plaatsingen (region) is het meest doorgevoerd (gemiddelde percentage regionale plaatsingen 50 %) in de tehuizen voor normale jeugd en het minst (gemiddelde percentage regionale plaatsingen 11 %) in de tehuizen voor zeer intensieve behandeling. Hoewel we geen vergelijking kunnen maken met gegevens uit voorgaande jaren, menen we uit het feit dat de regionalisatie gebonden is aan het type tehuis te kunnen opmaken, dat het door de overheid voorgenomen beleid vorm krijgt.

De 'fuiwerking' van de kinderbescherming blijkt ook uit het percentage via een maatregel van de kinderrechter geplaatste jongeren (mtrgl). In de rijksinrichting zijn alle jongeren van de leefgroep met een dergelijke maatregel geplaatst. Dan volgen de tehuizen voor zeer intensieve behandeling (77 %), terwijl er tussen de behandelingstehuizen en tehuizen voor normale jeugd weinig verschil bestaat.

Het percentage jongeren in de groep dat lager beroepsonderwijs volgt ('lbo'), is in de tehuizen voor zeer intensieve behandeling nogal laag (16 %). Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat de betreffende jongeren veelal intern een aangepaste vorm van onderwijs genieten.

De rijksinrichting vormt een 'mannengemeenschap'. De leefgroep is samengesteld uit jongens en de teams bestaan geheel uit mannen (zie het gemiddelde percentage mannen in het team groepsleiding, 'man'). In de tehuizen voor zeer intensieve behandeling werken relatief gezien veel groepsleiders, terwijl juist in de behandelingstehuizen de groepsleidsters getalsmatig overheersen. Het laat zich raden, maar de indruk ontstaat dat groepsleiders zich meer aangetrokken voelen tot, dan wel beter in staat zijn de meer problematische jongeren -en dan nog met name jongens- te begeleiden.

De regionalisatie van plaatsingen (region) hangt duidelijk samen met de soort voorzieningen. In de kleinschalige voorzieningen komt gemiddeld 77 % van de bewoners in de leefgroep uit de naaste omgeving van het tehuis, terwijl dit gemiddelde percentage in de grootschalige voorzieningen het laagst ligt (24 %). Naast de in hoofdstuk 2 geschetste veelal geïsoleerde ligging van de grootschalige voorziening kan ook nog de afstand tot het thuismilieu voor de jongeren een belemmering vormen om contact met dit milieu te houden.

Het blijkt dat juist in de kleinschalige voorzieningen groepsleidsters in het team werkzaam zijn (gemiddelde percentage 61 %).

5.5. SAMENVATTING

Vooraf bij de groepsleiding hebben we uitslag van respondenten moeten constateren. Dit heeft consequenties voor de verwerking van de sociometrische gegevens en wel zodanig dat een analyse van de relaties tussen de groepsleiders achterwege zal blijven. Voor elk onderdeel van het onderzoek (factor analyse in hoofdstuk 6 en ontwikkeling van structurele indices in hoofdstuk 7) zal een procedure worden ontwikkeld ter schatting van de incidenteel ontbrekende gegevens. De uitslag van respondenten hangt niet samen met het type tehuis, soort van voorziening of de samenstelling van de leefgroep qua geslacht.

De bewoners in ons onderzoek kenmerken zich door het volgende: In de tehuizen voor normale jeugd zijn de jongens nogal sterk vertegenwoordigd. Er zijn geen gemengde leefgroepen in de behandelingstehuizen, tehuizen voor zeer intensieve behandeling en de rijksinrichting. Er zijn geen jongensgroepen in de kleinschalige voorzieningen. Onze onderzoeksgroep vertegenwoordigt ruim de helft van de jeugdigen in kinderschermingstehuizen (jongeren ouder dan 12 jaar). Ongeveer de helft van de bewoners komt uit een van de steden in ons land. De jongeren uit de culturele minderheden komen in ons onderzoek niet zo sterk voor. Ruim de helft van de bewoners heeft al eens eerder in een tehuis gezeten en ongeveer een vijfde van de bewoners had een tehuis als laatste verblijfplaats ten tijde van de opname. Dit wijst op een groot aantal over- en herplaatsingen, waar meer aandacht aan zou moeten worden geschonken in de vorm van onderzoek en beïnvloeding van het plaatsingsbeleid in de praktijk. Van bijna de helft van de bewoners is een van beide ouders niet meer in het gezin aanwezig. De enige kinderen in onze onderzoeksgroep zijn ondervertegenwoordigd. De bewoners zijn veelal uit grote gezinnen afkomstig. Het onderwijs van de bewoners laat een sterke vertegenwoordiging zien van lager beroepsonderwijs en buitengewoon of individueel onderwijs. De verblijfsduur in het tehuis ligt gemiddeld op ongeveer 13 maanden en varieert met het type tehuis.

De ratio groepsleiders/bewoners laat zien dat in de tehuizen voor zeer intensieve behandeling per groepsleider het kleinste aantal bewoners aanwezig is, daarentegen in de tehuizen voor normale jeugd het grootste aantal. Ruim de helft van de groepsleiders heeft een opleiding afgerond, terwijl van de overige groepsleiders het merendeel een opleiding volgt. Het verloop onder de groepsleiding is vrij hoog. Als men al ervaring opbouwt dan gaat dit nogal eens gepaard met een wisseling van leefgroep of tehuis.

De samenstelling van de leefgroep qua achtergrond en verblijf van de bewoners en qua achtergrond en werkervaring van de groepsleiders varieert. Dit hangt onder andere samen met het type tehuis, waar de leefgroep deel van uit maakt. In de leefgroepen van de tehuizen voor zeer intensieve behandeling is het percentage bewoners met eerdere ervaring in een tehuis vrij groot (gemiddeld 88 %) en heeft ruim de helft van de bewoners van een groep het tehuis als laatste verblijfplaats. Het percentage regionale plaatsingen ligt gemiddeld voor de tehuizen voor normale jeugd op ongeveer de helft. Voor de kleinschalige voorzieningen binnen dit type ligt dit nog hoger namelijk 77 %. De rijksinrichting vormt een mannengemeenschap: er verblijven alleen jongens en er werken alleen mannen in het team groepsleiding. In deze inrichting zijn alle bewoners geplaatst met een maatregel van de kinderrechter. Daarnaast zijn het de tehuizen voor zeer intensieve behandeling, waar relatief veel jongeren met een maatregel worden geplaatst (gemiddeld 77 % van de leefgroep).

6. DIMENSIES VAN HET SOCIAAL KLIMAAT

6.1. INLEIDING

In hoofdstuk 3 is een conceptueel model geformuleerd. Daarin wordt een onderscheid gemaakt tussen de subsystemen in de leefgroep, namelijk groepsleiders en bewoners, en tussen verschillende aspecten van het sociaal klimaat, namelijk de vier functionele imperatieven en de manier waarop deze functies tot uitdrukking worden gebracht in de opvoedingsstijl en de omgangsstijl. In hoofdstuk 4 is aangegeven hoe voor elk van de vier gebieden van het sociaal klimaat een aantal vragen zijn geformuleerd. In totaal zijn er 63 vragen over de groepsleiding en 62 over de bewoners (zie bijlage 2). In dit hoofdstuk gaan we na welke dimensies ten grondslag liggen aan het sociaal klimaat gebaseerd op de beleving. We zullen dit op groepsniveau en op individueel niveau doen. Met de term sociaal klimaat trachten we de leefgroep te karakteriseren. Dit betekent dat er door ons gezocht wordt naar indices op groepsniveau.

In § 3.3 hebben we naar aanleiding van het onderzoek van Ellsworth en Maroney (1972) opgemerkt dat er twee methoden bestaan om te komen tot groepsindices. De eerste methode is gebaseerd op aggregatie per leefgroep van de antwoorden van de groepsleden. Het groepsgemiddelde geeft weer hoe de groep over een bepaald item denkt. De standaardafwijking brengt het onderlinge meningsverschil tot uitdrukking. Na selectie van de items, onder andere op basis van de onderlinge overeenstemming in de antwoorden, komt men met behulp van factoranalyse over de groepsgemiddelden tot een groepering van de items en tot indices voor het sociaal klimaat op groepsniveau.

De tweede methode omvat de ontwikkeling van indices met behulp van factoranalyse over de individuele antwoorden. Vervolgens worden de betreffende individuele factor scores geaggregeerd tot groepsindices.

In dit hoofdstuk zullen we beide methoden voor het vormen van groepsindices presenteren en met elkaar vergelijken. De eerste methode (factoranalyse op groepsniveau) nemen we als uitgangspunt. Een selectie van de vragen is noodzakelijk gebleken (§ 6.2). Het bepalen van het aantal factoren beschrijven we in § 6.3. De resultaten van de factoranalyse worden geïnterpreteerd in § 6.4. De groepsindices worden uitgedrukt in factor scores en deze scores worden beoordeeld (§ 6.5.). Daarna gaan we over op de factoranalyse over de gegevens op individueel niveau. De factoren op individueel niveau worden in § 6.6 geïnterpreteerd. Ook de factor scores op in-

dividueel niveau worden geëvalueerd (§ 6.7). In § 6.8 worden tenslotte de methoden tot het vormen van groepsindices met elkaar vergeleken.

Factor scores zijn berekend om de dimensies afgeleid uit de (consensuele) beleving van het sociaal klimaat in verband te kunnen brengen met de andere aspecten van het sociaal klimaat, namelijk met de structurele kenmerken en de samenstelling van de leefgroep. Dit ter validering van de door ons ontwikkelde indices.

6.2. SELECTIE VAN VRAGEN OP GROEPSNIVEAU

Per vraag en per leefgroep zijn het groepsgemiddelde en de standaardafwijking berekend (zie bijlage 5). De aldus verkregen waarden zijn analytische variabelen, dat wil zeggen dat deze variabelen verkregen zijn door combinatie van individuele antwoorden. Het groepsgemiddelde geeft weer in hoeverre een bepaald gedrag van de groepsleiding of de bewoners voor komt zoals ervaren door de groepsleden, terwijl de standaardafwijking aangeeft in hoeverre zij het al dan niet met elkaar eens zijn.

Opgemerkt moet worden dat het aantal bewoners veelal groter is dan het aantal groepsleiders zodat het gemiddelde meer bepaald wordt door de mening van de bewoners dan door die van de groepsleiding. In hoofdstuk 5 is aangegeven dat van een aantal leefgroepen enkele respondenten en incidentele antwoorden ontbreken. Het gemiddelde en de standaardafwijking zijn in dat geval berekend over de bekende gegevens. Zoals we hebben vastgesteld ontbreekt in vijf leefgroepen de helft of meer van de groepsleiders. De gemiddelden en standaardafwijkingen van deze leefgroepen zijn niettemin in verdere analyses gebruikt om het totale aantal van 39 leefgroepen niet te laten teruglopen. Vermindering van het totaal aantal leefgroepen zou beperkingen opleggen aan de voorgenomen factoranalyse, waarbij het aantal variabelen het aantal onderzoekseenheden niet mag overschrijden. We veronderstellen, dat het gemiddelde van de bekende antwoorden een goede schatting vormt voor het ware gemiddelde.

Gorsuch (1974) doet de aanbeveling de variabelen, die als uitgangspunt dienen voor factoranalyse volgens de 'maximum likelihood' (ML) methode, te onderzoeken op het feit of ze normaal verdeeld zijn. Wanneer een variabele sterk van de normaalverdeling afwijkt, dient deze buiten de analyse te worden gehouden (Gorsuch, 1974, p. 115). Het gebruik van de statistische toets voor het aantal factoren veronderstelt eveneens, aldus Gorsuch (1974), een normaalverdeling. Kleine afwijkingen laten het gebruik van deze toets

onaangetast. De factoranalyse volgens ML en de daarbij horende toets zullen door ons worden toegepast. In deze § zullen we de verdeling van de groeps-gemiddelden op normaliteit onderzoeken. Gegevens over de verdeling van de groeps-gemiddelden en individuele antwoorden zijn opgenomen in bijlage 5.

Bock (1975) geeft een aantal criteria om variabelen op normaliteit te onderzoeken. De scheefheid of 'skewness' van de verdeling is een van deze criteria. De scheefheid van de verdeling van de groeps-gemiddelden kan mogelijk te herleiden zijn tot een scheve verdeling op individueel niveau, wat erop wijst dat de vragen eenzijdig zijn beantwoord. Inspectie van de waarden van de 'skewness' op groepsniveau voor alle 125 variabelen gaf ons aanleiding een waarde hoger dan 1 of lager dan -1 als afwijkend te beschouwen (zie bijlage 5).

Van alle respondenten geeft 81 % te kennen dat de groepsleiders 'altijd' met hun voornaam worden aangesproken. De verdeling van de groeps-gemiddelden laat een skewness zien van -2.42. De vraag is duidelijk eenzijdig beantwoord. Het noemen van de groepsleiding bij de voornaam is zo'n algemeen gebruik, dat de verdeling van de groeps-gemiddelden niet als 'normaal verdeeld' kan worden beschouwd.

Van alle respondenten geeft 73 % te kennen dat een bewoner 'altijd' met problemen bij de groepsleiding terecht kan. De skewness van de verdeling van de groeps-gemiddelden is -1.82. Uit de individuele antwoorden trekken we de conclusie, dat de bewoners bij hun problemen over het algemeen van de groepsleiding steun ondervinden. Ook hier is de verdeling van de groeps-gemiddelden niet als 'normaal-verdeling' te beschouwen.

Het voor iets toestemming vragen aan de groepsleiding is algemeen gebruik (73 % van de respondenten meent dat dit 'vaak' of 'altijd' gebeurt). De verdeling van de groeps-gemiddelden heeft een skewness van -1.77 en 95 % van de gemiddelden ligt binnen de range van de antwoordcategorieën 'vaak' en 'altijd'.

Van de overige items over de groepsleiding met een skewness op groepsniveau hoger dan 1 of lager dan -1 zien we op individueel niveau eveneens een eenzijdig antwoordpatroon. We zullen deze items noemen met vermelding van het percentage antwoorden 'vaak' of 'altijd'. Men vindt dat de groepsleiding plezier maakt met de bewoners (61 %), geduld heeft, wanneer een bewoner iets niet begrijpt (82 %), vriendelijk is (77 %), een bewoner met problemen helpt (89 %) en zonodig achter de bewoners staat (79 %). Het betreft hier allemaal items met een positieve betekenis. Dit gegeven doet ons afvragen of men inderdaad zo positief denkt over de groepsleiding of dat hier sprake is van sociale wenselijkheid. Uit onze gegevens kunnen we dit niet direct opmaken. In ieder geval zullen deze items voor verdere analyse komen te vervallen.

Bij de items over de bewoners zien we, vergeleken met de items over de groepsleiding, een geringer aantal items met een scheve verdeling op groepsniveau. Het betreft hier een tweetal items met een neutrale strekking. Ruim de helft van de respondenten (53 %) meent dat het 'vaak' of 'altijd' lukt om de bewoners bij elkaar te krijgen voor spel of activiteiten en 68 % meent dat de bewoners 'vaak' of 'altijd' uitgaan in de stad of het dorp nabij het tehuis. Duidelijk positief in betekenis is het feit dat 77 % van de respondenten meent dat de bewoners 'vaak' of 'altijd' met elkaar lol maakt. De drie genoemde items worden voor verdere analyse niet meer gebruikt.

Na selectie op scheefheid van de verdeling volgt een tweede criterium. In § 3.3 hebben we naar aanleiding van het onderzoek van Ellsworth en Maroney (1972) opgemerkt dat de consensus in beleving van de sociale omgeving aangeeft in hoeverre de antwoorden op de vragen iets zeggen over de leefgroep dan wel over de respondent. Met de vragen moet vooral tussen de leefgroepen kunnen worden onderscheiden om de leefgroep te kunnen typeren. Om na te gaan of met de antwoorden op de vragen daadwerkelijk onderscheid tussen de leefgroepen kan worden gemaakt, is per vraag een enkelvoudige variantie analyse uitgevoerd met als onafhankelijke variabele de leefgroep. De samenhang tussen leefgroep als nominale variabele en het antwoord op de vragen is uitgedrukt in de intraklasse correlatie (Guilford, 1954, p.395). Bij de berekening van deze correlatie is rekening gehouden met het feit dat de groepsgrootte varieert. Vragen zijn verwijderd die niet significant de leefgroepen onderscheiden ($p > .05$) overeenkomend met een intraklasse correlatie $R_i < .045$ (zie bijlage 5).

Voor de volgende items over de groepsleiding blijkt geen verschil tussen de leefgroepen te kunnen worden aangetoond: Zich bemoeien met wat een bewoner doet, weten wat een bewoner graag wil, een beloning geven, het bezig zijn met vergaderingen en rapporten, zeggen wat de bewoners moeten doen, een uitzondering maken voor een bewoner met problemen, steun geven aan een bewoner, doen wat de bewoners zeggen en tenslotte het aangeven dat een bewoner zelf iets moet kunnen. We trekken de conclusie dat de groepsgemiddelden per leefgroep van de genoemde items niet zozeer de leefgroepen karakteriseren alswel dat de antwoorden op deze items eerder betrekking hebben op de individuele attitude van de respondent ten aanzien van het team groepsleiding.

De items over de bewoners blijken beter te onderscheiden tussen de leefgroepen, aangezien er vergeleken met de items over de groepsleiding minder items wegvallen. Het goed met elkaar plannen kunnen maken, het willen weten waar men aan toe is en het vragen of de groepsleiding dingen voor de bewoners regelt, differentieert de leefgroepen niet.

Bij het derde en vierde criterium hebben we te maken met de specificiteit van de items. Deze specificiteit komt tot uitdrukking in de hoogte van de correlaties tussen de items en de hoogte van de communaliteit bij factoranalyse. Voor het uitwerken van de beide criteria komen we terug op de eerder gemaakte indeling in 'gebieden' van het sociaal klimaat (zie § 3.6).

1. de bijdrage aan de functionele imperatieven door het team groepsleiding (MVG);
2. de opvoedingsstijl (SG);
3. de bijdrage aan de functionele imperatieven door de bewonersgroep (MVB);
4. de omgangsstijl (SB).

Voor elk van de vier gebieden van het sociaal klimaat hebben we op groepsniveau een correlatiematrix berekend. De groepsgegevens van een aantal vragen zijn 'gespiegeld', wanneer in een kolom of rij van de matrix het aantal negatieve correlaties overheerst. Door spiegeling wordt de interpretatie van zowel de correlatiematrices als het resultaat van de factoranalyse eenvoudiger.

Voor ons derde criterium (specificiteit gebaseerd op correlaties) hebben we de correlatiematrices bekeken op significantie van de correlaties. Van een aantal vragen bleken de correlaties niet significant ($r < |.31|$), $p < .05$, tweezijdige toetsing). We hebben geprobeerd de betreffende vragen onder een ander gebied van het klimaat te rangschikken door ze in een van de andere correlatiematrices op te nemen. Van de overgebleven vragen, die niet in een van de matrices kon worden ondergebracht, mag worden aangenomen dat ze geen verband houden met de inhoud van het betreffende gebied van het sociaal klimaat van de leefgroep. Dit is het geval wanneer het erom gaat of de bewoners contact hebben met hun familie en of de bewoners samen iets voor elkaar proberen te krijgen bij de directie. Deze items vertonen geen samenhang met de overige items, omdat ze klaarblijkelijk niet zozeer betrekking hebben op het samenleven in de groep als wel op datgene wat zich buiten de leefgroep afspeelt.

Er zijn nog een aantal andere items die uitvallen, die weliswaar gaan over het samenleven in de leefgroep, maar mogelijk uitvallen doordat het gaat om nogal op zichzelf staande gedragingen. Zo is nogal specifiek of de groepsleiding ervoor zorgt dat de bewoners elkaar niet slaan en of de groepsleiding het beter weet dan de bewoners.

Voor het vierde criterium (specificiteit gebaseerd op de communaliteit) hebben we per correlatiematrix (gebied van sociaal klimaat) een aantal factoranalyses volgens ML op proef uitgevoerd. Aan de hand van deze proefanalyses bleek de communaliteit van de items op groepsniveau tamelijk hoog. Zoals te verwachten valt, is door aggregatie van de antwoorden per

leefgroep de betrouwbaarheid toegenomen. Voor een klein aantal items bleek dit verschijnsel zich niet voor te doen. De communaliteit was zo gering, dat aan de hand van de ladingen moeilijk kon worden geïnterpreteerd tot welke factor een item gerekend kon worden. Daarnaast kan worden opgemerkt dat een geringe communaliteit het volgens Gorsuch (1974, p.135) moeilijk maakt het aantal factoren te bepalen. De vragen met een geringe communaliteit hebben we van verdere analyse uitgesloten. Deze vragen zijn te specifiek of de betrouwbaarheid in de antwoorden is te gering. Bij het toenemen van het aantal factoren gebeurde het ook wel dat op één factor slechts één item zeer hoog laadde. Een dergelijk item is voor de verdere analyse geschrapt vanuit de veronderstelling, dat een dergelijk item nogal los staat van de overige vragen, ofwel specifiek is.

De volgende items blijken niet goed te passen bij de bijdrage aan de functionele imperatieven door het team groepsleiding (MVG): Het goed vinden dat een bewoner de baas speelt over anderen, het helpen van de bewoners bij het besteden van de vrije tijd, het duidelijk maken dat vloeken en schelden niet mag en het als een vriend zijn voor de bewoners.

Niet goed bij de opvoedingsstijl van het team groepsleiding (SG) passen: Het van de bewoners willen weten welke vrienden of vriendinnen ze hebben, zeggen wat men van de bewoners denkt, iets beloven voor als een bewoner goed zijn best doet, het zoeken van een zondebok, het met elkaar eens zijn over de regels en het regelen van dingen voor de bewoners.

Niet goed bij de bijdrage van de bewonersgroep aan de functionele imperatieven (MVB) passen: Zich samen inzetten voor veranderingen, helpen ruizes tussen bewoners op te lossen, goed kunnen opschieten met de groepsleiding, jaloers zijn op elkaar, het opruimen van de groepsruimte, het helpen van een bewoner die in de knoei zit, nieuwe bewoners aan hun lot overlaten, samen de vrije tijd besteden in het weekend en tenslotte uit zichzelf beginnen aan huishoudelijke taken.

Bij de omgangsstijl van de bewonersgroep (SB) vallen weg: Over elkaar roddelen, dingen aan elkaar durven uit te lenen, vertrouwen hebben in wat de groepsleiding op vergaderingen zegt, de belangstelling voor wat er buiten de leefgroep gebeurt en tenslotte het komen van bezoek voor de bewoners.

Wanneer we de items bekijken dan zijn er verschillende redenen voor uitval wegens een geringe communaliteit denkbaar. Allereerst kan door ons streven naar concreetheid de inhoud van het item betrekking hebben op specifiek gedrag of een specifieke situatie. Ten tweede zijn er items, die betrekking hebben op hoe groepsleiding en bewoners op elkaar reageren. Deze vragen kunnen onduidelijk zijn (en dus 'error'-variantie in de antwoorden teweeg brengen). Tenslotte kan bepaald gedrag te weinig in de leefgroepen voor komen om een betrouwbare uitspraak mogelijk te maken.

In totaal zijn 28 items over groepsleiding (44 %) en 23 items over bewoners (37 %) verwijderd. In bijlage 6 zijn per gebied van het sociaal klimaat de correlatiematrices van de resterende vragen weergegeven, waarop de nu volgende factoranalyses zijn gebaseerd.

6.3. BEPALEN VAN HET AANTAL FACTOREN OP GROEPSNIVEAU

Gorsuch (1974) geeft verschillende methoden om het aantal niet-triviale factoren te bepalen. In deze § zullen we vier methoden toepassen en met elkaar vergelijken. Twee methoden zijn mathematisch van aard. Ze zijn gebaseerd op het bepalen van de rang van de correlatiematrix en geven een benedengrens voor het aantal factoren. Ze zijn voor het eerst geformuleerd door Guttman. De derde methode bestaat uit de statistische toets behorende bij de factoranalyse volgens ML (Jöreskog & Sörbom, 1978). Met deze toets wordt de bovengrens van het aantal factoren bepaald. De vierde methode is gebaseerd op inspectie van de figuur met eigenwaarden. Deze methode is door Cattell ontwikkeld en wordt door hem aangeduid als de 'scree test'. We zullen ter bepaling van het aantal factoren alle vier de methoden toepassen:

"A consideration of the significance tests, Guttman's criterion and the scree test will provide a range within which the correct number of factors is most likely to occur." (Gorsuch, 1974, p.157)

In tabel 6.1 zijn op groepsniveau per gebied van het sociaal klimaat de aantallen factoren aangegeven, die volgens de verschillende methoden zijn bepaald. Op grond van vergelijking van de uitkomsten is door ons voor een bepaald aantal factoren gekozen. Om aan te geven hoe het aantal factoren volgens de vier methoden is bepaald, zullen we de vier methoden achtereenvolgens bespreken. Onder A en B wordt de mathematische benadering volgens Guttman beschreven. Onder C de statistische toets behorende bij factoranalyse volgens ML. Tenslotte onder D de 'scree test' volgens Cattell.

A. Gebaseerd op de correlatiematrix met enen als diagonaalwaarden

De benedengrens wordt gevonden met het criterium aantal eigenwaarden groter of gelijk aan 1. Uit de figuren met eigenwaarden voor elk van de correlatiematrices in bijlage 7 kan worden afgelezen, dat per matrix het in tabel 6.1 aangegeven aantal factoren onder A als benedengrens genomen wordt.

Tabel 6.1 Het aantal factoren volgens 4 verschillende criteria (groeps-niveau)

		A	B	C	D	gekozen
1. functionele imperatieven	groepsleiding	3	6	3	3	3
2. opvoedingsstijl	groepsleiding	5	9	4	2/5	5
3. functionele imperatieven	bewoners	3	3	2	2/3	3
4. omgangsstijl	bewoners	5	9	5	4/6	5

B. Gebaseerd op de correlatiematrix met multiple correlaties als diagonaal-waarden

De benedengrens wordt gevonden met het criterium aantal eigenwaarden groter of gelijk aan 0. Uit de figuren met eigenwaarden in bijlage 7 kan voor de verschillende correlatiematrices het aantal eigenwaarden groter dan 0 worden afgelezen. Wanneer criterium A en B in tabel 6.1 worden vergeleken dan vindt men met B een groter aantal factoren. Met deze methode loopt men het gevaar het aantal factoren te overschatten (Gorsuch, 1974, p. 148). Aannemend dat in steekproeven op toeval ongeveer evenveel positieve als negatieve eigenwaarden zijn te verwachten, is de benedengrens door ons verminderd met het aantal negatieve eigenwaarden. Bij alle matrices hebben we bij het schatten van de rang van de matrix deze correctie toegepast behalve bij de matrix over de bijdrage aan de minimale voorwaarden door groepsleiding. Daar zou deze correctie geen enkele factor hebben opgeleverd. Zonder correctie komen we daar op 6 factoren. Het aantal volgens deze methode bepaalde factoren is in tabel 6.1 onder B aangegeven.

C. De mate van aanpassing bij factoranalyse volgens de methode van grootste aannemelijkheid (maximum likelihood, ML)

De bovengrens van het aantal factoren kan worden bepaald aan de hand van de χ^2 toets behorende bij factoranalyse volgens de methode van de grootste aannemelijkheid (EFAP/ML, Jöreskog & Sörbom, 1978). Bij deze methode van factoranalyse wordt gezocht naar een dusdanige oplossing, dat de afwijkingsmaat (χ^2) tussen de gereproduceerde correlaties en de oorspronkelijke correlaties zo gering mogelijk is en een lage bijbehorende p-waarde krijgt bij voldoende aanpassing van het model. Door meer factoren in het model op te nemen verkrijgt men in het algemeen een verbeterde aanpassing.

Tabel 6.2 De p-waarde, χ^2 en vrijheidsgraden van de factoranalyses volgens ML (groepsniveau)

	aantal factoren	p-waarde	χ^2	df
functionele	1	.000	143.27	54
imperatieven	2	.000	85.08	43
groepsleiding	3	.520	31.93	33
	4	.741	19.21	24
	5	.879	9.76	16
	6	.910	4.02	9
opvoedingsstijl	1	.000	425.04	230
groepsleiding	2	.000	303.79	208
	3	.005	239.95	187
	4	.055	197.25	167
	5	.212	161.45	148
	6	.496	129.48	130
functionele	1	.005	145.27	104
imperatieven	2	.162	102.08	89
bewoners	3	.859	61.98	75
	4	.975	42.17	62
	5	.991	29.47	50
	6	.998	18.50	39
omgangsstijl	1	.000	447.23	230
bewoners	2	.000	357.79	208
	3	.000	278.02	187
	4	.019	206.96	167
	5	.148	165.99	148
	6	.266	139.62	130

Een p-waarde groter dan .05 geeft aan dat de nul-hypothese voor het betreffende aantal factoren aan de hand van de gevonden oplossing niet verworpen kan worden op niveau $\alpha = .05$ en de oorspronkelijke correlatiematrix in voldoende mate gereproduceerd wordt. In tabel 6.2. zijn voor elke correlatiematrix de p-waarde, χ^2 en vrijheidsgraden weergegeven. In tabel 6.1. is onder C het aantal factoren volgens bovenstaand criterium aangegeven. De factoranalyse volgens ML heeft als voordeel dat een extra criterium voor het bepalen van het aantal factoren wordt verkregen. Vanwege de kleine steekproef en de normaliteitsassumptie moet dit criterium met de nodige voorzichtigheid en zeker niet als enig criterium worden gehanteerd.

D. De 'scree-test'

Voor het elimineren van factoren ontstaan op toeval wordt ook wel gelet op de 'break in the roots', d.w.z. het punt in de curve van eigenwaarden waar een duidelijke wijziging zichtbaar is. Aan de hand van de figuren met eigenwaarden in bijlage 7 zijn punten aan te wijzen waar een dergelijke wijziging optreedt. Voor de matrix over de bijdrage door groepsleiding aan de functionele imperatieven zien we duidelijk een verandering na de drie eerste eigenwaarden. Voor de matrix over de opvoedingsstijl zien we twee veranderingen in de curve: De eerste verandering na de twee eerste eigenwaarden is duidelijk en wordt gevolgd door een minder duidelijke verandering na de eerste vijf eigenwaarden. In tabel 6.1 hebben we onder D aangegeven dat een aantal van 2 tot 5 factoren mogelijk is. Voor de matrix over de bijdrage door bewoners aan de functionele imperatieven zien we een geleidelijk verlopende curve. De 'scree test' is in dit soort gevallen moeilijker (Gorsuch, 1974). Na één eigenwaarde is een verandering duidelijk zichtbaar. Na de eerste drie eigenwaarden is een tweede weinig opvallende verandering te zien. Onder D in tabel 6.1 staan 3 factoren aangegeven. Voor de matrix over de omgangsstijl is na de eerste vier eigenwaarden een duidelijke verandering en na de eerste zes eigenwaarden een minder duidelijke verandering te zien. In tabel 6.1 is onder D het aantal factoren van 4 tot 6 aangegeven.

Uit tabel 6.1 blijkt het aantal factoren volgens de verschillende criteria uiteen te lopen, behalve dan voor het gebied van de minimale voorwaarden groepsleiding. Het door ons gekozen aantal factoren vormt het uitgangspunt voor de interpretatie.

6.4. INTERPRETATIE VAN DE FACTOREN OP GROEPSNIVEAU

In de tabellen 6.3 tot en met 6.6 is per gebied van het sociaal klimaat het resultaat van de factoranalyse volgens ML uitgeschreven. Weergegeven worden de factor ladingen na varimax rotatie en de unieke variantie. Aan elke factor is een naam gegeven. Bij de naamgeving hebben we ons laten leiden door het in hoofdstuk 3 gepresenteerde functionele model en de beschreven dimensies van opvoedingsstijl en omgangsstijl.

In de oplossing in tabel 6.3 (de bijdrage van het team groepsleiding aan de functionele imperatieven) kunnen de vier functies gedeeltelijk in de factoren worden terug gevonden. Met de eerste factor wordt het team groepsleiding van de leefgroep gekarakteriseerd door het stellen van doelen en het opzetten van activiteiten. De factor interpreteren we als het werken aan een doel voor de leefgroep en het organiseren van activiteiten met name gedurende de vrije tijd. De factor wordt kortweg aangeduid met '*doelen en activiteiten*'. Alleen het letten op een slordig uiterlijk (item 44) past inhoudelijk niet zo goed -de unieke variantie is vrij hoog (.63). De vraag laadt ook enigszins op factor 3 welke de functie aanpassing representeert.

De tweede factor geeft aan dat er door het team groepsleiding ondersteuning van de bewoners plaats vindt in de vorm van aanmoediging, belangstelling, zeggen dat iets goed gedaan wordt, aangeven wat op vergaderingen wordt besproken (daarmee de bewoner richting aangeven) en helpen wennen aan het groepsleven. Deze factor wordt kortweg aangeduid met '*ondersteuning*'.

Tabel 6.3 Interpretatie van de factoranalyse over de bijdrage van het team groepsleiding aan de functionele imperatieven (MVG) (groeps-niveau, n=39)

	F A C T O R E N			
	1	2	3	unieke variantie
	ladingen			
Doelen en activiteiten				
4. Zet de groepsleiding in de weekends activiteiten op met de groep?	.88	-.10	.09	.21
53. Zegt de groepsleiding dat de bewoners samen hun vrije tijd moeten besteden?	.87	.26	.03	.17
44. Bemoeit de groepsleiding er zich mee of bewoners er netjes of slordig uitzien?	.52	.09	.32	.63
Ondersteuning				
25. Zegt de groepsleiding bewoners dat ze iets goed doen?	.03	.83	.15	.30
35. Moedigt de groepsleiding de bewoners aan om elkaar te helpen?	.31	.78	.14	.28
54. Heeft de groepsleiding volgens jou belangstelling voor de leefgroep?	-.16	.70	.26	.42
38. Vertelt de groepsleiding de bewoners wat er op vergaderingen over hen wordt gezegd?	.04	.64	.01	.59
37. Helpt de groepsleiding een nieuwe bewoner wennen aan het leven in de groep?	.31	.58	.33	.45
Aanpassing				
8. Zorgt de groepsleiding ervoor dat de bewoners zich aan de regels houden?	.10	-.12	.85	.25
56. Let de groepsleiding er op dat de groepsruimte er netjes uiziet?	.35	.02	.72	.36
62. Past de groepsleiding de regels in de groep duidelijk toe?	.01	.22	.71	.45
12. Vertelt de groepsleiding duidelijk wat de regels zijn?	.06	.27	.66	.49

De derde factor geeft aan of het team groepsleiding de bewoners aan regels houdt, daarin ook duidelijk is en zorgt voor een opgeruimde groepsruimte. De derde factor wordt kortweg '*aanpassing*' genoemd.

De groepsgegevens van een aantal items in tabel 6.3 laden op meerdere factoren. De betekenis van een dergelijk item is niet eenduidig. Zo heeft het helpen wennen van een nieuwe bewoner (item 37) niet alleen te maken met ondersteuning, maar ook met het organiseren van activiteiten en het duidelijk maken van regels.

De drie door ons gevonden factoren verwijzen naar de door ons in hoofdstuk 2 en 3 beschreven functionele imperatieven doelverwerving, ondersteuning en aanpassing. De zorg voor een vriendschappelijke sfeer in de groep (de integratieve functie) komt uit de vragen niet naar voren. Mogelijk zou bij een toekomstige verbetering van de vragenlijst een aantal van dit soort items toegevoegd dienen te worden.

De oplossing betreffende de correlatiematrix over de opvoedingsstijl van het team groepsleiding (tabel 6.4) kan als volgt worden geïnterpreteerd. De vragen van de eerste factor hebben de strekking van negatieve stereotypering door het team. Het subsysteem groepsleiding van de leefgroep kenmerkt zich door uitspraken over de bewoners als zouden zij niets kunnen en er weinig van hen terecht komen, door het voor schut zetten van bewoners en door een streng optreden. We noemen deze factor '*beeldvorming*'. Omdat we de antwoorden op de vragen hebben 'gespiegeld', moet de inhoud van deze factor in het vervolg in positieve zin worden geïnterpreteerd.

Ook de tweede factor heeft een negatieve strekking en omvat als kenmerkend voor het team groepsleiding van de leefgroep bestraffende en afwijzende gedragingen. Het team groepsleiding geeft straf of dreigt ermee, behandelt bewoners niet als volwassenen, laat hen rotkarweitjes opknappen, wordt kwaad of zet bewoners voor schut, gaat niet praten alvorens straf uit te delen of doet vervelend tegen een bewoner met moeilijkheden. Deze factor wordt kortweg '*strengheid*' genoemd. Ook hier vond 'spiegeling' van de antwoorden plaats, waardoor de inhoud van de factor als het ontbreken van strengheid moet worden geïnterpreteerd.

Tabel 6.4 Interpretatie van de factoranalyse over de opvoedingsstijl van het team groepsleiding (SG). (groepsniveau, n=39) (* item gespiegeld)

		F A C T O R E N					unieke variantie
		1	2	3	4	5	
		ladingen					
Beeldvorming (positief)							
39.*	Zegt de groepsleiding dat de bewoners niets kunnen?	.92	.23	.27	-.04	.18	.0
28.*	Zegt de groepsleiding dat van de bewoners weinig terecht zal komen?	.51	.29	.30	.05	.05	.56
Strengheid (geen)							
30.*	Hoe vaak geeft de groepsleiding straf?	.10	.97	.08	.05	.13	.03
14.*	Hoe vaak dreigt de groepsleiding met straf?	.08	.94	.10	.16	.22	.03
57.*	Is de groepsleiding streng?	.39	.76	-.02	-.22	.26	.15
16.	Behandelt de groepsleiding de bewoners als volwassenen?	-.02	.76	.21	-.05	.23	.33
48.*	Laat de groepsleiding de bewoners rotkarweitjes opknappen?	.29	.72	.02	-.14	.29	.29
10.*	Wordt de groepsleiding kwaad op bewoners die iets verkeerd doen?	.31	.63	.20	-.09	.45	.26
33.*	Neemt de groepsleiding zonder de bewoners besluiten?	.29	.57	.42	-.16	.12	.37
63.*	Zet de groepsleiding bewoners voor schut?	.42	.55	.21	-.02	.46	.27
18.	Gaat de groepsleiding eerst met een bewoner praten voordat er straf wordt uitgedeeld?	.12	.53	.42	.11	-.03	.52
59.*	Doet de groepsleiding vervelend tegen een bewoner met moeilijkheden?	.31	.52	.21	-.13	.30	.48
Acceptatie							
13.	Moedigt de groepsleiding de bewoners aan te zeggen wat ze denken?	.16	-.11	.80	.08	.11	.31
3.	Neemt de groepsleiding klachten van de bewoners serieus?	.09	.16	.75	.33	.32	.19
7.	Probeert de groepsleiding problemen samen met de hele groep op te lossen?	.08	.02	.73	-.14	.24	.38
50.	Legt de groepsleiding uit waar regels in de groep voor dienen?	.23	.22	.71	-.17	-.05	.36
15.	Vindt de groepsleiding volgens jou de mening van de bewoners belangrijk?	.25	.24	.66	.38	.21	.25
17.	Spreken groepsleiders en bewoners samen regels af?	.03	.27	.66	-.13	-.02	.48
55.*	Werkt de groepsleiding plannen van de bewoners tegen?	.15	.51	.20	-.57	.53	.06
Grenzen							
23.	Houdt de groepsleiding zich aan haar afspraken?	-.03	.24	.42	.17	.70	.29
51.*	Houdt de groepsleiding de bewoners in de gaten?	-.02	.34	-.01	-.02	.65	.46
45.*	Verandert de groepsleiding volgens jou gemakkelijk van gedachten?	.19	.11	.04	-.04	.58	.61
60.	Hoort de groepsleiding volgens jou bij de leefgroep?	.16	.15	.48	-.16	.50	.44

Daarentegen wordt met de derde factor het team groepsleiding van de leefgroep gekenmerkt door acceptatie en ondersteuning van de bewoners. De bewoners worden aangemoedigd te zeggen wat ze denken, klachten worden serieus genomen en de mening van de bewoners wordt belangrijk gevonden. Het team probeert problemen samen met de groep op te lossen en met de bewoners regels af te spreken, terwijl wordt uitgelegd waar de regels toe dienen. Deze factor wordt kortweg 'acceptatie' genoemd.

De vierde factor is moeilijk te interpreteren en lijkt vooral voort te komen uit de meerduidige vraag naar het tegenwerken van plannen. Tegenstrijdig is het dat item 3 en 15 ook op deze factor laden maar dan positief. Deze factor wordt genegeerd.

De vijfde factor omvat kenmerken van het team groepsleiding zoals het duidelijk zijn voor de bewoners door zich aan afspraken te houden, het in de gaten houden van de bewoners, het niet van gedachten veranderen, geen plannen tegenwerken en bij de leefgroep horen. We vinden de items van deze factor inhoudelijk moeilijk op één noemer te brengen. We zullen de factor aanduiden met de term 'grenzen', omdat het vooral lijkt te gaan om het aangeven van de invloedsgrens door het team tussen de subsystemen bewoners en groepsleiding.

Wanneer we de gevonden factoren vergelijken met de door ons in hoofdstuk 2 en 3 beschreven uitgangspunten, dan kunnen we het volgende opmerken. Het in § 3.3. beschreven streven naar autonomie voor de bewoners is in onze resultaten niet terug te vinden. Onze resultaten geven het meest ondersteuning aan het Marburger model met de factoren 'strengheid' en 'acceptatie'. Deze factoren verwijzen naar ons idee naar de in het Marburger model geformuleerde dimensies strengheid en ondersteuning, gebaseerd op de positieve en negatieve bekrachtiging van gedrag. We hebben bij de factor 'acceptatie' bewust gekozen voor deze naam omdat de term ondersteuning verwarring met een van de functionele imperatieven zou geven.

De in § 3.3 geformuleerde categorie 'gerichtheid op de bewoners' blijkt te veel omvattend. Gekeken naar onze resultaten kunnen we stellen dat de door ons gevonden factor 'acceptatie' een onderdeel van de gerichtheid op de bewoners vormt. Met onze factor 'beeldvorming' komt een ander aspect van de gerichtheid op de bewoners naar voren namelijk het irreversibel zijn van de kenmerkende gedragingen van het team en het toeschrijven van problematisch gedrag aan de bewoners. Met irreversibel bedoelen we, dat wanneer een bewonersgroep zich zo zou kenmerken, dit door het team groepsleiding onaanvaardbaar zou worden gevonden. De kenmerken van het team beschreven met de factor 'grenzen' zijn eveneens irreversibel.

Samengevat hebben we als kenmerkend voor het team groepsleiding de bijdrage aan drie van de vier functionele imperatieven kunnen terugvinden. Als

kenmerkend voor de opvoedingsstijl hebben we de beeldvorming, strengheid en acceptatie gevonden. Het afgrenzen door het team van de bewonersgroep is een wat minder duidelijke dimensie.

Vervolgens nemen we de kenmerken van de bewonersgroep in ogenschouw. De oplossing op groepsniveau over de bijdrage van de bewonersgroep aan de functionele imperatieven (tabel 6.5) kan als volgt worden geïnterpreteerd. De eerste factor schetst het al dan niet voorkomen van een democratische sfeer in de bewonersgroep van de leefgroep. Met name het de baas spelen over anderen geeft een soort machtsterreur aan van een of enkele bewoners. Bewoners met moeilijkheden worden gepest en bewoners schelden elkaar uit. Als gevolg daarvan is er geen goede sfeer, kunnen de bewoners het niet zo goed met elkaar vinden en vinden zij het niet leuk in de groep. Omdat de items zijn 'gespiegeld' noemen we deze factor '*democratische sfeer*'.

De tweede factor kenmerkt de bijdrage van de bewonersgroep aan de instrumentele functies aanpassing en ondersteuning. De aanpassing komt tot uitdrukking in de items omtrent de regels in de groep, de ondersteuning in de items omtrent de motivatie voor het verblijf. De twee veronderstelde functionele imperatieven aanpassing en ondersteuning blijken niet van elkaar te onderscheiden en komen tezamen in één dimensie van instrumentele kenmerken van de bewonersgroep. De bewonersgroep van de leefgroep wordt gekenmerkt door het erover eens zijn dat er regels en afspraken moeten zijn, door het elkaar aan regels helpen houden en door het vermijden van scheldwoorden. De gemotiveerdheid van de bewonersgroep kenmerkt zich door waardering van de gesprekken in de groep, door het zinvol vinden van het verblijf, door het leuk vinden in de groep en door het openstaan voor personen van buiten de leefgroep. Deze factor noemen we '*instrumentele functies*'.

Tabel 6.5 Interpretatie van de factoranalyse over de bijdrage door de bewonersgroep aan de functionele imperatieven (MVB) (groepsniveau, n=39) (* item gespiegeld)

	F A C T O R E N			unieke variantie
	1 ladingen	2	3	
Democratische sfeer				
45.* Zijn er bewoners die de baas spelen?	.94	.22	.22	.02
60.* Wordt een bewoner met moeilijkheden door andere bewoners gepest?	.73	.40	.13	.30
Instrumentele functies				
54. Zijn de bewoners het er over eens dat er regels en afspraken moeten zijn?	.07	.85	.36	.15
51. Zijn de gesprekken in de groep de moeite waard?	.15	.74	.44	.25
9. Zeggen bewoners dat het zin heeft om in deze groep te zitten?	.19	.70	.32	.38
7. Helpen bewoners elkaar om zich aan de regels te houden?	.25	.64	.10	.52
52. Vinden de bewoners het volgens jou leuk om mensen van buiten de groep te leren kennen?	.22	.63	.05	.56
48. Vinden bewoners het volgens jou leuk in de groep?	.31	.59	.40	.40
34.* Gebruiken de bewoners scheldwoorden?	.48	.54	.27	.41
Emotionele functies				
38. Is er een goede sfeer onder de bewoners?	.34	.26	.79	.19
61. Maken de bewoners de tijd in de groep zo prettig mogelijk voor zichzelf?	.08	.39	.69	.36
56. Hebben bewoners volgens jou belangstelling voor activiteiten van de groep?	-.20	.18	.66	.50
42. Kunnen bewoners het goed met elkaar vinden?	.42	.33	.61	.35
30.* Hebben bewoners een hekel aan het samen organiseren van activiteiten?	.20	-.01	.56	.64
47. Gaan bewoners graag met elkaar om?	.26	.28	.53	.57
13.* Vervelen volgens jou de bewoners zich?	.15	.32	.50	.62

De derde factor heeft vooral betrekking op de emotionele sfeer in de bewonersgroep. Zowel de functie van doelverwerving als de functie van integratie komt in deze factor tot uitdrukking. De bewonersgroep wordt gekenmerkt door een goede sfeer, men kan het goed met elkaar vinden, gaat graag met elkaar om en tegelijk maakt men de tijd zo prettig mogelijk voor zichzelf, heeft men belangstelling voor activiteiten, geen hekel eraan om deze te organiseren en verveelt men zich niet. Het gaat vooral om de sociaal-emotionele dimensie in het model van Parsons. Deze factor wordt kortweg '*emotionele functies*' genoemd.

We moeten concluderen dat -in tegenstelling tot voor de items over de groepsleiding- de functionele imperatieven voor de items over de bewoners niet goed zijn terug te vinden. Wel vinden we de instrumentele en sociaal-emotionele aspecten uit het model van Parsons.

Tenslotte de oplossing over de correlatiematrix betreffende de omgangsstijl van de bewonersgroep (tabel 6.6). De eerste factor kenmerkt de leefgroep met een bewonersgroep met agressief gedrag: Elkaar pesten, ruzie maken, voor schut zetten, vechten, boos worden, mopperen en meer indirecte vormen zoals stelen en dingen kapot maken. Ook valt onder deze factor het directe gevolg van agressie namelijk bang zijn voor elkaar. Met het naam geven van deze factor houden we er rekening mee, dat de groepsgemiddelden zijn 'gespiegeld'. Deze factor wordt door ons kortweg '*sociaal gedrag*' genoemd.

De tweede factor kenmerkt de leefgroep waar in de bewonersgroep gevoelens geuit worden en men voor zichzelf opkomt. Men durft elkaar kritiek te geven, zegt wat men van elkaar vindt, maakt zelf uit wat er moet gebeuren, men houdt er een eigen mening op na en men houdt zich niet in, wanneer groepsleiding in de buurt is. Het laatste betekent dat het ook kan gaan om een vorm van zich tegen de groepsleiding afzetten, wat ook tot uiting komt in het belachelijk maken van de groepsleiding. Samengevat gaat het om een vorm van zich poneren. Deze factor wordt kortweg '*assertiviteit*' genoemd.

De derde factor weerspiegelt bij de bewonersgroep een houding van vertrouwen in de groepsleiding. Men voelt zich op zijn gemak bij de groepsleiding, is het eens met het team en wordt niet gauw kwaad op het team, noch dat men de groepsleiding belachelijk maakt. Deze factor wordt '*vertrouwen in groepsleiding*' genoemd.

Tabel 6.6 Interpretatie van de factoranalyse over de omgangsstijl van de bewonersgroep (SB) (groepsniveau, n=39) (* items zijn gespiegeld)

	F A C T O R E N					unieke variantie
	1	2	3	4	5	
	ladingen					
Sociaal gedrag						
25.* Pesten bewoners elkaar?	.90	.01	.05	.06	.24	.12
12.* Maken de bewoners ruzie?	.80	-.05	.33	-.26	-.13	.16
46.* Zetten bewoners elkaar voor schut?	.77	.05	.33	.06	.30	.21
18.* Zijn er vechtpartijen in de groep?	.73	.08	.29	.27	.13	.29
53.* Hoe vaak worden bewoners boos?	.72	-.11	.39	-.22	.02	.28
16.* Stelen bewoners volgens jou van elkaar?	.71	.12	.16	.18	-.06	.42
57.* Mopperen de bewoners op elkaar?	.69	.08	.01	-.32	-.21	.38
6.* Zijn de bewoners volgens jou bang voor elkaar?	.68	.25	.29	.01	.16	.36
50.* Maken bewoners dingen kapot?	.58	-.10	.32	.36	.07	.42
Assertiviteit						
59. Durven de bewoners elkaar kritiek te geven?	-.01	.92	-.21	-.01	-.20	.08
36. Durven de bewoners te zeggen wat ze van elkaar vinden?	.01	.72	.13	-.29	.09	.38
62. Maken bewoners zelf uit hoe ze iets doen?	.04	.61	-.03	.21	.32	.47
19. Houden bewoners er een eigen mening op na?	.14	.60	-.01	.20	.10	.60
Vertrouwen in groepsleiding						
31. Hebben bewoners vertrouwen in de groepsleiding?	-.26	-.01	.86	-.09	-.20	.15
37. Voelen de bewoners zich op hun gemak bij de groepsleiding?	.21	.13	.80	.12	.36	.17
24. Zijn de bewoners het eens met de groepsleiding?	.21	-.01	.79	-.07	-.10	.31
10.* Hoe vaak zijn de bewoners kwaad op de groepsleiding?	.42	-.07	.72	-.15	.07	.27
49.* Maken bewoners de groepsleiding belachelijk?	.35	-.42	.66	.01	.17	.24
Openheid						
41. Praten bewoners met elkaar over hun problemen?	.08	-.06	-.11	.82	.04	.30
33. Laten bewoners merken dat ze verdrietig zijn?	.01	-.17	.12	.74	-.16	.38
8. Praten bewoners met elkaar over vrienden of vriendinnen?	-.05	.30	-.14	.68	-.01	.43
58. Gaan bewoners om met jongens of meisjes van buiten het tehuis?	-.02	.18	.10	.66	.25	.46
15.* Zijn de bewoners voorzichtig als de groepsleiding in de buurt is?	.36	.51	.01	.03	.63	.21

Factor vier geeft weer dat er in de bewonersgroep een open uitwisseling van gevoelens bestaat en men open staat voor contacten met elkaar. Er wordt met elkaar over problemen gesproken, men laat elkaar verdriet merken en praat met elkaar over vrienden of vriendinnen. Dit alles blijkt samen te gaan met het leggen van contacten met leeftijdgenoten buiten de leefgroep. Deze factor wordt kortweg 'openheid' genoemd.

De vijfde factor wordt hoofdzakelijk gevormd door één item, namelijk het niet voorzichtig zijn in de buurt van de groepsleiding. Deze factor wordt verder genegeerd.

Vijandigheid ofwel in positieve zin 'sociaal gedrag' wordt door ons duidelijk als kenmerk voor de omgangsstijl van de bewonersgroep terug gevonden. Het sluit aan op de resultaten van onderzoek naar het sociaal klimaat, waar veelal een categorie agressie een onderdeel vormt van de reeks items (zie § 3.3). Ook sluit het aan op de factor 'zich laten gelden' van het GBI. De door ons gevonden factor 'openheid' komt eveneens in eerder onderzoek naar voren. De factor 'vertrouwen in groepsleiding' is door ons in § 3.3 toegevoegd. Het blijkt een relevante factor in het door ons gevonden resultaat van de factoranalyse.

6.5. FACTOR SCORES OP GROEPSNIVEAU

De interpretatie van factor scores is moeilijker naarmate zij minder gedetermineerd zijn. Dit laatste is een gevolg van de unieke varianties.

Bij het kiezen van de methode om factor scores te berekenen, dient men de volgende criteria in acht te nemen:

1. De factor scores moeten hoog correleren met de factor welke zij geacht worden te representeren en zij dienen niet te correleren met de andere factoren (univocaliteit).
2. De schattingsfout dient klein te zijn.
3. De orthogonaliteit van de factoren dient te worden gehandhaafd, dat wil zeggen de geschatte factor scores dienen onderling niet te correleren (zie ook Gorsuch, 1974).

In ons onderzoek zijn de factor scores geschat volgens de methode van Bartlett. Met deze methode wordt de schattingsfout zo veel mogelijk geminimaliseerd onder gelijktijdige handhaving van de univocaliteit. Volgens Gorsuch (1974) verdient deze methode de voorkeur. De schatting gebaseerd op regressie tast veelal de univocaliteit aan en is bovendien aan schattingsfouten

onderhevig. Met de methode van Bartlett kan alleen de orthogonaliteit enigszins worden aangetast.

"Factor scores which minimize the unique factors seem to have considerable qualifications for possible use even though they have seldom been used." (Gorsuch, 1974, p. 235)

Gorsuch stelt dat de berekening van factor scores moet worden geëvalueerd. Op grond van deze evaluatie moet worden vastgesteld welke factoren goed of slecht worden geschat.

Voor elk van de vier onderscheiden gebieden van het sociaal klimaat zijn schattingen van factor scores berekend volgens de methode van Bartlett. Per gebied gaan we na in welke mate de factoren gedetermineerd zijn en of de factorstructuur gehandhaafd blijft (zie tabel 6.7)*.

A. De bijdrage door het team groepsleiding aan de functionele imperatieven

Voor de bijdrage van groepsleiding aan de minimale voorwaarden voor het samenleven in de leefgroep zijn 3 factoren bepaald en geïnterpreteerd (zie § 6.4.). Voor elke factor is nagegaan of er sprake is van een goede schatting door te kijken naar de mate waarin de factor gedetermineerd is. In tabel 6.7 geven de diagonaalwaarden de gedetermineerdheid van elke factor weer. Aan de diagonaalwaarden valt af te lezen dat de factoren redelijk goed gedetermineerd zijn. Uit het onderste gedeelte van de matrix is af te lezen of de orthogonale structuur gehandhaafd blijft. De factor scores zijn vrijwel ongecorrleerd.

B. De opvoedingsstijl van het team groepsleiding

De opvoedingsstijl is gekarakteriseerd met 5 factoren, waarbij echter van de interpretatie van factor 4 is afgezien (zie § 6.4). In tabel 6.7 is te zien in hoeverre de factoren gedetermineerd zijn. Uit de diagonaalwaarden valt af te lezen dat factor 5 'grenzen' minder goed gedetermineerd wordt. De interpretatie van deze factor was voor ons niet evident. Ook de interpretatie van factor 4 is moeilijk gebleken, ondanks een redelijke determinatie. Op grond van respectievelijk de interpreteerbaarheid en de gedetermineerdheid wordt besloten factor scores van de factoren 4 en 5 niet verder in dit onderzoek te gebruiken. Aan de hand van tabel 6.7 kan worden vastgesteld dat de structuur van de vijf factoren gehandhaafd blijft.

* Hiervoor is gebruik gemaakt van een computerprogramma opgesteld door dr. J. Oud.

Tabel 6.7 De gedetermineerdheid van de factoren (diagonaal) en correlaties van factor scores (onder diagonaal) (n=39, groepsniveau)

MVG	Factor	1	2	3		
	1	.793				
	2	.043	.759			
	3	.041	.028	.738		
SG	Factor	1	2	3	4	5
	1	.996				
	2	-.000	.956			
	3	.040	-.006	.802		
	4	-.009	.030	.055	.730	
	5	.010	.073	.109	-.130	.662
MVB	Factor	1	2	3		
	1	.933				
	2	.031	.747			
	3	.040	.166	.684		
SB	Factor	1	2	3	4	5
	1	.882				
	2	.019	.881			
	3	.069	-.030	.848		
	4	-.010	.006	.003	.767	
	5	.055	-.002	.005	.048	.664

C. De bijdrage door de bewonersgroep aan de functionele imperatieven

Voor dit gebied zijn 3 factoren bepaald en geïnterpreteerd (zie § 6.4). De derde factor 'emotionele functie' is niet zo goed gedetermineerd zoals in tabel 6.7 is te zien. Deze factor is inhoudelijk wel belangrijk en daarom besluiten we, ondanks de wat slechtere determinatie van deze factor, met de betreffende factor scores verder te werken.

Ook hier bestaat een redelijke handhaving van de structuur zoals te zien aan de lage correlaties in tabel 6.7. Alleen tussen de factoren 2 en 3 is de correlatie enigszins hoger en wordt daarmee de orthogonaliteit niet helemaal gehandhaafd.

D. De omgangsstijl van de bewonersgroep

De omgangsstijl van de bewoners is aan de hand van vijf factoren uiteengelegd (zie § 6.4). Uit tabel 6.7. blijken de eerste vier factoren op bevre-

digende wijze gedetermineerd. De determinatie van factor 5 blijkt minder goed geslaagd. In § 6.4. is deze factor niet geïnterpreteerd, daar er slechts enkele vragen op deze factor laden. De geringe determinatie vormt een reden te meer om van het gebruik van de betreffende factor scores af te zien. In tabel 6.7 is te zien dat de orthogonale structuur van de factoren gehandhaafd blijft.

In tabel 6.8 hebben we samengevat welke factoren op groepsniveau door ons als indicatoren voor het sociaal klimaat bruikbaar worden geacht. De factor scores per leefgroep zijn weergegeven in bijlage 8

Tabel 6.8 De factoren van het sociaal klimaat (groepsniveau)

	functionele imperatieven	stijl
team	doelen en activiteiten ondersteuning aanpassing	beeldvorming strengheid acceptatie
bewoners- groep	democratische sfeer instrumentele functies emotionele functies	sociaal gedrag assertiviteit vertrouwen in team openheid

6.6. INTERPRETATIE VAN DE FACTORANALYSE OP DE INDIVIDUELE ANTWOORDEN

Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk is aangegeven, kunnen groepsindices worden samengesteld door indices op individueel niveau te aggregeren. Daartoe is eerst het formeren van deze individuele indices vereist. In deze paragraaf baseren we ons daarvoor op dezelfde reeks items als voor de factoranalyse op groepsniveau gebruikt is. Dit maakt het mogelijk de resultaten van de beide analyses met elkaar te vergelijken. Voor de factoranalyse op de individuele antwoorden bepalen we het aantal factoren niet volgens de eerder geschetste methoden. We nemen het aantal factoren op groepsniveau als uitgangspunt (minus de factoren die na interpretatie en na evaluatie van factor scores zijn weggevallen). Ook dit maakt een vergelijking tussen beide analyses mogelijk.

In deze paragraaf interpreteren we de resultaten van de factoranalyses op de individuele antwoorden. De analyses zijn uitgevoerd over de correlatiematrices per gebied van het sociaal klimaat (zie bijlage 7). In de tabellen 6.9

tot en met 6.12 staan de ladingen (na varimax rotatie) weergegeven en de resterende unieke variantie. Deze variantie is bij de analyses op individueel niveau hoger vergeleken met op groepsniveau. Door aggregatie is op groepsniveau de betrouwbaarheid groter.

In tabel 6.9 zijn de resultaten van de factoranalyse over de beleving van de bijdrage door de groepsleiding aan de functionele imperatieven weergegeven. Een vergelijking met tabel 6.3 doet ons tot de conclusie komen dat de factoren op dezelfde wijze te interpreteren zijn. Op individueel niveau moet item 44 over de bemoeienis met het uiterlijk van de bewoners worden toegeschreven aan factor 3 'oppasser' in plaats van aan factor 1 'doelen en activiteiten' zoals op groepsniveau is gebeurt. In de naamgeving van de factoren laten we tot uitdrukking komen, dat het hier gaat om de individuele waarneming door te verwijzen naar de functionele rollen 'gids', 'steungever' en 'oppasser'.

In tabel 6.10 zijn de resultaten weergegeven van de analyse over de beleving van de opvoedingsstijl. Een vergelijking met de analyse op groepsniveau (tabel 6.4) laat enig verschil zien. De factor 'strengheid' op groepsniveau is in het resultaat op individueel niveau uiteengevallen in twee factoren: Factor 1 heeft vooral betrekking op het al dan niet gebruiken van sanctionerende maatregelen, terwijl factor 3 vooral betrekking heeft op een al dan niet verwerpende houding ten opzichte van de bewoners. De factor 5 'grenzen' op groepsniveau is in tabel 6.10 niet terug te vinden. Een aantal van deze items komt terecht bij factor 2 'acceptatie'. Ook op individueel niveau keert de factor terug die te maken heeft met 'beeldvorming' (factor 4).

In tabel 6.11 zijn de resultaten weergegeven van de factoranalyse over de beleving van de bijdrage door de bewoners aan de functionele imperatieven. Vergeleken met tabel 6.5 kan dezelfde naamgeving voor de factoren worden aangehouden. Item 56 over de belangstelling voor het organiseren van activiteiten laat een enigszins gewijzigd ladingenpatroon zien. In de analyse op individueel niveau rekenen we het item onder de instrumentele factor. Het verschil in ladingen op factor 1 en factor 2 is echter niet groot. Het item heeft betekenis voor beide factoren. Item 34 over het al dan niet gebruiken van scheldwoorden rekenen we op individueel niveau tot de factor 'democratisch'. Ook bij dit item is het verschil in ladingen op de beide factoren ('instrumenteel' en 'democratisch') niet groot. Item 13 over zich vervelen komt bij de derde factor 'democratische sfeer' terecht. Nogmaals blijkt het ladingenverschil zo gering, dat deze toewijzing wat arbitrair genoemd kan worden. Al met al is er enig verschil merkbaar tussen beide analyses, maar is er geen sprake van een wezenlijk andere factorstructuur.

De resultaten van de factoranalyse over de beleving van de omgangsstijl is weergegeven in tabel 6.12. Het resultaat komt nogal overeen met dat op

groepsniveau (tabel 6.6). Ook in de analyse op de individuele antwoorden is er een item dat een vijfde factor zou kunnen representeren. In dit geval is het item 57 over het op elkaar mopperen door de bewoners. Deze vijfde factor kan beter worden genegeerd. De items 10 en 49 over kwaad worden op groepsleiding en groepsleiding belachelijk maken zijn op groepsniveau gerekend onder de factor 'vertrouwen in groepsleiding'. In de analyse op de individuele antwoorden komen ze met een gering verschil in ladingen onder de factor 'sociaal gedrag'. Het verschil in ladingen voor item 10 is zo klein dat deze vraag onder twee factoren vermeld wordt. Item 15 over voorzichtig zijn in de buurt van groepsleiding maakte op groepsniveau deel uit van een moeilijk te interpreteren vijfde factor. In de analyse op de individuele antwoorden is dit item beter te interpreteren namelijk als behorende bij de factor 'assertiviteit'.

De factoranalyse op individuele antwoorden vergeleken met de factoranalyse op per leefgroep geaggregeerde gegevens geeft een vrijwel zelfde resultaat. Een duidelijk verschil tussen beide analyses schuilt alleen in de unieke variantie. Door aggregatie neemt de betrouwbaarheid op groepsniveau toe.

Met de gedetermineerdheid van de factoren is het op individueel niveau slecht gesteld, wanneer we de unieke varianties in ogenschouw nemen. In de volgende paragraaf zullen de individuele factor scores evalueren op dezelfde manier als op groepsniveau gedaan is.

Tabel 6.9 Interpretatie van de factoranalyse over de beleving van de bijdrage door de groepsleiding aan de functionele imperatieven (individueel niveau, N=472)

	F A C T O R E N			unieke variantie
	1 ladingen	2	3	
Gids				
4. Zet de groepsleiding in de weekends aktiviteiten op met de groep?	.98	-.04	.20	.0
53. Zegt de groepsleiding dat de bewoners samen hun vrije tijd moeten besteden?	.26	.14	.02	.91
Steungever				
35. Moedigt de groepsleiding de bewoners aan om elkaar te helpen?	.12	.64	.10	.56
54. Heeft de groepsleiding volgens jou belangstelling voor de leefgroep?	-.02	.57	.15	.65
25. Zegt de groepsleiding bewoners dat ze iets goed doen?	.09	.54	.25	.64
37. Helpt de groepsleiding een nieuwe bewoner wennen aan het leven in de groep?	.27	.49	.21	.64
38. Vertelt de groepsleiding de bewoners wat er op vergaderingen over hen wordt gezegd?	.06	.43	.10	.81
Oppasser				
8. Zorgt de groepsleiding ervoor dat de bewoners zich aan de regels houden?	.01	-.05	.63	.61
12. Vertelt de groepsleiding duidelijk wat de regels zijn?	.10	.26	.53	.65
62. Past de groepsleiding de regels in de groep duidelijk toe?	.07	.23	.50	.69
56. Let de groepsleiding er op dat de groepsruimte er netjes uiziet?	.12	.21	.46	.73
44. Bemoeit de groepsleiding er zich mee of bewoners er netjes of slordig uitzien?	.16	.25	.32	.81

Tabel 6.10 Interpretatie van de factoranalyse over de beleving van de opvoedingsstijl (individueel niveau, N=439) (* item gespiegeld)

	F A C T O R E N				
	1	2	3	4	unieke variantie
	ladingen				
Strengheid (geen)					
39.* Hoe vaak geeft de groepsleiding straf?	.88	.03	.05	.20	.18
14.* Hoe vaak dreigt de groepsleiding met straf?	.76	.16	.24	.10	.33
57.* Is de groepsleiding streng?	.51	.06	.38	.15	.57
48.* Laat de groepsleiding de bewoners rotkarweitjes opknappen?	.43	.10	.41	.20	.60
10.* Wordt de groepsleiding kwaad op bewoners die iets verkeerd doen?	.42	.23	.32	.20	.63
ACCEPTATIE					
15. Vindt de groepsleiding volgens jou de mening van de bewoners belangrijk?	.09	.61	.06	.19	.58
50. Legt de groepsleiding uit waar regels in de groep voor dienen?	.12	.59	-.01	.24	.58
3. Neemt de groepsleiding klachten van de bewoners serieus?	.10	.58	.06	.27	.57
13. Moedigt de groepsleiding de bewoners aan te zeggen wat ze denken?	-.04	.55	-.16	.26	.61
17. Spreken groepsleiders en bewoners samen regels af?	.11	.55	.07	-.09	.68
7. Probeert de groepsleiding problemen samen met de hele groep op te lossen?	-.01	.53	.14	-.07	.69
60. Hoort de groepsleiding volgens jou bij de leefgroep?	.07	.50	.18	.12	.70
23. Houdt de groepsleiding zich aan haar afspraken?	.19	.47	.24	.20	.65
18. Gaat de groepsleiding eerst met een bewoner praten voordat er straf wordt uitgedeeld?	.22	.44	.18	.12	.71
16. Behandelt de groepsleiding de bewoners als volwassenen?	.36	.43	.18	.02	.66
Afwijzing (geen)					
59.* Doet de groepsleiding vervelend tegen een bewoner met moeilijkheden?	.24	.23	.43	.29	.62
55.* Werkt de groepsleiding plannen van de bewoners tegen?	.28	.20	.41	.23	.67
63.* Zet de groepsleiding bewoners voor schut?	.28	.24	.38	.32	.62
51.* Houdt de groepsleiding de bewoners in de gaten?	.20	-.11	.36	-.06	.81
33.* Neemt de groepsleiding zonder de bewoners besluiten?	.26	.23	.30	.07	.79
45.* Verandert de groepsleiding volgens jou gemakkelijk van gedachten?	.01	.06	.23	.04	.94
Beeldvorming (positief)					
28.* Zegt de groepsleiding dat van de bewoners weinig terecht zal komen?	.14	.14	.09	.56	.64
39.* Zegt de groepsleiding dat de bewoners niets kunnen?	.21	.19	.25	.53	.59

Tabel 6.11 Interpretatie van de factoranalyse over de bijdrage door de bewoners aan de functionele imperatieven (individueel niveau, N=462) (* item gespiegeld)

		F A C T O R E N			unieke variantie
		1	2	3	
		ladingen			
Emotioneel					
47.	Gaan bewoners graag met elkaar om?	.68	.13	.06	.52
42.	Kunnen bewoners het goed met elkaar vinden?	.61	.08	.21	.58
38.	Is er een goede sfeer onder de bewoners?	.59	.13	.25	.58
61.	Maken de bewoners de tijd in de groep zo prettig mogelijk voor zichzelf?	.50	.23	.02	.70
48.	Vinden bewoners het volgens jou leuk in de groep?	.44	.40	.15	.63
30.*	Hebben bewoners een hekel aan het samen organiseren van activiteiten?	.25	.12	.12	.91
Instrumenteel					
9.	Zeggen bewoners dat het zin heeft om in deze groep te zitten?	.05	.59	.15	.63
7.	Helpen bewoners elkaar om zich aan de regels te houden?	.09	.56	.29	.59
54.	Zijn de bewoners het er over eens dat er regels en afspraken moeten zijn?	.30	.54	.14	.62
51.	Zijn de gesprekken in de groep de moeite waard?	.30	.54	.05	.61
56.	Hebben bewoners volgens jou belangstelling voor activiteiten van de groep?	.32	.39	-.01	.75
52.	Vinden de bewoners het volgens jou leuk om mensen van buiten de groep te leren kennen?	.24	.26	.06	.87
Democratische sfeer					
45.*	Zijn er bewoners die de baas spelen?	.12	.10	.66	.54
60.*	Wordt een bewoner met moeilijkheden	.12	.08	.56	.67
34.*	Gebruiken de bewoners scheldwoorden?	.08	.29	.35	.79
13.*	Vervelen volgens jou de bewoners zich door andere bewoners gepest?	.25	.17	.28	.83

Tabel 6.12 Interpretatie van de factoranalyse over de omgangsstijl (individueel niveau, N=458) (* item gespiegeld)

	F A C T O R E N					unieke variantie
	1	2	3	4	5	
	ladingen					
Sociaal gedrag						
46.* Zetten bewoners elkaar voor schut?	.65	.10	.05	.01	.03	.56
25.* Pesten bewoners elkaar?	.64	-.06	-.07	.08	-.24	.52
16.* Stelen bewoners volgens jou van elkaar?	.62	.15	.01	-.02	.05	.60
18.* Zijn er vechtpartijen in de groep?	.61	.18	-.07	.08	-.01	.59
12.* Maken de bewoners ruzie?	.60	.11	-.14	-.08	-.34	.49
53.* Hoe vaak worden bewoners boos?	.58	.12	-.11	-.15	-.30	.53
6.* Zijn de bewoners volgens jou bang voor elkaar?	.56	.04	.18	-.12	.05	.64
50.* Maken bewoners dingen kapot? de groepsleiding?	.55	.19	-.15	.17	.01	.61
10.* Hoe vaak zijn de bewoners kwaad op de groepsleiding?	.42	.42	-.16	-.06	-.14	.60
49.* Maken bewoners de groepsleiding belachelijk?	.41	.35	-.25	.07	.08	.64
Vertrouwen in groepsleiding						
31. Hebben bewoners vertrouwen in de groepsleiding?	-.16	.70	-.13	-.12	-.09	.45
37. Voelen de bewoners zich op hun gemak bij de groepsleiding?	.20	.69	.09	.12	.09	.46
24. Zijn de bewoners het eens met de groepsleiding?	.09	.67	.06	.07	-.01	.53
10.* Hoe vaak zijn de bewoners kwaad op de groepsleiding?	.42	.42	-.16	-.06	-.14	.60
Assertiviteit						
59. Durven de bewoners elkaar kritiek te geven?	-.08	.04	.65	.07	-.06	.56
36. Durven de bewoners te zeggen wat ze van elkaar vinden?	-.04	.17	.57	.02	-.16	.62
62. Maken bewoners zelf uit hoe ze iets doen?	-.04	-.08	.39	.10	.14	.81
15.* Zijn de bewoners voorzichtig als de groepsleiding in de buurt is?	.28	-.08	.35	-.08	.16	.76
19. Houden bewoners er een eigen mening op na?	-.09	.19	.33	.12	.16	.81
Openheid						
41. Praten bewoners met elkaar over hun problemen?	.07	.06	.08	.65	-.07	.56
8. Praten bewoners met elkaar over vrienden of vriendinnen?	-.06	-.01	.19	.51	.17	.67
33. Laten bewoners merken dat ze verdrietig zijn?	-.02	.19	-.07	.47	-.02	.74
58. Gaan bewoners om met jongens of meisjes van buiten het tehuis?	-.01	.02	.23	.29	.22	.82
57.* Mopperen de bewoners op elkaar?	.42	-.01	.01	-.08	-.52	.55

6.7. FACTOR SCORES OP INDIVIDUEEL NIVEAU

Uit tabel 6.13 wordt duidelijk dat het op individueel niveau zowel met de gedetermineerdheid als met de structuurhandhaving niet zo goed gesteld is.

A. De beleving van de bijdrage door de groepsleiding aan de functionele imperatieven

Van de factoren over de beleving van de bijdrage door de groepsleiding aan de functionele imperatieven is de gedetermineerdheid van de eerste factor 'gids' goed te noemen. Van de overige factoren is de gedetermineerdheid meteen een stuk slechter. Dit betekent dat het werken met factor scores van deze factoren veel onbetrouwbaarheid met zich meebrengt.

De structuur wordt gehandhaafd tussen factor 1 en 2. Voor het overige wordt de orthogonale structuur met het gebruik van deze factor scores enigszins aangetast.

Tabel 6.13 De gedetermineerdheid van de factoren (diagonaal) en correlaties van factor scores (onder diagonaal) op individueel niveau

MVG	(N=472)	Factor	1	2	3		
	1	.936					
	2	.062	.390				
	3	-.116	-.179	.243			
SG	(N=439)	Factor	1	2	3	4	
	1	.679					
	2	.006	.565				
	3	-.115	-.051	.160			
	4	-.095	-.148	-.122	.080		
MVB	(N=462)	Factor	1	2	3		
	1	.412					
	2	-.157	.326				
	3	-.091	-.122	.199			
SB	(N=458)	Factor	1	2	3	4	5
	1	.652					
	2	-.089	.517				
	3	.036	-.032	.358			
	4	-.004	-.075	-.060	.241		
	5	.146	-.016	-.022	-.087	.012	

B. De beleving van de opvoedingsstijl

Zoals te zien in tabel 6.13 is de gedetermineerdheid van de factoren over de beleving van de opvoedingsstijl alleen voor de eerste twee factoren redelijk. Voor de factoren 3 'afwijzing' en 4 'beeldvorming' is de gedetermineerdheid onvoldoende. De orthogonaliteit tussen de eerste twee factoren blijft gehandhaafd. Voor de overige factoren wordt de orthogonale structuur enigszins aangetast.

C. De beleving van de bijdrage door de bewoners aan de functionele imperatieven

De gedetermineerdheid van de factoren over de beleving van de bijdrage door de bewoners aan de functionele imperatieven (tabel 6.13) blijkt onvoldoende. De orthogonale structuur blijft niet gehandhaafd.

D. De beleving van de omgangsstijl

De gedetermineerdheid van de eerste twee factoren over de omgangsstijl is redelijk (tabel 6.13). Voor de overige drie factoren is deze onvoldoende. De orthogonale structuur blijft voor alle factoren vrijwel gehandhaafd, behalve tussen factor 1 en 5.

Gelet op de evaluatie van de individuele factor scores zijn er weinig individuele indices bruikbaar. Per gebied van het sociaal klimaat is in tabel 6.14 schematisch weergegeven van welke factoren de scores bruikbaar zijn. Dit resultaat geeft ons reden om alleen te werken met de eerder ontwikkelde groepsindices. Wel kan het zijn dat aggregatie van de individuele indices de betrouwbaarheid doet toenemen. In de volgende paragraaf zullen we factor scores op groepsniveau vergelijken met de geaggregeerde individuele factor scores.

Tabel 6.14 De factoren van het sociaal klimaat (individueel niveau)

	functionele imperatieven	stijl
groeps-leiders	gids	strengheid acceptatie
bewoners		sociaal gedrag vertrouwen in groepsleiding

6.8. VERGELIJKING VAN TWEE SOORTEN GROEPSINDICES

We hebben nu de beide wegen tot het vormen van groepsindices bewandeld. Op grond van de resultaten tot nu toe geven we de voorkeur aan de groepsindices, die ontwikkeld zijn via factoranalyse op de geaggregeerde antwoorden, boven de groepsindices gebaseerd op aggregatie van de individuele factor scores. Inhoudelijk leveren de factoranalyses op groepsniveau en op individueel niveau niet al te veel verschillen. Om nu beide soorten groepsindices met elkaar te vergelijken qua inhoud of validiteit, worden de correlaties tussen beide soorten indices berekend. Om een dergelijke vergelijking mogelijk te maken worden eerst de individuele indices per leefgroep geaggregeerd

Tabel 6.15. Correlaties tussen de beide soorten groepsindices (n=39)
 horizontaal: groepsindices
 verticaal : geaggregeerde individuele indices

MVG	doel	steun	aanpas.		
doel/activiteit	.91	-.02	0		
ondersteuning	-.10	.94	-.13		
aanpassing	-.11	-.18	.96		
SG	beeld.	streng.	accept.	afwijz.	
beeldvorming	.73	-.06	-.13	.43	
strengheid	-.12	.97	.12	-.03	
acceptatie	.01	.01	.90	-.16	
grenzen	.10	.06	.03	-.55	
MVB	emot.	instr.		democr.	
emotioneel	.78	.12		.08	
instrumenteel	.15	.88		.26	
democratisch	-.04	-.12		.92	
SB	sociaal	assert.	vertr.	openh.	?
sociaal gedrag	.87	.06	-.07	.07	-.09
assertiviteit	.13	.92	-.11	-.06	.01
vertrouwen in g	.20	-.08	.95	-.16	.14
openheid	.21	-.04	-.18	.96	.44
?	.27	.19	-.08	-.10	.66

Uit tabel 6.15 blijken de beide soorten indices voor de bijdrage door de groepsleiding aan de functionele imperatieven nauw met elkaar te correleren.

In dit geval kunnen beide wegen tot het formeren van groepsindices worden gevolgd.

Voor de opvoedingsstijl (zie tabel 6.15) corresponderen de indices minder goed met elkaar. De beide indices voor 'strengheid' correleren met elkaar (.97), de indices voor 'acceptatie' eveneens (.90). Voor de overige indices is het beeld minder duidelijk. De geaggregeerde individuele index 'afwijzing' heeft geen duidelijk correlaat met een van de groepsindices hooguit met de index 'beeldvorming' (.43) of de index 'grenzen' (-.55). De indices 'positief beeld' correleren redelijk met elkaar (.73).

In tabel 6.15 is te zien, dat voor de bijdrage door de bewoners aan de functionele imperatieven, de beide soorten indices nauw met elkaar samenhangen. In dit geval kan men dus beide wegen tot het formeren van groepsindices volgen.

Uit tabel 6.15 blijkt de overeenkomst tussen beide soorten indices voor de omgangsstijl. De indices 'sociaal gedrag' (.87), 'vertrouwen in groepsleiding' (.95), 'assertiviteit' (.92) en 'openheid' (.96) hangen met elkaar samen. De samenhang tussen de beide slecht interpreteerbare factoren is meteen lager (.66).

Over het algemeen kunnen we concluderen dat beide methoden om groepsindices te formeren tot dezelfde resultaten leiden. We geven, zoals we eerder naar voren brachten, de voorkeur aan de groepsindices gebaseerd op geaggregeerde antwoorden en zullen deze verder in ons onderzoek toepassen.

6.9. SAMENVATTING

We hebben twee manieren onderscheiden tot het vormen van groepsindices voor het sociaal klimaat gebaseerd op de beleving. De methode om factoranalyse uit te voeren over de geaggregeerde, individuele antwoorden had voor ons de voorkeur.

Nadat de individuele antwoorden met betrekking tot de beleving van het sociaal klimaat per leefgroep zijn geaggregeerd, hebben we op grond van een aantal criteria items geselecteerd. We hebben achtereenvolgens gelet op het feit of de groepsgegevens normaal verdeeld zijn, op de discriminatie tussen de leefgroepen en op de specificiteit van de items gekeken naar de correlaties en communaliteit. Ruim een derde van de items bleek voor de door ons beoogde factoranalyse niet geschikt. De overige items zijn in vier sets verdeeld naar gelang de gebieden van het sociaal klimaat: De bijdrage door de

groepsleiding aan de functionele imperatieven, de opvoedingsstijl, de bijdrage door de bewoners aan de functionele imperatieven en de omgangsstijl.

Voor de correlatie-matrices per item-set is het minimum en maximum aantal mogelijke factoren bepaald en gekozen voor een bepaald aantal factoren. Op groepsniveau hebben we de resultaten van factoranalyse volgens 'maximum likelihood' geïnterpreteerd en de factor scores geëvalueerd. Hetzelfde is gebeurd op individueel niveau. Tussen de resultaten van de beide vormen van factoranalyse springt vooral het verschil in unieke variantie per item in het oog. De aggregatie van de antwoorden per leefgroep doet klaarblijkelijk de betrouwbaarheid toenemen. Inhoudelijk blijken de resultaten van de beide analyses alleen in detail te verschillen. De factor scores op groepsniveau blijken bij evaluatie op gedetermineerdheid en handhaving van orthogonaliteit de voorkeur te verdienen.

Van de resultaten van de factoranalyse op groepsniveau (zie tabel 6.8) wordt door ons verder gebruik gemaakt. Het model van functionele imperatieven wordt door onze resultaten slechts ten dele ondersteund. Voor het team groepsleiding zijn de functies 'doelen en activiteiten', 'ondersteuning' en 'aanpassing' terug te vinden.

Voor de bewonersgroep komen de functionele imperatieven minder duidelijk naar voren. Naast een factor 'democratische sfeer' vinden we de factoren 'instrumentele functies' en 'emotionele functies' terug.

Voor de opvoedingsstijl van het team groepsleiding vinden we vooral aansluiting bij het Marburger model, wanneer we kijken naar de beide factoren 'strengheid' en 'acceptatie'. Naast deze factoren vinden we nog een factor 'beeldvorming'.

Van de factoren die ten grondslag liggen aan de omgangsstijl van de bewonersgroep zijn de factoren 'sociaal gedrag' en 'openheid' terug te vinden in eerder onderzoek naar sociaal klimaat en gedrag van bewoners (GBI). De factor 'vertrouwen in de groepsleiding' blijkt een relevante uitbreiding.

In het volgende hoofdstuk zullen we het tweede onderdeel van het sociaal klimaat uitwerken namelijk de eigenschappen van de relatiestructuur in de leefgroep

7. STRUCTURELE EIGENSCHAPPEN VAN HET SOCIAAL KLIMAAT

7.1. ENKELE BASISBEGRIPPEN IN DE GRAPH-THEORIE

In deze paragraaf zullen we een aantal basisbegrippen van de graph-theorie behandelen. Vervolgens zullen we in § 7.2 in fasen de verwerking van de sociometrische gegevens tot dichotome matrices beschrijven. Deze matrices vormen de basis voor de berekening van de in § 7.3 beschreven structurele indices voor het relationeel netwerk van de bewoners en voor de in § 7.4 beschreven structurele indices voor de bipartite relaties tussen bewoners en groepsleiders. Uit de veelheid van mogelijke, structurele indices maken we in § 7.5 een selectie voor ons onderzoek.

Het netwerk van relaties tussen de bewoners onderling en de bipartite relatiestructuur tussen bewoners en groepsleiders wordt in dit hoofdstuk uitgewerkt op basis van de graph-theorie (Felling, 1974; Helmers, Mokken, Plijter & Stokman, 1975). Empirische gegevens over relaties in de leefgroep kunnen zowel in de vorm van een matrix als graph worden weergegeven. De matrix wordt, zoals we in hoofdstuk 4 hebben beschreven, geconstrueerd door alle groepsleden zowel horizontaal als verticaal te plaatsen. Als er een relatie bestaat van persoon A naar persoon B wordt dit met het cijfer 1 aangegeven in de cel van de matrix waar rij A en kolom B elkaar snijden. Bestaat er geen relatie dan wordt dit met een 0 aangegeven (zie tabel 7.7 verderop). De gegevens van deze matrix kunnen in een zogenaamde 'graph' worden weergegeven. Een graph is gebaseerd op een verzameling punten en pijlen. De punten stellen de personen in de leefgroep voor, terwijl een pijl het bestaan van een gerichte relatie tussen een tweetal personen aangeeft (zie figuur 7.1 verderop)

Deze mathematische benadering heeft volgens Cartwright en Zander (1968) verschillende voordelen. De mathematische theorie levert verschillende begrippen die nauwkeurig gedefinieerd zijn. Volgens hen geeft de theorie op zichzelf geen empirische tendensen. Die zouden uit onderzoek als dat van ons kunnen blijken. Met de begrippen uit de graph-theorie kunnen relationele en structurele eigenschappen worden bepaald (zie hoofdstuk 3 voor het onderscheid tussen beide soorten eigenschappen). Aan de hand van structurele eigenschappen is het mogelijk leefgroepen met elkaar te vergelijken. Zoals in § 3.2 is aangegeven, beschouwen wij structurele eigenschappen als een onderdeel van het sociaal klimaat. In het vorige hoofdstuk zijn door ons op groepsniveau indices ontwikkeld gebaseerd op de beleving van het klimaat.

In dit hoofdstuk zullen we op basis van de graph-theorie kwantitatief kenmerken van het netwerk van relaties (tussen bewoners onderling en bipartite tussen bewoners en groepsleiders) bepalen. De kenmerken zullen worden gerangschikt volgens het in hoofdstuk 4 (tabel 4.4) gepresenteerde schema. In dit schema zijn een viertal structurele aspecten onderscheiden namelijk:

1. de samenhang,
2. de horizontale geleedheid,
3. de verticale geleedheid,
- 4a. de kwetsbaarheid van het netwerk van relaties,
- 4b. de overdekking in de bipartite relaties.

Naast structurele kenmerken kunnen ook individuele eigenschappen op basis van de graph-theorie worden afgeleid (Felling, 1974; Dollase, 1976). Deze komen in ons onderzoek slechts aan de orde voor zover zij nodig zijn om kenmerken van de relaties op groepsniveau te bepalen.

Voor een mathematische definitie van de basisbegrippen zij verwezen naar Felling (1974), Dollase (1976) en Helmers, Mokken, Plijter en Stokman (1975). De nu volgende beschrijving van deze begrippen is op deze werken gebaseerd en wil niet meer zijn dan een inleiding.

De antwoorden van de bewoners en groepsleiders op elke sociometrische vraag worden per leefgroep weergegeven in een *graph* (zie figuur 7.1 verderop). Het geheel van relaties binnen de leefgroep met betrekking tot een van de sociometrische criteria wordt voorgesteld als het empirisch systeem (Y, R) , dat wil zeggen een verzameling Y van personen met een relatie R . Dit geheel kan formeel worden weergegeven in een graph $G = (X, U)$. Deze graph bestaat uit N elementen x_i (de personen in de leefgroep), welke zich laten combineren tot een verzameling U van geordende paren. De bewoners en groepsleiders kunnen worden voorgesteld door punten en de uit de sociometrische vragen af te leiden relaties door pijlen.

Afhankelijk van de aard van de relatie kan onderscheid worden gemaakt tussen een *gerichte* en *ongerichte* graph. In een gerichte graph verbindt een pijl (x_i, x_j) de punten x_i en x_j , waarbij x_i het beginpunt en x_j het eindpunt vormen. Het punt x_i wordt *adjacent* genoemd ten opzichte van punt x_j . Kenmerkend voor de toepassing binnen ons onderzoek is, dat er in een gerichte graph van x_i naar x_j of geen of precies één pijl bestaat en dat er geen pijl van een punt naar zichzelf terugkeert (geen 'lussen'). In ons onderzoek wordt hoofdzakelijk gewerkt met gerichte graphs bijvoorbeeld A meent met B te kunnen opschieten, terwijl dit omgekeerd voor B naar A niet het geval hoeft te zijn.

In een ongerichte graph speelt de richting van de relatie geen rol en gaat het er alleen om of twee personen in relatie tot elkaar staan. Aangenomen

wordt dat dit het geval is, als het gaat om het doorbrengen van de tijd met elkaar, omdat de richting van de relatie amper van belang blijkt te zijn.

Een graph is *compleet*, indien de graph alle pijlen bevat die kunnen voorkomen. Dit is in ons onderzoek slechts zelden het geval. Eerder komt het voor dat een aantal personen onderling geen enkele relatie hebben. Daardoor ontstaan er verschillen tussen personen in de mate waarin er relaties met andere personen bestaan. Dit kan worden aangegeven met het aantal pijlen dat van punt x_i uitgaat naar andere punten, wat de *uitgraad* van x_i wordt genoemd. Het aantal pijlen dat vanuit andere punten naar x_i toegaat, wordt de *ingraad* van punt x_i genoemd.

In § 4.4 hebben we beschreven welke sociometrische gegevens over de relaties in de leefgroep zijn verzameld. Voor elke sociometrische vraag en elke leefgroep kunnen deze ruwe gegevens worden weergegeven in een matrix (zie figuur 4.1). We hebben vier soorten matrices onderscheiden, die tezamen de relatiematrix voor de hele leefgroep vormen, te weten de matrix A met de relaties tussen de bewoners onderling, de matrix B met de bipartite relaties van bewoners naar groepsleiders, de matrix C met bipartite relaties van groepsleiders naar bewoners en tenslotte de matrix D met de relaties tussen de groepsleiders onderling. De ruwe gegevens in deze matrices vormen de basis voor de ontwikkeling van structurele indices. Alvorens deze indices te beschrijven, geven we eerst weer hoe de matrices met ruwe gegevens zijn omgezet in dichotome matrices rekening houdend met onbekende antwoorden.

7.2. DE VERWERKING VAN DE SOCIOMETRISCHE GEGEVENS TOT DICHOTOME MATRICES

De door Felling (1974) beschreven toepassing van de graph-theorie vereist dat de relaties in dichotome vorm in een matrix zijn weergegeven. Tevens dienen de gegevens binnen deze matrix volledig te zijn in die zin dat alle personen in de leefgroep moeten corresponderen met een rij en een kolom in de matrix en dat voor elk tweetal personen bekend moet zijn of er een pijl van de ene naar de andere persoon aanwezig is. Dit geldt voor zowel de netwerk analyse als de bipartite analyse. Zoals in § 4.3 beschreven is, zijn er vijf antwoordmogelijkheden voor de sociometrische vragen. Onze gegevens hebben niet het vereiste dichotome karakter. Als voorbeeld voor hoe onze ruwe gegevens eruit zien, hebben we de gegevens over 'het doorbrengen van de tijd met elkaar' en 'het goed met elkaar kunnen opschieten' van een leefgroep weergegeven in tabel 7.1. Dit voorbeeld zal door ons gebruikt worden

om de bewerking van de gegevens en de berekening van structurele indices te illustreren.

Tabel 7.1 De ruwe sociometrische gegevens van een leefgroep voor het criterium 'doorbrengen van de tijd' (1) en 'goed met elkaar kunnen opschieten' (2)

	(1)		(2)		
	b	g	b	g	
	1234567	1234	1234567	1234	
1	0243355	2334	0423244	3444	1=nooit
2	2033333	2443	3025545	4453	2=bijna nooit
3	2202422	2223	4409544	4355	3=soms
4	2330434	3333	4520435	3554	4=vaak
5	3455045	4334	5555055	5455	5=altijd
6	2323305	4444	3333305	5555	9=onbekend
7	5134540	5544	5533440	5494	0=niet van
					toepassing
1	3343444	0444	3344445	0454	
2	4244434	3033	4444444	4044	
3	2434344	4404	3445445	5404	
4	3344444	4440	4344444	4440	

Niet iedereen heeft aan ons onderzoek meegewerkt (§ 5.1). Met name de medewerking van de groepsleiding aan het onderzoek heeft problemen gegeven. Dit betekent dat de gegevens van een aantal leefgroepen niet aan de gestelde eis van volledigheid voldoen.

Alvorens het netwerk van relaties te kunnen karakteriseren is het derhalve noodzakelijk de sociometrische gegevens te bewerken tot dichotome scores en de ontbrekende gegevens aan te vullen. Daarbij dienen we ernaar te streven dat de dichotome matrices een optimale weergave zijn van de werkelijke relaties binnen de leefgroep.

Door de toepassing van de vijf antwoordmogelijkheden kunnen we achteraf een dichotomisering van de antwoorden toepassen. Voor alle leefgroepen dient dit wel op een zelfde wijze te gebeuren om vergelijking van de leefgroepen onderling mogelijk te maken.

In deze paragraaf zullen we de wijze van dichotomiseren beschrijven. Voor elk sociometrisch criterium is een bepaald dichotomiserings-algorithme toegepast. Voordat we dichotomiseren zullen we matrices selecteren op de ver-

houding onbekende ten opzichte van bekende antwoorden (fase 1). Vervolgens zullen we nagaan in hoeverre er symmetrie in de antwoorden van elk paar personen in de matrix voorkomt (fase 2). De symmetrie zullen we vervolgens gebruiken om onbekende antwoorden te schatten en zo de gegevens per matrix te completeren (fase 3). Tenslotte zijn op deze complete matrices de dichotomiserings-algorithmen toegepast (fase 4).

We beschikken over een aanzienlijke hoeveelheid relationele gegevens. Er zijn 39 leefgroepen, waar voor 6 sociometrische criteria de onderlinge relaties kunnen worden weergegeven in 4 soorten matrices, waarover voor 4 structurele aspecten een aantal indices kunnen worden ontwikkeld ($39 \times 6 \times 4 \times 4$ indices). Voor de verwerking tot complete, dichotome matrices is een selectie van leefgroepen, sociometrische criteria en soorten matrices noodzakelijk. We zullen deze selectie in fasen weergeven. Daarna zullen we voor elk van de structurele aspecten in de §§ 7.3 en 7.4 de door ons ontwikkelde indices beschrijven.

Fase 1: Selectie van matrices op basis van de volledigheid van gegevens

In § 5.1 hebben we geconstateerd dat er per leefgroep sociometrische gegevens ontbreken; in sommige leefgroepen zelfs meer dan de helft van de antwoorden van bewoners of groepsleiders. In tabel 7.2 is voor elk van de vier soorten sociometrische matrices de verhouding tussen onbekende en bekende gegevens globaal weergegeven. Het aantal onbekende antwoorden wordt weergegeven als M ('missing values', het aantal keren 9 in de matrix). Het aantal bekende antwoorden is weergegeven als A (het aantal keren 1, 2, 3, 4 of 5 in de matrix). Om per matrix een criterium te hebben voor de volledigheid van de gegevens is de proportie M/A berekend. In tabel 7.2 is de frequentieverdeling van leefgroepen voor de verhouding M/A in vijf categorieën weergegeven per sociometrisch criterium voor elk van de vier soorten matrices en de totaal-matrix.

Tabel 7.2 Frequentieverdeling van leefgroepen voor de volledigheid van gegevens per soort matrix per sociometrisch criterium (n=39)

Verhouding M tot A		sociometrische criteria					
		1	2	3	4	5	6
Matrix A relaties bewoners onderling							
A volledig,	$M = 0$	10	4	6	9	10	7
	$M \leq .50A$	27	34	29	26	25	28
	$.50A < M \leq .75A$	1	0	3	2	3	3
	$.75A < M < A$	0	0	0	1	0	0
	$M = A$	1	1	1	1	1	1
Matrix B bipartite relaties bewoners naar groepsleiders							
A volledig,	$M = 0$	12	8	11	9		
	$M \leq .50A$	24	25	23	25		
	$.50A < M \leq .75A$	1	5	3	2		
	$.75A < M < A$	0	0	1	1		
	$M \geq A$	2	1	1	2		
Matrix C bipartite relaties groepsleiders naar bewoners							
A volledig,	$M = 0$	13	12	13	13		
	$M \leq .50A$	14	15	12	10		
	$.50A < M \leq .75A$	3	3	4	7		
	$.75A < M < A$	4	3	5	3		
	$M \geq A$	5	6	5	6		
Matrix D relaties groepsleiders onderling							
A volledig,	$M = 0$	11	11	8	11		
	$M \leq .50A$	4	5	3	4		
	$.50A < M \leq .75A$	7	6	9	6		
	$.75A < M < A$	1	1	2	2		
	$M \geq A$	16	16	17	16		
Totaal-matrix							
A volledig,	$M = 0$	3	0	0	1		
	$M \leq .50A$	35	34	33	33		
	$.50A < M \leq .75A$	1	5	5	3		
	$.75A < M < A$	0	0	1	2		
	$M \geq A$	0	0	0	0		

- * 1 = samen de tijd doorbrengen
 2 = goed met elkaar kunnen opschieten
 3 = doen wat een ander wil
 4 = ruzie maken
 5 = met iemand praten over problemen
 6 = door iemand aan de regels worden gehouden

De matrices A en D vormen de basis voor de analyse van het netwerk van relaties tussen respectievelijk bewoners onderling en groepsleiders onderling (Felling, 1974). Voor de bipartite analyse zijn de matrices B en C van belang (Helmers et al., 1975). In tabel 7.2 zijn de matrices B, C en D voor de sociometrische criteria 5 (houden aan regels) en 6 (bespreken van problemen) niet van toepassing. Deze sociometrische vragen zijn vergeleken tussen bewoners en groepsleiders complementair gesteld (zie § 4.4).

Het door ons hier ingevoerde begrip 'volledigheid' van gegevens dient men niet te verwarren met het door ons eerder geïntroduceerde begrip 'completeet'. Met een volledige matrix bedoelen we een matrix zonder onbekende antwoorden. Met een complete graph bedoelen we dat alle van de mogelijke relaties ook in de graph voorkomen. De leefgroepen met matrices waar het aantal ontbrekende gegevens groter of gelijk is aan het aantal verkregen gegevens ($M \geq A$) zullen we voor verder analyse niet meer gebruiken, aangezien het ontwikkelen van structurele indices op deze beperkte gegevens volgens ons niet meer voldoende geldig is. Het wegvallen van een groot aantal leefgroepen door het ontbreken van gegevens zal als gevolg hebben dat van het betreffende aspect in de analyse verder geen gebruik meer wordt gemaakt.

De deelname aan het onderzoek ligt gunstig voor de matrices A over de relaties tussen de bewoners onderling. Voor slechts één leefgroep is het aantal ontbrekende antwoorden M gelijk aan het aantal verkregen antwoorden A. Voor alle sociometrische criteria is dit steeds een zelfde leefgroep uit een rijksinrichting. Omdat slechts twee leefgroepen vanuit een rijksinrichting aan het onderzoek meewerken, besluiten we om bij uitzondering deze leefgroep toch in verdere analyse te gebruiken. Het aantal leefgroepen met een volledige matrix A varieert per sociometrisch criterium namelijk van 4 tot 10. Van het merendeel van de leefgroepen ontbreekt minder dan een derde van het mogelijk aantal te verkrijgen antwoorden ($M \leq .50A$).

Het aantal leefgroepen met matrices D over de relaties tussen de groepsleiders onderling, waarin het aantal ontbrekende gegevens groter is dan de verkregen gegevens ($M \geq A$), is relatief groot. Van tenminste 16 leefgroepen zijn de matrices D voor ons onderzoek onbruikbaar. Deze uitval van gegevens is dermate groot dat we van netwerk analyse van de relaties tussen de groepsleiders onderling afzien. Het is niet duidelijk waarom de uitval van gegevens bij de groepsleiding sterker is vergeleken met de uitval bij de bewoners. Het ontbreken van zoveel antwoorden over juist de onderlinge relaties tussen de groepsleiders zou kunnen worden geïnterpreteerd als zouden groepsleiders zichzelf niet bij de leefgroep vinden horen. Ook is het mogelijk dat men het als te bedreigend heeft ervaren om uitspraken te doen over collega's.

Het verschil tussen bewoners en groepsleiders in beantwoorden van de sociometrische vragen is goed af te lezen door de bipartite matrices B en C met elkaar te vergelijken. Van 5 à 6 leefgroepen is van matrix C (groepsleiders naar bewoners) het aantal ontbrekende gegevens groter dan het aantal verkregen antwoorden ($M \geq A$), terwijl dit voor 1 à 2 leefgroepen voor matrix B (bewoners naar groepsleiders) het geval is. Dit betekent dat een analyse van de bipartite relaties in beperkte mate mogelijk is. Matrix C heeft teveel uitval aan gegevens. We zullen ons voor de bipartite analyse beperken tot een analyse van de relaties van bewoners naar groepsleiders (matrix B).

Voor de totaal-matrix (alle soorten matrices tezamen) zien we dat de gegevens over 'het doorbrengen van de tijd met elkaar' het meest volledig zijn. Het leek ons evenwel niet zinvol om een analyse over het totaal-netwerk van relaties toe te passen nu we weten dat er zoveel gegevens van groepsleiders ontbreken. Bovendien is het onderscheid in het subsysteem bewoners en groepsleiders door ons als uitgangspunt genomen voor de studie naar het sociaal klimaat van de leefgroep.

De eerste fase van verwerking van sociometrische gegevens heeft ons tot de conclusie doen komen dat we ons zullen moeten beperken tot een analyse van het netwerk van relaties tussen de bewoners onderling en een beperkte analyse van de bipartite relaties. Van een analyse over de relaties tussen de groepsleiders onderling moeten we afzien. Een analyse van het totaal-netwerk heeft geen betekenis gezien de uitgangspunten van ons onderzoek. De gegevens zijn op deze wijze met de helft gereduceerd ($39 \times 6 \times 2 \times 4$ indices).

Fase 2: Bepalen van symmetrie in de relaties

Een mogelijkheid om de ontbrekende gegevens te schatten en zo de matrices te completeren, schuilt in de aanwezigheid van symmetrie in de relaties. Wanneer blijkt dat er symmetrie in de relaties aanwezig is, dan hebben we daarmee de mogelijkheid om vanuit de door ons verkregen antwoorden de ontbrekende gegevens te schatten door er vanuit te gaan dat wanneer bij een paar respondenten ($x_i \neq x_j$) van persoon x_j het antwoord ontbreekt, dit antwoord overeenkomt met het verkregen antwoord van persoon x_i . Om na te gaan of er van een dergelijke symmetrie in de relaties sprake is, hebben we van elke leefgroep voor het bewoners-netwerk en het bipartite netwerk een symmetrie-waarde bepaald.

Een perfecte symmetrie bestaat wanneer voor elk paar personen in het netwerk geldt $a_{ij} - a_{ji} = 0$, waarbij a_{ij} het antwoord is van persoon x_i naar persoon x_j en a_{ji} omgekeerd van persoon x_j naar persoon x_i . Omdat perfecte symmetrie in de relatie bij de door ons gebruikte vijf antwoordmogelijkheden een nogal strikt criterium zou zijn, hebben we dit criterium verruimd tot $|a_{ij} - a_{ji}| = 1$. Voor elke leefgroep is voor het bewoners-netwerk (matrix A) en

bipartite netwerk (combinatie van matrices B en C) de symmetrie in de bekende gegevens als volgt bepaald:

$$S = (Q1 + Q2)/(R - O), \text{ waarbij}$$

Q1 = het aantal paren met perfecte symmetrie, waarvoor geldt $a_{ij} - a_{ji} = 0$;

Q2 = het aantal nagenoeg symmetrische paren, waarvoor geldt $|a_{ij} - a_{ji}| = 1$;

R = $g(g - 1)/2$, het mogelijk aantal paren $x_i \neq x_j$, waarbij g het aantal personen in het netwerk;

O = het aantal paren $x_i \neq x_j$, waarvan één of beide gegevens ontbreken.

Naarmate er in het netwerk van relaties sprake is van symmetrie nadert de symmetrie S de waarde 1; bestaat er in geen enkel opzicht symmetrie in de relaties van het netwerk dan is S gelijk aan 0. Voor de door ons in tabel 7.1 weergegeven leefgroep zijn de symmetrie waarden voor criterium 1 (de tijd doorbrengen):

$$S1 = (9 + 9) / (21 - 0) = .86;$$

en voor criterium 2 (goed met elkaar opschieten):

$$S2 = (5 + 10) / (21 - 1) = .75.$$

In tabel 7.3 is over de leefgroepen per sociometrisch criterium voor het bewoners-netwerk en bipartite netwerk de frequentieverdeling van symmetrie-waarden S weergegeven.

De hoogte van de symmetrie blijkt af te hangen van het sociometrisch criterium. Voor de relaties tussen de bewoners onderling varieert de gemiddelde symmetrie-waarde van .65 (elkaar aan de regels houden) tot .80 (het met elkaar doorbrengen van de tijd). De relaties volgens dit laatste sociometrisch criterium zijn zodanig dat wanneer persoon x_i meent vaak met x_j de tijd door te brengen dit omgekeerd voor x_j naar x_i veelal het zelfde ligt. Op grond van de symmetrie en de inhoud van dit sociometrisch criterium (het met elkaar doorbrengen van de tijd) veronderstellen we deze graph verder als ongericht. Alle andere graphs blijven we als gericht beschouwen, zij het dat bij deze graphs een tendens tot symmetrie in de relaties te bespeuren valt.

Tabel 7.3 De symmetrie in relaties per sociometrisch criterium voor het bewoners-netwerk en bipartite netwerk (n = 39)

bewoners	sociometrische criteria					
	1	2	3	4	5	6
symmetrie-waarden						
.31-.40	1					3
.41-.50		1	5	1		3
.51-.60	3	1	4	1	3	6
.61-.70	5	9	16	6	6	14
.71-.80	11	18	9	15	14	7
.81-.90	8	6	2	13	9	6
.91-	5	3	3	3	6	
1.0	6	1			1	
gemiddelde	.80	.76	.69	.78	.78	.65
standaard dev.	.15	.10	.12	.10	.12	.14
bipartite	sociometrische criteria					
	1	2	3	4		
symmetrie-waarden						
.11-.20	1		1			
.21-.30			1			
.31-.40			1			
.41-.50		2	4			
.51-.60	3		5	5		
.61-.70	6	5	12	7		
.71-.80	11	9	10	8		
.81-.90	14	14	2	9		
.91-	2	2	2	5		
1.0	2	7	1	5		
gemiddelde	.77	.82	.65	.79		
standaard dev.	.15	.14	.17	.14		

- * 1 = samen de tijd doorbrengen
 2 = goed met elkaar kunnen opschieten
 3 = doen wat een ander wil
 4 = ruzie maken
 5 = met iemand praten over problemen
 6 = door iemand aan de regels worden gehouden

In tabel 7.3 is te zien dat incidenteel voor een aantal leefgroepen minder dan de helft van de relaties in een matrix symmetrisch zijn. Met name voor de sociometrische criteria 3 (doen wat een ander wil) en 6 (elkaar aan de regels houden) is in matrix A over de relaties tussen de bewoners onderling de symmetrie voor een aantal leefgroepen laag. Bij respectievelijk 5 en 6 leefgroepen is de symmetrie voor minder dan de helft van de paren aanwezig. Blijkbaar houden in deze leefgroepen de bewoners niet zozeer elkaar aan de regels, maar is dit meer een taak die aan slechts enkele bewoners of groepsleiders wordt toebedeeld. De gemiddelde symmetrie is voor criterium 6 het laagst (.65).

Voor criterium 3 is in het bipartite netwerk van 7 leefgroepen de symmetrie kleiner dan .50. Zoals nog zal blijken zullen we van de gegevens over dit criterium voor de bipartite analyse geen gebruik maken.

Uit tabel 7.3 blijkt van een behoorlijk aantal leefgroepen de symmetrie-waarde tussen .51 en .70 te liggen. De verdeling van de symmetrie-waarden doet ons concluderen dat we substitutie van onbekende antwoorden dienen te laten afhangen van de hoogte van de symmetrie-waarde en het aantal respondenten waarvan de antwoorden ontbreken. Naarmate de symmetrie lager wordt en het aantal onbekende antwoorden groter, zal het resultaat van substitutie van de onbekende antwoorden op basis van symmetrie twijfelachtiger worden. In de volgende fase zullen we de symmetrie en het aantal ontbrekende respondenten tegen elkaar afwegen. Overigens hebben we met de constatering dat de bipartite relaties voor criterium 5 en 6 niet van toepassing zijn onze gegevens opnieuw enigszins gereduceerd ($(39 \times 6 \times 4) + (39 \times 4 \times 4)$ indices).

Fase 3: Selectie en completering van de matrices

We hebben kunnen vaststellen dat het merendeel van de relaties in de verschillende soorten netwerken symmetrisch zijn. Ook dat er uitzonderingen op deze regel zijn, namelijk leefgroepen waar minder dan de helft van de relaties symmetrisch zijn. We zullen in deze fase een selectie van matrices uitvoeren. Het gaat om die matrices waar de ontbrekende gegevens en de hoogte van de symmetrie-waarde van de matrix zich zodanig tot elkaar verhouden dat betwijfeld moet worden of een reële schatting van onbekende gegevens mogelijk is.

In tabel 7.4 zijn de criteria aangegeven voor selectie van matrices door de hoogte van de symmetrie-waarde S te combineren met het aantal ontbrekende personen P. We kunnen namelijk onderscheid maken tussen twee soorten onbekende antwoorden te weten antwoorden die ontbreken doordat een respondent in zijn geheel uit de matrix wegvalt (dit aantal personen wordt in tabel 7.4 aangegeven met P) en onbekende antwoorden die ontstaan zijn doordat de

respondent bij het beantwoorden incidenteel een persoon overslaat. Het ontbreken van een aantal respondenten in zijn geheel levert meer problemen voor het schatten van onbekende gegevens vergeleken met de incidenteel weggevallen antwoorden. Wij hebben in onze afweging alleen gelet op de ontbrekende personen P.

Tabel 7.4 Selectie van matrices aan de hand van symmetrie S en aantal ontbrekende personen P (g = aantal personen in het netwerk)

		ontbrekende personen	
		$P \geq 3$ of $P \geq g/4$	$P \leq 2$ en $P < g/4$
symmetrie	$S \leq .50$	vervallen	vervallen
	$.50 < S < .70$	vervallen	schatting
	$S \geq .70$	schatting	schatting

In alle gevallen waar slechts de helft of minder van de relaties in een matrix symmetrisch zijn ($S \leq .50$) én waar een of meer respondenten ontbreken, komt de matrix te vervallen. Wanneer de symmetrie S ligt tussen .50 en .70 is het afhankelijk van het aantal weggevallen respondenten of er tot schatting wordt overgegaan. Is het aantal ontbrekende respondenten groter of gelijk aan 3 of aan 1/4 van het aantal personen in het netwerk (g) dan komt de matrix te vervallen. In alle andere gevallen wordt de matrix gecompleteerd. Is de symmetrie S groter of gelijk aan .70 dan wordt in alle gevallen onafhankelijk van het aantal ontbrekende personen tot schatting van onbekende gegevens overgegaan.

In tabel 7.5 is per sociometrisch criterium weergegeven van welke leefgroepen matrices wegvallen. De leefgroepen zijn gerangschikt naar type tehuis om te zien of de uitval daarmee samenhangt. Voor de behandelingstehuizen is de uitval minder sterk, zodat we moeten concluderen dat de uitval enigszins met het type tehuis samenhangt.

Uit de tabel wordt duidelijk dat de uitval van gegevens voor het bipartite netwerk nogal groot is. Van de gegevens over het sociometrisch criterium 'doen wat een ander wil' zullen we voor de bipartite analyse geen gebruik meer maken, omdat daar slechts 29 leefgroepen overblijven. Van de sociometrische criteria 2 'goed opschieten' en 4 'ruzie maken' blijven voor de bipartite analyse eveneens nogal weinig leefgroepen over. Desalniettemin zullen we van deze gegevens voor verdere analyse zo veel mogelijk gebruik maken.

Voor de bipartite analyse zullen we ons hoofdzakelijk moeten richten op 'het doorbrengen van de tijd met elkaar'.

Tabel 7.5 De uitval van matrices per type tehuis en per sociometrisch criterium (n=39)

		bewoners-netwerk						bipartite netwerk			
		sociometrische criteria									
		1	2	3	4	5	6	1	2	3	4
N	2					x					
	6							x			
	13									x	
	17									x	
	18									x	
	19			x			x		x	x	x
	22		x								
	26			x							
	27									x	
	28									x	x
	29			x							x
	30								x	x	x
	32	x		x	x		x		x		x
	36								x		x
	37			x					x	x	
B	14										x
ZIB	16				x						x
	31			x			x		x	x	
R	34									x	
	35						x		x		x
rest		38	38	33	37	38	35	38	32	29	30

Ook voor de matrix over het bewoners-netwerk blijkt dat voor criterium 3 het aantal leefgroepen sterk gedaald is. Blijkbaar is dit een sociometrisch criterium, waar men moeite heeft met het geven van antwoorden.

De leefgroepen 19, 32 en 31 laten relatief veel uitval zien. Bij het verzamelen van de gegevens in deze leefgroepen was reeds merkbaar dat het

beantwoorden van de sociometrische vragen problemen opleverde. Zo bleek er in leefgroep 32 net een fikse ruzie -die overigens niets met ons onderzoek te maken had- aan het invullen van de vragenlijst vooraf te zijn gegaan. Dit zal zeker de motivatie voor het meewerken aan het onderzoek negatief hebben beïnvloed.

Na selectie van de matrices zijn de onbekende antwoorden van de resterende matrices geschat door, uitgaande van symmetrie, het bekende antwoord a_{ij} gelijk te stellen aan het onbekende antwoord a_{ji} . Zijn van een paar ($x_i \neq x_j$) beide antwoorden onbekend dan blijft dat uiteraard zo. Omdat uiteindelijk de matrices compleet dienen te zijn, gaan we er vanuit dat er in dat geval geen relatie aanwezig is. Voor sociometrisch criterium 6 (elkaar aan de regels houden) zijn we voor een aantal matrices voor het schatten van onbekende antwoorden uitgegaan van de common sense in de bekende antwoorden. Het door een andere bewoner aan de regels gehouden worden is, zoals we eerder opmerkten, blijkbaar meer een taak die aan bepaalde bewoners wordt toebedeeld. In die gevallen waar de symmetrie binnen een bewoners-netwerk lager is dan .70 zullen we de consensus in het toeschrijven van een dergelijke taak als basis nemen voor het schatten van onbekende antwoorden. De onbekende a_{ji} wordt dan gelijk gesteld aan het (afgeronde) gemiddelde van de ingraad van persoon x_i .

Met het selecteren van matrices en het schatten van onbekende gegevens zijn de matrices van dien aard dat tot dichotomisering kan worden overgegaan. Met het wegvallen van sociometrisch criterium 3 voor de bipartite analyse hebben we opnieuw onze gegevens gereduceerd. Het aantal voor analyse beschikbare leefgroepen fluctueert ((33 tot $38 \times 6 \times 4$) + (30 tot $38 \times 3 \times 4$) indices).

Fase 4: Dichotomisering

Omdat er vijf antwoordmogelijkheden zijn, veronderstelt dichotomisering een criterium om te bepalen wanneer al dan niet van een relatie gesproken kan worden. In deze fase is per vraag een dergelijk criterium bepaald gelet op de frequentieverdeling over de antwoordmogelijkheden, de betekenis van de vraag en de mogelijkheid een ongerichte dan wel gerichte graph te vormen.

Inspectie van de matrices geeft de indruk dat er antwoordstrategieën voorkomen. Bij vraag 2 (goed opschieten) is relatief vaker gebruik gemaakt van de antwoordmogelijkheden altijd (5) en vaak (4), terwijl bij vraag 4 (ruzie maken) juist omgekeerd de antwoordmogelijkheden nooit (1) en bijna nooit (2) vaker zijn gebruikt. Bij het bepalen van een dichotomiseringscriterium moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat als gevolg van deze antwoordstrategieën weinig of juist veel relaties in de matrix gaan ontstaan.

Een bijzonder geval van een antwoordstrategie zien we bij de personen die hun relatie met alle anderen 'overwaarderen' door bijvoorbeeld te antwoorden dat ze altijd met iedereen van de groep 'goed kunnen opschieten', terwijl dit omgekeerd door deze anderen niet zo wordt ervaren. We gaan ervan uit dat de antwoorden van deze personen als niet geldig moeten worden beschouwd door de toepassing van deze antwoordstrategie (Dollase, 1976). Voorkomen moet worden dat deze personen zich naar gelang de inhoud van de vraag ten onrechte centraal in het netwerk plaatsen. Een andere vorm van antwoordstrategie is te zien bij sociometrisch criterium 4 (met elkaar ruzie maken), wanneer personen juist 'terughoudend' zijn in hun antwoorden en relatief veel gebruik maken van de antwoordmogelijkheden nooit (1) of bijna nooit (2). Bij slechts enkele personen antwoorden zij met soms (3). Verondersteld is dat, vanuit de respondent geredeneerd, voor hem de personen waarover hij soms heeft geantwoord wel degelijk in het oog springen en dat er sprake is van een relatie.

Voor de verschillende sociometrische criteria zijn onderscheiden dichotomisering-algorithmen toegepast. In tabel 7.6 worden deze samengevat. Alleen voor de vragen 2, 3 en 4 is er gecorrigeerd voor verschillende vormen van antwoordstrategieën. Voor de dichotomisering van vraag 1 (de tijd doorbrengen) zijn de matrices gezien de inhoud van de vraag en de gebleken symmetrie door dichotomisering tot ongerichte graphs gevormd. Van de paren personen met antwoorden (a_{ij} , a_{ji}) in de combinaties (5,5) (5,4) (4,5) (4,4) is aangenomen dat de tijd vaak samen wordt doorgebracht. Voor deze personen is dit in de gedichotomiseerde adjacentiematrix aangegeven met een score 1. Van de overige paren personen is aangenomen dat een relatie ontbreekt en is dit aangegeven met een score 0 (vergelijk tabel 7.1 (1) met tabel 7.7 (1)).

Bij de overige vragen veronderstellen we dat de relaties niet noodzakelijk wederkerig hoeven te zijn en dientengevolge worden de relaties weergegeven in gerichte graphs. Bij dichotomisering is een correctie voor verschillende vormen van antwoordstrategie toegepast (zie tabel 7.6).

Tabel 7.6 Dichotomiserings-algorithmen

Vraag 1 (met elkaar de tijd doorbrengen)

Indien a_{ij} of a_{ji} = dan

4 of 5	een (ongerichte) relatie tussen x_i en x_j
1, 2 of 3	geen relatie tussen x_i en x_j

Vraag 2 (goed met elkaar kunnen opschieten)

Indien a_{ij} = dan

1 of 2	geen pijl van x_i naar x_j
3	alleen een pijl van x_i naar x_j als vanuit x_i geen hoge scores 4 of 5 uitgaan én bovendien niet meer dan de helft van de scores een 3 is (correctie 'terughouden')
4 of 5	een pijl als vanuit x_i minder dan de helft van de uitgaande scores een 4 of 5 zijn of als het reciproke antwoord groter dan 2 is (correctie 'overwaardering')

Vraag 3 (doen wat een ander wil) en

Vraag 4 (met elkaar ruzie maken)

Indien a_{ij} = dan

3, 4 of 5	een pijl van x_i naar x_j
1 of 2	alleen een pijl van x_i naar x_j als meer dan de helft van de uitgaande scores van x_i 1 of 2 is én het reciproke antwoord groter dan 2 is (correctie 'onderwaardering')

Vraag 5 (bespreken van problemen) en

Vraag 6 (elkaar houden aan regels)

Indien a_{ij} = dan

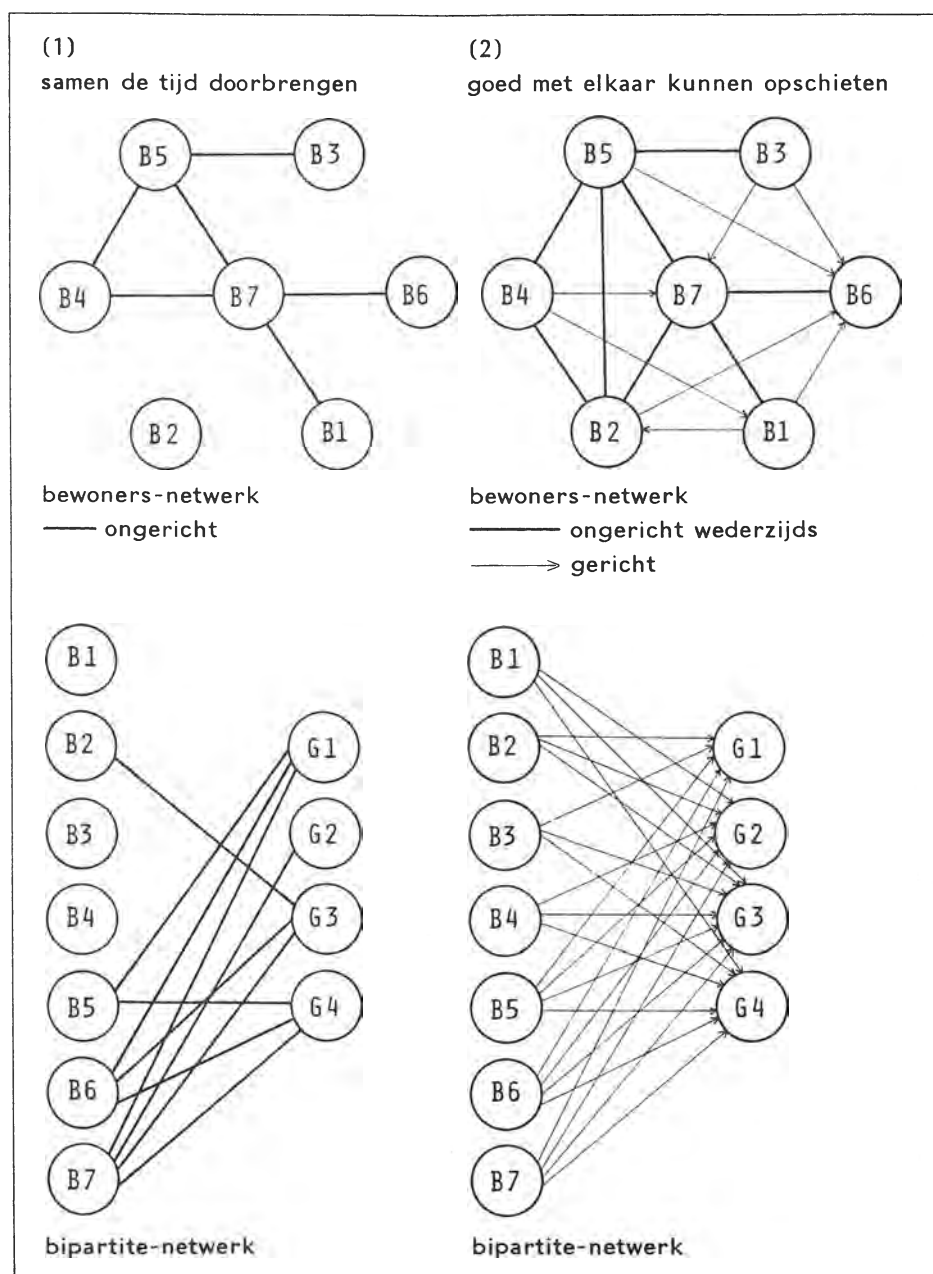
4 of 5	een pijl van x_i naar x_j
1, 2 of 3	geen pijl van x_i naar x_j

De dichotome matrices van ons voorbeeld uit tabel 7.1 staan weergegeven in tabel 7.7. In tabel 7.1 (2) is bij bewoner b_6 een 'terughoudende' antwoordstrategie te zien. We zien dat hij voor alle bewoners op één na te kennen geeft 'soms' met hen goed te kunnen opschieten. Correctie voor deze strategie is echter niet nodig zoals uit tabel 7.7 (2) blijkt.

Tabel 7.7 De dichotome sociometrische gegevens van een leefgroep voor het criterium 'doorbrengen van de tijd' (1) en 'goed met elkaar kunnen opschieten' (2)

	(1)		(2)	
	b	g	b	g
	1234567	1234	1234567	1234
1	000001	0000	100011	0111
2	0 00000	0010	0 01111	1110
3	00 0100	0000	00 0111	1011
4	000 101	0000	110 101	0111
5	0011 01	1001	0111 11	1111
6	00000 1	1011	00000 1	1111
7	100111	1111	110011	1111
1	0000111	011	0011111	111
2	0000001	0 00	1111111	1 11
3	0100011	10 1	0111111	11 1
4	0000111	101	1011111	111

Na deze dichotomiseringsprocedure zijn de dan ontstane dichotome matrices over bewoners en bipartite matrices geschikt voor verdere analyse. De matrices zijn compleet en de relaties weergegeven in scores 0 of 1. In figuur 7.1 zijn de op de matrices van tabel 7.7 gebaseerde graphs weergegeven. We zullen in de volgende paragraaf op basis van deze voorbeeld-gegevens illustreren hoe de structurele indices zijn berekend.

Figuur 7.1 De graphs van de relaties van de in tabel 7.6 weergegeven leefgroep voor het 'samen de tijd doorbrengen' (1) en 'goed met elkaar kunnen opschieten' (2)

7.3. STRUCTURELE INDICES VOOR HET RELATIONELE NETWERK VAN BEWONERS

In § 4.4. hebben we een viertal aspecten gepresenteerd, aan de hand waarvan de structurele indices kunnen worden ingedeeld. Voor het netwerk van relaties tussen de bewoners betreft het de samenhang in het netwerk, de horizontale en verticale geleedheid in de relaties en de kwetsbaarheid van het netwerk. In deze paragraaf zullen we de structurele indices voor het bewoners-netwerk uitwerken aan de hand van deze indeling in aspecten. Men dient voor ogen te houden dat voor elk aspect meerdere structurele indices kunnen worden uitgewerkt. Wij hebben een keuze moeten maken, gezien de beperkte grootte van onze onderzoeksgroep en gelet op de vraag of de indices voldoende tussen de leefgroepen discrimineren. Zoals na fase 3 van de bewerking van de ruwe gegevens is gebleken, zullen we de structurele indices over het bewoners-netwerk berekenen over de zes sociometrische criteria: 1) de tijd doorbrengen met elkaar, 2) goed met elkaar kunnen opschieten, 3) doen wat een ander wil, 4) met elkaar ruzie maken, 5) elkaar houden aan de regels en 6) met elkaar problemen bespreken. Het zal blijken dat de frequentieverdeling van de structurele indices over de sociometrische criteria 5 en 6 van dien aard is (weinig variantie) dat selectie van indices nodig bleek (zie § 7.5).

De door ons te ontwikkelen structurele indices kunnen gebaseerd zijn op de directe en indirecte relaties. Bij de directe relatie gaat het om één pijl tussen de personen x_i en x_j (er komen geen tussenpersonen voor); bij de indirecte relatie komen een of meer tussenpersonen (en daarmee ook pijlen) tussen x_i en x_j voor. Wij zullen voor onze analyse van het bewoners-netwerk alleen uitgaan van de directe relaties tussen personen, aangezien de sociometrische criteria van dien aard zijn, dat de aard van de indirecte relaties moeilijk te interpreteren is. Alleen voor het eerste criterium over 'het doorbrengen van de tijd met elkaar' hebben volgens ons de indirecte relaties nog enige betekenis in de zin van de mogelijkheid om informatie via tussenpersonen over te brengen. Deze mogelijkheid om informatie over te brengen, kan van belang zijn om het gedrag van een bewoner te beïnvloeden. Met name voor de geïsoleerde bewoner zal gelden dat deze weinig of geen informatie ontvangt, die aanleiding kan zijn om het eigen gedrag te herzien. Daarnaast stellen we ons voor dat het voor de groepsleider van belang kan zijn een dusdanige positie in het netwerk te hebben, dat deze met zoveel mogelijk bewoners contact heeft. We komen hier nog op terug bij de bipartite analyse. Bij uitzondering zullen we voor 'het doorbrengen van de tijd met elkaar' een

tweetal indices ontwikkelen, die gebaseerd zijn op indirecte relaties; voor de overige criteria zijn de indices steeds alleen gebaseerd op directe relaties.

A. Samenhang

De samenhang in het netwerk van bewoners wordt door ons tot uitdrukking gebracht in de cohesie, welke door ons als volgt wordt gedefinieerd: De *cohesie* is gelijk aan het aantal wederkerige relaties gedeeld door het totaal aantal mogelijke, wederkerige relaties binnen het netwerk. Uit de definitie wordt duidelijk dat het hier alleen de directe relaties betreft. De maximale cohesie van een netwerk is 1 als alle relaties in het netwerk wederkerig zijn; de cohesie is 0 als geen enkele relatie wederkerig is. In het door ons gekozen voorbeeld van een leefgroep (tabel 7.7) is voor 'het doorbrengen van de tijd':

$$1_{\text{cohes}} = 6/21 = .29;$$

en voor 'het goed met elkaar kunnen opschieten':

$$2_{\text{cohes}} = 8/21 = .38.$$

B. Horizontale geleedheid

De horizontale geleedheid in het bewoners-netwerk geeft aan in welke mate de relaties in het netwerk zijn verdeeld, zodanig dat het bewoners-netwerk uiteenvalt in subgroepen. Wij bepalen voor ons onderzoek een dergelijke subgroep aan de hand van het begrip clique. Een *clique* wordt door Felling (1974) op basis van de graph-theorie gedefinieerd. In een dergelijke clique hebben alle bewoners van de clique een directe, wederkerige relatie met elkaar, terwijl de bewoners buiten de clique niet over een directe, wederkerige relatie met één van de bewoners uit de clique beschikken. In ons onderzoek is voor elk bewoners-netwerk het aantal zogenaamde cliques van tenminste drie bewoners bepaald.* Een dergelijke clique kan ontstaan doordat de bewoners in de clique over eenzelfde achtergrond beschikken (bijvoorbeeld ervaring met een eerder verblijf in een tehuis of rond het zelfde tijdstip in de leefgroep te zijn geplaatst) ofwel op basis van persoonlijke aantrekking of vriendschap. Nadat voor het bewoners-netwerk per sociometrisch criterium het aantal cliques is bepaald, hebben wij voor ons onderzoek de horizontale geleedheid uitgedrukt in een *clique-index* gebaseerd op de fractie: het aantal bewoners binnen een of meer cliques gedeeld door het aantal personen in het bewoners-netwerk. Zoals we in hoofdstuk 5 reeds hebben vastgesteld, wis-

* Het door ons op deze wijze gedefinieerde begrip clique komt overeen met wat Felling (1974) een 1-clique noemt, waarmee bedoeld wordt dat er alleen gelet wordt op de directe relaties.

selt het aantal bewoners per leefgroep nogal sterk. De clique-index kan niet alle waarden tussen 0 en 1 aannemen. Zo kan een clique van twee personen per definitie al niet voorkomen. De clique-index is 0 als geen enkele bewoner deel uitmaakt van een clique; de clique-index is 1 als alle bewoners deel uitmaken van een of meer cliques. Voor ons voorbeeld zijn de clique-indices uit de graphs in figuur 7.1 af te leiden. Voor 'het doorbrengen van de tijd met elkaar' maken de bewoners b_4 , b_5 en b_7 deel uit van een clique:

$$1cli = 3/7 = .43.$$

Voor 'het goed met elkaar kunnen opschieten' zijn twee cliques aanwezig namelijk een met de bewoners b_2 , b_5 en b_7 en een met de bewoners b_2 , b_5 en b_4 . In totaal maken 4 bewoners deel uit van een clique (b_2 en b_5 van twee cliques tegelijk):

$$2cli = 4/7 = .57.$$

Een *geïsoleerde* bewoner heeft geen enkele relatie met een van de andere bewoners. Met de geïsoleerden in het netwerk komt een ander aspect van de horizontale geleedheid naar voren. De *geïsoleerdheid* in het bewoners-netwerk is door ons bepaald door de fractie: het aantal geïsoleerde bewoners gedeeld door de grootte van het netwerk. Wij hebben de geïsoleerdheid alleen bepaald voor de gegevens van de ongerichte graph over 'het doorbrengen van de tijd met elkaar'. De index is 0 als er geen geïsoleerde bewoners in het netwerk voorkomen en 1 als er geen enkele relatie tussen de bewoners aanwezig is. Voor ons voorbeeld is er in het netwerk over 'het doorbrengen van de tijd met elkaar' één geïsoleerde bewoner, namelijk b_2 :

$$isol = 1/7 = .14.$$

C. De verticale geleedheid

De verticale geleedheid laat zich karakteriseren aan de hand van het begrip graph-centraliteit (Felling, 1974). De operationalisatie van dit begrip baseert zich op een zogenaamde puntcentraliteits-index. Duidelijk wordt in welke mate de relaties volgens een bepaald sociometrisch criterium over de personen verdeeld zijn. Zo heeft voor het doorbrengen van de tijd met elkaar een centrale bewoner in het netwerk niet alleen meer gelegenheid tot directe communicatie met ieder ander van de leefgroep, hij heeft ook macht over het communicatieproces als geheel omdat veel informatie hem zal passeren. Bij het goed opschieten met elkaar vormen de centrale bewoners de populaire figuren in de leefgroep, bij het doen wat een ander wil zijn het de invloedsfiguren en tenslotte bij het ruzie maken met elkaar zijn de centrale bewoners degenen, die door het merendeel van de anderen worden afgewezen. Voor ons onderzoek zijn we niet zozeer geïnteresseerd in de centrale bewoners zelf als wel in de centraliteit van het totale netwerk ofwel de graph-centraliteit. Wij be-

perken ons tot één van de drie aspecten, die door Høivik en Gleditsch (1970) aan de verticale geledingheid worden onderscheiden. Zij noemen ook nog de unipolariteit en integratie. Hun definitie van integratie komt sterk overeen met de door ons gehanteerde operationalisatie van cohesie. Bij het bepalen van de unipolariteit bleek deze zo weinig te variëren over de leefgroepen, dat van verder gebruik voor ons onderzoek is afgezien.

De *centralisatie* van het bewoners-netwerk geeft het verschil tussen het centrum en de periferie van het netwerk. De centralisatie is door ons als volgt geoperationaliseerd:

$$\text{centr} = \sum_i \frac{\max d_j - d_i}{(g - 1) \times (g - 1)}, \text{ waarbij}$$

$\max d_j$ = de maximale ingraad binnen het bewoners-netwerk;

d_i = de ingraad van persoon x_i ;

g = het aantal bewoners in het netwerk.

In een leefgroep waarin alle bewoners eenzelfde positie in het netwerk van relaties hebben, is er geen sprake van hiërarchisering. In dit geval is de centralisatie gelijk aan 0. Naarmate er bewoners centraal staan in het netwerk nadert de centralisatie 1. In ons voorbeeld wordt de centralisatie berekend voor 'het doorbrengen van de tijd' en voor 'het goed met elkaar kunnen opschieten' als:

$$1\text{centr} = [(4-1) + (4-0) + (4-1) + (4-2) + (4-3) + (4-1) + (4-4)] / 36 = .44;$$

$$2\text{centr} = [(6-2) + (6-4) + (6-1) + (6-2) + (6-4) + (6-5) + (6-6)] / 36 = .50.$$

D. Kwetsbaarheid

Het wegvallen van bewoners uit het netwerk kan van invloed zijn op de samenhang. Bij de kwetsbaarheid van het netwerk wordt erop gelet of het wegvallen van een of meer bewoners de samenhang in het netwerk vergroot, verzwakt of onaangestast laat. Zeker nu we weten dat de samenstelling van de leefgroep nogal kan wisselen over een tijdsperiode, is het van belang na te gaan hoe kwetsbaar het bewoners-netwerk is. We hebben daartoe voor elk netwerk de zogenaamde *articulatiepunten* bepaald (Felling, 1974). Het wegvallen van een articulatiepunt heeft een 'samenhang-verbrekend effect' (Felling, 1974, p. 53). Dit effect komt erop neer dat personen die eerst wel door een of meer relaties (via tussenpersonen) met elkaar verbonden waren, na het wegvallen van het articulatiepunt niet meer met elkaar verbonden zijn. Het bepalen van de articulatiepunten is gebaseerd op de indirecte relaties. We hebben reeds eerder gesteld dat de indirecte relaties alleen te interpreteren zijn voor het sociometrisch criterium 'doorbrengen van de tijd met elkaar'. De als articulatiepunt voorgestelde bewoner kan grote betekenis

hebben voor het doorgeven van informatie aan elkaar. Voor elk bewoners-netwerk is de kwetsbaarheid als volgt bepaald:

$$kwets = \frac{n_{ap}}{g - 2}, \text{ waarbij}$$

n_{ap} = het aantal articulatiepunten;

g = het aantal bewoners in het netwerk.

Naarmate de kwetsbaarheid 1 nadert, is het netwerk kwetsbaarder. Uit de in figuur 7.1 weergegeven graph (1) over 'het doorbrengen van de tijd' is af te leiden dat bewoner b_7 en bewoner b_5 beschouwd kunnen worden als articulatiepunten. Valt b_7 weg dan raken b_1 en b_6 onderling geïsoleerd. Valt b_5 weg, dan raakt b_3 geïsoleerd. In beide gevallen wordt zo de samenhang in de graph geringer:

$$kwets = 2/(7 - 2) = .40.$$

7.4. STRUCTURELE INDICES VOOR DE BIPARTITE RELATIES TUSSEN BEWONERS EN GROEPSLEIDERS

De analyse op de bipartite relaties wordt beperkt door het wegvallen van matrix C (zie fase 1). De door ons gepresenteerde bipartite indices hebben derhalve alleen betrekking op de relaties van bewoners naar groepsleiders (matrix B). Alleen de sociometrische criteria 'de tijd doorbrengen'(1), 'goed opschieten met elkaar'(2) en 'ruzie maken'(4) komen voor de bipartite analyse in aanmerking (zie fase 3). In figuur 7.1 en in tabel 7.7 zijn de gegevens te vinden voor de bipartite analyse van ons voorbeeld.

A. Samenhang

Door de zo juist genoemde beperking is het niet mogelijk de samenhang (te operationaliseren als de bipartite cohesie die gelijk is aan het aantal symmetrische relaties tussen bewoners en groepsleiders gedeeld door het aantal mogelijke, symmetrische relaties) in de bipartite structuur aan te geven. Wel kunnen we de relatiestructuur met relaties van bewoners naar groepsleiders analyseren voor wat betreft de horizontale geleedheid, verticale geleedheid en de overdekking.

B. Horizontale geleedheid

De horizontale geleedheid van de bipartite relaties van bewoners naar groepsleiders is door ons tot uitdrukking gebracht in het percentage *randfi-*

guren bij de bewoners. Als randfiguren beschouwen we de bewoners die menen geen enkele relatie met een groepsleider te hebben én de bewoners die menen slechts met één groepsleider een relatie te hebben. Ter correctie voor het wisselend aantal bewoners per leefgroep is de randfiguur-index genomen als de proportie per leefgroep ofwel het aantal randfiguren gedeeld door het aantal bewoners per leefgroep. In ons voorbeeld zijn er voor 'het doorbrengen van de tijd' vier bewoners (b_1 , b_2 , b_3 , en b_4) met geen of slechts één relatie naar een groepsleider:

$$1randf = 4/7 = .57.$$

Voor 'het goed met elkaar kunnen opschieten' ligt het anders. Daar is er geen enkele bewoner met geen of slechts één relatie van bewoner naar groepsleider en is:

$$2randf = 0.$$

C. Verticale geleedheid

De verticale geleedheid van de bipartite relaties van bewoners naar groepsleiders is door ons tot uitdrukking gebracht in de integratie en centralisatie. De beide bipartite indices zijn gebaseerd op de ingraad binnen het subsysteem groepsleiding van relaties van bewoners naar groepsleiders. De integratie geeft de 'gemiddelde' ingraad en de centralisatie de 'variatie' in ingraad binnen het subsysteem groepsleiding. Beide indices geven weer in hoeverre de relaties van bewoners naar groepsleiders zich concentreren rond een of enkele personen uit het team. De *integratie* wordt berekend door binnen het team groepsleiding de ingraad te middelen. In ons voorbeeld is voor 'het doorbrengen van de tijd' en voor 'het goed met elkaar kunnen opschieten':

$$1tintegr = (3 + 1 + 3 + 3)/4 = 2.5$$

$$2tintegr = (5 + 6 + 7 + 6)/4 = 6.$$

De *centralisatie* wordt berekend als:

$$tcentr = \sum_l \frac{\max d_k - d_l}{g \times (h - 1)}, \text{ waarbij}$$

$\max d_k$ = de maximale ingraad binnen het team groepsleiding;

d_l = de ingraad voor groepsleider l ;

g = het aantal bewoners in de leefgroep;

h = het aantal groepsleiders in de leefgroep.

Naarmate de integratie en centralisatie hoger zijn, zijn de relaties van bewoners naar groepsleiders sterker rond een of enkele groepsleiders geconcentreerd. In ons voorbeeld is voor 'het doorbrengen van de tijd met elkaar':

$$1tcentr = [(3-3)*(3-1)+(3-3)*(3-3)] / (7 \times 3) = .10.$$

D. Overdekking

De bipartite overdekking wordt afgeleid uit het feit of tenminste één bewoner een relatie met elk van de groepsleiders heeft. Dat gedeelte van de subgroep bewoners, waarvoor geldt dat elke bewoner een relatie heeft met elk van de groepsleiders, heet een volledige overdekking van de groepsleiding door de bewoners. Een minimale overdekking is een overdekking met zo weinig mogelijk bewoners. Een dergelijke minimale overdekking kan wijzen op een zekere elite-vorming, als slechts een beperkt aantal bewoners toegang heeft tot het gehele team groepsleiding in de zin van 'de tijd doorbrengen' of 'goed met elkaar opschieten'. De minimale overdekking als bipartite index is door ons als volgt bepaald:

$$\text{overd} = \frac{(n_{mo} + n_{ig})}{g}, \text{ waarbij}$$

n_{mo} = het aantal bewoners dat tenminste nodig is om het team groepsleiding zonder de groepsleiders met ingraad 0 te kunnen overdekken;

n_{ig} = het aantal groepsleiders met ingraad 0;

g = het aantal bewoners in de leefgroep.

De minimale overdekking in ons voorbeeld voor 'het doorbrengen van de tijd':

$$1\text{overd} = (1 + 0)/7 = .14.$$

Er is slechts één bewoner (b_7) nodig om met alle vier de groepsleiders in contact te komen. Voor 'het goed met elkaar kunnen opschieten' zien we eenzelfde overdekking. Ook daar is slechts één bewoner (b_5 of b_6 of b_7) nodig om met alle vier de groepsleiders een goede relatie te hebben.

Bij het bepalen van de overdekking is door ons rekening gehouden met het aantal groepsleiders binnen het team, waarmee geen enkele bewoner een relatie aangeeft (het aantal groepsleiders met ingraad 0). Men dient zich te realiseren dat de gevallen waar zich dit voordoet, onderscheiden moeten worden van de gevallen, waar de minimale overdekking groot is ofwel relatief veel bewoners nodig zijn om met het gehele team in contact te komen. Om de index minimale overdekking beter te kunnen interpreteren, hebben we matrices B voor de beide sociometrische criteria onderzocht op het aantal groepsleiders met ingraad 0 en op het aantal bewoners, dat met alle groepsleiders van het team een relatie aangeeft (en daarmee een minimale overdekking mogelijk maakt). De in figuur 7.1 gepresenteerde voorbeelden zijn illustratief voor wat we hebben gevonden.

Voor het sociometrisch criterium 'de tijd doorbrengen' is er in 9 leefgroepen sprake van een of twee groepsleiders, waarmee geen enkele van de be-

woners 'de tijd doorbrengt'. Deze leefgroepen zijn in bijlage 8 gemerkt met +. Voor het sociometrisch criterium 'goed kunnen opschieten' zien we daarentegen, dat slechts in één leefgroep een groepsleider voorkomt met ingraad 0. Dit verschil laat zich verklaren uit het feit dat de gemiddelde ingraad binnen het team voor beide sociometrische criteria nogal verschilt (vergelijk daarvoor 1tintegr en 2tintegr in bijlage 8). De bewoners geven minder snel te kennen dat ze samen met een groepsleider 'de tijd doorbrengen' dan dat ze met hem of haar 'goed kunnen opschieten'. Dit heeft consequenties voor de minimale overdekking. Voor het criterium 'de tijd doorbrengen' komt het in 5 leefgroepen voor dat meer dan een bewoner met alle groepsleiders contact heeft. Dit verschilt nogal met wat we zien bij het criterium 'goed kunnen opschieten'. Daar zijn in 25 leefgroepen tenminste twee bewoners, die aangeven met alle groepsleiders een goede relatie te hebben.

Samengevat concluderen we dat de index minimale overdekking gebaseerd op 'het doorbrengen van de tijd' (1overdek) wijst op elite-vorming onder de bewoners in het contact met het gehele team óf op het weinig voor komen van groepsleiders met geen enkel contact met de bewoners, wanneer de minimale overdekking een geringe waarde heeft. De elite-vorming heeft de betekenis dat de bewonersgroep voor het contact met het gehele team is aangewezen op een beperkt aantal 'contactpersonen'. Heeft de minimale overdekking een vrij hoge waarde dan zijn er meerdere bewoners voor nodig om het contact met het gehele team tot stand te brengen. Dit alles kan van belang zijn, wanneer het totale team zich wil informeren over wat er zich in de bewonersgroep voordoet.

Voor het sociometrisch criterium 'goed kunnen opschieten' moeten we concluderen, dat een geringe minimale overdekking niet wijst op een dergelijke elite-vorming, aangezien in 25 leefgroepen tenminste twee bewoners met alle groepsleiders goed overweg kunnen. De waarde van de index minimale overdekking (2overdek) is in al deze gevallen het omgekeerde van de grootte van de bewonersgroep. Bij de interpretatie van deze index zouden we hiermee rekening moeten houden. Voor ons onderzoek zullen we deze index waar nodig laten vervallen.

7.5. SELECTIE VAN STRUCTURELE INDICES

Nu we hebben aangegeven hoe voor elk sociometrisch criterium een aantal structurele indices over het bewoners-netwerk kan worden bepaald, zullen we in dit gedeelte uit deze mogelijke indices selecteren. We letten daarbij op de frequentieverdeling van de structurele indices. Neemt een bepaalde index voor een groot aantal leefgroepen dezelfde waarde aan, dan is deze index niet geschikt om aan de hand daarvan leefgroepen te differentiëren en het sociaal klimaat van de leefgroep te typeren. In tabel 7.8 geven we een overzicht van de door ons geselecteerde structurele indices en in bijlage 8 worden van deze indices de waarden per leefgroep weergegeven. Eerst zullen we aangeven welke structurele indices over het bewoners-netwerk zijn komen te vervallen.

Wanneer we de cohesie voor het bewoners-netwerk over alle zes sociometrische criteria bepalen, dan blijkt voor het criterium 'praten met elkaar over problemen' van 14 leefgroepen en voor het criterium 'elkaar aan de regels houden' van 21 leefgroepen geen cohesie in het netwerk aanwezig. Voor beide sociometrische criteria komen in deze gevallen geen wederkerige relaties in de leefgroep voor. Omdat de cohesie-indices van deze criteria weinig discrimineren tussen de leefgroepen, hebben we besloten van het gebruik van deze indices af te zien.

Wanneer we per sociometrisch criterium de clique-index bepalen, blijkt voor de sociometrische criteria 'bespreken van problemen met elkaar' en 'het elkaar houden aan regels' in 35 leefgroepen geen enkele bewoner tot een clique te behoren. Voor deze criteria is er geen sprake van een horizontale geleedheid in het bewoners-netwerk. De clique-indices van deze criteria zijn voor ons onderzoek eveneens niet bruikbaar.

Uit de geringe cohesie en het nauwelijks voorkomen van cliques trekken we de conclusie, dat de bewoners onderling nauwelijks op elkaar een beroep doen voor ondersteuning of elkaar helpen zich aan de regels te houden. Het gaat ons inziens om sociale vaardigheden, die juist bij de bewoners gestimuleerd zouden moeten worden. In de praktijk zou de groepsleiding getraind kunnen worden deze vaardigheden aan de bewoners over te dragen.

Tabel 7.8 Overzicht van geselecteerde, structurele indices

Structurele indices relaties tussen bewoners onderling		
SAMENHANG		
De cohesie in relaties over:		
het doorbrengen van de tijd met elkaar	1cohes	
het goed met elkaar kunnen opschieten	2cohes	
het doen wat een ander wil	3cohes	
het met elkaar ruzie maken	4cohes	
HORIZONTALE GELEEDHEID		
Het percentage in cliques voor:		
het doorbrengen van de tijd met elkaar	1cli	
het goed met elkaar kunnen opschieten	2cli	
het doen wat een ander wil	3cli	
het met elkaar ruzie maken	4cli	
Het percentage geïsoleerden voor:		
het doorbrengen van de tijd met elkaar	isol	
VERTICALE GELEEDHEID		
De centralisatie in het netwerk voor:		
het doorbrengen van de tijd met elkaar	1centr	
het goed met elkaar kunnen opschieten	2centr	
het doen wat een ander wil	3centr	
het ruzie maken met elkaar	4centr	
het praten met elkaar over problemen	5centr	
het elkaar aan de regels houden	6centr	
KWETSBAARHEID		
Het percentage articulatiepunten voor:		
het doorbrengen van de tijd met elkaar	kwets	
Structurele indices relaties bewoners naar groepsleiders		
HORIZONTALE GELEEDHEID		
randfiguren onder bewoners relatie met geen of slechts een groepsleider voor:		
het doorbrengen van de tijd met elkaar	1randf	
het goed met elkaar kunnen opschieten	2randf	
VERTICALE GELEEDHEID		
de integratie van relaties bewoners naar groepsleiders voor:		
het doorbrengen van de tijd met elkaar	1tintegr	
het goed met elkaar kunnen opschieten	2tintegr	
de centralisatie van relaties bewoners naar groepsleiders voor:		
het doorbrengen van de tijd met elkaar	1tcentr	
het met elkaar ruzie maken	4tcentr	
OVERDEKKING		
de minimale overdekking van het team door de bewoners voor:		
het doorbrengen van de tijd met elkaar	1overd	
het goed met elkaar kunnen opschieten	2overd	

Uit bijlage 8 valt op dat voor het criterium 'doen wat een ander wil' in 11 leefgroepen alle bewoners tot een of meer cliques behoren. We menen hieruit te kunnen concluderen dat er sprake is van een behoorlijke mate van invloed van de bewoners op elkaar. Dit onderstreept het belang van de leeftijdsgenoten in de leefgroep. We achten deze index voor ons onderzoek bruikbaar.

Uit bijlage 8 blijkt er in 10 leefgroepen geen geïsoleerde bewoner voor te komen voor wat betreft 'het doorbrengen van de tijd met elkaar'. De frequentieverdeling is van dien aard, dat we deze index voor ons onderzoek bruikbaar achten.

De centralisatie-indices van alle zes sociometrische criteria zijn voor ons onderzoek bruikbaar. Ook voor de criteria 'bespreken van problemen' en 'elkaar houden aan de regels' zien we een frequentieverdeling met voldoende variantie (zie bijlage 8).

Zoals eerder geconstateerd is, zijn de structurele, bipartite indices voor de sociometrische criteria 5 (praten met elkaar over problemen) en 6 (aan de regels worden gehouden) niet van toepassing. De bipartite analyse over het criterium 'doen wat een ander wil' blijkt bij gebrek aan voldoende gegevens niet mogelijk. Voor het criterium 'ruzie maken' blijkt de uitval van gegevens zodanig, dat van tenminste 9 leefgroepen geen bipartite indices kunnen worden bepaald. Van het gebruik van deze indices hebben we daarom afgezien. Bij uitzondering hebben we alleen de bipartite centralisatie over dit criterium (4TCENTR) in ons onderzoek opgenomen. We hopen op deze wijze een indruk te krijgen of de afwijzing door de bewoners zich rond een of enkele groepsleiders concentreert. Al met al zullen we de bipartite analyse vooral toepassen op de criteria 'doorbrengen van de tijd' en 'goed kunnen opschieten'.

7.6. *SAMENVATTING*

We hebben in dit hoofdstuk een aantal basisbegrippen uit de graph-theorie behandeld, voor zover deze nodig zijn voor het ontwikkelen van structurele indices. Een viertal matrices met ruwe gegevens over de relaties in de leefgroep vormen de basis voor de berekening van structurele indices namelijk:

- A. een matrix met gegevens over de relaties tussen de bewoners onderling,
- B. een matrix met gegevens over de relaties van bewoners naar groepsleiders,
- C. een matrix met gegevens over de relaties van groepsleiders naar bewoners en

D. een matrix met gegevens over de relaties tussen de groepsleiders onderling.

Door een te grote uitval van gegevens van de onder C en D genoemde matrices blijft ons onderzoek beperkt tot een analyse van de relaties tussen de bewoners onderling en tot een analyse van de bipartite relaties van bewoners naar groepsleiders.

We hebben aan de hand van de symmetrie in de relaties onbekende gegevens geschat en, rekening houdend met antwoordstrategieën, de scores gedichotomiseerd. Een selectie van matrices heeft plaatsgevonden na beoordeling van de aannemelijkheid dat, na de schatting en de dichotomisering, de dan ontstane matrices in voldoende mate de relatiestructuur in de leefgroep weerspiegelen.

Per sociometrisch criterium hebben we op basis van de graph-theorie een aantal structurele indices ontwikkeld om de samenhang, de horizontale geleedheid, de verticale geleedheid en de kwetsbaarheid respectievelijk overdekking van de relatiestructuur te kenschetsen. Een aantal indices bleek niet voldoende in waarde te variëren om tussen de leefgroepen te differentiëren. In tabel 7.8 is aangegeven met welke structurele indices de relatiestructuur in de leefgroep door ons wordt getypeerd als onderdeel van het sociaal klimaat.

Nu we de samenstelling van de leefgroep kunnen beschrijven en het sociaal klimaat van de leefgroep hebben geoperationaliseerd, zullen we in het volgende hoofdstuk de verschillende onderdelen van ons onderzoek met elkaar in verband brengen.

8. HET VERBAND TUSSEN SAMENSTELLING, FACTOREN EN STRUCTURELE KENMERKEN

8.1. INLEIDING

In dit hoofdstuk zullen we nagaan in hoeverre de samenstelling van de bewonersgroep en van het team groepsleiding samenhangen met het sociaal klimaat. Met de samenstelling van de leefgroep bedoelen we dat elke leefgroep gekenmerkt kan worden aan de hand van de achtergrond- en verblijfsgegevens nadat deze individuele gegevens per leefgroep zijn geaggregeerd (zie § 4.2 en 5.4). We gaan ervan uit dat er een samenhang kan bestaan tussen het sociaal klimaat en de samenstelling van de leefgroep. Deze samenhang kan in één richting te interpreteren zijn, omdat bijvoorbeeld de gemiddelde leeftijd van de bewonersgroep invloed kan hebben op het sociaal gedrag van de bewonersgroep en het omgekeerde niet voor de hand ligt. Ook kan er bij sommige achtergrond- en verblijfsgegevens langs indirecte weg in omgekeerde richting invloed bestaan, bijvoorbeeld wanneer op grond van een bepaald sociaal klimaat bewoners voor de leefgroep worden geselecteerd. Per geval zullen we de samenhang tussen de variabelen op groepsniveau moeten interpreteren met het eerder genoemde voor ogen.

We hebben het concept sociaal klimaat toegepast op de leefgroep en met deze toepassing een aantal onderdelen van het sociaal klimaat onderscheiden. Het eerste onderscheid dat we hebben aangebracht is tussen factoren en structurele indices (zie § 3.2, met name figuur 3.1). De operationalisatie van de factoren van het sociaal klimaat hebben we in hoofdstuk 6 besproken. In hoofdstuk 7 hebben we ter karakterisering van de relaties tussen de bewoners onderling en van de bipartite relaties tussen bewoners en groepsleiders structurele indices ontwikkeld op basis van een viertal aspecten. In dit hoofdstuk zullen we nagaan of de structurele indices een essentiële bijdrage leveren aan het sociaal klimaat van de leefgroep, zoals in deze studie geconceptualiseerd en geoperationaliseerd, door de samenhang tussen factoren en structurele indices te onderzoeken. Een analyse van deze samenhang impliceert tevens een validering van de door ons ontwikkelde indices voor het sociaal klimaat.

De samenhang tussen de samenstelling van de leefgroep en het sociaal klimaat enerzijds en tussen factoren en structurele indices anderzijds laat zich niet in één analyse vangen. We hebben in het vorige hoofdstuk moeten vast-

stellen dat in het meest ongunstige geval slechts van 29 leefgroepen structurele indices voorhanden zijn. Het aantal door ons ontwikkelde indices op groepsniveau is ongeveer twee keer zo groot. In totaal zijn er 56 variabelen door ons op groepsniveau ontwikkeld. Voor een overzicht van deze variabelen verwijzen we voor de achtergrond- en verblijfsgegevens naar tabel 4.2, voor de factoren naar tabel 6.8 en tenslotte voor de structurele indices naar tabel 7.8. Uit dit bestand aan variabelen maken we een keuze om subgroepen van variabelen met behulp van regressie analyse met elkaar in verband te brengen.

Met betrekking tot de achtergrond en verblijfsgegevens onderscheiden we twee subgroepen van variabelen:

- De samenstelling van de bewonersgroep (AVB) (13 variabelen)
- De samenstelling van het team groepsleiding (AVG) (6 variabelen)

Bij het conceptualiseren van het sociaal klimaat op basis van de functionele imperatieven en stijlkenmerken hebben we in hoofdstuk 3 een onderscheid gemaakt in vier gebieden. In hoofdstuk 6 hebben we per gebied op groepsniveau een aantal factoren gevonden. Deze factoren zijn per gebied aldus ingedeeld:

- De bijdrage door de bewonersgroep aan de functionele imperatieven (MVB) (3 factoren)
- De omgangsstijl van de bewonersgroep (SB) (4 factoren)
- De bijdrage door het team groepsleiding aan de functionele imperatieven (MVG) (3 factoren)
- De opvoedingsstijl van het team groepsleiding (SG) (3 factoren)

Voor de structurele indices hebben we in hoofdstuk 4 een onderscheid gemaakt tussen netwerk analyse en bipartite analyse. Tevens zijn voor elk van deze analyses een viertal aspecten onderscheiden. De combinatie van analysevormen, aspecten en sociometrische criteria is in hoofdstuk 7 in een aantal structurele indices uitgewerkt. Een selectie is daarbij noodzakelijk gebleken. De structurele indices kunnen naar analyse-vorm en aspecten aldus worden gegroepeerd:

- Netwerk analyse van de relaties tussen de bewoners onderling onderscheiden naar:
 - . Samenhang (cohesie) (4 indices)
 - . Horizontale geleedheid (cliques en geïsoleerden) (5 indices)
 - . Verticale geleedheid (centralisatie) (6 indices)
 - . Kwetsbaarheid (1 index)
- Bipartite analyse van de relaties van bewoners naar groepsleiders onderscheiden naar:

- . Horizontale geleedheid (randfiguren) (2 indices)
- . Verticale geleedheid (integratie en centralisatie) (4 indices)
- . Overdekking (2 indices)

Voor een overzicht van de onderzoeksopzet verwijzen we naar tabel 4.1. Omdat bij de bipartite analyse het aantal indices per aspect niet zo groot is, zullen we de bipartite indices in het vervolg als één subgroep van variabelen behandelen. Voor de kwetsbaarheid van het netwerk is slechts één index ontwikkeld. We zullen deze index voor de multivariate analyse indelen bij de indices voor de verticale geleedheid.

De samenhang tussen de groepen van variabelen is geanalyseerd door middel van regressie analyse (Finn, 1977; Kerlinger & Pedhazur, 1973). Het programma geeft een toets voor de multivariate samenhang tussen subgroepen van variabelen, een toets voor de univariate samenhang tussen een groep variabelen en één afzonderlijke variabele, de multiple correlatie met bijbehorende toets en tenslotte de β -waarden en toetsing daarvan.

In dit hoofdstuk zullen we steeds eerst de multivariate samenhang nagaan tussen twee subgroepen van variabelen, vervolgens de univariate samenhang van een groep (onafhankelijke) variabelen met steeds één (afhankelijke) variabele afzonderlijk en tenslotte de bijdrage van elke (onafhankelijke) variabele aan de univariate samenhang.

Op deze wijze zullen we nagaan in hoeverre de samenstelling van de bewonersgroep en van het team groepsleiding samenhangt met het sociaal klimaat onderscheiden naar factoren (§§ 8.2 en 8.3) en structurele indices (§§ 8.4 en 8.5). Vervolgens zullen we het verband tussen factoren en structurele indices analyseren (§ 8.6).

8.2. DE SAMENSTELLING VAN DE BEWONERSGROEP (AVB) EN DE FACTOREN VAN HET SOCIAAL KLIMAAT

We zullen in deze paragraaf nagaan of de samenstelling van de bewonersgroep samenhangt met het sociaal klimaat van de leefgroep.

In tabel 8.1 is weergegeven welke gebieden van het sociaal klimaat samenhangen met de samenstelling van de bewonersgroep. Alleen voor de factoren betreffende de omgangsstijl in de bewonersgroep (SB) is geen samenhang met de samenstelling van de bewonersgroep aantoonbaar. We kunnen vaststellen dat een bepaalde samenstelling van de bewonersgroep samengaat met

een bepaalde vorm van sociaal klimaat, wanneer het gaat om de bijdragen door de bewonersgroep en het team groepsleiding aan de functionele imperatieven (MVB en MVG) en om de opvoedingsstijl (SG) van het team.

Tabel 8.1 De multivariate samenhang tussen de samenstelling van de bewonersgroep (AVB) en de gebieden van het sociaal klimaat afgeleid uit de beleving (n=38)*

	F	df	p
MVB	1.85	39/65.9	.01**
SB	1.17	52/83.4	.25
MVG	1.54	39/65.9	.06*
SG	2.67	39/65.9	.00***

Tabel 8.2 De univariate samenhang tussen de samenstelling van de van de bewonersgroep (AVB) en de factoren van het sociaal klimaat (n=38)

		R ²	R	F	p
MVB	democratisch	.43	.65	1.37	.24
	instrumenteel	.61	.78	2.84	.01**
	emotioneel	.47	.69	1.66	.13
SB	sociaal gedrag	.51	.72	1.95	.07*
	assertiviteit	.29	.54	.74	.70
	vertrouwen	.33	.58	.92	.54
	openheid	.42	.65	1.34	.25
MVG	doel/activiteit	.55	.74	2.27	.04**
	ondersteuning	.44	.66	1.46	.21
	aanpassing	.39	.62	1.17	.35
SG	beeldvorming	.26	.51	.64	.80
	strengheid (geen)	.84	.92	9.83	.000***
	acceptatie	.48	.69	1.68	.13

* Voor alle tabellen in hoofdstuk 8 geldt:

* $p < .10$, ** $p < .05$, *** $p < .01$

Per gebied van het klimaat gaan we vervolgens na welke factoren gevoelig zijn voor de samenstelling van de bewonersgroep. Uit tabel 8.2 kunnen we aflezen dat de invloed van de samenstelling van de bewonersgroep zich tot enkele factoren beperkt. Aangetoond kan worden dat van de bewonersgroep het omgaan met regels en de motivatie voor het verblijf (instrumentele functies) en het sociaal gedrag samenhangen met de samenstelling van de bewonersgroep. Van het team groepsleiding zijn dit de aandacht voor het organiseren van activiteiten (de functie doelen en activiteiten) en (geen) strengheid qua opvoedingsstijl. Van de instrumentele functies wordt op groepsniveau 61 % van de variantie door de samenstelling van de bewonersgroep verklaard, van het sociaal gedrag is dit 51 %, van de functie 'doelen en activiteiten' 55 % en tenslotte van de strengheid van het team zelfs 84 %.

Tabel 8.3 De bijdrage van de kenmerken van de samenstelling van de bewonersgroep (AVB) aan het verband met de factoren 'instrumentele functies', 'sociaal gedrag', 'doel en activiteit' en '(geen) strengheid' (n=38)

	instrumentele functies		sociaal gedrag		doel en activiteit		(geen) strengheid	
	β	p	β	p	β	p	β	p
bn	.00	.99	.04	.81	.16	.37	.21	.06*
blft	.08	.60	.32	.07*	-.43	.01**	.75	.00***
bvg	-.04	.83	-.26	.16	.07	.70	-.10	.34
bteher	-.20	.32	.08	.70	.16	.46	-.06	.62
stad	-.20	.22	-.09	.61	-.02	.88	.12	.24
bmiteh	-.16	.39	-.17	.40	.09	.65	-.07	.55
Zouder	-.26	.09*	-.07	.66	.12	.43	-.28	.01***
brus	-.38	.09*	.16	.51	-.00	.99	-.26	.07*
jongst	-.67	.00***	-.11	.59	.09	.65	-.29	.03**
oudst	-.01	.94	-.06	.76	-.16	.41	-.19	.10
mtrgl	.39	.02**	-.05	.77	-.08	.60	-.03	.77
lbo	-.43	.03**	-.19	.34	.09	.63	-.30	.02**
region	.30	.12	.28	.19	-.19	.35	.40	.01***

Welke kenmerken van de samenstelling van de bewonersgroep dragen bij aan de samenhang met elk van de genoemde factoren van het sociaal klimaat? Om deze bijdrage te bepalen, kijken we naar de gestandaardiseerde regres-

sie-coëfficiënten (zie tabel 8.3). We beperken ons tot de regressie van de in tabel 8.2 vermelde significante multiple correlaties. Uit de eerste twee kolommen van tabel 8.3 kunnen we aflezen welke kenmerken van de samenstelling van de bewonersgroep bijdragen aan de *instrumentele functies*. Naarmate de bewoners die als jongste uit het gezin komen, talrijker binnen de groep bewoners vertegenwoordigd zijn (jongst), zien we het zich houden aan regels en de motivatie in de bewonersgroep (instrumentele functies) afnemen. Blijkbaar is het voor een bewonersgroep met relatief veel jongste kinderen uit een gezin moeilijker om de instrumentele functies te ontwikkelen, die noodzakelijk zijn voor het samenleven.

Opmerkelijk is dat met het aantal bewoners dat met een maatregel van de kinderrechter is geplaatst (mtrgl), het zich houden aan regels en de motivatie voor het verblijf (instrumentele functies) toeneemt. Dit gegeven lijkt enigszins in tegenspraak met wat in hoofdstuk 2 over plaatsing met een maatregel is gezegd. In dat hoofdstuk is gesteld dat de bewoners die met een maatregel van de kinderrechter zijn geplaatst, over het algemeen een meer problematische achtergrond hebben, vergeleken met de bewoners zonder een maatregel. Men zou kunnen verwachten dat deze achtergrond zich vertaalt in een geringere orde en regelmaat en gemotiveerdheid in de bewonersgroep. Uit onze gegevens blijkt nu juist dat naarmate de bewonersgroep gekenmerkt wordt door zogenaamde justitiële plaatsingen, dit het omgaan met regels door en de motivatie voor het verblijf bij de bewonersgroep eerder bevordert dan aantast.

Aantasting van de instrumentele functies is wel het geval naarmate het aantal bewoners in de bewonersgroep toeneemt, dat lbo-onderwijs volgt (lbo). Blijkbaar heeft een bewonersgroep met bewoners, die deze onderwijsvorm volgen, meer moeite om zich aan regels aan te passen en het verblijf in de leefgroep zin te geven.

Ook de bewonersgroep met relatief veel bewoners afkomstig uit de volledige gezinnen (2ou) heeft daar blijkbaar moeite mee. Men zou kunnen veronderstellen dat -van een dergelijke bewonersgroep- de jongeren gewend zijn thuis op een andere manier aan het samenleven bij te dragen vergeleken met de situatie in de leefgroep. De betreffende bewonersgroepen hebben klaarblijkelijk moeite om zich aan te passen aan de institutionele regels en om betekenis te geven aan het verblijf in de leefgroep. Aan deze veronderstelling draagt het feit bij, dat het team groepsleiding meer geneigd is om een strenge opvoedingsstijl toe te passen, naarmate het aantal bewoners afkomstig uit volledige gezinnen toeneemt. Naast de aanwezigheid van beide ouders, speelt ook de gemiddelde gezinsgrootte (brus) een rol. Van bewonersgroepen met relatief veel bewoners afkomstig uit grote gezinnen is het omgaan met regels en de motivatie voor het verblijf minder sterk.

Samengevat komen we tot de conclusie dat naarmate de justitiële plaatsingen in de leefgroep toenemen, er zeker geen sprake is van meer wanorde en ongemotiveerdheid in de bewonersgroep, integendeel. Als men al via de samenstelling van de leefgroep de instrumentele functies van de bewonersgroep zou willen beïnvloeden, dan dient men eerder te letten op het percentage bewoners dat als jongste uit het gezin komt, op het percentage bewoners afkomstig uit volledige gezinnen en op het percentage bewoners, dat LBO volgt. Deze percentages per leefgroep dient men niet te hoog te laten oplopen.

Naarmate de gemiddelde leeftijd van de bewonersgroep (blft) toeneemt, zien we meer *sociaal gedrag* in de bewonersgroep. Destructief gedrag is vooral kenmerkend voor de bewonersgroep met een relatief lage, gemiddelde leeftijd, waar de meeste bewoners nog volop in de puberteit verkeren (13 tot 15 jaar). Een afname in de gemiddelde leeftijd van de bewonersgroep gaat gepaard met een toename van anti-sociaal gedrag. Dit gegeven zou er voor pleiten om bij het samenstellen van de leefgroep het leeftijdsbereik van de bewoners wat ruim te houden ofwel de leefgroep qua leeftijd wat meer verticaal samen te stellen. Mogelijk hebben de wat oudere bewoners een gunstige invloed op hun jongere groepsgenoten en hebben ze minder behoefte zich door middel van anti-sociaal gedrag te manifesteren. We moeten hier wel opmerken, dat de bewonersgroepen met een relatief lage gemiddelde leeftijd vooral in de tehuizen voor zeer intensieve behandeling zijn aangetroffen (zie hoofdstuk 9), wat er op zou kunnen wijzen dat met name gedurende de puberteit de gedragsproblematiek als ernstig wordt ervaren.

Naarmate de bewonersgroep gemiddeld ouder is (blft), besteedt het team groepsleiding minder aandacht aan het formuleren van doelen voor de bewonersgroep en het organiseren van activiteiten (*doel en activiteit*). Blijkbaar gaat een team groepsleiding ervan uit dat de oudere bewonersgroep in staat moet zijn zelfstandig vorm te geven aan de vrije tijd en worden er minder gezamenlijke activiteiten ondernomen. In hoofdstuk 9 zal blijken, dat de leefgroepen in de kleinschalige voorzieningen een relatief hoge gemiddelde leeftijd hebben en dat daarnaast in de leefgroepen in de grootschalige inrichtingen door het team groepsleiding meer nadruk wordt gelegd op de functie 'doelen en activiteiten'. Anders gezegd de gemiddelde leeftijd van de bewonersgroep hangt samen met het soort voorziening en afhankelijk daarvan is het team groepsleiding geneigd aandacht te besteden aan groepsgerichte activiteiten.

De *strengheid* qua opvoedingsstijl van het team blijkt vrij sterk met de samenstelling van de bewonersgroep samen te hangen (alle kenmerken van de bewonersgroep tezamen, verklaren 84 % van de variantie op groepsniveau).

Welke kenmerken dragen met name aan deze samenhang bij? Naarmate de bewonersgroep gemiddeld ouder is (blft), heeft het team groepsleiding een minder strenge opvoedingsstijl. Bij de interpretatie van deze bijdrage aan de samenhang willen we erop wijzen, dat we eerder hebben kunnen vaststellen dat met het toenemen van de gemiddelde leeftijd van de bewonersgroep het anti-sociaal gedrag vermindert. Naarmate de bewoners meer uit de directe omgeving van het tehuis afkomstig zijn (regionalisatie), is de opvoedingsstijl van het team groepsleiding minder streng. In hoofdstuk 9 zal blijken dat het percentage regionale plaatsingen samenhangt met het type tehuis en soort voorziening: Vooral de leefgroepen uit de tehuizen voor normale jeugd en uit de kleinschalige voorzieningen worden gekenmerkt door een relatief hoog percentage regionale plaatsingen, terwijl de zogenaamde piramide-voorzieningen (ZIB en rijksinrichting) meer landelijk werkzaam zijn. Zoals in hoofdstuk 2 vermeld, is de problematiek van de jongeren in laatste soort voorzieningen over het algemeen ernstiger.

De samenstelling qua gezinsachtergrond van de bewonersgroep speelt in de strengheid qua opvoedingsstijl van het team een belangrijke rol. Het team heeft een meer strenge opvoedingsstijl wanneer het percentage bewoners in de bewonersgroep afkomstig uit volledige gezinnen toeneemt (2ou), of wanneer de bewoners gemiddeld uit grotere gezinnen afkomstig zijn (brus) of wanneer het percentage bewoners afkomstig als jongste uit het gezin (jongst) toeneemt. Dit gegeven correspondeert met het door ons eerder beschreven beeld, dat de samenstelling van de bewonersgroep qua gezinsachtergrond (beide ouders aanwezig, gezinsgrootte en positie als jongste) samenhangt met de bijdrage door de bewonersgroep aan de instrumentele functies van het klimaat. Een dergelijke parallel zien we tevens voor het percentage bewoners in de bewonersgroep, dat lager beroepsonderwijs volgt (lbo). Neemt dit percentage toe, dan zien we de strengheid van het team toenemen.

We komen tot de conclusie dat er vooral een samenhang bestaat tussen de samenstelling van de bewonersgroep en het sociaal klimaat, wanneer het gaat om de strengheid in opvoedingsstijl van het team groepsleiding en wanneer het gaat om de bijdrage door de bewonersgroep aan de instrumentele functies.

8.3. DE SAMENSTELLING VAN HET TEAM GROEPSLEIDING (AVG) EN DE FACTOREN VAN HET SOCIAAL KLIMAAT

In tabel 8.4 is weergegeven welke gebieden van het sociaal klimaat met de samenstelling van het team groepsleiding samenhangen. Kon voor de samenstelling van de bewonersgroep een samenhang met drie gebieden van het sociaal klimaat worden aangetoond, voor de team-samenstelling blijft de samenhang beperkt tot één gebied namelijk de omgangsstijl in de bewonersgroep.

Tabel 8.4 De multivariate samenhang tussen de samenstelling van het team groepsleiding (AVG) en de gebieden van het sociaal klimaat (n=38)

	F	df	p
MVB	1.19	18/82.5	.29
SB	2.22	24/98.8	.00***
MVG	1.05	18/82.5	.42
SG	1.34	18/82.5	.19

Nu kan het zijn dat er geen verband kan worden aangetoond tussen de samenstelling van het team groepsleiding en een gebied van het sociaal klimaat, terwijl er wel een verband mogelijk is met één van de afzonderlijke factoren van het klimaat. Uit tabel 8.5 kunnen we dit aflezen aan de hand van de multiple correlaties en bijbehorende toets. Van de omgangsstijl in de bewonersgroep blijken het 'sociaal gedrag' en de 'openheid' met de team-samenstelling samen te hangen. Van de opvoedingsstijl blijkt dit alleen het geval voor de 'acceptatie' van de bewoners door het team. Van de variantie op groepsniveau wordt van de factoren sociaal gedrag, openheid en acceptatie respectievelijk 30 %, 51 % en 32 % vanuit de team-samenstelling verklaard.

Welke kenmerken van het team groepsleiding dragen met name bij aan de samenhang met de drie eerder genoemde factoren? Uit tabel 8.6 kunnen we de bijdrage van elk kenmerk afleiden. Het *sociaal gedrag* van de bewonersgroep hangt samen met de gemiddelde leeftijd van het team groepsleiding (glft); naarmate de groepsleiding ouder is, vertoont de bewonersgroep minder anti-sociaal gedrag. Blijkbaar is het voor de teams met relatief jonge groepsleiders moeilijker om de agressie van de bewonersgroep in banen te leiden.

8. Het verband tussen samenstelling, factoren en structurele kenmerken

De onderlinge *openheid* in de bewonersgroep hangt samen met de samenstelling van het team groepsleiding qua geslacht (man). Naarmate er meer mannen deel uitmaken van het team, zien we dat men in de bewonersgroep minder iets van emoties laat blijken of elkaar iets vertelt.

Tabel 8.5 De univariate samenhang tussen de samenstelling van het team groepsleiding (AVG) en de factoren van het sociaal klimaat (n=38)

		R ²	R	F	p
SB	sociaal gedrag	.30	.55	2.25	.06*
	assertiviteit	.09	.31	.54	.77
	vertrouwen	.20	.45	1.33	.27
	openheid	.51	.71	5.42	.00***
SG	beeldvorming	.11	.33	.61	.72
	strengheid (geen)	.19	.44	1.21	.33
	acceptatie	.32	.57	2.45	.05**

Tabel 8.6 De bijdrage van de kenmerken van de samenstelling van het team groepsleiding (AVG) aan het verband met de factoren 'sociaal gedrag', 'openheid' en 'acceptatie' (n=38)

	sociaal gedrag		openheid		acceptatie	
	β	p	β	p	β	p
gn	-.03	.85	.00	.99	.46	.00***
man	-.26	.19	-.63	.00***	-.15	.44
glft	.62	.00***	-.01	.97	.12	.50
gvg	-.22	.20	-.23	.11	-.28	.09*
gteher	.07	.67	.08	.51	-.04	.80
voltopl	-.07	.69	.03	.83	.19	.30

De grootte van het team groepsleiding (gn) is van invloed op de mate waarin het team de bewoners *accepteert*. Naarmate het team groter is, neemt de groepsleiding de bewoners meer serieus, spreekt zij met hen samen regels af en probeert problemen samen met de groep op te lossen. Mogelijk heeft een wat groter team meer tijd voor de bewoners en kunnen de groepsleiders el-

kaar ondersteunen in een accepterende opvoedingsstijl. In hoofdstuk 9 zal blijken dat de teamgrootte samenhangt met het type tehuis. De teams van de tehuizen voor zeer intensieve behandeling en de behandelingstehuizen zijn groter vergeleken met de overige typen tehuizen. De gemiddelde werker-
varing van het team (gvg) draagt niet bij aan de acceptatie door het team. Naarmate de gemiddelde werkervaring van het team toeneemt, neemt de acceptatie af. Het lijkt erop dat de meer ervaren teams steeds verder van de bewoners af komen te staan.

8.4. DE SAMENSTELLING VAN DE BEWONERSGROEP (AVB) EN DE STRUCTURELE INDICES VAN HET SOCIAAL KLIMAAT

We zullen de structurele indices indelen volgens het door ons in hoofdstuk 7 besproken schema. De indices worden gegroepeerd volgens de structurele aspecten die voor het bewoners-netwerk worden onderscheiden, namelijk de samenhang, de horizontale geleedheid en de verticale geleedheid (inbegrepen de kwetsbaarheid). De bipartite indices worden als groep tezamen genomen. In tabel 8.7 is weergegeven in hoeverre tussen de samenstelling van de bewonersgroep en de verschillende groepen van structurele indices een (multi-
variaat) verband kan worden aangetoond. We zien dat alleen de groep kenmerken van de bipartite relatie-structuur vanuit de samenstelling van de bewonersgroep verklaard kan worden.

Uit tabel 8.8 kan worden afgeleid welke structurele indices over het bewoners-netwerk vanuit de samenstelling van de bewonersgroep kunnen worden verklaard. Alleen de cohesie in het netwerk van relaties gebaseerd op 'het met elkaar ruzie maken' door de bewoners en het percentage bewoners in cliques, waarin onderling 'ruzie wordt gemaakt', worden door de samenstelling van de bewonersgroep verklaard. Van de variantie op groepsniveau wordt respectievelijk 68 % en 63 % verklaard.

Tabel 8.7 De multivariate samenhang tussen de samenstelling van de bewonersgroep (AVB) en de verschillende groepen van structurele indices

	F	df	p	n
cohesie	1.13	52/56.3	.33	31
horizontale geleding	1.28	65/65.4	.16	31
verticale geleding	.83	91/64.6	.80	29
en kwetsbaarheid				
bipartite	1.74	104/45.4	.02**	26

Tabel 8.8 De univariate samenhang tussen de samenstelling van de bewonersgroep (AVB) en de structurele indices voor het sociaal klimaat

		R ²	R	F	p
samenhang	1cohes	.22	.47	.37	.96
	2cohes	.49	.70	1.26	.32
	3cohes	.47	.69	1.17	.37
	4cohes	.68	.83	2.82	.03**
horizontale geleding	isol	.52	.72	1.42	.25
	1cli	.40	.63	.86	.60
	2cli	.59	.77	1.92	.11
	3cli	.55	.74	1.58	.19
n=31	4cli	.63	.79	2.23	.06*
bipartite	1randf	.68	.83	1.98	.12
	2randf	.57	.76	1.23	.36
	1tintegr	.77	.88	3.05	.03**
	2tintegr	.84	.91	4.72	.01***
n=26	1tcentr	.58	.76	1.28	.34
	4tcentr	.63	.80	1.60	.21
	1overd	.81	.90	3.83	.02**
	2overd	.76	.87	3.00	.04**

Zoals het multivariate verband al suggereerde, blijken meerdere bipartite indices samen te hangen met de samenstelling van de bewonersgroep. De bi-

partite integratie binnen het team groepsleiding (de gemiddelde ingraad van relaties van bewoners naar groepsleiders) voor 'het doorbrengen van de tijd' en 'het goed kunnen opschieten' met elkaar en de overdekking van het team groepsleiding door de bewonersgroep voor deze sociometrische criteria blijken van de samenstelling van de bewonersgroep afhankelijk. De verklaarde varianties liggen vrij hoog respectievelijk 77 %, 84 %, 81 % en 76 %.

Welke kenmerken van de bewonersgroep dragen bij aan het verband met de kenmerken cohesie en het percentage bewoners in cliques gebaseerd op 'ruzie maken'? In tabel 8.9 is de bijdrage van elk kenmerk weergegeven. Van de samenstelling van de leefgroep blijken alleen de gemiddelde leeftijd van de bewonersgroep (blft) en het aantal bewoners (bn) van invloed op de *cohesie* gebaseerd op 'onderling ruzie maken'. Naarmate de bewonersgroep ouder is, wordt deze cohesie geringer. We hebben reeds kunnen vaststellen dat het anti-sociaal gedrag in de bewonersgroep met de gemiddelde leeftijd samenhangt. Dat in de oudere bewonersgroepen de cohesie gebaseerd op 'ruzie maken' afneemt, correspondeert met dit eerder geconstateerde verband.

Tabel 8.9 De bijdrage van de kenmerken van de samenstelling van de bewonersgroep (AVB) aan het verband met de cohesie en het percentage bewoners in cliques gebaseerd op 'het met elkaar ruzie maken' (n=31)

	4cohes		4cli	
	β	p	β	p
bn	-.54	.02**	-.06	.79
blft	-.51	.03**	-.45	.06*
bvg	.06	.76	.08	.71
bteher	-.32	.87	-.10	.65
stad	-.07	.73	-.34	.14
bmiteh	.31	.12	.24	.24
2ouder	.29	.13	.02	.92
brus	-.11	.63	-.00	.99
jongst	.02	.92	-.05	.82
oudst	.26	.18	.24	.25
mtrgl	-.23	.22	-.07	.72
lbo	-.04	.83	.08	.70
region	-.15	.45	-.20	.34

Gaat men er veelal vanuit dat de groepsgrootte ofwel het aantal bewoners in de leefgroep bij een toename negatief bijdraagt aan het sociaal klimaat, in ons onderzoek daarentegen zien we dat met het toenemen van het aantal bewoners de cohesie geringer wordt (en er dus minder wederzijdse, vijandige relaties tussen de bewoners onderling voorkomen).

De gemiddelde leeftijd van de bewonersgroep hangt niet alleen samen met de cohesie, maar ook met het percentage bewoners in *cliques* gebaseerd op onderling 'ruzie maken'. Het verband loopt parallel aan eerder gepresenteerde resultaten: naarmate de gemiddelde leeftijd van de leefgroep hoger ligt, wordt het percentage bewoners in cliques gebaseerd op 'ruzie maken' minder. Blijkbaar is er in de bewonersgroepen in de leeftijd van de puberteit (13 tot 15 jaar) niet alleen meer destructief gedrag (zie boven), er zijn bovendien meer bewoners bij betrokken, die deel uitmaken van een clique, waarin onderling ruzie gemaakt wordt.

Tabel 8.10 De bijdrage van de kenmerken van de samenstelling van de bewonersgroep (AVB) aan het verband met de bipartite integratie en overdekking voor 'het doorbrengen van de tijd' en 'goed met elkaar kunnen opschieten' (n=26)

	1tintegr		2tintegr		1overdek		2overdek	
	β	p	β	p	β	p	β	p
bn	.92	.00***	.67	.01***	-.56	.02**	-.49	.06*
blft	.08	.73	.31	.13	-.24	.27	.17	.48
bvg	.10	.67	.17	.40	-.26	.25	-.03	.89
bteher	-.24	.29	-.35	.07*	-.20	.33	-.54	.03**
stad	-.22	.41	-.34	.14	.20	.40	-.22	.42
bmiteh	-.02	.94	-.01	.97	-.23	.32	.31	.22
2ouder	-.38	.14	-.06	.78	.08	.73	-.33	.20
brus	-.27	.31	-.59	.02**	.29	.22	.45	.10*
jongst	-.40	.12	-.60	.02**	-.04	.86	-.09	.72
oudst	-.26	.23	-.60	.02**	.26	.19	.07	.75
mtrgl	.09	.61	.09	.56	.00	.98	.03	.87
lbo	-.19	.43	-.15	.49	-.11	.63	.12	.64
region	.17	.37	.45	.02**	-.64	.00***	-.53	.02**

Welke kenmerken van de samenstelling van de bewonersgroep dragen bij aan de samenhang met de bipartite structuur? Uit tabel 8.10 kunnen we dit aflezen. De grootte van de bewonersgroep (bn) blijkt een rol te spelen. Dit

verband dienen we echter te beschouwen als een artefact, daar de gemiddelde ingraad binnen het team groepsleiding (1tintegr en 2tintegr) per definitie afhankelijk is van het aantal bewoners in de leefgroep (zie hoofdstuk 7). Hoe groter de bewonersgroep, des te hoger de gemiddelde ingraad van het team groepsleiding.

In hoofdstuk 7 hebben we geconstateerd dat de *minimale overdekking* afhankelijk is van de grootte van de bewonersgroep (bn). Dit geldt vooral de minimale overdekking gebaseerd op 'goed kunnen opschieten' en in mindere mate de minimale overdekking gebaseerd op het 'doorbrengen van de tijd'. De in tabel 8.10 gepresenteerde verbanden voor de grootte van de bewonersgroep beschouwen we dan ook als kunstmatig. De minimale overdekking gebaseerd op het 'goed kunnen opschieten' met de groepsleiding is -zoals we in hoofdstuk 7 hebben geconstateerd- te beschouwen als vrijwel het omgekeerde van de grootte van de bewonersgroep. We zullen in dit gedeelte van de interpretatie van de gevonden verbanden afzien.

Het percentage regionale plaatsingen is een kenmerk, dat van invloed is op de overdekking en de bipartite integratie. Naarmate er in de bewonersgroep meer bewoners aanwezig zijn, afkomstig uit de directe omgeving van het tehuis, neemt de minimale overdekking voor het 'doorbrengen van de tijd' af. Er is met andere woorden meer sprake van de in hoofdstuk 7 beschreven elite-vorming onder de bewoners in het contact met het team groepsleiding. Zoals we al eerder opmerkten zal in hoofdstuk 9 blijken dat het percentage regionale plaatsingen hoog is in de leefgroepen uit de tehuizen voor normale jeugd en in de leefgroepen als kleinschalige voorzieningen. Men gaat er over het algemeen vanuit dat de groepsleiding in deze leefgroepen geneigd is te werken met een systeem van 'mentoren'. Elke groepsleider krijgt dan als 'mentor' enkele bewoners toegewezen, waar hij extra aandacht aan besteed en waar hij dientengevolge extra contact mee heeft. Onze resultaten lijken in tegenovergestelde richting te wijzen. Bij een geringe minimale overdekking zijn er juist een of enkele bewoners, die met alle groepsleiders van het team in contact staan.

Zowel de regionalisatie als de gezinsachtergrond van de bewonersgroep hangen samen met de *bipartite integratie* gebaseerd op het 'goed kunnen opschieten' met de groepsleiding. De regionalisatie heeft een positieve bijdrage ofwel de gemiddelde ingraad binnen het team van positieve relaties vanuit de bewoners naar de groepsleiders neemt toe, naarmate het percentage regionale plaatsingen toeneemt. Anders gezegd gaat regionalisatie samen met een positieve, sociaal-emotionele band tussen de bewonersgroep en het team.

Naarmate de gemiddelde gezinsgrootte binnen de bewonersgroep toeneemt, zien we de bipartite integratie gebaseerd op 'goed kunnen opschieten' af-

nemen. Het zelfde geldt voor het percentage bewoners als jongste of als oudste van het gezin. Blijkbaar is het voor een bewonersgroep met bewoners afkomstig uit een groot gezin of met relatief veel bewoners als jongste of als oudste uit het gezin, moeilijker om een positieve band met de groepsleiding te ontwikkelen. Een zelfde negatieve bijdrage aan de bipartite integratie gebaseerd op 'goed kunnen opschieten' zien we wanneer het percentage bewoners met eerdere ervaring in een tehuis toeneemt. Vermoedelijk heeft een relatief groot aantal bewoners binnen de bewonersgroep met eerdere tehuis-ervaring het effect, dat de bewoners zich tegen het team groepsleiding gaan afzetten en de bewonersgroep minder goed met het team kan opschieten.

We komen tot de conclusie, dat vooral de structurele kenmerken van bipartite relaties van bewoners naar groepsleiders samenhangen met de samenstelling van de bewonersgroep en dan nog toegespitst op de sociaal-emotionele relaties (2tintegr). De gezinsachtergrond, eerdere tehuis-ervaring en de regionalisatie spelen een rol in hoe goed de bewonersgroep het met het team kan vinden. Naarmate het aantal bewoners en het percentage regionale plaatsingen toenemen zijn er minder bewoners nodig om met het team in zijn geheel in contact te komen, wat kan wijzen op elite-vorming onder de bewoners. De samenhang tussen de samenstelling van de bewonersgroep en structurele kenmerken van het bewoners-netwerk blijft beperkt tot de mate waarin er wederzijds vijandige relaties tussen de bewoners voorkomen. Er bestaat een dergelijke samenhang met de gemiddelde leeftijd en de grootte van de bewonersgroep.

We menen dat er in de praktijk meer aandacht zou kunnen worden geschonken aan de vermelde kenmerken van de samenstelling van de bewonersgroep (zie hoofdstuk 10).

8.5. DE SAMENSTELLING VAN HET TEAM GROEPSLEIDING (AVG) EN DE STRUCTURELE INDICES VAN HET SOCIAAL KLIMAAT

Hebben we voor de samenstelling van de bewonersgroep een multivariate samenhang met vooral de bipartite indices kunnen vaststellen, hetzelfde blijkt het geval voor de samenstelling van het team groepsleiding. Zoals uit tabel 8.11 blijkt is er alleen voor de bipartite indices als groep een samenhang aantoonbaar.

Naast deze multivariate samenhang bekijken we in tabel 8.12 weer de univariate samenhang met elk van de structurele indices afzonderlijk. De mate van centraliteit in het bewoners-netwerk gebaseerd op 'het bespreken met

elkaar van problemen' en de centraliteit gebaseerd op 'het elkaar houden aan de regels' hangen met de team-samenstelling samen (respectievelijk 44 % en 46 % van de variantie wordt verklaard).

Tabel 8.11 De multivariate samenhang tussen de samenstelling van het team groepsleiding (AVG) en de verschillende groepen van structurele indices

	F	df	p	n
cohesie	1.13	24/74.4	.33	31
horizontale geleding	.53	30/82	.97	31
verticale geleding en kwetsbaarheid	1.07	42/78.5	.39	29
bipartite	1.93	48/63.1	.01***	26

Tabel 8.12 De univariate samenhang tussen de samenstelling van het team groepsleiding (AVG) en de structurele indices voor het sociaal klimaat

		R ²	R	F	p
verticale geleding n=29	1centr	.31	.55	1.62	.19
	2centr	.33	.58	1.83	.14
	3centr	.18	.43	.82	.57
	4centr	.22	.47	1.06	.41
	5centr	.44	.66	2.88	.03**
	6centr	.46	.68	3.10	.02**
bipartite n=26	1randf	.51	.72	3.36	.02**
	2randf	.37	.61	1.87	.14
	1tintegr	.32	.57	1.49	.24
	2tintegr	.09	.30	.31	.92
	1tcentr	.52	.72	3.41	.02**
	4tcentr	.31	.56	1.43	.25
	1overdek	.41	.63	2.12	.10*
	2overdek	.40	.63	2.09	.11

Van de bipartite relaties worden meerdere structurele kenmerken door de samenstelling van het team verklaard namelijk het percentage randfiguren binnen de bewonersgroep dat met geen of slechts één groepsleider van het team 'de tijd doorbrengt' (1randf), de mate waarin er voor dit criterium een of enkele groepsleiders centraal staan in de structuur van relaties van bewoners naar groepsleiders (1tcentr) en de mate waarin er voor dit sociometrisch criterium sprake is van minimale overdekking door de bewonersgroep (1overdek). Van de variantie op groepsniveau van deze structurele indices wordt door de team-samenstelling respectievelijk 51 %, 52 % en 41 % verklaard.

Tabel 8.13 De bijdrage van de kenmerken van het team groepsleiding (AVG) aan het verband met de centraliteit voor 'het bespreken van problemen' en 'het gehouden worden aan regels' (n=31)

	5centr		6centr	
	β	p	β	p
gn	-.02	.92	.00	.99
man	-.71	.00***	-.66	.00***
glft	.13	.48	.08	.68
gv9	-.25	.18	-.10	.58
gteher	.20	.23	.28	.10*
voltopl	-.16	.43	.00	.98

Uit tabel 8.13 kan worden afgeleid, welke kenmerken van het team groepsleiding van invloed zijn op de *centraliteit* van de relaties gebaseerd op 'het gehouden worden aan regels' en 'het bespreken van problemen'. Naarmate er meer mannen deel uitmaken van het team groepsleiding (man) zien we de centraliteit afnemen, wat wil zeggen dat er minder sprake is van centrale figuren onder de bewoners in de rol van oppasser, die de andere bewoners aan regels houden en van centrale vertrouwensfiguren, waarmee de bewoners hun problemen bespreken. Daarentegen blijkt dat naarmate er groepsleiders in het team aanwezig zijn met enige werkervaring elders in een tehuis (gteher), de centrale vertrouwensfiguren onder de bewoners (5centr) toenemen. Het lijkt erop dat een team met relatief veel mannen ervoor zorgt, dat er geen centrale figuren in de oppassersrol voor komen en er geen centrale vertrouwensfiguren in het bewoners-netwerk ontstaan, mogelijk met als doel dat de bewoners voor 'het zich houden aan regels' en 'het bespreken van problemen' eerder een beroep doen op het team groepsleiding. Teams met

groepsleiders met werkervaring elders in tehuizen, vinden dit blijkbaar minder nodig en dragen juist bij aan het ontstaan van centrale vertrouwensfiguren onder de bewoners. De invloed van het percentage groepsleiders met werkervaring elders op het voorkomen van vertrouwensfiguren is minder sterk dan de invloed van het percentage mannen in het team.

Uit tabel 8.14 blijkt de grootte van het team (gn) samen te hangen met een aantal kenmerken van de bipartite relaties over 'het doorbrengen van de tijd met elkaar'. Naarmate het team groter is, zijn er minder *bipartite randfiguren* onder de bewoners met geen of slechts één groepsleider waar ze 'de tijd mee doorbrengen'. Wel blijkt dan de *bipartite centralisatie* binnen het team toe te nemen, dat wil zeggen dat er een of enkele groepsleiders uit het team zijn, waar de bewoners relatief meer contact mee zoeken. Dit beeld wordt ondersteund door het gegeven dat dan ook de *minimale overdekking* door de bewonersgroep van het team toeneemt, wat aangeeft dat het contact met het team in zijn geheel minder is voorbehouden aan een elite van enkele bewoners en meer gespreid over de bewoners ligt ofwel dat het aantal groepsleiders zonder contact met de bewoners (met ingraad 0) relatief groot is.

Tabel 8.14 De bijdrage van de kenmerken van het team groepsleiding (AVG) aan het verband met de structurele bipartite indices randfiguren, centralisatie en overdekking gebaseerd op 'het doorbrengen van de tijd' (n=26)

	1randf		1tcentr		1overdek	
	β	p	β	p	β	p
gn	-.54	.00***	.44	.01***	.40	.04**
man	-.06	.72	.15	.40	-.31	.14
glft	.30	.11	-.07	.68	-.02	.92
gvg	-.37	.06*	.16	.38	-.36	.09*
gteher	-.01	.96	-.45	.02**	.19	.32
voltopl	.39	.04**	-.17	.34	-.12	.55

Samengevat kunnen we concluderen dat naarmate het team groepsleiding groter is, er meer bewoners voor nodig zijn om het contact met het team in zijn geheel in stand te houden en de contacten voor het 'doorbrengen van de tijd' zich rond enkele groepsleiders concentreren.

Naarmate de groepsleiders van het team gemiddeld langer in de leefgroep werken (gvg), zien we de *bipartite randfiguren* onder de bewoners met geen

of slechts één groepsleider waar men 'de tijd mee doorbrengt' afnemen. Een stabiel team -zonder al te veel wisselingen- bevordert het contact met de bewoners. Naarmate er in het team meer groepsleiders werken met een voltooide opleiding (voltopl), nemen de eerder genoemde randfiguren toe. We kunnen hieruit niet concluderen dat de groepsleiders met opleiding het contact met de bewoners in de weg staan. Mogelijk kiezen de bewoners juist één groepsleider met opleiding om samen 'de tijd door te brengen'. In ieder geval is wel duidelijk dat naarmate meer groepsleiders met opleiding deel uitmaken van een team, men als team erop bedacht moet zijn dat er in het contact met de bewoners randfiguren ontstaan, die het doorbrengen van de tijd beperken tot geen of slechts één groepsleider.

Wanneer het team meer groepsleiders heeft met werkervaring elders in een tehuis (gteher), zien we de *bipartite centralisatie* binnen het team voor 'het doorbrengen van de tijd' verminderen. De teams met werkervaring elders verdelen de contacten met de bewoners meer gelijkmatig over het team.

Tenslotte kunnen we uit tabel 8.14 afleiden dat naarmate het team gemiddeld langer in dezelfde leefgroep werkt (gvg) de *minimale overdekking* door de bewonersgroep voor 'het doorbrengen van de tijd' kleiner wordt. Dit wijst erop dat het contact met het team in zijn geheel is voorbehouden aan een elite van enkele bewoners of dat het aantal groepsleiders zonder contact met de bewoners relatief klein is.

Samengevat heeft, net als de samenstelling van de bewonersgroep, de samenstelling van het team groepsleiding hoofdzakelijk samenhang met de kenmerken voor de structuur van bipartite relaties van bewoners naar groepsleiders. De teamgrootte blijkt van belang voor het verdelen van de contacten over de bewoners. Naarmate het team groter is, neemt het percentage bipartite randfiguren (bewoners die met geen of slechts één groepsleider contact hebben) af, concentreren de contacten zich rond een of enkele groepsleiders en is er minder sprake van een elite onder de bewoners, die het contact met het team in zijn geheel verzorgt. Stabiliteit van het team (een toename van de gemiddelde werkervaring in dezelfde leefgroep) gaat samen met een afname in het percentage bipartite randfiguren onder de bewoners en met een afname in minimale overdekking van het team door de bewonersgroep. Een toename in werkervaring elders van het team gaat gepaard met een minder sterke concentratie van de contacten rond een of enkele groepsleiders. Tenslotte neemt met het percentage groepsleiders met een voltooide opleiding het percentage bipartite randfiguren onder de bewoners toe.

Het verdient volgens ons aanbeveling in het personeelsbeleid van een tehuis aandacht te schenken aan de boven vermelde kenmerken van de team-samenstelling (zie hoofdstuk 10).

8.6. DE FACTOREN EN DE STRUCTURELE INDICES VAN HET SOCIAAL KLIMAAT

In dit gedeelte zullen we aandacht schenken aan de samenhang tussen de factoren en structurele indices van het sociaal klimaat. Is een dergelijke samenhang aanwezig dan zou dit betekenen dat voor een beschrijving van het sociaal klimaat van de leefgroep alleen met het bepalen van de factoren óf van de structurele indices zou kunnen worden volstaan. We zullen de samenhang steeds voor elk van de vier gebieden van het sociaal klimaat (MVB, SB, MVG en SG) met de naar gelang de structurele aspecten ingedeelde indices nagaan, gebruik makend van het gegeven dat per gebied van het sociaal klimaat de factoren onafhankelijk van elkaar zijn en ze op grond daarvan geschikt zijn om als onafhankelijke variabelen te dienen.

8.6.1. De factoren over de bijdrage door de bewonersgroep aan de functionele imperatieven (MVB) en de structurele indices

In tabel 8.15 is aangegeven of een multivariaat verband kan worden aangetoond tussen de factoren over de bijdrage aan de functionele imperatieven door de bewonersgroep en de verschillende groepen van structurele indices. Alleen tussen de cohesie binnen de bewonersgroep en deze factoren kon een relatie worden aangetoond.

Tabel 8.15 De multivariate samenhang tussen de factoren over MVB en de verschillende groepen van structurele indices

	F	df	p	n
cohesie	2.50	12/63.8	.01***	31
horizontale geleding	1.28	15/63.9	.24	31
verticale geleding	.84	21/55.1	.84	29
en kwetsbaarheid				
bipartite	.66	24/44.1	.66	26

In tabel 8.16 is het univariate verband tussen de factoren over MVB en de structurele indices weergegeven. We kunnen vaststellen dat met name de co-

hesie gebaseerd op 'het goed met elkaar kunnen opschieten' (2cohes) en de cohesie gebaseerd op 'het ruzie maken met elkaar' (4cohes) in verband kunnen worden gebracht met de factoren over MVB. Een dergelijk verband bestaat ook voor het aantal bewoners in cliques waar 'onderling ruzie wordt gemaakt' (4cli). De hoeveelheid variantie op groepsniveau, die vanuit de factoren over MVB wordt verklaard, is respectievelijk 31 %, 43 % en 30 %.

Tabel 8.16 De univariate samenhang tussen factoren over MVB en de structurele indices voor het sociaal klimaat

		R ²	R	F	p
samenhang n=31	1cohes	.15	.39	1.62	.21
	2cohes	.31	.55	3.87	.02**
	3cohes	.11	.33	1.09	.37
	4cohes	.43	.66	6.84	.00***
horizontale geleding n=31	isol	.17	.42	1.88	.16
	1cli	.13	.36	1.35	.28
	2cli	.17	.41	1.79	.17
	3cli	.04	.19	.34	.79
	4cli	.30	.55	3.85	.02**

Uit tabel 8.17 wordt duidelijk dat met name het gelijkwaardig met elkaar omgaan door de bewoners door niet over elkaar de baas te spelen en elkaar niet te pesten (democratische sfeer) samenhangt met de cohesie. Een democratische sfeer draagt bij aan de *cohesie* gebaseerd op 'het goed met elkaar kunnen opschieten'. Daarnaast dragen regelmaat in en gemotiveerdheid van de bewonersgroep (instrumentele functies) en een sfeer van onderlinge vriendschap (emotionele functies) aan de vermelde cohesie bij.

Een tegenovergesteld verband kan -zoals te verwachten valt- worden aangetoond voor de *cohesie* gebaseerd op 'ruzie maken'. Daar zien we dat naarmate de bewonersgroep gekenmerkt wordt door een democratische sfeer en de emotionele functies aanwezig zijn, het aantal relaties afneemt, waarin wederzijds ruzie door de bewoners wordt gemaakt. Alleen voor de instrumentele functies kan geen verband met de cohesie gebaseerd op ruzies worden aangetoond.

Tabel 8.17 De bijdrage van de afzonderlijke factoren over MVB aan het verband met de cohesie gebaseerd op 'het goed met elkaar kunnen opschieten' en op 'met elkaar ruzie maken' en het percentage bewoners in cliques gebaseerd op 'met elkaar ruzie maken'

	2cohes		4cohes		4cli	
	β	p	β	p	β	p
democratisch	.33	.05**	-.39	.02**	-.49	.00***
instrumentele functies	.34	.05**	-.06	.72	-.02	.92
emotionele functies	.41	.02**	-.53	.00***	-.22	.20

Uit tabel 8.17 blijkt tenslotte dat in een bewonersgroep met een democratische sfeer er minder *cliques* voorkomen, waarin de bewoners 'onderling ruzie met elkaar hebben' (4cli). Voor de overige factoren over MVB kon geen samenhang met deze structurele eigenschap worden aangetoond. Samengevat kunnen we vaststellen dat de wijze waarop de bewonersgroep bijdraagt aan de functionele imperatieven samenhangt met de relatiestructuur. Met name een democratische sfeer in de bewonersgroep draagt bij aan het voor komen van wederzijds positieve relaties.

8.6.2. De factoren over de omgangsstijl van de bewonersgroep (SB) en de structurele indices

Uit tabel 8.18 wordt duidelijk dat de cohesie in de relaties beïnvloed wordt door de omgangsstijl in de bewonersgroep. Evenals in de vorige paragraaf kunnen we voor de overige structurele indices geen multivariate samenhang aantonen.

Tabel 8.18 De multivariate samenhang tussen de factoren over SB en en de verschillende groepen van structurele indices

	F	df	p	n
cohesie	2.32	16/70.9	.01***	31
horizontale geleding	.85	20/73.9	.64	31
verticale geleding	1.44	28/66.3	.11	29
en kwetsbaarheid				
bipartite	1.02	32/53.2	.46	26

Daarentegen blijken er wel een aantal univariate verbanden aantoonbaar (zie tabel 8.19). De omgangsstijl in de bewonersgroep blijkt samen te hangen met de cohesie in de relaties met betrekking tot 'goed opschieten met elkaar' en 'met elkaar ruzie maken' (2cohes en 4cohes). Eveneens is dit het geval met het voor komen van bewoners in cliques, waarin 'onderling ruzie wordt gemaakt' (4cli), met het voor komen van populaire bewoners (centrale bewoners waarmee de overige bewoners 'het goed kunnen vinden' (2centr)), met het voor komen van centrale invloedsfiguren (3centr en 5centr) onder de bewoners, met de kwetsbaarheid van het bewoners-netwerk, en tenslotte met het voor komen van randfiguren onder de bewoners, die met geen of slechts met één groepsleider van het team 'goed kunnen opschieten' (2randf). Voor de hoeveelheid verklaarde variantie zij verwezen naar tabel 8.19.

Tabel 8.19 De univariate samenhang tussen factoren over SB en de structurele indices voor het sociaal klimaat

		R ²	R	F	p
samenhang n=31	1cohes	.03	.16	.18	.95
	2cohes	.52	.72	6.97	.00***
	3cohes	.10	.32	.74	.57
	4cohes	.39	.63	4.21	.01***
horizontale geleding n=31	isol	.02	.14	.13	.97
	1cli	.01	.12	.10	.98
	2cli	.16	.40	1.28	.30
	3cli	.05	.22	.34	.85
verticale geleding n=29	4cli	.34	.58	3.35	.03**
	1centr	.14	.38	1.01	.42
	2centr	.36	.60	3.37	.03**
	3centr	.27	.52	2.20	.10*
kwetsbaarheid n=29	4centr	.11	.33	.73	.58
	5centr	.28	.53	2.29	.09*
	6centr	.06	.24	.37	.83
bipartite n=26	1randf	.04	.21	.24	.91
	2randf	.42	.65	3.85	.02**
	1tintegr	.14	.37	.86	.51
	2tintegr	.21	.46	1.40	.27
	1tcentr	.06	.24	.33	.86
	4tcentr	.05	.23	.29	.88
	1overd	.26	.51	1.86	.15
	2overd	.16	.40	.98	.44

In tabel 8.20 is te zien dat met name het sociaal gedrag van de bewonersgroep samenhangt met het voor komen van wederzijds positieve of negatieve relaties. Een omgangsstijl gekenmerkt door sociaal gedrag gaat gepaard met cohesie in de zin van 'goed met elkaar kunnen opschieten' (2cohes). In een

dergelijke sfeer komen er minder wederzijdse ruzies voor (4cohes en 4cli). Naarmate een bewonersgroep gekenmerkt wordt door een omgangsstijl van 'openheid', zien we de cohesie gebaseerd op 'goed met elkaar kunnen opschieten' (2cohes) toenemen. Niet alleen deze cohesie neemt toe, ook de kwetsbaarheid in het netwerk voor wat 'het doorbrengen van de tijd' betreft. Een open sfeer gaat samen met het voor komen van bewoners met een dusdanige positie in het netwerk, dat met hun verwijdering uit het netwerk de samenhang tussen de relaties voor 'het doorbrengen van de tijd' vermindert.

Tabel 8.20 De bijdrage van de afzonderlijke factoren over de omgangsstijl van de bewoners (SB) aan het verband met de cohesie gebaseerd op 'goed met elkaar kunnen opschieten', bewoners in cliques gebaseerd op onderling 'ruzie maken' en de kwetsbaarheid

	2cohes (n=31)		4cohes (n=31)		4cli (n=31)		kwetsbaar (n=29)	
	β	p	β	p	β	p	β	p
sociaal gedrag	.57	.00***	-.59	.00***	-.57	.00***	-.20	.28
assertiviteit	.15	.28	.07	.65	.08	.63	.14	.43
vertrouwen	-.03	.81	-.20	.19	-.17	.29	-.12	.49
openheid	.41	.01***	.22	.17	.13	.43	.50	.01***

Uit tabel 8.21 wordt duidelijk dat het vertrouwen in de groepsleiding binnen de bewonersgroep niet samen gaat met het voor komen van populaire figuren onder de bewoners in de zin van 'goed met elkaar te kunnen opschieten (2centr)'. Dit zou erop kunnen wijzen dat de bewoners in een soort loyaliteitsconflict verkeren. Naarmate de bewonersgroep zich meer tegen de groepsleiding afzet (het niet met de groepsleiding eens is, kwaad is op de groepsleiding en deze niet vertrouwt) ontstaan er in de groep populaire bewoners. Dit gegeven bevestigt het verband dat Polsky (1977) legt tussen de hiërarchisering van het bewonersnetwerk en het ontstaan van een 'anti-therapeutisch' klimaat. Dit beeld van een anti-therapeutisch klimaat wordt echter ontkracht door het gegeven dat vertrouwen in de groepsleiding gepaard gaat met het voorkomen van centrale invloedsfiguren in de bewonersgroep (3centr). Dit alles wijst op een loyaliteitsconflict bij de bewoners, dat niet zozeer in de sfeer van invloed of macht ligt maar eerder in sociaal-emotionele zin moet worden opgevat.

Een open omgangsstijl in de bewonersgroep hangt samen met het voor komen van populaire bewoners (2centr). Van de vier factoren die de omgangs-

stijl kenmerken draagt alleen de openheid in de bewonersgroep bij aan het voor komen van centrale figuren in de oppassersrol (5centr).

Tabel 8.21 De bijdrage van de afzonderlijke factoren over de omgangsstijl van de bewoners (SB) aan het verband met de centralisatie van het netwerk gebaseerd op 'goed met elkaar kunnen opschieten', 'doen wat een ander wil' en 'met elkaar over problemen praten' en de bipartite randfiguren gebaseerd op 'goed met elkaar kunnen opschieten'

	2centr (n=29)		3centr (n=29)		5centr (n=29)		2randf (n=26)	
	β	p	β	p	β	p	β	p
sociaal gedrag	.11	.51	.12	.50	.04	.80	-.07	.67
assertiviteit	.26	.13	.25	.17	.15	.40	-.63	.00***
vertrouwen	-.40	.02**	.35	.06*	-.07	.68	-.01	.96
openheid	.35	.04**	.26	.16	.53	.00***	.09	.57

In een bewonersgroep gekenmerkt door assertiviteit komen relatief weinig bipartite randfiguren voor wanneer het gaat om 'het goed kunnen opschieten' met de groepsleiding (2randf).

De omgangsstijl van de bewoners blijkt samen te hangen met de cohesie en centralisatie in het netwerk van relaties tussen de bewoners. We trekken de conclusie dat met name het sociaal gedrag van de bewonersgroep en de onderlinge openheid in de bewonersgroep nauw samenhangen met de structuur van relaties tussen de bewoners onderling.

8.6.3. De factoren over de bijdrage door het team groepsleiding aan de functionele imperatieven (MVG) en de structurele indices

Van de factoren over MVG kunnen we geen enkel multivariaat verband met een van de groepen van structurele indices aantonen (zie tabel 8.22)

Ook een univariate samenhang tussen deze factoren met een van de structurele indices kan niet worden aangetoond. Samengevat komen we tot de con-

clusie dat de factoren over de bijdrage van het team aan de functionele imperatieven geen samenhang vertonen met de structurele kenmerken.

Tabel 8.22 De multivariate samenhang tussen de factoren over MVG en de verschillende groepen van structurele indices

	F	df	p	n
cohesie	1.27	12/63.8	.26	31
horizontale geleding	.97	15/63.9	.49	31
verticale geleding en kwetsbaarheid	.70	21/55.1	.81	29
bipartite	.86	24/44.1	.64	26

8.6.4. De factoren over de opvoedingsstijl van het team (SG) en de structurele indices

Voor de opvoedingsstijl van het team blijkt er wel een samenhang met de structurele kenmerken. Zowel met de groep van cohesie-indices als met de groep indices ter karakterisering van de horizontale geleding blijkt een multivariaat verband (zie tabel 8.23).

Tabel 8.23 De multivariate samenhang tussen de factoren over SG en de verschillende groepen van structurele indices

	F	df	p	n
cohesie	2.55	12/63.8	.01***	31
horizontale geleding	2.07	15/63.9	.02**	31
verticale geleding en kwetsbaarheid	.67	21/55.1	.84	29
bipartite	.69	24/44.1	.83	26

Uit tabel 8.24 kunnen we afleiden dat dit verband hoofdzakelijk bestaat met de cohesie in de zin van 'goed met elkaar kunnen opschieten' en 'met elkaar ruzie maken' (2cohes en 4cohes). In dit univariate verband wordt door de

opvoedingsstijl van het team op groepsniveau respectievelijk 34 % en 29 % van de variantie verklaard. Daarnaast kan een verband worden aangetoond tussen 4cli en de opvoedingsstijl (44 % van de variantie verklaard).

Tabel 8.24 De univariate samenhang tussen factoren over SG en de structurele indices voor het sociaal klimaat

		R ²	R	F	p
samenhang n=31	1cohes	.06	.24	.54	.66
	2cohes	.34	.58	4.69	.01***
	3cohes	.19	.44	2.17	.11
	4cohes	.29	.54	3.73	.02**
horizontale geleding n=31	isol	.06	.24	.56	.64
	1cli	.09	.29	.85	.48
	2cli	.20	.44	2.22	.11
	3cli	.12	.35	1.24	.32
	4cli	.44	.66	7.12	.00***

Uit tabel 8.25 kunnen we afleiden dat naarmate het team groepsleiding minder streng is, het aantal wederzijds positieve relaties tussen de bewoners toeneemt en het aantal wederzijds negatieve relaties afneemt. Met name het voor komen van cliques binnen de bewonersgroep waarin onderling 'ruzie wordt gemaakt', wordt door een niet strenge opvoedingsstijl tegengegaan. Uit dit gegeven concluderen we dat een team groepsleiding zich dient te bezinnen op een al te strenge opvoedingsstijl. Het lijkt erop dat strengheid ertoe leidt, dat de bewoners zich in hun onderlinge relaties gaan afreageren. Aan de andere kant is het ook mogelijk, dat de teams een dergelijke opvoedingsstijl ontwikkelen gegeven het feit van ruzies tussen de bewoners onderling.

Tabel 8.25 De bijdrage van de afzonderlijke factoren over de omgangsstijl van de bewoners (SG) aan het verband met de cohesie gebaseerd op 'het goed met elkaar kunnen opschieten' en 'het onderling met elkaar ruzie maken' en het percentage bewoners in cliques gebaseerd op 'onderling ruzie maken' (n=31)

	2cohes		4cohes		4cli	
	β	p	β	p	β	p
beeldvorming (pos)	.11	.48	.16	.34	.09	.56
strengheid (geen)	.53	.00***	-.48	.00***	-.63	.00***
acceptatie	.26	.13	.07	.65	.17	.26

8.7. SAMENVATTING

Een aantal factoren van het sociaal klimaat hangen samen met de samenstelling van de leefgroep. De samenstelling van de bewonersgroep vertoont een andere samenhang met het sociaal klimaat dan de samenstelling van het team. Beide hebben alleen hun samenhang met het sociaal gedrag van de bewonersgroep gemeenschappelijk. Met het toenemen van de gemiddelde leeftijd van zowel de bewonersgroep als het team, zien we een toename in sociaal gedrag van de bewonersgroep. We hebben dit geïnterpreteerd als het voorkomen van anti-sociaal gedrag juist in de leeftijd van de puberteit en als een positief overwicht van een team met wat oudere groepsleiding op de bewoners ter kanalisering van de agressie in de leefgroep.

Een strenge opvoedingsstijl van het team hangt niet zozeer samen met de samenstelling van het team alswel met de samenstelling van de bewonersgroep. Een strenge opvoedingsstijl zou kunnen worden beschouwd als een reactie van het team op het gedrag van de groep bewoners. In tegenstelling van wat men mogelijk zou verwachten, gaat een toename in het aantal bewoners samen met een minder strenge opvoedingsstijl van het team. We moeten echter opmerken dat het aantal bewoners in de leefgroep samenhangt met het type tehuis. Dit zou kunnen betekenen dat niet zozeer de groepsgrootte alswel de aard van de problematiek een rol speelt in de opvoedingsstijl van het team.

Met het ouder worden van de bewoners, wordt de opvoedingsstijl van het team minder streng. De bewoners krijgen op deze wijze meer ruimte voor

zelfstandige ontplooiing. Wel moet hierbij worden opgemerkt, dat met het ouder worden van de bewonersgroep, het anti-sociaal gedrag van de bewonersgroep afneemt. Daarmee wordt het door ons in hoofdstuk 2 gepresenteerde beeld van een circulair gedragspatroon tussen bewoners en groepsleiders bevestigd: Negatief gedrag van de groepsleiding gaat samen met negatief gedrag bij de bewoners. Het doorbreken van dit patroon is afhankelijk van de ontwikkelingsfase van de bewonersgroep.

De door ons gepresenteerde verbanden corresponderen met het gegeven dat met een toename in het aantal bewoners en met het hoger worden van de gemiddelde leeftijd er minder wederzijds negatieve relaties tussen de bewoners onderling voor komen.

De gezinsachtergrond van de bewonersgroep hangt met de opvoedingsstijl van het team samen. Naarmate per leefgroep het percentage bewoners uit volledige gezinnen, de gemiddelde gezinsgrootte of het percentage bewoners als jongste uit het gezin toeneemt, zien we bij het team een meer strenge opvoedingsstijl. Mogelijk moet dit in verband worden gebracht met het gegeven dat in op dergelijke wijze samengestelde bewonersgroepen de instrumentele functies van de bewonersgroep minder sterk naar voren komen. In dergelijke bewonersgroepen kost de aanpassing aan de levenswijze binnen het tehuis blijkbaar meer moeite. Deze interpretatie wordt ondersteund door het gegeven, dat het toenemen van bewoners in de leefgroep uit grote gezinnen of een toename van bewoners als jongste kind of oudste kind, de relatiestructuur van positieve relaties van bewoners naar groepsleiders niet ten goede komt. Het zelfde zien we overigens voor een toename in de leefgroep van bewoners met eerdere ervaringen in een tehuis.

Naarmate het percentage regionaal geplaatste bewoners toeneemt, is de opvoedingsstijl van het team minder streng en neemt het aantal positieve relaties van bewoners naar groepsleiders toe.

Het percentage bipartite randfiguren onder bewoners (die met geen of slechts één groepsleider de tijd doorbrengen), blijkt samen te hangen met de samenstelling van het team. Naarmate het team groter is en de werkervaring in de leefgroep gemiddeld langer, neemt het percentage bipartite randfiguren onder de bewoners af. Daarentegen neemt dit percentage toe, naarmate het percentage groepsleiders in het team met een voltooide opleiding toeneemt.

Naarmate het team groter is, is er een toenemende acceptatie van de bewoners in de opvoedingsstijl van het team en concentreren de contacten van de bewoners zich rond een of enkele groepsleiders. We hebben al eerder geconstateerd, dat de team-grootte samenhangt met het type tehuis, en de hier genoemde verbanden kunnen daardoor zijn beïnvloed.

Naarmate er meer mannen in het team werken, is er minder sprake van een open omgangsstijl in de bewonersgroep, komen er minder vertrouwensfiguren onder de bewoners voor en zijn er minder bewoners in een centrale rol van oppasser.

De werkervaring elders in een tehuis per team geeft een wat ander beeld. We zien bij het toenemen van deze werkervaring meer bewoners in een centrale rol als oppasser en een centralisatie van de bipartite contacten rond enkele groepsleiders.

De cohesie binnen de bewonersgroep vertoont samenhang met een relatief groot aantal factoren van het sociaal klimaat. Men kan met het bepalen van de cohesie tussen de bewoners onderling een goede indicatie krijgen voor het sociaal klimaat van de leefgroep. Dit geldt vooral voor de cohesie gebaseerd op het 'goed kunnen opschieten', in mindere mate voor de cohesie gebaseerd op 'ruzie maken' en nog minder voor het percentage bewoners in cliques, waarin onderling 'ruzie wordt gemaakt'. Met name een democratische sfeer onder de bewoners, het sociaal gedrag van de bewonersgroep en de strengheid van het team groepsleiding hangen met de cohesie en enkele andere structurele indices samen.

Er is een samenhang tussen een open omgangsstijl van de bewoners en de cohesie in de relaties gebaseerd op het goed met elkaar overweg kunnen. Een open omgangsstijl gaat met een kwetsbaar bewoners-netwerk samen; er komen dan populaire figuren en vertrouwensfiguren onder de bewoners voor.

We hebben in dit hoofdstuk de verschillende soorten variabelen met elkaar in verband gebracht. De samenstelling van de leefgroep blijkt samen te hangen met onderdelen van het sociaal klimaat. Tussen een aantal factoren en structurele indices blijkt eveneens samenhang te bestaan. Deze samenhang is van dien aard, dat we de betreffende factoren en structurele indices als valide metingen beschouwen. Voor het merendeel van de factoren en structurele indices kan geen onderlinge samenhang worden aangetoond, zodat we tot de conclusie komen dat het gebruik van structurele indices extra informatie oplevert over het sociaal klimaat van de leefgroep. Uitzondering hierop vormt de cohesie in het bewoners-netwerk. Deze index hangt met verschillende factoren van het sociaal klimaat samen en zou als een algemene indicator voor het sociaal klimaat van de leefgroep kunnen worden beschouwd.

9. TYPE TEHUIS, SOORT VAN ORGANISATIE EN SAMENSTELLING QUA GESLACHT

9.1. INLEIDING

In hoofdstuk 2 hebben we op twee manieren onderscheid aangebracht tussen de leefgroepen, afhankelijk van de instelling waar de leefgroep deel van uitmaakt. Enerzijds zijn de leefgroepen gekarakteriseerd naar gelang het type tehuis (tehuis voor normale jeugd, behandelingstehuis, tehuis voor zeer intensieve behandeling en rijksinrichting). Anderzijds zijn de leefgroepen gekarakteriseerd naar gelang de organisatievorm van de instelling (kleinschalig, middelgroot en grootschalig). Naast deze indelingen van de leefgroepen hebben we bij het samenstellen van de onderzoeksgroep (hoofdstuk 4) gelet op de samenstelling van de leefgroep qua geslacht (jongens, meisjes en gemengd).

In dit hoofdstuk zullen we alle gegevens van ons onderzoek (zie tabel 4.2, tabel 6.8 en tabel 7.8) in een drietal figuren samenbrengen. We zullen op deze wijze nagaan of de geschetste indelingen van de leefgroepen samenhangen met de samenstelling en het sociaal klimaat van de leefgroep. Voor elke indeling van de leefgroep hebben we een niet-metrische, multi-dimensionele ontvouwing toegepast (programma ALSCAL; Young & Lewycky, 1979). Met deze methode wordt het mogelijk in een twee-dimensioneel vlak de kenmerken van de samenstelling en van het sociaal klimaat van de leefgroep te combineren met ankerpunten, die de categorieën voorstellen van de eerder genoemde indelingen. Uit de op deze wijze ontwikkelde figuren kunnen we de overeenkomsten en verschillen tussen de categorieën van de indelingen afleiden (zie figuren 9.1 tot en met 9.3). De afstand tussen de ankerpunten geeft aan in hoeverre de categorieën zich van elkaar laten onderscheiden. De afstand van de groepskenmerken ten opzichte van de ankerpunten geeft aan op welke wijze de categorieën getypeerd kunnen worden, gekeken naar de samenstelling en het sociaal klimaat van de leefgroep.

In § 9.2 wordt de ontvouwing beschreven voor de vier typen tehuizen, in § 9.3 voor de soorten organisatievormen en in § 9.4 voor de samenstelling van de leefgroep qua geslacht. De multi-dimensionele ontvouwing is gebaseerd op een matrix van 57 groepskenmerken bij respectievelijk de 4 of 3 categorieën van de bovenstaande indelingen van leefgroepen (zie bijlage 9). Omdat de schaal-waarden van de groepskenmerken onderling niet vergelijkbaar zijn, zijn de scores van de groepskenmerken gestandaardiseerd. Voor de samen-

hang tussen groepskenmerken en categorieën hebben we een weging aangebracht door de standaard-scores met de betreffende η -waarde te vermenigvuldigen. Met het programma ALSCAL zijn de groepskenmerken en categorieën of ankerpunten terug gebracht tot afstanden in een twee-dimensionaal, euclidisch vlak. Een groepskenmerk ligt in de buurt van een ankerpunt, als de samenhang (η) tussen kenmerk en categorie-indeling hoog is én als de gemiddelde scores van het kenmerk voor de betreffende categorie hoog respectievelijk laag zijn. Het laatste komt voor in het geval we de scores van een aantal groepskenmerken hebben 'gespiegeld' om interpretatie van de ontvouwing beter mogelijk te maken. Het programma zoekt door iteratie de best passende oplossing. De stress geeft aan in hoeverre de oplossing weergegeven in een plaatje een adequate weerspiegeling vormt van de gegevens in de matrix.

Tabel 9.1 De verdeling van de leefgroepen over de categorieën

type	soort	geslacht	aantal leefgroepen
N	G	J	8
N	M	J	7
N	M	M	2
N	M	G	1
N	K	M	3
N	K	G	5
B	G	M	3
B	M	M	1
B	M	J	2
Z	G	J	2
Z	G	M	3
R	G	J	2

Het bleek niet mogelijk om de verschillende categorieën te combineren in één oplossing. De leefgroepen zijn ongelijk over de categorieën verdeeld zoals uit tabel 9.1 blijkt. Uit deze tabel kunnen we concluderen, dat in onze onderzoeksgroep (en ook landelijk) de rijksinrichting en het tehuis voor zeer intensieve behandeling altijd een grootschalige organisatievorm kennen. De kleinschalige organisatievorm komt in onze onderzoeksgroep alleen voor bij de tehuizen voor normale jeugd. Bovendien komen qua geslacht gemengd samengestelde leefgroepen alleen binnen het tehuis voor normale jeugd voor en zijn de gemengd samengestelde leefgroepen op een uitzondering na allemaal

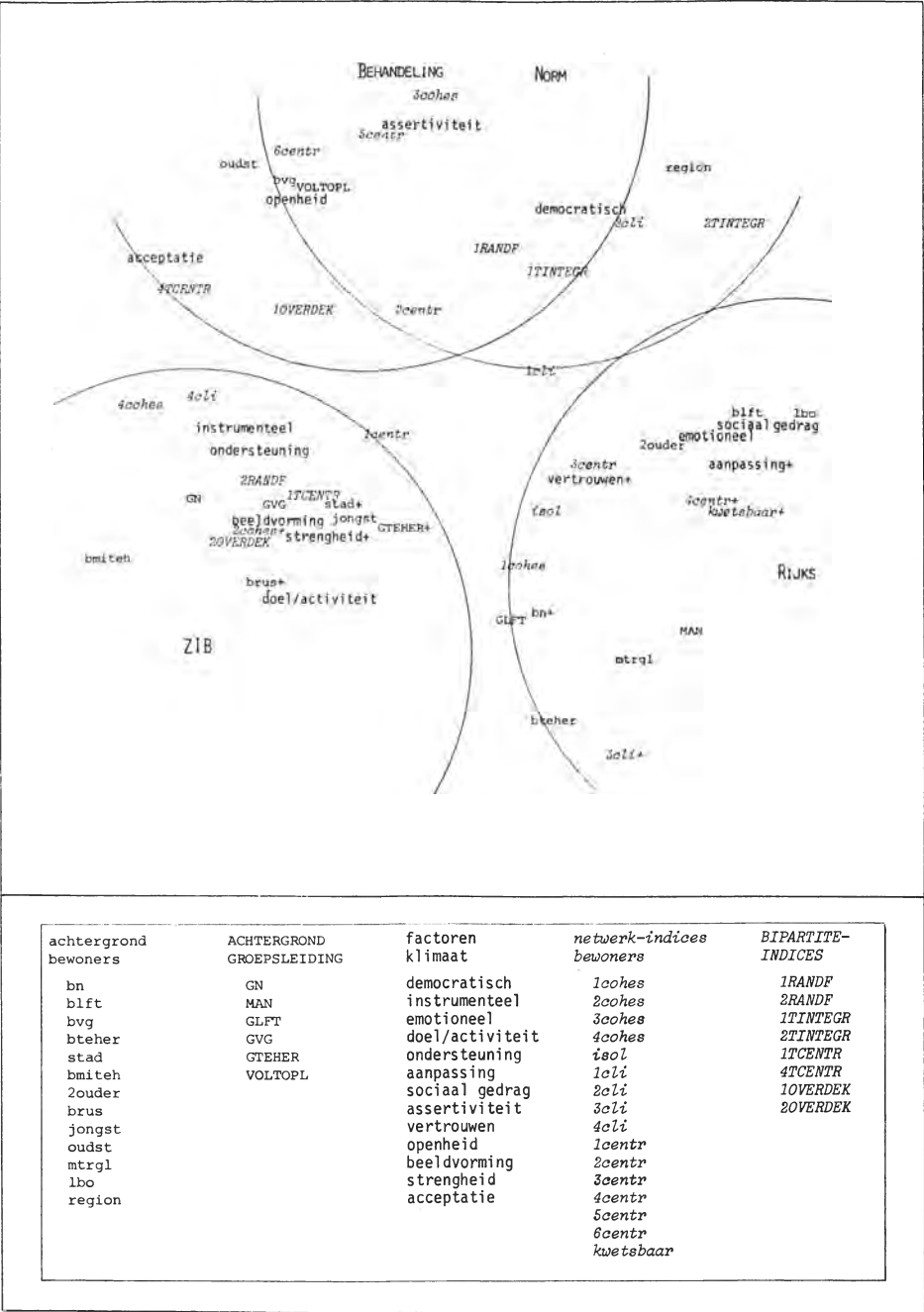
kleinschalig van organisatie. Wanneer we in de volgende paragrafen per indeling van leefgroepen de ontvouwing toepassen, dient men zich te realiseren dat de indelingen niet los van elkaar staan.

9.2. HET TYPE TEHUIS

Uit figuur 9.1 wordt duidelijk hoe de leefgroepen uit de verschillende typen tehuizen zich van elkaar laten onderscheiden. De voor deze oplossing gevonden stress is gelijk aan .14, wat de door ons gevonden oplossing acceptabel maakt. De leefgroep uit het tehuis voor normale jeugd en de leefgroep uit het behandelingstehuis hebben een aantal kenmerken gemeen met elkaar. Daarentegen zijn de leefgroep uit het tehuis voor zeer intensieve behandeling en de leefgroep uit de rijksinrichting duidelijk te onderscheiden. Om de interpretatie van de typen in de figuur te vergemakkelijken, hebben we rond elk van de ankerpunten, die de typen tehuizen voorstellen, een cirkel met eenzelfde straal getrokken. Op deze wijze is snel zichtbaar welk groepskenmerk dicht bij een bepaald type tehuis ligt en zo kenmerkend voor dat type kan worden genoemd. Met kenmerkend bedoelen we dat de leefgroepen een hoge score hebben op de nabij gelegen groepseigenschappen. Van 12 groepskenmerken zijn de standaardscores gespiegeld. In dit geval is niet de hoogste score kenmerkend voor de leefgroep uit een bepaald type tehuis, maar juist de laagste score. In figuur 9.1 zijn de gespiegelde groepseigenschappen gemerkt met +. In het nu volgende zullen we de leefgroepen van elk type tehuis beschrijven aan de hand van de typerende kenmerken voor de samenstelling van de leefgroep (respectievelijk de samenstelling van de bewonersgroep en de samenstelling van het team groepsleiding) en aan de hand van de kenmerken van het sociaal klimaat (factoren en structurele indices). We zullen steeds eerst de samenstelling van de leefgroep, vervolgens de factoren van het sociaal klimaat en tenslotte de structurele indices van het sociaal klimaat bespreken.

A. De leefgroep in het tehuis voor normale jeugd

Specifieke kenmerken voor de leefgroep in dit type tehuis zijn te vinden in het gebied, waar de cirkels elkaar niet bedekken en door te letten op de afstand van het groepskenmerk ten opzichte van het ankerpunt.

Figuur 9.1 De kenmerken voor de samenstelling van en het sociaal klimaat van de leefgroep in de verschillende typen tehuizen

Zoals te verwachten viel (zie § 5.4), is de regionalisatie in de leefgroep van dit type tehuis het meest ver doorgevoerd (het gemiddelde percentage per leefgroep van bewoners uit de regio is 50 %).

De leefgroep in het tehuis voor normale jeugd wordt getypeerd door een democratische sfeer. Er is een horizontale geleedheid te zien in het bewoners-netwerk gebaseerd op 'goed kunnen opschieten' (gemiddeld 66 % van de bewoners per leefgroep maakt deel uit van een clique, waarin men het goed met elkaar kan vinden). Ook met het team groepsleiding kan de bewoners-groep goed overweg. De bipartite integratie binnen het team gebaseerd op de sociometrische criteria 'de tijd doorbrengen' en 'goed kunnen opschieten' is kenmerkend. De gemiddelde ingraad per team is voor de genoemde criteria respectievelijk 3.4 en 6.2 (zie bijlage 9). Bij een gemiddelde grootte van de bewonersgroep in dit type tehuis van 9 bewoners zou dit betekenen dat het team groepsleiding globaal met een derde van de bewonersgroep 'de tijd doorbrengt' en dat twee derde van de bewoners met hen 'goed kan opschieten'.

Samengevat kunnen we stellen dat de leefgroep in het tehuis voor normale jeugd gekenmerkt wordt door regionale plaatsingen, een democratische sfeer in de bewonersgroep, cliques in de sociaal-emotionele relaties tussen de bewoners en een geïntegreerde sociaal-emotionele structuur tussen de bewonersgroep en het team.

B. De leefgroep in het behandelingstehuis

Drie kenmerken typeren met name de leefgroep in dit type tehuis. De omgangsstijl in de bewonersgroep wordt gekenmerkt door assertiviteit, de centraliteit in het bewonersnetwerk gebaseerd op 'het praten over problemen' en de centraliteit in het bewonersnetwerk gebaseerd op 'het elkaar houden aan regels' zijn hoog, wat wijst op vertrouwensfiguren en centrale figuren in de rol van oppasser onder de bewoners. De invloed van de bewoners op elkaar blijkt vrij sterk gekeken naar de cohesie gebaseerd op 'doen wat een ander wil'. Dit laatste kenmerk typeert zowel de leefgroep in het behandelings-tehuis als de leefgroep in het tehuis voor normale jeugd. Uit de resultaten leiden we af dat de groep van leeftijdgenoten een duidelijke functie heeft binnen de behandeling.

De kenmerken die alleen de leefgroep in het behandelingstehuis typeren, zijn te vinden in het gebied waar de cirkels elkaar niet overdekken en door te letten op de afstand ten opzichte van het betreffende ankerpunt.

De samenstelling van de bewonersgroep wordt getypeerd door bewoners, die als oudste uit het gezin afkomstig zijn (gemiddelde percentage per leefgroep van oudste kinderen is 32 %). Het zijn vooral de oudste kinderen uit het gezin, die 'geparentificeerd' kunnen worden, dat wil zeggen binnen het

gezin een rol als ouderfiguur toebedeeld krijgen. Mogelijk speelt deze paren-tificatie door in het voor komen van vertrouwensfiguren en figuren in de rol van oppasser binnen de bewonersgroep. Dit door ons aangetroffen beeld stemt overeen met het onderzoek van Blankstein (1971) binnen een behan-delingstehuis (zie § 3.4).

De samenstelling van het team wordt getypeerd door groepsleiders met een voltooide beroepsopleiding (het gemiddelde percentage per leefgroep van groepsleiders met een voltooide beroepsopleiding is 62 %). Blijkbaar stelt men er in de behandelinstehuizen belang in het team samen te stellen uit groepsleiding met een voltooide opleiding.

In de leefgroep in dit type tehuis vinden we een 'open' ongangsstijl binnen de bewonersgroep. De bewoners komen uit voor hun gevoelens en praten daarover met elkaar. Het team groepsleiding heeft een 'accepterende' opvoe-dingsstijl. De groepsleiding neemt de bewoners serieus en betreft de bewo-ners bij het maken van regels.

Onder de bewoners komen populaire figuren voor gelet op de centralisatie van het netwerk gebaseerd op 'goed kunnen opschieten'. De minimale over-dekking in de bipartite relatiestructuur van het team door de bewonersgroep gebaseerd op 'het doorbrengen van de tijd' is relatief groot, wat wil zeggen dat er meerdere bewoners nodig zijn om met het team in zijn geheel in contact te komen ofwel dat er groepsleiders zijn, waarmee men geen contact heeft. Anders gezegd zijn de bewoners selectief in het doorbrengen van de tijd met de groepsleiders.

De vijandige relaties vanuit de bewoners lijken zich te concentreren rond enkele groepsleiders van het team gelet op de bipartite centralisatie binnen het team gebaseerd op 'ruzie maken'. Dit kenmerk is typerend voor de leef-groep uit het behandelingstehuis en in mindere mate voor de leefgroep uit het tehuis voor zeer intensieve behandeling.

Een tweetal kenmerken typeren zowel de leefgroep in het behandelings-tehuis als de leefgroep in het tehuis voor normale jeugd. De verblijfsduur van de bewoners is het langst in de leefgroep uit het behandelingstehuis (gemiddelde van de groepsgemiddelden is 1.2 jaar) en wat minder lang in de leefgroep uit het tehuis voor normale jeugd (gemiddelde van de groepsgemid-delden is 1.1 jaar). In beide leefgroepen komen bipartite randfiguren onder de bewoners voor, die met geen of met één groepsleider 'de tijd doorbrengen' (gemiddelde percentage per leefgroep 55 %).

Samengevat kenmerkt de leefgroep in het behandelingstehuis zich door een oververtegenwoordiging in de bewonersgroep van oudste kinderen uit het gezin. In het team heeft meer dan de helft van de groepsleiders een voltooide beroepsopleiding. In de omgangsstijl van de bewonersgroep is er sprake van openheid en in de opvoedingsstijl van het team van acceptatie door het team

van de bewoners. De relatiestructuur wordt gekenmerkt door wat we zouden kunnen noemen selectiviteit. Onder de bewoners zijn er centrale vertrouwensfiguren, centrale figuren in de rol van oppasser en populaire figuren. Er zijn weinig bewoners, die met alle groepsleiders van hun team de tijd doorbrengen. Ruim de helft van de bewoners heeft met geen of hooguit één van de groepsleiders contact. De vijandige relaties vanuit de bewoners naar het team concentreren zich rond enkele groepsleiders.

C. De leefgroep in het tehuis voor zeer intensieve behandeling

In § 5.4 is reeds een opvallend kenmerk voor de leefgroep in dit type tehuis naar voren gekomen namelijk het grote aantal bewoners, dat direct vanuit een ander tehuis in de leefgroep is geplaatst (gemiddelde percentage per leefgroep 57 %). Dit bevestigt het in hoofdstuk 2 geschetste beeld, dat dit type tehuis veelal functioneert als een eindstation.

De bewoners komen over het algemeen uit kleine gezinnen (het gemiddelde van de per leefgroep gemiddelde gezinsgrootte is 2.4 kinderen). In de bewonersgroep zijn de bewoners als jongste van het gezin oververtegenwoordigd (gemiddelde percentage per leefgroep 25 %). De bewoners zijn wat minder vaak afkomstig uit een van de steden in ons land (gemiddelde percentage per leefgroep 47 %). Mogelijk heeft dit laatste te maken met het feit dat de meeste tehuizen van dit type nogal afgelegen in de provincie voor komen.

Het team van de leefgroep is relatief groot (gemiddeld 6.4 personen). Dit bevestigt het in hoofdstuk 2 geschetste beeld, dat de doelstelling van zeer intensieve behandeling in verband kan worden gebracht met het aantal groepsleiders in het team. Het team heeft een ruime werkervaring binnen dezelfde leefgroep (gemiddelde van de groepsgemiddelden is 3.3 jaar). Daarmee stemt overeen dat het team weinig werkervaring elders in een tehuis heeft (gemiddelde percentage per leefgroep van groepsleiders met werkervaring in een ander tehuis 29 %). Dit alles wijst erop dat het team van de leefgroep in het tehuis voor zeer intensieve behandeling stabiel kan worden genoemd in die zin dat de groepsleiders er tamelijk lang blijven werken.

De leefgroep wordt gekenmerkt door nadruk in de bewonersgroep op de bijdrage aan de instrumentele functies. De bewoners zijn geneigd om zich met orde en regelmaat bezig te houden en er is gemotiveerdheid voor het verblijf in de leefgroep.

Het team legt de nadruk op het functioneel imperatief 'ondersteuning' van de bewoners. Voorts is voor het team kenmerkend dat men aandacht besteedt aan het functionele imperatief 'formuleren van doelen en organiseren van activiteiten'. In het onderzoek van Polsky et al. (1968) worden de functies ondersteuning en doelverwerving in verband gebracht met de gemotiveerdheid voor het verblijf. In de leefgroep in dit type tehuis lijkt een der-

gelijk verband aanwezig te zijn. De nadruk op het formuleren van doelen voor de groep en het organiseren van activiteiten kan te maken hebben met het feit dat een aantal leefgroepen een gesloten karakter dragen en daarmee de bewoners nogal op elkaar zijn aangewezen.

Het team onderscheidt zich door een negatieve kijk op de bewoners en een strenge opvoedingsstijl. Men is pessimistisch over de toekomstmogelijkheden van de bewoners en probeert met een strenge opvoedingsstijl invloed op de bewonersgroep uit te oefenen.

De cohesie in de bewonersgroep gebaseerd op 'goed met elkaar kunnen opschieten' is laag. Dit beeld wordt nog eens versterkt door een hoge cohesie gebaseerd op 'onderling ruzie maken' en door veel bewoners, die deel uitmaken van een of meer cliques, waarin onderling ruzie wordt gemaakt (gemiddelde percentage per leefgroep is 82 %).

Kenmerkend zijn de bipartite randfiguren onder de bewoners, die met geen of slechts met één groepsleider het goed kunnen vinden (gemiddelde percentage per leefgroep is 31 %). De minimale overdekking gebaseerd op 'goed kunnen opschieten' is hoog. Er zijn veel bewoners nodig om met het team in zijn geheel een positieve relatie te onderhouden. De bewoners concentreren zich voor 'het doorbrengen van de tijd' op enkele groepsleiders van het team. De bipartite centralisatie voor dit criterium is namelijk relatief sterk. Men zou kunnen zeggen dat de bewoners selectief zijn in het opbouwen van een band met de groepsleiding.

De leefgroep in het tehuis voor zeer intensieve behandeling komt naar voren als een groep, waar ruim de helft van de bewoners vanuit een vorig tehuis geplaatst is. De bewoners uit de steden zijn ondervertegenwoordigd in de bewonersgroep, maar het gaat nog altijd om bijna de helft van de bewoners. Bewoners uit de kleinere gezinnen en bewoners als jongste kind van het gezin komen wat vaker voor. Het team is groot en blijft tamelijk stabiel van samenstelling. Het sociaal klimaat kenmerkt zich door nadruk op de instrumentele functies in de bewonersgroep en op ondersteuning en het formuleren van doelen en organiseren van activiteiten door het team. In de opvoedingsstijl van het team overheersen een pessimistische kijk op de bewoners en strengheid. De cohesie in de bewonersgroep is niet sterk. In de sociaal-emotionele structuur tussen de bewonersgroep en het team is er sprake van selectiviteit in de relaties van bewoners naar groepsleiders.

D. De leefgroep in de rijksinrichting

De gegevens hebben hier betrekking op slechts twee leefgroepen, zodat we voorzichtig moeten zijn met het generaliseren van de resultaten naar de leefgroepen in een rijksinrichting.

De bewonersgroep is in leeftijd oud (gemiddelde van de groepsgemiddelden is 17.3 jaar), wat te maken kan hebben met het feit dat het gaat om een gesloten inrichting voor jongens, die allemaal met een maatregel van de kinderrechter geplaatst zijn. Het justitiële karakter van deze leefgroep wordt nog duidelijker, wanneer we zien dat alle bewoners eerder in een tehuis hebben verbleven, echter voor geen enkele bewoner was dit het milieu van waaruit de plaatsing in de rijksinrichting gebeurde. Dit wijst erop dat de jongeren in hun thuismilieu zijn vastgelopen in delinquent gedrag of een andere vorm van gedragsproblematiek, wat ertoe geleid heeft dat de kinderrechter werd ingeschakeld. Opvallend is daarbij dat voor deze leefgroep het percentage bewoners, afkomstig uit een volledig gezin, hoog is (gemiddelde percentage per leefgroep is 54 %). Dit zou betekenen dat de genoemde problemen niet hoeven samen te hangen met wat genoemd wordt een 'gebroken' gezinssituatie. Tenslotte is het volgen van lager beroepsonderwijs door de bewoners kenmerkend (gemiddelde percentage per leefgroep 75 %).

De rijksinrichting is een mannengemeenschap. Niet alleen de bewonersgroep bestaat uit jongens, ook het team groepsleiding is volledig uit mannen samengesteld. Het team groepsleiding is aan de oudere kant (gemiddeld groepsgemiddeld is 31 jaar), iets wat zowel kenmerkend is voor het team in dit type tehuis als het team in het tehuis voor zeer intensieve behandeling.

Het vertrouwen van de bewoners in de groepsleiding is laag. Mogelijk heeft dit te maken met zowel de samenstelling van het team (allemaal mannen) als met de problematiek van de bewoners, waarin gevoeligheid voor autoriteit een rol kan spelen. Zou men gezien het justitiële karakter van de bewonersgroep het nodige aan anti-sociaal gedrag verwachten, binnen ons onderzoek wordt de bewonersgroep gekenmerkt door een sociale omgangsstijl. Wel is dit meer van toepassing op één van de beide uit de rijksinrichting afkomstige leefgroepen binnen ons onderzoek, die een van de hogere factor scores binnen onze onderzoeksgroep heeft.

Er ligt nadruk op de bijdrage aan de emotionele functies door de bewonersgroep in de zin van vriendschap en gezamenlijke activiteiten. Mogelijk heeft het weinig voor komen van anti-sociaal gedrag en de nadruk op de emotionele functies te maken met het gesloten karakter van de rijksinrichting. Men is daardoor nogal op elkaar aangewezen.

Het team legt weinig nadruk op de functie aanpassing (aandacht voor orde en regels).

Het sociaal gedrag van de bewonersgroep gaat samen met een gering aantal bewoners, dat expliciet door de anderen worden afgewezen (er is een geringe centraliteit gebaseerd op 'ruzie maken'). Er komen wel centrale invloedsfiguren onder de bewoners voor (er is een hoge centraliteit gebaseerd op 'doen wat een ander wil'). Met betrekking tot invloed is er geen horizontale

geleding (er zijn geen bewoners in cliques gebaseerd op voornoemd criterium). Combineren we deze gegevens dan lijkt het erop dat enkele bewoners centraal staan qua invloed en deze invloed zich over de totale bewonersgroep uitstrekt. Mogelijk heeft deze invloedshiërarchie te maken met het feit dat het hier gaat om jongens met een justitiële achtergrond (zie ook Polsky, 1977). Tenslotte wordt het bewoners-netwerk gekenmerkt door een geringe kwetsbaarheid van het netwerk gebaseerd op het 'doorbrengen van de tijd'. Men kan dit zo opvatten, dat het wegvallen van een bewoner uit het netwerk (door ontslag of overplaatsing) geen consequentie heeft voor de samenhang in het relationele netwerk.

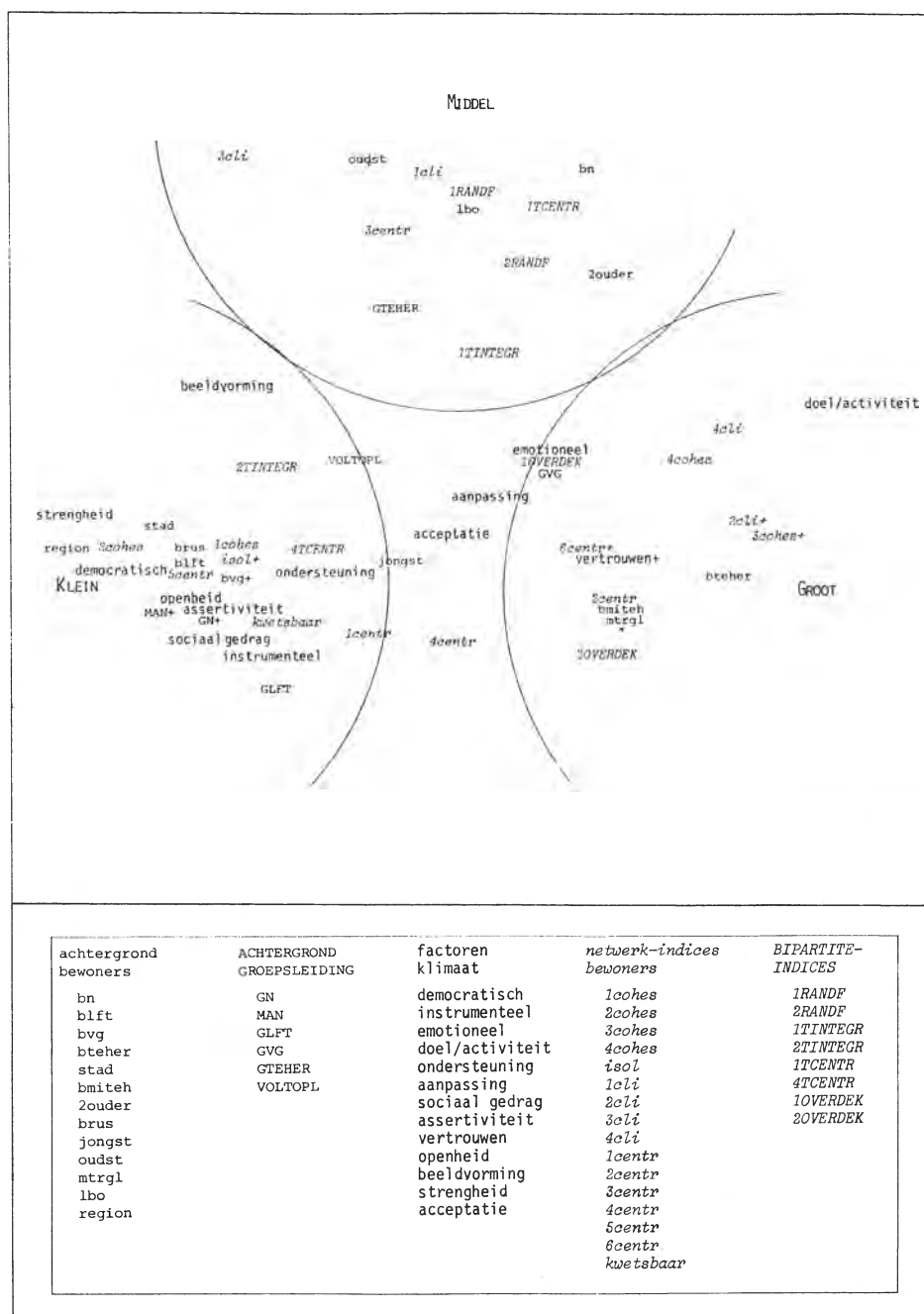
We concluderen dat voor de leefgroep in de rijksinrichting de justitiële achtergrond van de bewonersgroep overheerst. Alle jongens zijn geplaatst met een maatregel van de kinderrechter en hebben in het verleden eerder in een tehuis gezeten. Het tehuis is echter niet de laatste verblijfplaats vóór opname. De gedragsproblemen doen zich in het thuismilieu voor. De bewoners uit de volledige gezinnen zijn oververtegenwoordigd. Ongeveer driekwart van de bewoners volgt lager beroepsonderwijs.

De leefgroep vormt een mannengemeenschap: alleen jongens worden opgenomen en in het team zijn alleen mannen werkzaam, die bovendien relatief ouder zijn.

De bewonersgroep wordt gekenmerkt door een zeker wantrouwen ten opzichte van het team en weinig anti-sociaal gedrag. De emotionele functies binnen de bewonersgroep krijgen aandacht. Het team legt geen nadruk op functie aanpassing. Er is een invloedshiërarchie onder de bewoners.

9.3. DE SOORT VAN ORGANISATIE

In figuur 9.2 is de ontvouwing gepresenteerd van de groepskenmerken met als ankerpunten de kleinschalige, middelgrote en grootschalige vorm van organisatie. De voor deze oplossing gevonden stress is gelijk aan .04, wat gering kan worden genoemd. Van 10 kenmerken zijn de scores gespiegeld, wat in figuur 9.2 is aangegeven met *. Voor de interpretatie zijn weer cirkels rond de ankerpunten aangebracht. Uit figuur 9.2 wordt duidelijk dat de leefgroepen uit de drie organisatievormen zich goed van elkaar laten onderscheiden.

Figuur 9.2 De kenmerken voor samenstelling van en het sociaal klimaat van de leefgroep in de verschillende soorten organisaties

A. De leefgroep als kleinschalige voorziening

Zoals in § 9.1 aangegeven vinden we deze organisatievorm alleen binnen het type tehuis voor normale jeugd, zodat mogelijk een aantal van de voor dit type tehuis gevonden kenmerken hier kan terugkeren. Dit blijkt het geval voor de regionalisatie (gemiddelde percentage per leefgroep 77 %), die voor de leefgroep als kleinschalige voorziening nog sterker is doorgevoerd vergeleken met wat we eerder voor het tehuis voor normale jeugd hebben kunnen vaststellen. We concluderen uit dit gegeven dat het in hoofdstuk 2 geschetste beleid in de richting van kleinschaligheid en regionalisatie zich aan het realiseren is.

De bewoners afkomstig uit de steden zijn talrijker in de bewonersgroep vertegenwoordigd (gemiddelde percentage per leefgroep 63 %). De bewonersgroep is aan de oudere kant (gemiddelde groepsgemiddelde 16.8 jaar), wat te maken heeft met het feit dat over het algemeen in de leefgroep als kleinschalige voorziening de nadruk ligt op zelfstandigheidstraining of begeleide kamerbewoning. Deze behandelingsvormen zijn meestal een laatste fase in de behandeling na andere vormen van behandeling.

Over de gezinsachtergrond van de bewoners kan worden opgemerkt dat de bewoners uit grote gezinnen sterker vertegenwoordigd zijn (gemiddeld groepsgemiddelde is 3.8 kinderen). De verblijfsduur is laag (gemiddeld groepsgemiddelde is 0.8 jaar), wat wijst op een relatief sterke doorstroming.

Het team laat zich vooral typeren door de sterke vertegenwoordiging van vrouwen (gemiddelde percentage per leefgroep 61 %). Blijkbaar is het vooral voor vrouwen aantrekkelijk om in de leefgroep als kleinschalige voorziening te werken. Het team is qua grootte tamelijk klein (gemiddeld 3.9 personen). In met name de leefgroep met nadruk op zelfstandigheidstraining werkt men met een klein team. In onze onderzoeksgroep is er een dergelijke leefgroep met slechts één groepsleider, die als mentor functioneert. De leeftijd van het team is wat aan de oudere kant (gemiddeld groepsgemiddelde is 31 jaar).

In het functioneren van de bewonersgroep ligt de nadruk op een democratische sfeer (de bewoners overheersen elkaar niet) en op de instrumentele functies (regelmaat en gemotiveerdheid voor het verblijf in de leefgroep). De bewonersgroep laat zich qua omgangsstijl typeren door openheid over gevoelens, door assertiviteit in de zin van zich uiten en elkaar kritiek geven en door sociaal gedrag. We veronderstellen dat selectie van de bewoners op de genoemde gedragskenmerken een rol kan spelen bij het ontstaan van een dergelijk sociaal klimaat (zie § 3.2). Het gaat hier om kenmerken van de bewonersgroepen, die zeker voor de leefgroepen als kleinschalige voorziening van belang zijn. Juist in deze organisatievorm wordt er het een en ander van de bewoners gevraagd om een goede band met de buurtbewoners, de

school en dergelijke te kunnen bewerkstelligen. Van de bewonersgroep wordt een redelijke mate van zelfstandigheid gevraagd.

Het team legt de nadruk op de functie van ondersteuning. We zien dit als individualisering in de benadering van de bewoners, aangezien deze functie vooral bestaat uit het geven van persoonlijke aandacht. Dit staat tegenover een groepsgerichte benadering, waar meer nadruk ligt op het samenleven in groepsverband. De opvoedingsstijl van het team is niet streng en een optimistische kijk van het team op de bewoners komt naar voren.

Zou men een geringe cohesie verwachten in verband met de mogelijkheid voor de bewoners om buiten de leefgroep contacten te leggen, uit de gegevens blijkt juiste een hechte samenhang in de relaties tussen de bewoners. De bewonersgroep wordt met name getypeerd door cohesie gebaseerd op 'het goed kunnen opschieten' met elkaar en -zij het in mindere mate- door cohesie gebaseerd op 'het doorbrengen van de tijd' met elkaar. Er komen weinig geïsoleerde bewoners voor (gemiddelde percentage per leefgroep is 12 %). Onder de bewoners komen centrale vertrouwensfiguren voor (centralisatie gebaseerd op 'het bespreken van problemen') en er zijn enkele bewoners, waar men bij voorkeur samen 'de tijd mee doorbrengt' (centralisatie gebaseerd op 'het doorbrengen van de tijd'). Het laatste is wat minder duidelijk typerend. Wel blijkt voor het doorbrengen van de tijd het netwerk kwetsbaar (het gemiddelde percentage per leefgroep van bewoners die als 'articulatiepunt' kunnen worden beschouwd is 26 %). Met andere woorden voor een kwart van de bewoners geldt dat verwijdering van deze bewoners de samenhang in het netwerk verbreekt. Gezien de doorstroom in de leefgroep, zou dit kunnen betekenen dat de samenhang in de onderlinge contacten tussen de bewoners nogal fluctueert.

Driekwart van de bewoners kan met een of meer groepsleiders goed overweg (de bipartite integratie of gemiddelde ingraad per team is gemiddeld 6.1). De negatieve gevoelens concentreren zich enigszins rond enkele groepsleiders (de bipartite centralisatie gebaseerd op 'ruzie maken' is hoog).

Samengevat kunnen we stellen dat de leefgroep als kleinschalige voorziening nogal rijk is aan typerende groepskenmerken. De regionalisatie is sterk doorgevoerd. Binnen de bewonersgroep zijn de bewoners uit de steden, de bewoners uit grote gezinnen en de bewoners als jongste van het gezin talrijker vertegenwoordigd. De bewonersgroep is wat aan de oudere kant. De verblijfsduur is kort en daarmee is er sprake van doorstroom onder de bewoners.

Het sociaal klimaat laat zich voor de bewonersgroep typeren als democratisch met nadruk op de instrumentele kant van het samenleven. Qua stijl is

men in de bewonersgroep open tegenover elkaar, assertief in de omgang en gedraagt men zich sociaal.

Het team laat zich typeren door nadruk op de ondersteunende functie, een opvoedingsstijl met een optimistisch beeld van de bewoners en een geringe mate van strengheid.

De relatiestructuur in de bewonersgroep wordt gekenmerkt door cohesie, weinig geïsoleerde bewoners, het voorkomen van vertrouwensfiguren en in mindere mate door kwetsbaarheid van het netwerk en concentratie van de contacten rond enkele bewoners.

Er is een geïntegreerde sociaal-emotionele structuur tussen de bewonersgroep en het team, terwijl de negatieve relaties zich rond enkele groepsleiders concentreren.

B. De leefgroep in de middelgrote voorziening

Het aantal bewoners per leefgroep is hier het grootst (gemiddeld 9.8). Blijkbaar lukt het in deze organisatievorm vrij goed om de capaciteit van de leefgroep te benutten. De samenstelling van de bewonersgroep kenmerkt zich door een relatief hoog percentage bewoners als oudste uit het gezin (gemiddeld percentage per leefgroep is 31 %).

De bewonersgroep in de middelgrote voorziening kent een wat sterkere vertegenwoordiging van bewoners, die het lager beroepsonderwijs volgen (gemiddelde percentage per leefgroep is 55 %). Meestal gaat het hier om bewoners die zogenaamd extern onderwijs volgen, dat wil zeggen onderwijs dat niet verbonden is aan het tehuis zelf (dit in tegenstelling tot de grootschalige voorzieningen, die meestal een intern aan het tehuis verbonden vorm van onderwijs kennen).

Het team heeft wat meer ervaring in het werken elders in een tehuis (gemiddelde percentage per leefgroep is 40 %).

Opvallend is het gegeven dat de factoren van het sociaal klimaat op geen enkele wijze de leefgroep uit deze organisatievorm typeren.

Wel zijn enkele structurele eigenschappen van het klimaat kenmerkend voor de leefgroep binnen deze organisatievorm. Zo is er in de bewonersgroep een horizontale geleedheid van de contacten. De helft van de bewoners maakt deel uit van een of meer cliques, die gezamenlijk de tijd doorbrengen (gemiddelde percentage per leefgroep 50 %). Deze horizontale geleedheid komt nog sterker naar voren in de invloedsstructuur, waar bijna alle bewoners deel uitmaken van een clique, waarin men doet wat men van elkaar verlangt (gemiddelde percentage per leefgroep is 86 %). Tegelijk is er vergeleken met de leefgroepen uit de andere organisatievormen wat meer sprake van een machtshiërarchie: de centralisatie in het netwerk gebaseerd op 'doen wat een ander wil' is wat hoger, zij het dat de verschillen niet groot zijn.

In de bewonersgroep komen relatief weinig bipartite randfiguren voor in het contact met het team. Toch is het nog zo dat bijna de helft van de bewoners met geen of slechts één groepsleider de tijd doorbrengt (gemiddelde percentage per leefgroep is 48 %). Ook in de bipartite sociaal-emotionele relatiestructuur zien we relatief weinig randfiguren. Ongeveer een vijfde van de bewonersgroep kan het met geen of slechts één groepsleider goed vinden (gemiddelde percentage per leefgroep is 19 %). De contacten van de bewoners met de groepsleiding concentreren zich enigszins rond enkele groepsleiders (zowel de bipartite centralisatie als de bipartite integratie gebaseerd op 'het doorbrengen van de tijd' zijn hoog).

We komen tot de conclusie, dat de leefgroep in de middelgrote organisatie zich niet laat typeren aan de hand van de factoren van het sociaal klimaat. De bewonersgroep is groot (ongeveer tien bewoners). De samenstelling van de bewonersgroep wordt gekenmerkt door bewoners die als oudste kind uit het gezin afkomstig zijn (bijna een derde). De bewoners uit het lager beroepsonderwijs zijn talrijker vertegenwoordigd.

Het team wordt gekenmerkt door groepsleiders met eerdere werkervaring in een tehuis.

Het bewoners-netwerk kenmerkt zich door cliques, waarin men met elkaar de tijd doorbrengt en men op elkaar invloed uitoefent. Deze invloed concentreert zich bovendien rond enkele invloedsfiguren. De bipartite relatiestructuur van bewoners naar groepsleiders kenmerkt zich door relatief weinig randfiguren en een concentratie van de contacten met het team rond enkele groepsleiders.

C. De leefgroep in de grootschalige voorziening

Zoals in § 9.1 opgemerkt hebben de tehuizen voor zeer intensieve behandelings- en de rijksinrichting binnen ons onderzoek een grootschalige organisatievorm. Echter ook bij de tehuizen voor normale jeugd (met name de vakinternaten) treffen we deze organisatievorm veelvuldig aan.

Kenmerkend voor de leefgroep in de grootschalige voorziening is het percentage bewoners dat eerder in een tehuis is geweest (gemiddelde percentage per leefgroep is 69 % vergeleken met 49 % voor de andere organisatievormen). De bewoners met een maatregel van de kinderrechter zijn talrijker in de bewonersgroep vertegenwoordigd (gemiddelde percentage per leefgroep is 66 % vergeleken met de andere organisatievormen 55 % en 52 %). Tenslotte komen er vaker bewoners voor, die vanuit een vorig tehuis direct in de huidige leefgroep zijn geplaatst (gemiddelde percentage per leefgroep 25 %, vergeleken met 15 % en 13 % voor de andere organisatievormen).

De samenstelling van het team laat zich enigszins typeren door de werkduur in de leefgroep (gemiddeld groepsgemiddelde is 2.8 jaar), echter het

verschil met de werkduur van het team in de middelgrote voorziening (gemiddeld groepsgemiddelde 2.6 jaar) is klein.

De omgangsstijl van de bewonersgroep laat een relatief gering vertrouwen in de groepsleiding zien. De emotionele functies krijgen wat meer nadruk, echter het verschil met de middelgrote voorzieningen is niet groot.

Wel komt duidelijk naar voren dat het team groepsleiding meer aandacht besteed aan de functie 'formuleren van doelen en organiseren van activiteiten'. We veronderstellen dat de bewoners in de grootschalige voorzieningen voor hun vrije tijd aangewezen zijn op de mogelijkheden binnen het tehuis zelf. Binnen het team groepsleiding is men blijkbaar geneigd hiermee rekening te houden.

Het bewoners-netwerk heeft een geringe cohesie gebaseerd op het criterium 'doen wat een ander wil'. Ook komen er weinig centrale figuren in een oppassersrol onder de bewoners voor (centralisatie gebaseerd op 'aan de regels worden gehouden' is laag). We trekken de conclusie, dat de bewoners zich weinig aan elkaar gelegen laten liggen. Wel zijn er populaire bewoners gekeken naar de centralisatie in het netwerk gebaseerd op 'goed kunnen opschieten'. De cohesie gebaseerd op 'ruzie maken' en het percentage bewoners in cliques waarin men 'onderling ruzie maakt' zijn relatief hoog. Dit wijst op het nogal veelvuldig voorkomen van wederzijds vijandige relaties. Dit gegeven correspondeert met het eerder vermelde gegeven van een geringe cohesie voor de overige criteria. Het percentage bewoners in cliques, waarin men 'het goed met elkaar kan vinden' is relatief laag (gemiddelde percentage 51 %, vergeleken met respectievelijke 68 % in de middelgrote en 76 % in de kleinschalige voorzieningen).

De achtergrond van de bewonersgroep in de grootschalige voorziening is niet zo gunstig. In de groep komen vaker bewoners voor met eerdere ervaringen in een tehuis. De bewoners zijn vaker rechtstreeks vanuit een vorig tehuis in de leefgroep geplaatst. De justitiële plaatsingen komen vaker voor.

Mogelijk in verband met deze achtergrond, is er geen vertrouwen in de groepsleiding. Het team legt nadruk op het functioneel imperatief formuleren van doelen en organiseren van activiteiten.

Het bewoners-netwerk kent een geringe cohesie. De bewoners hebben weinig invloed op elkaar.

9.4. DE SAMENSTELLING VAN DE LEEFGROEP QUA GESLACHT

In figuur 9.3 is het resultaat van de ontvouwing gepresenteerd met als ankerpunten de samenstelling van de leefgroep qua geslacht. De voor deze oplossing gevonden stress is gelijk aan .03, wat gering kan worden genoemd. De leefgroepen met jongens, de leefgroepen met meisjes en de gemengd samengestelde leefgroepen laten zich goed van elkaar onderscheiden. Rond elk ankerpunt is opnieuw een cirkel getrokken om de interpretatie te vergemakkelijken.

A. De leefgroep met jongens

Kenmerkend voor deze leefgroep is de samenstelling van het team groepsleiding. Het team is hoofdzakelijk samengesteld uit mannen (gemiddelde percentage per leefgroep is 73 %).

Van de bewonersgroep volgen vrij veel jongens lager beroepsonderwijs (gemiddelde percentage per leefgroep 58 %). De bewonersgroep is aan de grote kant (gemiddeld 9.7 bewoners). De gemiddelde verblijfsduur in de groep is wat langer (gemiddeld groepsgemiddelde 1.2 jaar). De jongens uit de volledige gezinnen zijn enigszins oververtegenwoordigd (gemiddelde percentage per leefgroep 45 %).

Het team groepsleiding kenmerkt zich, zoals eerder opgemerkt, door de aanwezigheid van relatief veel mannen in het team. Hebben in het team van de meisjesgroep en de gemengde groep de helft van de groepsleiders een voltooide beroepsopleiding, in het team van de jongensgroepen komt dit wat minder voor (gemiddelde percentage per leefgroep 41 %). De werkervaring is daarentegen wat langer (gemiddeld groepsgemiddelde is 3 jaar). Het team van de jongensgroep is aan de grote kant (gemiddeld 5.1 personen), wat mogelijk in verband staat met het eerder geconstateerde, wat ruimere aantal bewoners in de leefgroep.

Het sociaal klimaat kenmerkt zich voor de jongensgroep door een nadruk op de emotionele functies, wat betekent dat de jongens aandacht hebben voor onderlinge vriendschap en het samen doorbrengen van de vrije tijd. Daarentegen is er relatief weinig aandacht voor de instrumentele functies. In de jongensgroep is men niet zo gericht op het naleven van regels en de gemotiveerdheid voor het verblijf in de leefgroep is niet zo groot.

Ook het team heeft minder aandacht voor de regelmaat in het samenleven. Het functionele imperatief aanpassing krijgt relatief weinig nadruk. Daarentegen wordt er wel aandacht geschonken aan het organiseren van activiteiten en de vrije tijdsbesteding (de functie doelen en activiteiten). Het team heeft een pessimistische kijk op de toekomst van de jongens.

In de jongensgroep komen weinig centrale vertrouwensfiguren voor. Het bewoners-netwerk kenmerkt zich namelijk door een geringe centralisatie gebaseerd op 'het met elkaar bespreken van problemen'. Daarentegen concentreert zich de invloed rond enkele centrale invloedsfiguren (de centralisatie gebaseerd op 'doen wat een ander wil' is relatief hoog).

De integratie van de bipartite relatiestructuur tussen de jongensgroep en het team lijkt wat sterker vergeleken met de andere typen leefgroepen. De bipartite integratie gebaseerd op 'het doorbrengen van de tijd' heeft een gemiddelde ingraad van 3.3. Opgemerkt moet worden dat de jongensgroep wat groter is, wat de bipartite integratie doet toenemen. Als zodanig heeft dit gegeven dan ook niet veel betekenis.

We komen tot de conclusie dat er in het team groepsleiding van de jongensgroep vrij veel mannen werken (gemiddeld bijna driekwart). De jongensgroep is qua aantal wat aan de grote kant, kenmerkt zich door het volgen van lager beroepsonderwijs, een wat langere verblijfsduur en bijna de helft van de bewonersgroep is afkomstig uit volledige gezinnen.

Het team kenmerkt zich door minder opleiding, daarentegen door een ruimere werkervaring binnen dezelfde leefgroep. Ook het team is wat aan de grote kant.

In tegenstelling tot wat men misschien zou verwachten, ligt de nadruk in de jongensgroep meer op de emotionele functies dan op de instrumentele functies. Vriendschap en gezamenlijke activiteiten hebben meer aandacht dan aanpassing aan regels en gemotiveerdheid voor het verblijf.

Het team heeft een pessimistische kijk op de toekomst van de jongens. Evenals de bewonersgroep schenkt ook het team niet te veel aandacht aan de functie aanpassing, mogelijk om een machtsstrijd met de bewoners te vermijden. Men schenkt meer aandacht aan het formuleren van doelen voor de groep en het organiseren van activiteiten.

In het relationele netwerk van de jongensgroep concentreert zich de invloed rond enkele centrale figuren. Centrale vertrouwensfiguren komen daarentegen minder vaak voor. De kenschets van het relationele systeem van de jongensgroep door Polsky (1977) wordt door onze resultaten bevestigd. In de onderlinge relaties speelt invloed een grotere rol dan vertrouwen.

B. De leefgroep met meisjes

Voor deze leefgroep zijn vooral een aantal bipartite kenmerken typerend. De relatiestructuur tussen de meisjesgroep en het team verschilt van die van de overige typen leefgroepen.

In de samenstelling van de groep meisjes valt de oververtegenwoordiging op van meisjes, die de oudste in het gezin zijn (gemiddelde percentage per leefgroep is 29 % tegenover de andere typen leefgroepen 21 %). In de meisjesgroep komen vaker plaatsingen voor met een maatregel van de kinderrechter (gemiddelde percentage per leefgroep 65 %), maar deze leefgroep wijkt daarin niet veel af van de gemengde leefgroep. Het verschil bestaat vooral met de jongensgroep (gemiddelde percentage per leefgroep is 55 %). De meisjesgroep is enigszins jong (gemiddeld groepsgemiddelde is 16 jaar).

In de samenstelling van het team groepsleiding zien we een soortgelijk fenomeen als bij de jongensgroep. In de meisjesgroep is het team hoofdzakelijk samengesteld uit vrouwen (gemiddelde percentage per leefgroep is 61 %). De homogeniteit qua geslacht is hier echter minder sterk (in de jongensgroepen is het gemiddelde percentage mannen per team 74 %).

De omgangsstijl van de meisjesgroep kenmerkt zich door de factor 'openheid'. De meisjes laten elkaar hun emoties merken en vertellen dingen aan elkaar. Het vertrouwen in het team groepsleiding is niet zo sterk.

Het team groepsleiding wordt daarentegen gekenmerkt door acceptatie van de meisjes. Het team neemt de meisjes serieus en probeert met hen tot afspraken te komen.

We komen tot de conclusie dat in de meisjesgroep acceptatie door het team niet samen gaat met vertrouwen bij de meisjes in de groepsleiding. Dit in tegenstelling tot de in § 2.3.2 gepresenteerde opvattingen van Tausch en Tausch (1979) over opvoedingsstijl. Mogelijk heeft dit te maken met het verschijnsel dat meisjes in hun ontwikkeling wat voor liggen op jongens. Ze worden daardoor door het team meer als volwassen beschouwd, echter tegelijk hebben de meisjes de neiging zich van de groepsleiding los te maken door zich tegen hen af te zetten.

Het relationele netwerk in de meisjesgroep is kwetsbaar. Bij het vertrek van bepaalde meisjes (die als 'articulatiepunt' kunnen worden beschouwd) wordt de samenhang in de leefgroep voor 'het doorbrengen van de tijd' minder. Deze meisjes zijn vitaal voor de mogelijkheid om elkaar te kunnen informeren. Bij ontslag van een meisje uit het tehuis, zou men op een dergelijk effect voorbereid kunnen zijn, door de positie van het betreffende meisje in het relationele netwerk te bepalen. Het netwerk gebaseerd op 'het doorbrengen van de tijd' vertoont een geringe mate van horizontale geleiding (het gemiddelde percentage meisjes per leefgroep in cliques is aan de lage kant, namelijk 33 %).

De cohesie gebaseerd op 'ruzie maken' is relatief hoog. Er komen vaker wederzijds vijandige relaties in de meisjesgroep voor. Kijken we naar de positieve relaties gebaseerd op 'goed kunnen opschieten' dan zien we een relatief sterke centralisatie in de relaties. Er komen relatief vaker populaire figuren onder de meisjes voor.

Zoals gesteld zijn het vooral de bipartite kenmerken, die de leefgroep met meisjes typeren. De meisjes zijn nogal selectief in hun contact met het team, dat wil zeggen het komt, vergeleken met de andere typen leefgroepen, minder vaak voor dat één meisje met alle groepsleiders van het team 'de tijd doorbrengt' of 'goed met hen kan opschieten'. De minimale overdekkingen gebaseerd op beide sociometrische criteria zijn namelijk relatief groot. Anders gezegd is er minder sprake van een elite onder de bewoners, die het contact met het team in zijn geheel bewerkstelligt. Dit gegeven stemt overeen met het gegeven dat het percentage meisjes dat met geen of slechts met één groepsleider goed overweg kan, relatief hoog is (het gemiddelde percentage bipartite randfiguren gebaseerd op 'goed kunnen opschieten' is 28 %).

De integratie van de relatiestructuur tussen de meisjesgroep en het team is niet zo sterk. De bipartite integratie gebaseerd op 'het doorbrengen van de tijd' en 'het goed kunnen opschieten' is relatief laag. Een groepsleider heeft met een kleiner aantal bewoners contact (gemiddelde ingraad voor 'doorbrengen van de tijd' 2.8 en voor 'goed kunnen opschieten' 5.0) vergeleken met de overige typen leefgroepen.

De negatieve relaties vanuit de meisjesgroep naar het team concentreren zich rond enkele groepsleiders, aangezien de bipartite centralisatie gebaseerd op 'ruzie maken' vrij hoog is. Men zou kunnen stellen dat binnen het team enkele groepsleiders voor de meisjes als zondebok-figuur fungeren.

Samengevat kenmerkt de leefgroep met meisjes zich door een afwijkende bipartite relatiestructuur. De meisjes zijn selectief in hun contacten met het team en hebben de neiging hun negatieve gevoelens op enkele groepsleiders te concentreren. In het netwerk van onderlinge relaties tussen de meisjes zien we een concentratie van positieve relaties op populaire figuren. Verder wordt het netwerk gekenmerkt door wederzijds negatieve relaties.

In de meisjesgroep is er sprake van openheid. Het vertrouwen van de meisjes in de groepsleiding is niet zo groot, terwijl het team desondanks de meisjes accepteert en serieus neemt.

Vergeleken met de jongensgroep komen er in de meisjesgroep vaker plaatsingen met een maatregel van de kinderrechter voor. De meisjes zijn qua leeftijd aan de jonge kant. Gekeken naar de positie binnen het gezin gaat het in de meisjesgroep vaker om het oudste kind.

Zagen we in de jongensgroep meer mannen binnen het team, hier zien we een soortgelijk verschijnsel namelijk dat er meer vrouwen binnen het team werkzaam zijn.

C. De gemengd samengestelde leefgroep

Zoals in de inleiding (§ 9.1) aangegeven, zijn de gemengd samengestelde leefgroepen binnen ons onderzoek vrijwel allemaal kleinschalig van opzet. Dit betekent dat het hier aangetroffen profiel nogal overeenstemt met het profiel van de leefgroep in de kleinschalige voorziening.

De regionalisatie in de gemengde leefgroep is zeer sterk (gemiddelde percentage bewoners uit de regio per leefgroep is 89 %). Zeker wanneer we dit vergelijken met de jongens- en meisjesgroepen (respectievelijk 32 % en 37 %). Vergeleken met de andere typen leefgroepen komen de bewoners uit de stad wat vaker voor (gemiddelde percentage per leefgroep is 57 %). We troffen deze kenmerken eerder aan voor de kleinschalige voorziening. Het geeft ons de indruk, dat het vooral jongeren uit de steden zijn, die gebruik kunnen maken van de gemengde, kleinschalige leefgroep, waarbij deze leefgroep vermoedelijk gehuisvest is in de plaats van herkomst van de bewoners.

Het percentage bewoners dat eerder in een tehuis verbleef, is relatief laag (gemiddelde percentage per leefgroep is 44 %, vergeleken met ongeveer 60 % voor de jongens- en meisjesgroepen). Daarentegen komt het wel vaker voor dat de bewoners direct vanuit een tehuis in de leefgroep zijn geplaatst (gemiddelde percentage per leefgroep is 25 %, vergeleken met 18 % in de jongens- en meisjesgroepen). Deze gegevens suggereren volgens ons een selectief plaatsingsbeleid voor dit type leefgroep. De problematiek van de bewoners is van dien aard, dat eerdere tehuisplaatsingen beperkt zijn gebleven. Dit type leefgroep wordt wat vaker gebruikt als een vervolg op een eerdere behandeling binnen een tehuis, gelet op het percentage plaatsingen vanuit een tehuis. De bewoners uit een groot gezin zijn sterker vertegenwoordigd (gemiddeld groepsgemiddelde is 4.2 kind).

De gemiddelde leeftijd van het team is aan de hoge kant (gemiddeld groepsgemiddelde is 33 jaar) én het percentage groepsleiders met werker-
varing in een ander tehuis is relatief hoog (gemiddelde percentage per leef-
groep is 43 %, vergeleken met de jongens- en meisjesgroepen respectievelijk 38 % en 29 %). Vermoedelijk is het voor groepsleiders aantrekkelijk om na enige werkervaring over te stappen op het werken in een gemengde leef-
groep.

Het sociaal klimaat wordt, gekeken naar de bewonersgroep, getypeerd door nadruk op de factor 'democratie'. Er is geen sprake van overheersing door de bewoners van elkaar. Bovendien komt in de bewonersgroep in hoge mate sociaal gedrag voor in plaats van destructie of agressie. De bewonersgroep

kenmerkt zich door assertiviteit. Men durft elkaar kritiek te geven en voor zijn mening uit te komen.

Het team wordt gekenmerkt door een weinig strenge opvoedingsstijl. Tevens is de aandacht van het team voor de functie 'ondersteuning' kenmerkend. Het laatste kunnen we opvatten als nadruk op een individuele benadering in plaats van op de totale groep bewoners. We troffen dezelfde kenmerken aan voor de kleinschalige voorziening. Mogelijk heeft deze individuele benadering te maken met het in dit type leefgroep veelal nagestreefde doel de zelfstandigheid van de bewoners te bevorderen.

De kleinschalige, gemengde leefgroep biedt de mogelijkheid buiten de groep contacten te leggen met leeftijdgenoten. Men zou verwachten dat dit ten koste zou kunnen gaan van de samenhang in de onderlinge relaties binnen de leefgroep. Het tegendeel blijkt het geval. De cohesie in het bewoners-netwerk kunnen we sterk noemen. De cohesie gebaseerd op elk van de drie sociometrische criteria 'de tijd doorbrengen', 'goed kunnen opschieten' en 'doen wat een ander wil' is hoog.

De contacten binnen de bewonersgroep concentreren zich enigszins rond enkele bewoners, gelet op de centralisatie gebaseerd op 'het doorbrengen van de tijd'. Dit zelfde zien we voor de negatieve relaties. De centralisatie gebaseerd op 'ruzie maken' is namelijk aan de hoge kant. Tenslotte is er centralisatie te zien van de oppassersrol. Het 'gehouden worden aan de regels' concentreert zich rond enkele bewoners. De oppassers-rol wordt in de gemengde groep toebedeeld aan enkele bewoners.

Ruim driekwart van de bewoners maakt deel uit van een clique, waarin men het goed met elkaar kan vinden (er is een hoog gemiddeld percentage per leefgroep, namelijk 77 %). Dit percentage is zo hoog dat er mogelijk geen sprake meer is van een horizontale geleding in subgroepen en alle bewoners tot één clique behoren. We kunnen dit echter niet met zekerheid zeggen, omdat de leefgroep bijvoorbeeld ook in twee cliques uiteengevallen kan zijn.

Voor de bipartite relaties zien we een geringe concentratie binnen het team van de relaties gebaseerd op 'het doorbrengen van de tijd' (de bipartite centralisatie is laag). Tegelijk zien we een vrij hoog percentage bewoners dat met geen of met slechts één groepsleider 'de tijd doorbrengt' (gemiddelde percentage per leefgroep is 63 %). Dit zou erop kunnen wijzen dat men in deze leefgroep werkt met een systeem van mentoren. In dit systeem heeft één groepsleider (de mentor) in het bijzonder aandacht voor een beperkt aantal bewoners. De bewoners worden zo in gelijke mate over het team verdeeld, terwijl het contact van een bewoner zich beperkt tot die groepsleider, die voor hem als mentor fungeert.

We komen tot de conclusie dat het profiel van de gemengde leefgroep in veel opzichten overeenstemt met het profiel van de kleinschalige voorziening.

Niet zo verwonderlijk gezien de samenstelling van onze onderzoeksgroep. De samenstelling van de bewonersgroep suggereert een selectief opnamebeleid. Vergeleken met de overige typen leefgroepen zijn de regionale plaatsingen sterk vertegenwoordigd, komen de bewoners met eerdere ervaring in tehuizen minder vaak voor en als bewoners al eerder in een tehuis hebben gezeten dan worden ze vaker vanuit dit tehuis direct in de huidige leefgroep geplaatst. Het team is in leeftijd wat ouder en binnen het team zijn er vaker groepsleiders die elders in een tehuis hebben gewerkt.

De factoren van het sociaal klimaat geven over het geheel een positieve indruk. De bewonersgroep kenmerkt zich door democratische gelijkwaardigheid en een hoge mate van sociaal gedrag qua omgangsstijl. De opvoedingsstijl van het team is niet streng en men legt de nadruk op de (individuele) ondersteuning van de bewoner.

Het relationeel netwerk van de bewoners wordt gekenmerkt door een vrij hoge mate van samenhang gekeken naar de contacten, de sociaal emotionele relaties en de invloedsrelaties. Tegelijk is er enige mate van hiërarchisering in de relaties: de rol van oppasser wordt toebedeeld aan enkele bewoners, de negatieve relaties concentreren zich rond enkele bewoners en tenslotte concentreren de contacten zich rond enkele bewoners.

De bipartite relatiestructuur doet vermoeden, dat er veelal een mentoren-systeem gehanteerd wordt. Ruim de helft van de bewoners heeft met geen of één groepsleider contact.

De resultaten van de multi-dimensionele ontvouwing leiden ons tot de conclusie, dat men niet kan spreken van dé leefgroep uit hét kinderbeschermingstehuis, daarbij veronderstellend dat alle leefgroepen het zelfde zijn. Zowel op basis van de samenstelling van de leefgroep als op basis van de kenmerken voor het sociaal klimaat kan een differentiatie naar type tehuis, soort voorziening en samenstelling van de leefgroep qua geslacht worden aangebracht.

10. CONCLUSIE EN TOEPASSING IN DE PRAKTIJK

De afstand tussen de wetenschap en de praktijk zou volgens Adriani (1978) kunnen worden verminderd door aandacht te schenken aan de communicatie tussen de beide gebieden. Voor de relatie tussen onderzoek en kinderbeschermingstehuizen komt hij tot de conclusie, dat er nog veel ontbreekt om te komen tot een goede afstemming.

In dit hoofdstuk zullen we allereerst ingaan op de algemene conclusies voor ons onderzoek. Vervolgens geven we aan welke betekenis ons onderzoek kan hebben voor de praktijk. We beginnen bij het werk van de groepsleiding in de leefgroep, vervolgens bekijken we de toepassingsmogelijkheden voor het beleid van een tehuis en tenslotte bespreken we de beleidsimplicaties voor het gehele terrein van de residentiële kinderbescherming.

10.1. ENKELE CONCLUSIES VOOR ONS ONDERZOEK

In deze paragraaf zullen we ingaan op onze conceptualisering en operationalisering van het sociaal klimaat van de leefgroep.

De factor analyse op groepsniveau (over groep-scores) heeft duidelijk het voordeel van een hoge betrouwbaarheid, die door aggregatie van de individuele antwoorden ontstaat. We hebben slechts gedeeltelijk bevestiging kunnen vinden voor het model van functionele imperatieven. Voor het team groepsleiding zijn drie functies herleidbaar uit de gevonden factoren, echter de functie integratie ontbreekt. Voor de bewonersgroep is uit de factoren alleen een onderscheid tussen instrumentele functies en emotionele functies af te leiden. De operationalisatie van de functionele imperatieven als onderdeel van het sociaal klimaat is slechts gedeeltelijk geslaagd en de door ons gebruikte vragenlijst zou op dit punt kunnen worden herzien.

Dit ligt wat anders bij de stijlkenmerken. Voor de opvoedingsstijl van het team vinden we aansluiting bij het Marburger model in de factoren 'strengheid' en 'acceptatie'. De omgangsstijl van de bewonersgroep laat zich in een aantal goed interpreteerbare factoren uiteenleggen.

Met ons onderzoek is de vragenlijst betreffende de consensuele waarneming van het sociaal klimaat tot ongeveer de helft van het aantal oorspronkelijke items teruggebracht. We hebben de vragen, die uiteindelijk overblijven, in bijlage 3 met * gemerkt. Aangenomen mag worden dat men met deze vragen

voor de betreffende factoren qua sociaal klimaat tussen leefgroepen een onderscheid kan aanbrengen.

Voor de structurele indices is een selectie noodzakelijk gebleken. We moeten vaststellen, dat het ons nauwelijks is gelukt ook de groepsleiders in het onderzoek van de relaties in de leefgroep te betrekken. In het vervolg verdient het aanbeveling meer aandacht te schenken aan het verzamelen van de gegevens bij deze groep respondenten. In feite hebben onze structurele indices hoofdzakelijk betrekking op het bewoners-netwerk.

Gelet op de symmetrie komen we tot de conclusie dat vooral de sociometrische criteria over het doorbrengen van de tijd, over het goed kunnen opschieten, over het ruzie maken en over het bespreken van problemen geschikt zijn als structurele indices.

De samenhang tussen het sociaal klimaat en de samenstelling van de leefgroep doet ons tot de conclusie komen dat de gevonden verbanden goed te interpreteren zijn en daarmee bijdragen aan de validiteit. Gezien echter het beperkt aantal gevonden verbanden zijn wij van mening, dat met geaggregeerde achtergrond- en verblijfskenmerken een ander aspect van de omgeving wordt gemeten vergeleken met de indicatoren voor het sociaal klimaat.

Tenslotte komen we tot de conclusie, dat met ons instrument een bijdrage kan worden geleverd aan een verdergaande differentiatie van voorzieningen. De door ons toegepaste multi-dimensionele ontvouwing geeft daartoe een eerste aanzet. Een typologisering van tehuizen en voorzieningen met behulp van ons instrument zou in vervolg-onderzoek verder kunnen worden uitgewerkt.

10.2. DE LEEFGROEP

Een middel ter ondersteuning van het werk van de groepsleiding is de teambegeleiding (Klomp, 1972; Rink, 1975; Oberborbeck & Regel, 1979; Thiersch en Thiersch, 1979). Het gaat om bijeenkomsten van het team onder begeleiding van een staflid van het tehuis of van een persoon van buiten de organisatie (zie ook Rink, 1975). De algemene doelstelling is te komen tot een integratie van theoretisch inzicht en praktisch handelen.

De teambegeleiding kent verschillende aspecten. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen teambegeleiding gericht op de onderlinge samenwerking in het team (team-gericht) en teambegeleiding gericht op het opstellen en evalueren van de behandelingsplannen voor elke bewoner (bewoner-gericht). Naast deze beide aspecten is er ook nog een zakelijke

kant, die te maken heeft met het feit dat de leefgroep deel uitmaakt van een organisatie (beleid-gericht). Meestal komen de drie genoemde aspecten in afzonderlijke bijeenkomsten aan de orde. Wel zijn deze aspecten nauw met elkaar verweven. Zo kan door bepaalde problematiek van de bewoners de onderlinge samenwerking van het team flink op de proef worden gesteld. Een al dan niet selectief opname-beleid van het tehuis kan weer consequenties hebben voor de problematiek, waarmee het team geconfronteerd wordt.

De teambegeleiding baseert zich op het inbrengen van bepaalde situaties uit het dagelijks werk van de groepsleiding. Dit kan gebeuren door een mondelinge of schriftelijke beschrijving van een situatie door een van de groepsleiders. De werksituatie wordt zo voor de teambegeleider en collega's toegankelijk gemaakt. Voor een bespreking van het materiaal is het nodig gebruik te maken van een gemeenschappelijk begrippen-kader.

Het is het team groepsleiding, dat de zorg draagt voor het realiseren en in stand houden van een bepaald sociaal klimaat (De Vriendt, 1978). In de teambegeleiding komt naar voren hoe dit te realiseren. Het door ons ontwikkelde instrument ter registratie van het sociaal klimaat van de leefgroep kan een bijdrage leveren aan de teambegeleiding. Het kan gebruikt worden om het sociaal klimaat van de leefgroep te beschrijven en deze beschrijving binnen de teambegeleiding aan de orde te stellen. Eventueel kan men een dergelijke beschrijving ook met de bewoners van de groep bespreken. De toepassing van onderzoek op deze manier kan worden opgevat als een vorm van 'feed back'. De onderzoeksresultaten kunnen per leefgroep worden samengevat in een profiel van het sociaal klimaat en dit profiel kan dan vervolgens aan het team (of de bewoners) worden voorgelegd, zodat men op deze wijze 'feed back' verkrijgt over het functioneren van de leefgroep (Pierce, Trickett & Moos, 1972; Fairchild & Wright, 1984; zie verder ook Heller, 1969).

Een onderzoek naar het sociaal klimaat met behulp van het door Moos et al. ontwikkelde instrument kan tot de volgende gegevens leiden (zie Pierce, Trickett & Moos, 1972 en Moos, 1974a):

- De discrepantie in de beleving van het sociaal klimaat tussen het team groepsleiding en de bewonersgroep (door de antwoorden per subsysteem te middelen en in een profiel weer te geven). Discrepancies tussen het team en de bewonersgroep verdienen de aandacht in de teambegeleiding, omdat dergelijke discrepanties makkelijk kunnen leiden tot communicatiestoornissen en conflicten.

- Moos (1974a) heeft naast instrumenten ter vaststelling van het in de groep aangetroffen sociaal klimaat (zoals de COPES en WAS, zie hoofdstuk 3) ook soortgelijke instrumenten ontwikkeld ter bepaling van het sociaal klimaat, dat

de groepsleden zich wensen. Het verschil in scores op de beide instrumenten geeft aan in welke richting het sociaal klimaat zou moeten worden veranderd. -Normering van de onderzoeksgegevens kan plaatsvinden door het profiel van een bepaalde leefgroep (of van een bepaald tehuis) af te zetten tegen landelijke gegevens. Men kan zo bekijken of een bepaalde leefgroep (of een bepaald tehuis) hoog of laag scoort op een van de eigenschappen van het sociaal klimaat.

Het bespreken van een profiel kan verschillende doeleinden dienen. Zo kan het doel zijn de kwantitatieve gegevens over het sociaal klimaat aan te vullen met kwalitatief materiaal vanuit de ervaring van de groepsleiders. We zouden dit kunnen zien als een 'validering' van de onderzoeksresultaten (Heller, 1969). Men kan zich ook ten doel stellen het sociaal klimaat in een bepaalde richting te veranderen (Pierce, Trickett & Moos, 1972; Fairchild & Wright, 1984). Men dient er dan wel rekening mee te houden, dat het in vele gevallen niet goed mogelijk is een eventuele verandering van het sociaal klimaat toe te schrijven aan de bespreking van een profiel met het team. Uit het onderzoek van Pierce et al. (1972) is onder andere gebleken, dat met het bespreken van de onderzoeksresultaten een gemeenschappelijk begrippenkaard wordt geïntroduceerd, wat binnen het team de communicatie over het functioneren bevordert.

Als onderdeel van ons onderzoek hebben we eveneens enige ervaring opgedaan met een vorm van 'feed back' van de onderzoeksresultaten. Per leefgroep hebben we daarvoor over de ruwe scores van de vragen over de groepsleiding en van de vragen over de bewoners per subsysteem het gemiddelde bepaald volgens een voorlopige indeling in categorieën voor het sociaal klimaat. Opgemerkt moet worden dat we deze voorlopige indeling hebben gebruikt, omdat de factor analyse over de gegevens van de totale onderzoeksgroep nog in volle gang was. Afwachten van de resultaten zou te veel tijd laten verlopen tussen het verzamelen van de gegevens en de terugrapportage. Over de sociometrische gegevens is niet gerapporteerd. Bij het verzamelen van de gegevens hebben we namelijk anonimiteit gegarandeerd (wat bij de presentatie van sociometrische gegevens op problemen kan stuiten). Bovendien was de analyse van de sociometrische gegevens nog slechts in een beginstadium.

Per subsysteem hebben we de gemiddelden per categorie weergegeven in een profiel. Dit profiel is samen met een korte schriftelijke samenvatting aan elk van de leefgroepen uit ons onderzoek toegestuurd. Alle 39 leefgroepen uit ons onderzoek hebben zo een rapportage over het sociaal klimaat van de betreffende leefgroep ontvangen. Ongeveer de helft van de leefgroepen heeft gebruik gemaakt van ons aanbod om de resultaten met de groepsleiding, de staf of de directie te bespreken.

Op basis van onze ervaring met het bespreken van de rapportage over het sociaal klimaat willen we het volgende opmerken:

De aanwezigheid van een staflid uit het betreffende tehuis bij het bespreken van de resultaten is zeer gewenst. Bij voorkeur het staflid, dat gewoonlijk de teambegeleiding verzorgt. Onze ervaring is, dat de groepsleiding er zich nogal eens zorgen over maakt, dat hun leefgroep er 'slecht' van afkomt. Het staflid kan behulpzaam zijn bij het overwinnen van weerstand bij de groepsleiding om bepaalde resultaten te accepteren. Een onderdeel daarvan kan zijn het 'vertalen' van het profiel in voor de groepsleiding herkenbare voorbeelden. In de op het onderzoek volgende begeleiding kan het staflid bovendien een bepaald thema uit het onderzoek (bijvoorbeeld omgaan met regels) verder uitwerken. Het resultaat van de 'feed back' heeft zo meer kans te bekijken.

De discrepanties tussen het team groepsleiding en de bewonersgroep hebben aanleiding tot uitgebreide discussie gebleken gegeven. Het team gaat zich aan de hand van de discrepanties realiseren, dat de bewoners anders naar het samenleven in de groep kijken en men kan daar in de behandeling rekening mee houden.

Het door ons ontwikkelde instrument ter bepaling van het sociaal klimaat wijkt in een tweetal opzichten af van de door Moos et al. ontwikkelde vragenlijsten. Dit heeft consequenties voor de toepassing in de praktijk.

Allereerst zijn door ons de factoren van het sociaal klimaat op groepsniveau ontwikkeld, dat wil zeggen op basis van de groepsgemiddelden over de antwoorden van alle groepsleden (bewoners en groepsleiders tezamen). Hierdoor kunnen de twee subsystemen binnen de leefgroep niet met elkaar worden vergeleken. Wel kunnen de met ons instrument verzamelde gegevens van een leefgroep vergeleken worden met de totaal-gegevens van onze onderzoeksgroep (zie bijlage 8).

Eigenschappen van het relationeel netwerk zijn door ons als onderdeel van het sociaal klimaat toegevoegd. Dit geeft extra informatie vergeleken met de vragenlijst van Moos et al.

Een voorbeeld van sociometrisch onderzoek ter ondersteuning van de behandeling op een psychiatrische afdeling wordt gegeven door Cresson en Blakeney (1970) en Nance en Wright (1977). In deze onderzoeken wordt de structuur van de relaties tussen de bewoners onderling in kaart gebracht. Daarbij worden geen groepskenmerken naar voren gebracht, maar wordt de positie van een bewoner binnen het netwerk besproken (zie ook § 3.4). Het gaat om relationele eigenschappen op individueel niveau.

Cresson en Blakeney (1970) hebben de relatiestructuur van een groep jongens op een psychiatrische afdeling onderzocht. Zij gaan na in hoeverre de staf van de afdeling de relatiestructuur onderkent. Zij komen tot de conclu-

sie dat in weerwil van het feit, dat de staf de groepsstructuur goed kan inschatten, men zich in de behandeling baseert op individuele behandelingsplannen zonder rekening te houden met de functie van de groep. Alleen ten tijde van een incident in de groep, wordt naar de (negatieve effecten van) de groep in zijn geheel gekeken. Cresson en Blakeney (1970) stellen dan ook, dat de staf zou moeten worden getraind om het psychologisch en sociologisch perspectief te integreren.

Het sociometrisch gedeelte van ons instrument zou kunnen worden gebruikt om in de vorm van een graph de relatiestructuur te representeren (zie figuur 7.1 in hoofdstuk 7). Wij hebben echter alleen structurele eigenschappen op groepsniveau als onderdeel van het sociaal klimaat geoperationaliseerd. Deze structurele eigenschappen kunnen in het profiel van de leefgroep worden opgenomen. Men kan zowel op individueel niveau als op groepsniveau de sociometrische onderzoeksresultaten van ons instrument aan het team presenteren.

Naast de toepassing bij de teambegeleiding is het mogelijk onderzoeksgegevens over het sociaal klimaat van de leefgroep te gebruiken als basis voor groepswork. Voor een overzicht van de verschillende vormen van groepswork binnen de residentiële setting zij verwezen naar Maier (1965). Voor ons onderzoek is die vorm van groepswork van belang, waarbij het team en de bewoners in een gezamenlijke bijeenkomst aandacht schenken aan de manier waarop men met elkaar omgaat.

Amini, Burke en Edgerton (1978) geven een voorbeeld van groepswork, dat gebaseerd is op een onderzoek van een psychiatrische afdeling voor adolescenten. De meest belangrijke conclusie van hen is, dat een sterke nadruk op de individuele bewoner door het gedrag van deze bewoner te duiden, tot gevolg heeft dat de bewoner zich 'ten toon gesteld' voelt en het verblijf in de leefgroep als onveilig gaat ervaren. Juist voor de adolescent is het belangrijk geheimen te kunnen bewaren en dient de begeleider er vrede mee te hebben dat hij het gedrag van de adolescent niet volledig kan begrijpen. Amini, Burke en Edgerton (1978) leggen dan ook de nadruk op de interactie tussen bewoners en begeleiders:

"... it appears to be more necessary that the adolescents be interacted with rather than that they be 'understood'" (Amini, Burke en Edgerton, 1978, p. 418)

Het groepswork kan zeer wel aansluiten op bepaalde kenmerken van het sociaal klimaat.

Nu we hebben laten zien hoe onderzoek naar het sociaal klimaat kan bijdragen aan het vorm geven van de teambegeleiding en het groepswork, zul-

len we uit de resultaten van ons onderzoek enkele algemene aanwijzingen voor de teambegeleiding putten. We grijpen daarvoor terug op de resultaten uit hoofdstuk 8. Voor die factoren en structurele kenmerken van het sociaal klimaat, die met de samenstelling van de leefgroep (bewonersgroep of team) in verband staan, dient de teambegeleider ons inziens voor ogen te houden, dat een verandering van of het in stand houden van een bepaald sociaal klimaat een complex gebeuren kan zijn. Bij het veranderen van het sociaal klimaat in een bepaalde richting, dient men er ons inziens rekening mee te houden dat de samenstelling van de leefgroep de grens kan aangeven van wat er met de begeleiding kan worden bereikt. Over het algemeen probeert men in de teambegeleiding het gedrag van de groepsleiding te beïnvloeden (en daarmee indirect het gedrag van de bewoners). Wanneer de kenmerken van het sociaal klimaat in verband staan met de samenstelling van de leefgroep, kan men er ook voor kiezen naast de teambegeleiding de samenstelling van de bewonersgroep te beïnvloeden (door het opname-beleid) of de samenstelling van het team (door het personeelsbeleid).

Zo blijkt uit ons onderzoek bijvoorbeeld de strengheid in opvoedingsstijl van het team samen te hangen met de samenstelling van de bewonersgroep. Door bij het samenstellen van de leefgroep rekening te houden met de gezinsachtergrond (beide ouders al dan niet in het gezin aanwezig, de gezinsgrootte, de positie van de jongere als jongste in het gezin), met het soort onderwijs dat de jongere volgt (met name LBO) en met de plaats van herkomst (in verband met regionalisatie), kan men de strengheid in opvoedingsstijl van het team beïnvloeden.

Een ander voorbeeld uit ons onderzoek is het gegeven dat naarmate de bewoners jonger zijn, het team meer geneigd is tot het organiseren van groepsactiviteiten voor de vrije-tijdsbesteding van de bewoners. Men zou hieruit de conclusie kunnen trekken dat men in de begeleiding van een team, dat hoofdzakelijk met pubers werkt, aandacht moet schenken aan de vaardigheid bij de groepsleiding tot het opzetten van activiteiten.

Eerdere ervaring in een tehuis elders, de gezinsachtergrond (de gezinsgrootte, de positie in de kinderrij als oudste of jongste) en de regionalisatie hangen samen met de bipartite integratie gebaseerd op het goed kunnen opschieten van de bewoners met de groepsleiders. Met andere woorden de sociaal-emotionele integratie tussen de bewonersgroep en het team staat in verband met de samenstelling van de bewonersgroep. Stelt men zich in de teambegeleiding ten doel deze integratie te verhogen, dan zou men dit geven voor ogen dienen te houden.

Niet alleen de samenstelling van de bewonersgroep staat in verband met het sociaal klimaat. Ook voor de samenstelling van het team hebben we enkele verbanden kunnen constateren. De samenstelling van het team qua geslacht

staat in verband met het voor komen van 'vertrouwensfiguren' onder de bewoners en figuren in de rol van 'oppasser'. De werkervaring elders in tehuizen staat eveneens in verband met het voor komen van de laatst genoemde figuren.

Ook de samenhang tussen factoren en structurele kenmerken van het sociaal klimaat geeft ons inziens enkele aanwijzingen. De cohesie in het bewoners-netwerk staat in verband met enkele factoren van het sociaal klimaat. Een lage cohesie gaat samen met een strenge opvoedingsstijl, anti-sociaal gedrag van de bewonersgroep en een weinig open omgangsstijl, een weinig democratische sfeer en een geringe aandacht in de bewonersgroep voor de instrumentele en sociaal-emotionele functies. Men kan in de teambegeleiding met deze samenhang rekening houden, door zich bij het nastreven van een verandering van het sociaal klimaat op dit totale complex van variabelen te richten.

We komen tot de conclusie dat onderzoek naar het sociaal klimaat kan bijdragen tot het in stand houden c.q. veranderen van het sociaal klimaat van een leefgroep.

10.3. HET TEHUIS

We zullen hier vooral aandacht schenken aan het beginpunt van de residentiële behandeling namelijk de uithuisplaatsing. Aan de uithuisplaatsing van jeugdigen en de opname-procedure is door verschillende auteurs aandacht geschonken (Bastiaansen, 1976; Knorth, 1984; De Beer & Ruys, 1984; Van den Bergh, Knorth & Van der Ploeg, 1984; Junger-Tas, 1983). Deze belangstelling heeft er vooral mee te maken, dat met de wijze van uithuisplaatsing en met de vorm van opname-procedure het fundament gelegd wordt voor de verdere residentiële behandeling en begeleiding.*

Bij het proces van uithuisplaatsing speelt de communicatie tussen het cliëntsysteem, de plaatsende instantie en in ons geval het tehuis een belangrijke rol (Knorth et al., 1984). Met name de communicatie tussen de plaatsende instantie en het tehuis is volgens Knorth e.a (1984) van belang, aangezien vooral de plaatsende instantie de doorslag geeft bij de keuze van een bepaald tehuis. Nu is er in het aantal verschillende soorten plaatsende

* Uithuisplaatsing betekent uiteraard niet zonder meer een tehuis-plaatsing, ook plaatsing in een pleeggezin of semi-residentiële voorziening is mogelijk.

instanties de laatste jaren een beperking opgetreden. Bastiaansen (1976) constateert met zijn onderzoek in de provincie Limburg nog een aantal van 56 verschillende soorten plaatsende instanties. Opgemerkt kan worden dat de justitiële plaatsingen gebeuren door een beperkt aantal instanties namelijk door de kinderrechter, door de raad voor de kindbescherming of door een voogdijvereniging. Bastiaansen concludeert dan ook dat er met name bij de vrijwillige plaatsingen sprake is van een vrij grote diversiteit aan instellingen. Met de herziening van de financiering van de vrijwillige plaatsingen door de overheid door invoering van de zogenaamde Tijdelijke Subsidieregeling Maatschappelijke Dienstverlening is deze diversiteit aan instellingen afgenomen (zie De Beer en Ruijs, 1984). Een plaatsende instantie moet nu bij het ministerie van WVC een erkenning aanvragen om te mogen plaatsen en de tehuizen mogen alleen door erkende instanties aangemelde kinderen opnemen. De deskundigheid op het terrein van uithuisplaatsing concentreert zich zo steeds meer rond een beperkt aantal plaatsende instanties.

Ondanks deze ontwikkelingen kan er een aantal gebreken worden genoemd in de samenwerking tussen plaatsende instantie en tehuis. Zo komt Knorth (1984) tot de conclusie, dat de kennis van de sociale kaart bij de plaatsende instantie onvoldoende is. De plaatsende instantie is te weinig op de hoogte van de werkwijze en de opname-criteria van de tehuizen (Bastiaansen & Felling, 1976). Men plaatst in een bepaald tehuis op grond van de persoonlijke contacten tussen de medewerkers van de plaatsende instantie en de medewerkers van het tehuis en op grond van de ervaringen, die men met eerdere plaatsingen heeft opgedaan.

De Beer en Ruijs (1984) stellen dat er vele soorten tehuizen bestaan. In ons onderzoek hebben we een verdeling aangebracht naar type tehuis en soort van organisatie. In wezen is deze indeling globaal en is met name de categorie 'tehuizen voor normale jeugd' een verzamelnaam voor een heterogeen aanbod van voorzieningen. Het is voor de plaatsende instantie dan ook bijna ondoenlijk het gedifferentieerde aanbod nauwkeurig te kennen. De Beer en Ruijs (1984) pleiten voor een verwijsgids, waarin alle regionale instellingen zijn opgenomen. Een voorbeeld van een dergelijke gids is de landelijke 'Gids voor de hulpverlening aan jeugdigen'. Knorth (1984) merkt over deze gids op, dat de informatie over de tehuizen vaak onvoldoende is.

Al met al blijken er in de informatie-uitwisseling tussen de plaatsende instantie en het tehuis nogal wat hiaten. De plaatsende instantie is veelal slecht op de hoogte van wat de tehuizen te bieden hebben en de door de tehuizen verstrekte informatie is onvoldoende, waardoor bijvoorbeeld een vergelijking tussen de tehuizen veelal niet goed mogelijk is.

Met het door ons ontwikkelde instrument ter beschrijving van het sociaal klimaat van de leefgroep kan de informatie-uitwisseling tussen de plaatsende instanties en de tehuizen worden bevorderd. Een dergelijke toepassing wordt geschetst door Otto en Moos (1973) en Moos (1974a).

Otto en Moos (1973) stellen dat een beschrijving van het sociaal klimaat van psychiatrische afdelingen een belangrijke aanvulling vormt op de gebruikelijke informatie, die de instellingen over hun aanbod verstrekken. De informatie die instellingen verstrekken in de vorm van brochures en dergelijke voor verwijzers en patiënten, blijkt volgens Otto en Moos (1973) niet geheel conform de actuele praktijk op de psychiatrische afdelingen. Vaak geeft de informatie weer wat de staf met een bepaalde behandeling beoogt te bereiken in plaats van wat er dagelijks gebeurt.

Otto en Moos (1973) noemen de volgende aandachtspunten voor een beschrijving van een afdeling, die we ook van toepassing achten voor de leefgroep in het kinderbeschermingstehuis:

- Ecologische variabelen, die een eerste indruk geven aan de toekomstige bewoner of hij zich in de residentiële omgeving thuis zal voelen. Het gaat om informatie over de ligging van de instelling, de huisvesting, de kamer of slaapplek voor een bewoner, de grootte van het gebouw en over de verschillende ruimtes, enz.
- De verschillende 'behavior settings' (zie Barker, 1974; Gump, 1974), waarin de bewoner zal verkeren. Meestal beperken de beschrijvingen zich tot het formele aanbod zoals individuele gesprekken, deelname aan groepen, vormen van onderwijs en dergelijke. Otto en Moos (1973) wijzen erop, dat ook een beschrijving van het informele aanbod van belang kan zijn (mogelijkheden in de vrije tijd en contacten buiten het tehuis).
- Er is meestal een uitgebreide beschrijving van de organisatie in de zin van de capaciteit, staf-bewoner ratio, de opbouw van de staf in verschillende disciplines, enz. Volgens Otto en Moos (1973) kan men uit deze gegevens onvoldoende het concrete aanbod tot behandeling afleiden.
- Over de achtergrond van de bewoners (aard van de problematiek, de verblijfsduur, de voorwaarden voor opname) wordt meestal uitgebreid geïnformeerd, daarentegen is er over de achtergrond van het personeel meestal weinig informatie te vinden. Juist deze informatie kan van belang zijn om een indruk te krijgen van wat een team te bieden heeft. Otto en Moos (1973) pleiten ervoor de gebruikelijke beschrijvingen met het volgende uit te breiden:
- Een beschrijving van het sociaal klimaat. De plaatsende instantie en het cliënt-systeem krijgen zo een indruk van de actuele praktijk. Doordat de informatie over het sociaal klimaat zowel van groepsleiders als van

bewoners wordt verkregen, is er minder kans op een al te positief gekleurde presentatie van de instelling.

- Een opsomming van de gedragingen en attituden, die men met de behandeling tracht te beïnvloeden.

Wanneer men op basis van deze aandachtspunten het totale residentiële aanbod beschrijft, wordt het voor de plaatsende instantie en het cliënt-systeem beter mogelijk zich te oriënteren en de verschillende voorzieningen met elkaar te vergelijken. Een gedifferentieerd aanbod kan zo overzichtelijk worden gemaakt.

In de informatie-uitwisseling tussen de plaatsende instantie en het tehuis ligt eenzijdig de nadruk op de informatie over de jongere of over het totale cliënt-systeem. De informatie over het tehuis is meestal summier. Wij pleiten ervoor niet alleen met informatie over het tehuis de plaatsende instanties en toekomstige bewoners te informeren, maar met name met informatie over de leefgroep(en) de keuze voor een bepaalde voorziening meer optimaal te doen plaats vinden.

10.4. DE ORGANISATIE VAN DE RESIDENTIELE HULPVERLENING

In deze laatste paragraaf zullen we aandacht schenken aan de implicaties van ons onderzoek voor het beleid ten aanzien van de residentiële hulpverlening aan jongeren.

Op grond van onze gegevens rijst de vraag of de residentiële hulpverlening wel in voldoende mate effect heeft. Ruim de helft (57 %) van de jongeren in ons onderzoek heeft eerder in een tehuis gezeten. De gemiddelde totale verblijfsduur in de tehuizen bedraagt 4.4 jaar. Dit ligt aanzienlijk hoger dan de gemiddelde verblijfsduur per tehuis (ongeveer 13 maanden). Zouden we alleen op deze laatste gemiddelde verblijfsduur afgaan, dan ontstaat een geflatteerd beeld. Het blijkt dat ruim de helft van de jongeren heel wat langer in de residentiële sector verblijft.

Van de boven genoemde groep jongeren wordt een derde rechtstreeks van het ene tehuis naar het andere overgeplaatst. Tweederde van deze groep komt na terugplaatsing in het thuismilieu opnieuw in de residentiële hulpverlening terecht (een herplaatsing). We menen op basis van deze gegevens te moeten concluderen, dat niet alleen het effect van de residentiële hulpverlening moet worden betwijfeld. De begeleiding van het thuismilieu van de bewoner gedurende de opname en erna (de nazorg) is blijkbaar even-

eens onvoldoende. Deze begeleiding is in hoofdzaak een taak voor de plaatsende instantie, echter zou door een betere samenwerking tussen de plaatsende instantie en het tehuis ons inziens kunnen worden verbeterd. Nu valt blijkbaar een groot gedeelte van de jongeren na hun verblijf weer terug in de problemen.

Doet het ertoe in welk type tehuis een jongere eerder geplaatst is geweest? Het merendeel van de plaatsingen gebeurde in een tehuis voor normale jeugd (40 % van de plaatsingen), dan volgen de plaatsingen in een tehuis van wat we de restcategorie (crisisopvang, doorgangshuis, enz.) hebben genoemd (28 %) en tenslotte de plaatsingen in een behandelingstehuis (20 %). Er verblijven zonder meer relatief veel jongeren in de tehuizen voor normale jeugd, wat het aandeel van deze tehuizen in de plaatsingen enigszins verklaard. Het verblijf in een tehuis van de restcategorie draagt veelal een tijdelijk karakter, wat het aandeel van deze tehuizen kan verklaren. Na plaatsing in deze voorziening volgt meestal een meer permanente plaatsing in een tehuis of pleeggezin. Anders ligt het met de eerdere plaatsingen in een behandelings-tehuis. Het door ons aangetroffen percentage (20 %) eerdere plaatsingen kan vrij hoog worden genoemd, wanneer we zien dat in onze onderzoeksgroep slechts 14 % van de jongeren in een behandelingstehuis verblijft. Dit zou ons inziens betekenen, dat met name de over- en herplaatsingen vanuit de behandelinstehuizen aandacht behoeven. Mogelijk verblijven er in dit type tehuis jongeren met een meer complexe problematiek. In hoofdstuk 9 hebben we echter kunnen constateren dat de leefgroep uit het behandelingstehuis qua samenstelling en sociaal klimaat nogal lijkt op de leefgroep uit het tehuis voor normale jeugd. Het genoemde aandeel in de eerdere plaatsingen van de behandelinstehuizen laat zich ons inziens niet verklaren.

Een over- of herplaatsing betekent voor de jongere het opnieuw vestigen van een vertrouwensband met hulpverleners, iets wat juist voor jongeren met problemen niet gemakkelijk is. Het lijkt ons dan ook goed de over- en herplaatsingen zo veel mogelijk terug te dringen. Het door de IWRV (1984) voorgestelde regionale Jeugd Hulp en Advies Team (JHAT) zou hierin een taak kunnen vervullen, door deze plaatsingen kritisch te bezien.

Het is ook mogelijk dat een over- of herplaatsing nu eenmaal onvermijdelijk is voor het totale behandelingsverloop. In dit geval zou het ons inziens aanbeveling verdienen bij een plaatsing niet alleen de indicatie te stellen voor een bepaald type tehuis als wel een behandelingsplan op te stellen voor de totale verblijfsduur in de verschillende vormen van hulpverlening (waarmee bijvoorbeeld geanticipeerd wordt op de overplaatsing na het verblijf van een jongere in een leefgroep naar een pleeggezin of naar een project begeleide kamerbewoning). Verder onderzoek naar het verschijnsel van de over- en herplaatsingen zou door registratie door het JHAT gestalte kunnen krijgen.

We willen voor een mogelijke oorzaak van dit verschijnsel ook nog wijzen op het in de vorige paragraaf geconstateerde gebrek aan informatie over de tehuizen bij de plaatsende instanties. Wij pleiten ervoor niet alleen de informatie over het tehuis te verbeteren, maar ook de informatie over de leefgroepen (over de samenstelling van de leefgroep en over de werkwijze door een typering van het sociaal klimaat). Deze informatie over de voorzieningen in de regio zou dan kunnen worden samengebracht in het JHAT, zodat deze bij een plaatsing ervoor zou kunnen zorg dragen dat een jongere binnen een bepaalde leefgroep past. Een dergelijke afstemming van de plaatsingen zou ons inziens ook nog kunnen worden verbeterd door de plaatsende instantie te vragen over het gezinsklimaat te rapporteren in termen analoog aan het door ons ontwikkelde instrument.

In onze onderzoeksgroep treffen we de qua geslacht gemengde leefgroep vooral aan onder de kleinschalige voorzieningen en deze weer alleen bij de tehuizen voor normale jeugd. Gegeven het feit dat de jongens onder de bewoners talrijker vertegenwoordigd zijn (65 %), vragen we ons af of er niet naar gestreefd zou moeten worden ook jongensgroepen in een kleinschalige vorm op te zetten en dit uit te breiden naar de andere typen tehuizen.

In hoofdstuk 9 hebben we geconstateerd, dat de kleinschalige voorziening gekenmerkt wordt door bewoners die afkomstig zijn uit de stad en door bewoners die afkomstig zijn uit de regio rondom het tehuis. Aangezien binnen ons onderzoek alle kleinschalige voorzieningen in een stad gelocaliseerd zijn, geeft dit ons het vermoeden dat slechts een beperkt aantal jongeren van deze soort voorziening gebruik kan maken en wel de jongeren, die afkomstig zijn uit de naaste omgeving van het betreffende tehuis. In de planning van kleinschalige voorzieningen zou de overheid dienen te streven naar een voldoende geografische spreiding.

Bij het streven naar regionalisatie stelt de IWRV (1984) voorop, dat het contact met het milieu van herkomst behouden blijft. Het feit dat minder dan de helft van de gezinnen van oorsprong van de bewoners intact is, is ons inziens een complicerende factor in dit streven. Bij de gezinnen, waar de ouders van elkaar gescheiden zijn, ontstaat het probleem wat men precies onder het milieu van herkomst dient te verstaan. In principe kunnen dit de verzorgende ouder en de aldaar verblijvende kinderen zijn. Echter juist in de leeftijd van 12 jaar en ouder kan het contact met de niet-verzorgende ouder van bijzondere betekenis zijn. Daarnaast speelt mee dat de bewoners veelal afkomstig zijn uit grote gezinnen. In ons onderzoek zijn er in de helft van de gevallen meer dan drie kinderen in het gezin. Door een scheiding kunnen deze kinderen -mede gelet op de leeftijd van de bewoners- niet meer bij elkaar wonen. Zoals we al eerder constateerden zou de begeleiding van het thuismilieu meer aandacht moeten krijgen. De begeleiding van zogenaamde

gebroken gezinnen verdient ons inziens extra aandacht met name hoe men in de praktijk met de vaak complexe situatie van ex-partners en hun kinderen dient om te gaan.

De plaats van het onderwijs binnen de residentiële hulpverlening verdient mogelijk meer aandacht. Binnen onze onderzoeksgroep volgen relatief veel bewoners het voortgezet buitengewoon onderwijs (18 %) of het individueel lager beroepsonderwijs (9 %). Daarnaast is bij 22 % van de bewoners in de voorgeschiedenis sprake van het afbreken van een of andere onderwijsvorm. Met name wanneer de bewoners extern onderwijs volgen, betekent dit dat een goede samenwerking tussen het tehuis en de onderwijsinstelling tot stand moet worden gebracht.

Het verloop onder de groepsleiders zou ons inziens moeten worden terug gedrongen. Binnen ons onderzoek blijkt de helft van hen korter dan drie jaar in dezelfde leefgroep te werken. Een derde heeft al eens in een tehuis elders gewerkt. De helft van de groepsleiders is jonger dan 28 jaar. Ross (1984) meent, dat het verloop onder de groepsleiders zou kunnen worden verklaard vanuit de leeftijdsfase, waarin de betreffende groepsleider verkeert. Hij constateert, dat een groepsleider onder de 26 jaar eerder geneigd is om te vertrekken en wijt dit aan gebeurtenissen eigen aan deze leeftijdsfase zoals het volgen van een opleiding, huwelijk of samenwoning of het krijgen van kinderen. Hoe dan ook dient men er in het personeelsbeleid en in de begeleiding ons inziens naar te streven een stabiel team op te bouwen.

Tenslotte komen we terug op de door ons in hoofdstuk 2 gepresenteerde typologie van leefgroepen van Wolins (1974) en willen we deze in verband brengen met de gegevens uit hoofdstuk 9. Ons inziens komt het sociaal klimaat van de leefgroep uit de kleinschalige voorziening het dichtst bij het type leefgroep 'other orientation'. In de bewonersgroep is men open tegenover elkaar, men gedraagt zich assertief en er is weinig anti-sociaal gedrag. De groepsleiding heeft een optimistische kijk op de bewoners en wordt gekenmerkt door een weinig strenge opvoedingsstijl. De cohesie in de relaties tussen de bewoners is hoog en er zijn weinig geïsoleerden.

Het sociaal klimaat van de leefgroep uit de grootschalige voorziening, het klimaat van de leefgroep met alleen jongens en het klimaat van de leefgroep uit het tehuis voor zeer intensieve behandeling benaderen het meest het type leefgroep 'nomocracy'. Opvallend is dat het team groepsleiding in al deze groepen aandacht besteed aan het functioneel imperatief formuleren van doelen en organiseren van activiteiten. Daarmee komt de nadruk nogal te liggen op de groep in zijn geheel. We vragen ons af of een meer individuele benadering in de genoemde leefgroepen niet de voorkeur verdient.

Over het algemeen kunnen we tot de conclusie dat de typologie van Wolins in zijn zuivere vorm niet zo duidelijk is terug te vinden in de resultaten van

hoofdstuk 9. Er is in het sociaal klimaat van de leefgroep uit de verschillende typen tehuizen, uit de verschillende soorten voorzieningen en van de qua geslacht verschillend samengestelde leefgroep meestal sprake van zowel aandacht voor de instrumentele als sociaal-emotionele aspecten van het samenleven.

Wolins (1974) veronderstelt een wisselwerking tussen het klimaat van de leefgroep en de ontwikkeling van het individu. Wij bepleiten verder onderzoek naar deze wisselwerking. Met een operationalisatie van het sociaal klimaat wordt een dergelijk onderzoek in de vorm van een zogenaamde contextuele analyse (zie § 4.1) mogelijk. Voor de praktijk zou op grond van de resultaten van dergelijk onderzoek richtlijnen kunnen worden ontwikkeld voor de plaatsing van jongeren in leefgroepen.

The social climate of group care

In the practice of residential group care the term 'therapeutic milieu' or 'therapeutic climate' is often used. In our study we prefer the term 'social climate' as a more neutral term. There has been some research to define empirically the social climate of diverse settings (Moos, 1974a). The main aim of this research is to conceptualize and operationalize the social climate of the living unit in residential institutions for juveniles.

In chapter 2 we describe the residential care and treatment of juveniles (12 - 21 year of age). They can be placed voluntarily in an institution, for example by a mental health center or involuntarily by order of the juvenile court. We differentiate four types of residential institutions as found in the Netherlands: the institution for young people of normal intelligence, the institution for treatment, the institution for intensive treatment and the state institution. These several types of institutions are all financially supported by the Department of Justice. In the given sequence there is an increasing number of child care workers and staff working in the institution. In the institution for intensive treatment and the state institution there are some closed wards. In these institutions young people have usually been placed by order of the juvenile court.

On the part of the government a reorganization of residential care for juveniles has been planned. The aim is to develop small-scale, regional and multi-functional provisions, which can be distinguished from specialized, national provisions. In the first type of provision the living unit is housed in an area of a town or city in contrast to the latter type, which is often large-scale and rural. We assumed a relation between the social climate of the living unit and the residential organization. Therefore we categorized living units according to the way they are part of the total residential organization in small-scale, middle-scale and large-scale provisions.

The task of the child care worker is complex. His work is in our vision the core of treatment.

The first element we used to conceptualize the social climate of the living unit is the conceptual scheme of functional imperatives (Parsons, 1959), which has been translated to child care by Polsky, Claster and Goldberg (1968) in four functions: adaptation, goal-attainment, integration and pattern-maintenance/tension management.

As a second element for our conceptualization we used the term educational style. Two models to describe the educational style have been explicated, namely based on the work of Rogers and based on behaviourism. We conclude that it is not only necessary to describe the educational style of the child care workers but also the style of behaviour of the inhabitants.

Therefore a third element in our conceptualization is the behavioural style of the inhabitants of the living unit. Based on research findings we describe several dimensions of behavioural style.

Finally we present some sociometric research to complete our conceptualization. In this research most attention has been given to the sociometric status of the inhabitant especially the isolated group member. None of the research describes the relational structure as a whole. It is our aim to differentiate between the relational structures of living units as part of what we name social climate.

Chapter 2 is concluded with the description of four types of living units based on developmental stages.

In chapter 3 the concept social climate has been defined and applied to the living unit. Social climate can be conceived as 'environmental press' and as a 'relatively enduring quality of the environment'. We conceive social climate as an 'overall concept' to characterize a collection of properties of the living unit. These properties are mediational between on the one hand the individual group member (inhabitant and child care worker) and on the other hand the institution. The group members experience the characteristics of social climate and are influenced in their behaviour. At the same time they have a contribution to the climate by their behaviour. We distinguish attributes of the social climate based on the consensual perception of the group members and attributes based on the relational structure. We divide the living unit into two sub-systems, namely the group of inhabitants and the team of child care workers.

Another way to describe the living unit as environment is on the basis of aggregated background characteristics such as mean age, length of stay and percentage of young people from 'broken homes'. We do not conceive these aggregated background characteristics as an element of social climate, yet assume a relation between these characteristics and the social climate.

A review of the research on social climate is presented. The instrument COPES (Moos, 1974a) has been evaluated in several research-applications. We conclude that the dimensions and sub-scales of this instrument are not confirmed. The results of the mentioned research are placed in our conceptual framework namely the four functional imperatives, the educational style of the child care workers and the behavioural style of the inhabitants. As a re-

sult we propose dimensions as a basis for our operationalization of the social climate based on consensual perception.

The concept social network is used to represent the relational structure of the living unit. The use of the concept social network in the evaluation of sociometric research gives three aspects of the relational structure namely a) the linkage, b) the horizontal segmentation and c) the vertical segmentation.

Our research can be considered as multi-level. The difference between properties on the individual level and group level is explained (Lazarsfeld & Menzel, 1961). We consider social climate as a collection of properties on the group level. Mainly we have to do with analytical and structural properties.

In chapter 4 the aim of our study is divided into the following research questions: 1) What are the dimension of the social climate based on consensual perception? 2) How can we translate structural properties into indices suited to describing the relational structure as part of social climate? 3) Are the living units differently composed when we look at the background characteristics of the inhabitants and of the child care workers? 4) Is there a relationship between the composition of the living unit (aggregated background characteristics) with its social climate (factors and structural indices)? 5) As validation we want to examine the relations between the dimensions (factors) and structural indices of social climate. 6) Can we differentiate living units as to composition and social climate according to the four types of institution, to the three types of provision and to the distinction in living units for boys, living units for girls and co-educational living units.

We developed a questionnaire to obtain a measurement of the consensual perception of social climate and a sociometric procedure to assess the relational structure. Sociometric criteria are used concerning spending the time together, social emotional relationships, influence, talking about problems and rules being kept. With the instruments we gathered data in 39 living units, which were selected as a proportional stratified, aselect sample.

Chapter 5 reports on the background characteristics. We find half of the young people come from urban areas. The number of children in the family of origin is high and more than half of the young people have a 'broken home' family background.

A main finding is that 57 % of the young people had been placed in an institution before. Almost half of them are placed directly from one institution into another. We take this mechanism of transfer and replacement very seriously and advise better matching between young people and provisions.

Half of the young people receives lower vocational education and 27 % receives a form of special education.

The child care workers are young (mean age 29.8 year old) and there is a lot of turn-over (mean length of working in the living unit is 2.8 years). If

their work experience exceeds this period, it is because they changed from working in one living unit or institution into another. We conclude that there are a lot of fluctuations in the living unit with respect to both inhabitants and child care workers.

Almost half of the child care workers completed the appropriate vocational training and 40 % still receives part-time vocational training whilst simultaneously working. Professionalization is still in progress. Analysis of variance shows a relation between composition of the living unit and the type of institution or type of provision.

With factor analysis we derived several dimensions of social climate based on consensual perception in chapter 6. First for every living unit we aggregated the item scores to group scores. A selection of items took place by looking at the deviation from normal distribution, at the possibility to discriminate living units and at the specificity of the items on the hand of analysis of correlations. Four sets of items were created to form the basis for factor analysis, namely 1) The contribution of the team of child care workers to the functional imperatives, 2) The educational style of the team, 3) The contribution of the group of inhabitants to the functional imperatives, 4) The behavioural style of the group of inhabitants.

For each set of items the number of factors has been determined. The results of factor analysis are interpreted and factor scores are evaluated. The factor analysis on group scores is compared with factor analysis on individual scores. Our main conclusion is that factor analysis on group scores yields less unique variance because of the greater reliability as a result of aggregation.

In the table we present the dimension of social climate based on consensual perception.

	Functional imperatives	Style
Team	goal-attainment pattern maintenance adaptation	stereotyping strictness acceptance
Group of inhabitants	democratic sphere instrumental functions emotional functions	social behaviour assertivity reliance on team openness

We conclude that the model of functional imperatives has only partly been confirmed. For the educational style the factors strictness and acceptance give support to the behaviouristic approach.

In chapter 7 'graph theory' has been used to derive a number of structural indices as part of social climate. First some basic concepts of graph theory are presented. Our sociometric data had to be transformed into dichotomous matrices. One of the problems we encountered was the high rate of non-response among the child care workers. As a result we limited our analysis to the relational structure of the group of inhabitants and to the bipartite relational structure of inhabitants versus child care workers. In dichotomizing we processed response strategies and estimated data using symmetry in reciprocal responses.

For the several aspects of relational structure we developed indices based on graph theory. The social network of the inhabitants is described according to:

Linkage with cohesion, horizontal segmentation with percentage of persons in cliques and percentage isolated persons, vertical segmentation with centralization and finally as a special property the vulnerability of the network.

The bipartite relational structure is described according to:

Horizontal segmentation with percentage of peripheral inhabitants, vertical segmentation with integration and centralization and finally as a special bipartite property the minimal coverage.

The relations between composition of the living unit, factors of social climate and structural indices of social climate are assessed in chapter 8. Increasing mean age of the inhabitants is related to increasing social behaviour and less reciprocal negative relations in the group of inhabitants. Contrary to what would be expected is that an increasing size of the group of inhabitants is related to a more permissive educational style of the team. In addition increasing mean age is associated with not only less anti-social behaviour, but also a more permissive educational style.

With an increasing percentage of inhabitants coming from complete families, with an increasing mean family size or with an increasing percentage of inhabitants who are the youngest child of the family, there more there is evidence of a strict educational style. At the same time we see less attention by the inhabitants for the instrumental functions. Apparently for the group of inhabitants in question getting accustomed to institutional life is not easy.

The more regional placements there are in the group of inhabitants, the more the educational style is permissive and the more the number of positive inhabitant - child care worker relations increases.

The percentage of bipartite, peripheral inhabitants is smaller with an increasing number of child care workers or with an increasing work experience

of the team. In contrast there are more bipartite, peripheral inhabitants with an increasing percentage of child care workers who completed vocational training.

Increasing team size is related to a more accepting educational style and to a concentration of interactions between inhabitants and child care workers on one or several members of the team.

A high rate of male team members is related to a less open behavioural style in the group of inhabitants, to a decrease of central inhabitants one has confidence in, and to a decrease of central inhabitants who keep the rules. On the contrary former work experience of the team is related to central inhabitants keeping the rules and to a centralization of the bipartite interactions on one or several team members.

Validation of factors and structural indices has as result that in particular cohesion is related to a number of factors. We conclude that with the determination of cohesion one gets a good indication of the social climate. Here it concerns cohesion, based on the social emotional relations, which is related to the factors 'democratic sphere', 'social behaviour' and 'permissive educational style'. Also an open behavioural style of the group of inhabitants is related to cohesion and further to popular inhabitants in the network, central inhabitants one has confidence in and finally to vulnerability of the network based on spending time together.

We conclude that however several aggregated background characteristics are related to factors and structural indices, these characteristics are essentially another measurement of the environment compared to the social climate.

On the basis of multi-dimensional unfolding we have in chapter 9 drawn profiles of living units in the diverse type of institutions, diverse type of provisions and according to composition according to sexe.

The living unit in the institution for young people of normal intelligence is characterized by regional placements, a democratic sphere, a high percentage of inhabitants in social emotional cliques and an integrated social emotional bipartite structure.

The living unit in the institution for treatment is characterized by young people who are the oldest child in the family of origin, by team members with professional training, by an open behavioural style and by an accepting educational style. In the relational network there is selectivity in relations.

The living unit in the institution for intensive treatment is characterized by transfer of inhabitants directly from one institution into another. There is less turn-over in the team. In the group of inhabitants there is emphasis on the instrumental functions and in the educational style there is negative stereotyping and strictness. Cohesion in the group of inhabitants is less strong.

In the living unit of the state institution all young people are placed by order of the juvenile court and have former institutional experience. Apparently conduct disorders are met in the family environment, because there is no transfer of young people from one institution into another. The group of inhabitants as well as the team is male. There is less reliance on the team, less anti-social behavior, emotional functions get emphasis in the group of inhabitants and the team does not emphasize adaptation. The relational structure in the group of inhabitants is more hierarchical.

The living unit as a small-scale provision is characterized by a very high rate of regional placements. Young people more often come from urban areas. The mean age of inhabitants is high and their length of stay short. There is a democratic sphere combined with emphasis on the instrumental functions, an open behavioural style, assertivity and social behaviour. The team emphasizes support, has a positive view of the inhabitants and a permissive educational style. The group of inhabitants is cohesive with few isolated inhabitants. There are central inhabitants one has confidence in and central inhabitants in spending time with each other. The bipartite social emotional structure is integrated. All data confirm the assumption that this kind of provision has the aim especially of training self-support.

The living unit in a middle-scale provision has no striking attributes of social climate. The size of the group of inhabitants is large (10 inhabitants) and inhabitants are more often the oldest child in the family of origin. In the network there is a high rate of inhabitants in cliques and a concentration of influence. In the bipartite structure there are few peripheral inhabitants and interactions concentrate on one or several team members.

The background characteristics of the inhabitants in large-scale provisions are negative. More frequently inhabitants had former institutional experience, there is more frequent direct transfer and more frequently placement is by order of the juvenile court. There is no reliance on the team. The team itself emphasizes goal-attainment. The group of inhabitants is not cohesive and the inhabitants have less influence on each other.

The profile of the co-educational living unit resembles the profile of the living unit as a small-scale provision.

The boys' group is characterized by male team members. In contrast to what one expects there is emphasis on emotional functions. The team has a negative view of the boys and does not emphasize adaptation probably to avoid conflict. In the relations of the group of inhabitants influence is more important compared to confidence.

The girls' group is characterized by female team members. More often the girls are placed by order of the juvenile court, they are often younger (puberty) and more often the oldest child in the family of origin. There is open-

ness and a lack of reliance on the team, while the team has an accepting educational style. The group of inhabitants has central popular figures and more often reciprocal negative relations occur.

We conclude that with aggregated background characteristics and social climate indices it is possible to profile the type of institutions, type of provisions and co-educative groups, boys' groups and girls' groups. Institutional life is essentially varied.

In chapter 10 we present applications of the instrument in the form of 'feedback'. Research findings can be used in staff training and to match inhabitants and child care workers to living units.

- Van Acker, J. *Heropvoeding naar sociale aanpasbaarheid. Actie-onderzoek in een inrichting voor zeer moeilijke meisjes*. Proefschrift. Universiteit Gent, 1976.
- Van Acker, J. *Meisjes zonder kansen? Opvoeding van meisjes in ernstige probleemsituaties*. Rotterdam: Lemniscaat, 1980.
- Van Acker, J. Residentiële hulp vanuit leertheoretisch perspectief. In: J. van der Ploeg (Red.) *Jeugd (z)onder dak. deel 1* Alphen aan de Rijn: Samsom, 1984 (2e druk), 42 -55.
- Adler, J. *The child care worker: concepts, tasks and relationships*. New York: Brunner/Mazel, 1976.
- Adriaansens, H. *Talcott Parsons en het conceptuele dilemma*. Sociologische Monografieën. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1976.
- Adriani, P. *Jeugdwelzijn en wetenschap*. Proefschrift. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1978.
- Alden, L. Factor-analyses of the Ward Atmosphere Scale. *Journal of consulting and clinical psychology*, 1978, 46, 175-176.
- Aldrich, A. Community care for late adolescents. *Journal of adolescence*, 1984, 7, 205-215.
- Amini, F., Burke, E. & Edgerton, R. Social structure of a psychiatric ward for adolescents and the therapeutic implications of patient-staff and intra-staff conflicts. *Adolescence*, 1978, 13, 51, 411-418.
- Angenent, H. Randfiguren in kindertehuizen in het licht van de fasentheorie van Erikson. *Pedagogisch Tijdschrift/ Forum voor opvoedkunde*, 1981, 6, 15-22.
- Ariaans, G. *Bestaan er verschillende typen van sociaal klimaat?* Doctoraalscriptie. Nijmegen: 1982.
- Bakal, Y. *Reforming corrections for juvenile offenders. Alternatives and strategies*. Toronto: Lexington Books, 1979.
- Barker, P. *Basic family therapy*. London: Granada Pub., 1981.
- Barker, R. The ecological environment. In: R. Moos & P. Insel (Ed.) *Issues in social ecology: Human milieu*. Palo Alto: National Press Books, 1974, 255-275.
- Bastiaansen, J. *Het plaatsen van jeugdigen in tehuizen*. Roermond, 1976.
- Bastiaansen, J. & Felling, A. Justitieel en vrijwillig geplaatste jeugdigen in tehuizen. *Jeugd en Samenleving*, 1976, 6, 688-700.

- Bastiaansen, J. & Michels, C. Het samenspel tussen tehuis en plaatsende instantie. In: J. van der Ploeg (Red.) *Jeugd (z)onder dak. deel 1* Alphen aan de Rijn: Samsom, 1981, 127-142.
- Basziere, N. & Weber, G. Handlungsorientierung und Stigmatisierung bei Heimerziehern: Ergebnisse aus einer empirischen Studie. *Neue Praxis*, 1978, 8, 2, 158-177.
- Van den Bergh, P., Knorth, E. & Van der Ploeg, J. Uithuisgeplaatst: communicatie en besluitvorming (II). *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 1985, 24, 2-21.
- Berne, E. *Games people play*. Harmondsworth: Penguin Books, 1972 (6e druk).
- Bettelheim, B. *A home for the heart*. New York: Alfred Knopf, 1974.
- Bettelheim, B. & Sylvester, E. A therapeutic milieu. In: J. Whittaker en A. Trieschman (Eds.) *Children away from home*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1972, 70-86.
- Beulen, A. & Stassen, G. *Het sociaal netwerk van de leefgroep als onderdeel van het sociaal klimaat*. Doctoraalscriptie. Nijmegen: 1982.
- Blankstein, J. *Herhaling van gezinsrelatie-patronen in een behandelingstehuis*. Proefschrift. Utrecht, 1971.
- Bock, R. *Multivariate statistical methods in behavioral research*. New York: McGraw-Hill, 1975.
- Bosma, H. & Graafsma, T. (Red.) *De ontwikkeling van identiteit in de adolescentie*. Nijmegen: Dekker & van de Vegt, 1982.
- Van Brandenburg, M. & Molenaars, T. *Wat vind je er zelf van ... Een onderzoek naar de attitude van meisjes ten opzichte van het inrichtingsverblijf*. Doctoraalscriptie. Nijmegen: 1979.
- Brandjes, M., Nass, C., Van der Ploeg, J. & Defares, P. *Arbeidsbevrediging en verloop onder groepsleiding van tehuizen en instellingen van de Kinderbescherming en Bijzonder Jeugdzorg*. Wageningen: LH, 1982.
- Brandjes, M. & Nass, C. *Hoe functioneert de groepsleiding?* 's-Gravenhage: CWOK, 1983.
- Bronfenbrenner, U. *Opvoeding in Amerika en de Sovjet Unie*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1982.
- Brouwer, A. *Jongens op Valkenheide: Sociale achtergronden, aanpassingsproblemen en psychologische kenmerken*. Interne nota. Maarsbergen, 1974.
- Burmeister, E. *De groepsleider in de inrichting*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1973 (5e druk).
- Buys-Thijssen, M. *De opvoedingsstijl als onderdeel van het sociaal klimaat*. Doctoraalscriptie. Nijmegen: 1982.

- Cartwright, D. & Zander, A. (Eds.) *Group dynamics*. New York: Harper and Row Publishers, 1968 (3e editie).
- Cattell, R. New concepts for measuring leadership in terms of group syntality. *Human Relations*, 1951, 4, 161-184.
- Cresson, D. & Blakeney, P. Social structure in an adolescent milieu program: Implications for treatment. *Adolescence*, 1970, 407-426.
- Croft, I. & Crygier, T. Social relationships of truants and juvenile offenders. *Human Relations*, 1956, 439-466.
- Directie Kinderbescherming. *Verslag over de jaren 1979 en 1980*. 's-Gravenhage: Stafbureau Voorlichting, 1981.
- Directie Kinderbescherming. *Verslag over de jaren 1981 en 1982*. 's-Gravenhage: Stafbureau Voorlichting, 1983.
- Derix, P. & Kaufman, F. Het methodisch hanteren van de leefgroep. *De Koepel*, 1972, 301-311.
- De Vriendt, R. De begeleiding bij het realiseren en in stand houden van het therapeutisch klimaat. *Tijdschrift voor orthopedagogiek en kinderpsychiatrie*, 1978, 3, 3, 77-88.
- Dollase, R. *Soziometrische technieken. Techniken der Erfassung und Analyse zwischen-menschlicher Beziehungen in Gruppen*. Weinheim/Basel: Beltz Verlag, 1976 (2e druk).
- Drillich, P. De inrichting -een werkgemeenschap. *De Koepel*, 1966, 188-196.
- Drillich, P. De leefgroep in het orthopedagogisch instituut. In: K. Nijkerk & P. van Praag (Eds.) *Groepswork -begrippen, velden, methoden*. Alphen aan de Rijn: Samsom, 1976 (4e druk), 71-81.
- Dronkers, F. Het evenwicht van de hulpverlener (Het psychosociaal functioneren van de staf van een (socio)therapeutische gemeenschap voor (post)adolescenten). *Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid*, 1976, 4, 215-222.
- Dubois, F. Moeilijkheden van residentiële behandeling bij kinderen en adolescenten. *Tijdschrift voor orthopedagogiek en kinderpsychiatrie*, 1978, 3, 3, 72-76.
- Durkin, R. & Durkin, A. Evaluating treatment programs for disturbed children. In: E. Struening & M. Gutentag (Eds.) *Handbook of evaluation research*. Beverly Hills/London: Sage Publishers, 1975, 275-339.
- Eirmbter, W. Zur Theorie und Methodik von Mehrebenenanalysen. *Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie*, 1979, 31, 709-731.
- Ellsworth, R. & Maroney, R. Characteristics of psychiatric programs and their effects on patients adjustment. *Journal of consulting and clinical psychology*, 1972, 39, 3, 436-447.

- Eijer, M. Residentiële behandeling van emotioneel gestoorde adolescenten. In: J. van der Ploeg (Red.) *Jeugd (z)onder dak. deel 1* Alphen aan de Rijn: Samsom, 1984 (2e druk), 56-69.
- Facetten van jeugdbescherming 2. *Inrichtingswerk als methodiek*. Amsterdam: Nationale Federatie voor de Kinderbescherming/Stichting voor het kind, 1974 (2e druk)
- Fairchild, H. & Wright, C. A social-ecological assessment and feedback-intervention of an adolescent treatment agency. *Adolescence*, 1984, 19, 74, 263-275.
- Feagans, L. Ecological theory as a model for constructing a theory of emotional disturbance. In: W. Rhodes & M. Tracy (Eds.) *A study of child variance. vol 1*. Ann Arbor: The university of Michigan Press, 1974, 323-390.
- Felling, A. De graph-theorie als formeel analysemodel voor het beschrijven van machts- of invloedstructuren. *Acta Politica*, 1973, 8, 2, 153-203.
- Felling, A. *Sociaal netwerkanalyse*. Alphen aan de Rijn: Samsom, 1974.
- Finn, J. *Multivariate. Univariate and multivariate analysis of variance, covariance, regression and repeated measures*. Chicago: International Educational Services, 1977.
- Fittkau, B. Notwendigkeit und Möglichkeiten von Kommunikations- und Verhaltenstraining für Lehrer und Erzieher. In: B. Fittkau, H. Müller-Wolf & F. Schulz von Thun (Eds.) *Kommunikations- und Verhaltenstraining fuer Erziehung, Unterricht und Ausbildung*. München: Verlag Dokumentation, 1977 (2e druk), 15-55.
- Fredericksen, N. Toward a taxonomy of situations. In: R. Moos & P. Insel (Eds.) *Issues in social ecology: Human milieu*. Palo Alto: National Press Books, 1974, 29-44.
- Gerard, H. & Miller, N. Group dynamics. *Annual review of psychology*, 1967, 18, 287-332.
- Gids voor de hulpverlening aan jeugdigen, VUGA, 1981
- Gieles, F. *Groepsleider een vak apart. Methodisch werken met de leefgroep*. Alphen aan de Rijn: Samsom, 1981 (2e druk).
- Glanzer, M. & Glaser, R. Techniques for the study of group structure and behavior: 1 Analysis of structure. *Psychological Bulletin*, 1959, 56, 5, 317-332.
- Glanzer, M. & Glaser, R. Techniques for the study of group structure and behavior: 2 Empirical studies of the effects of structure in small groups. *Psychological Bulletin*, 1961, 58, 1, 1-27.
- Goffman, E. *Asylums*. Harmondsworth: Penguin Books, 1961.
- Gorsuch, R. *Factor Analysis*. Philadelphia: Saunders Company, 1974.

- Groenier, K. *Bepaling van de homogeniteit van de HASJ*. Groningen: intern rapport, 1976.
- De groepsleider... Themanummer. *Jeugd en samenleving*, 1977, 7, 1/2.
- Guilford, J. *Psychometric methods*. New York: McGraw-Hill, 1954 (2e editie).
- Gump, P. The behavior setting: A promising unit for environmental designers. In: R. Moos & P. Insel (Eds.) *Issues in social ecology: Human milieu*. Palo Alto: National Press Books, 1974, 267-275.
- Gump, P., Schoggen, P. & Redl, F. The camp milieu and its immediate effects. *Journal of social issues*, 1957, 40-46.
- Gundlach, W. & Koch, D. Zur Strukturmassen in der Sozialpsychologischen Kleingruppenforschung. *Zeitschrift fuer Psychologie*, 1972, 240-255.
- Heller, F. Group feedback analysis: A method of field research. *Psychological Bulletin*, 1969, 72, 2, 108-117.
- Helmers, H., Mokken, R., Plijter, R. & Stokman, R. *Graven naar macht. Op zoek naar de kern van de Nederlandse economie*. Amsterdam: Van Gennep, 1975.
- Helmreich, R., Bakeman, R. & Scherwitz, L. The study of small groups. *Annual review of psychology*, 1973, 24, 337-354.
- Heslinga, K., de Berg, P., van der Meulen, J. & Zandberg T. *Residentiele behandeling in de praktijk*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1978.
- Hintjes, J. & Spiecker, B. Kohlberg's theorie van de morele opvoeding: analyse en kritiek. *Pedagogische Studien*, 1978, 55, 43-56.
- Hobbs, N. Helping disturbed children: Psychological and ecological strategies. *American Psychologist*, 1966, 21, 1105-1115.
- Høivik, T. & Gleditsch, N. Structural parameters of graphs. A theoretical investigation. *Quality and Quantity*, 1970, 193-209.
- Horst, ter W. *Ontwarring en ordening*. Kampen: Kok, 1970.
- Horst, ter W. *Proeve van een orthopedagogisch theorie-concept*. Kampen: Kok, 1979.
- Houts, P. & Moos, R. The development of a ward initiative scale for patients. *Journal of clinical psychology*, 1969, 25, 319-322.
- Interdepartementale werkgroep jeugdwelzijn (IWJ). *Eindrapport*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1976.
- Interdepartementale werkgroep residentiële voorzieningen voor jeugdigen (IWRV). *Inventarisatie van residentiele en semi-residentiele voorzieningen voor jeugdigen (0-21 jaar) in Nederland*. 's-Gravenhage, 1979.
- Interdepartementale werkgroep residentiële voorzieningen voor jeugdigen (IWRV). *Eindrapport*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1984.
- Jansen, P. *Het sociaal klimaat van de leefgroep*. Doctoraalscriptie. Nijmegen, 1980.

- Jansma, H., Plasmeyer, P. & Tesink, B. *Het sociaal klimaat binnen de leefgroep van een behandelingstehuis*. Doctoraalscriptie. Nijmegen, 1974.
- Jørekog, K. & Sörbom, D. *EFAP. Exploratory Factor Analysis Program. User's Guide*. Chicago: National Educational Resources, 1978.
- Junger-Tas, J. *Institutional treatment of juveniles in the Netherlands*. 's-Gravenhage: Ministry of justice, Research and Documentation Centre, 1978.
- Junger-Tas, J. *Uithuisplaatsing van kinderen*. 's-Gravenhage: Speciale uitgave Jeugdbescherming en Onderzoek, CWOK/WIJN, 1983.
- Kerlinger, F. & Pedhazur, E. *Multiple regression in behavioral research*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1973.
- King, R. & Raynes, N. An operational measure of inmate management in residential institutions. *Social science and medicine*, 1968, 2, 41-53.
- King, R., Raynes, N. & Tizard, J. *Patterns of residential care. Sociological studies in institutions for handicapped children*. London: Routledge & Kegan, 1971.
- Klomp, M. Begeleiding van groepsleiders in opvoedingsinstellingen (1) Doelen van begeleiding. *De Koepel*, 1972, 312-317
- Klomp, M. De opvoedingsinstelling als therapeutisch milieu: enkele consequenties voor de werkstrategie en organisatie. *Pedagogisch Tijdschrift/ Forum voor Opvoedkunde*, 1977, 2, 6, 341-358.
- Klomp, M. & van Oeffelt, P. Residentiële behandelingsplannen als proces. *Pedagogisch Tijdschrift/ Forum voor Opvoedkunde*, 1978, 3, 7, 387-404.
- Knorth, E., van den Bergh, P. & van der Ploeg, J. Uithuisgeplaatst: communicatie en besluitvorming (I). *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 1984, 23, 560-578.
- Kohn, M., Jeger, A. & Koretzky, M. Social-Ecological Assessment of Environments: Toward a Two-Factor Model. *American Journal of Community Psychology*, 1979, 7, 481-495.
- Kok, J. Therapeutisch klimaat in het orthopedagogisch behandelingstehuis. In: *Persoonlijkheid en ontwikkeling*, Haarlem, 1971, 101-111.
- Kok, J. *Opvoeding en hulpverlening in behandelingstehuizen*. Rotterdam: Lemniscaat, 1977 (3e druk).
- Kok, J. Enkele objecten van orthopedagogiek op meso- en macroniveau. *Pedagogisch Tijdschrift/ Forum voor Opvoedkunde*, 1978a, 3, 1, 21-36.
- Kok, J. Organisatie en functioneren van het orthopedagogisch behandelingstehuis. *Pedagogisch Tijdschrift/ Forum voor Opvoedkunde*, 1978b, 3, 3, 137-150.
- Kok, J. De opvoeder in een orthopedagogische organisatie. *Pedagogisch Tijdschrift/ Forum voor Opvoedkunde*, 1978c, 3, 5, 259-275.

- Kok, J. De residentie als orthopedagogische organisatie. In: J. van der Ploeg (Red.) *Jeugd (z)onder dak*. Aphen aan de Rijn: Samsom, 1981, 13-26.
- Kooiman, W., Brouwer, A. & van der Linden, L. *Valkenheide: Pedagogisch beleid en organisatiestructuur*. Maarsbergen: brochure, 1972.
- Langeveld, M. *Beknopte theoretische pedagogiek*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1979 (2e druk).
- Lazarsfeld, P. & Menzel, H. On the relation between individual and collective properties. In: A. Etzioni (Ed.) *Complex organizations*. New York, 1961, 422-440.
- LeCroy, C. Residential Treatment Services: A review of some current trends, *Child Care Quarterly*, 1984, 13, 2, 83-97.
- Leitenberg, H., Burchard, J. & Fuller, E. Nondelinquent children in state custody: Does type of placement matter? *American journal of community psychology*, 1981, 9, 3, 347-360
- Ligthart, L. Pupillen in internaten. Autonomie van leefgroepen en ontwikkelingspeil. *Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid*, 1977, 79-89.
- Lukesch, H. *Erziehungsstile. Paedagogische und psychologische Konzepte*. Stuttgart: Kohlhammer, 1975.
- Lukesch, H. *Erziehungsstile. Psychologische und soziologische Bedingungen*. Stuttgart: Kohlhammer, 1976.
- Maier, H. *Groupwork as part of residential treatment*. New York: National Association of Social Workers, 1965.
- Maluccio, A. Community-based child placement services: Current issues and trends. *Child and youth services*, 1977, 1, 6, 1-12.
- Maluccio, A. & Marlow, W. Residential treatment of emotionally disturbed children: A review of the literature. *The social service review*, 1972, 46, 2, 230-250.
- Manderscheid, R., Koenig, G. & Silbergeld, S. Dimensions of classroom psychosocial environment. *American journal of community psychology*, 1977, 5, 3, 299-306.
- Mayer, M. & Blum, A. (Eds.) *Healing through living*. Springfield: Charles C. Thomas Publishers, 1971.
- Mayer, M., Richman, L. & Balcerzak, E. *Groupcare of children. Crossroads and transitions*. New York: Child welfare league of America, 1978.
- Mesman Schultz, K. *AEPR. De COM-Procedure. Een methode om voor kinderbeschermingspupillen een advies te bepalen*. 's-Gravenhage: Coördinatiecommissie Wetenschappelijk Onderzoek Kinderbescherming, 1978.
- Mesman Schultz, K. *Het Driehuizen-Projekt. Beschrijving van de onderzoeksgroep*. Amsterdam: SISWO, 1981.

- van der Meulen, J., Louwes, W. & Zandberg, T. De Helper Haven Attitudeschaal voor Jeugdigen (HASJ). *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 1975, 14, 188-194.
- Millham, S. Strengths and weaknesses of residential institutions. *Youth in society*, 1979, 33, 14-18.
- Mitchell, J. The concept and use of social network. In: J. Mitchell (Ed.) *Social networks in urban situations*, Manchester, 1969, 1-50.
- Moos, R. British psychiatric ward treatment environments. *British journal of psychiatry*, 1972, 120, 635-643.
- Moos, R. *Evaluating treatment environments*. New York: John Wiley & Sons, 1974a.
- Moos, R. Assessment of the psychosocial environments of community-oriented psychiatric treatment programs. In: R. Moos & P. Insel (Eds.) *Issues in social ecology: Human milieus*. Palo Alto: National Press Books, 1974b, 469-483.
- Moos, R. *The social climate scales: An overview*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press, 1974c.
- Moos, R. Systems for the assessment and classification of human environments: an overview. In: R. Moos & P. Insel (Eds.) *Issues in social ecology: Human milieus*. Palo Alto: National Press Books, 1974d, 5-27.
- Moos, R. Social Climate: The 'personality' of the environment. In: R. Moos (Ed.) *The human context: Environmental determinants of behavior*. New York: John Wiley & Sons, 1976, 320-356.
- Moos, R. & Bromet, E. The human aggregate. In: R. Moos (Ed.) *The human context: Environmental determinants of behavior*. New York: John Wiley & Sons, 1976, 284-319.
- Munson, R. & Blincoe, M. Evaluation of a residential treatment center for emotionally disturbed adolescents. *Adolescence*, 1984, 19, 74, 253-261.
- Murray, H. *Explorations in personality*. New York: Oxford University Press, 1938.
- Nance, J. & Wright, A. A sociometric study of a psychiatric in-patient group: implications for treatment. *Group psychotherapy, psychodrama & sociometry*, 1977, 30, 114-121.
- Nehnevajsa, J. Soziometrische Analyse von Gruppen. *Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie*, 1955b, 7, 1, 119-157.
- Nehnevajsa, J. Soziometrische Analyse von Gruppen. Fortsetzung und Schluss. *Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie*, 1955c, 7, 2, 280-302.
- Nehnevajsa, J. Soziometrie. In: König (Ed.) *Handbuch der empirischen Sozialforschung*. (dl. 1). Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1962, 226-240.

- Nolting, H. Zur Erklärung von Sundenbock-Phänomenen. *Gruppendynamik*, 1978, 3, 9, 197-207.
- Nunnally, J. *Psychometric theory*. New York, McGraw-Hill, 1978 (2e druk).
- Oberborbeck, H. & Regel, G. Zur Gruppen-Supervision von Mitarbeitern sozialer Einrichtungen. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, 1979, 1, 16-29.
- van Oost, P. Mogelijkheden en beperkingen van de behavioristische benadering. *Tijdschrift voor orthopedagogiek en kinderpsychiatrie*, 1976, 2, 1, 3-16.
- Oosterbaan, H. & Veerman, J. Probleemgerichte begeleiding en rapportage in de leefgroep. *Kind en adolescent*, 1985, 6, 1, 25-35.
- Otto, J. & Moos, R. Evaluating descriptions of psychiatric treatment programs. *American journal of orthopsychiatry*, 1973, 43, 3, 401-410.
- Pappenfort, D., Kilpatrick, D. & Roberts, R. (Eds.) *Childcaring: Social policy and the institution*. Chicago: Aldine, 1973.
- Parsons, T. General theory in sociology. In: R. Merton, L. Broom & L. Cottrel (Eds.) *Sociology today*. New York: Basic Books, 1959, 3-38.
- Patterson, N. A review of some sociometric placement techniques used in a study of a home for dependent and neglected children. *Group psychotherapy, psychodrama & sociometry*, 1977, 30, 138-141.
- Pierce, W., Trickett, E. & Moos, R. Changing ward atmosphere through staff discussion of the perceived ward environment. *Archives of general psychiatry*, 1972, 26, 35-41.
- van der Ploeg, J. *Isolement, angst en agressie*. Alphen aan de Rijn: Samsom, 1976.
- van der Ploeg, J. *Elfhonderd jeugdigen in tehuizen*. Utrecht: WIJN, 1979.
- van der Ploeg, J. Vormen van residentiële hulpverlening. In: J. van der Ploeg (Red.) *Jeugd (z)onder dak. deel 1* Alphen aan de Rijn: Samsom, 1984a (2e druk), 91-116.
- van der Ploeg, J. Het groepsklimaat. In: J. van der Ploeg (Red.) *Jeugd (z)onder dak. deel 2* Alphen aan de Rijn: Samsom, 1984b (2e druk), 255-272.
- van der Ploeg, J. & Defares, P. *Randfiguren in duplo. Een sociaal psychologisch onderzoek naar de isolitair in de inrichtingsgroep*. Assen: van Gorcum, 1971.
- Polansky, N., Lippitt, R. & Redl, F. The use of near sociometric data in research and group treatment processes. *Sociometry*, 1950, 39-62.
- Polsky, H. *Cottage six. The social system of delinquent boys in residential treatment*. New York: Krieger Publishing Company, 1977 (heruitgave).
- Polsky, H., Claster, D. & Goldberg, G. *The dynamics of residential treatment*. Chapel Hill: University Press of North Carolina, 1968.

- Price, R. Behavior setting theory and research. In: R. Moos (Ed.) *The human context. Environmental determinants of behavior*. New York: John Wiley & Sons, 1976, 213-247.
- Price, R. The social ecology of treatment gain. In: A. Goldstein & F. Kanfer (Eds.) *Maximizing treatment gains. Transfer-enhancement in psychotherapy*. New York: Academic Press, 1979, 383-425.
- Price, R. & Moos, R. Toward a taxonomy of inpatient treatment environments. *Journal of abnormal psychology*, 1975, 84, 3, 181-188.
- Rausch, H., Dittmann, A. & Taylor, T. Person, setting and change in social interaction. *Human Relations*, 1959a, 12, 361-378.
- Rausch, H., Dittmann, A. & Taylor, T. The interpersonal behavior of children in residential treatment. *Journal of abnormal and social psychology*, 1959b, 58, 4-27.
- Rausch, R., Farbman, I. & Llewellyn, L. Person, setting and change in social interaction. 2. A normal-control study. *Human Relations*, 1960, 13, 305-332.
- Redl, F. The concept of a 'Therapeutic Milieu'. In: J. Whittaker & A. Trieschman (Eds.) *Children away from home*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1972, 55-70.
- Redl, F. *When we deal with children*. New York: The Free Press, 1966.
- Redl, F. & Wineman, D. *Children who hate*. New York: Collier Books, 1962 (heruitgave).
- Rink, J. *Teambegeleiding. Methodisch begeleiden van groepsleiders*. Bloemendaal: Nelissen, 1975.
- Rink, J. *De Confrontatiemethodiek. Begeleiding van jongeren in knelsituaties*. Bloemendaal: Nelissen, 1976.
- Rogers, C. The interpersonal relationship: The core of guidance. In: C. Rogers & B. Stevens (Eds) *Person to person. The problem of being human*. New York: Simon & Schuster, 1973 (7e druk).
- Ross, A. A study of child care staff turnover. *Child care quarterly*, 1984, 13, 3, 209-224.
- de Ruyter, P. *De 'volgende' groepsleidster*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1971.
- de Ruyter, P. Opvoedingsimpasse en residentiële hulp. In: J. van der Ploeg (Red.) *Jeugd (z)onder dak*. Alphen aan de Rijn: Samsom, 1981, 27-41.
- de Ruyter, P. & van der Ploeg, J. *Inrichtingswerk op een nieuw spoor*. Amsterdam: WIJN/ Stichting voor het kind, 1978.
- Savalle, H. & Wagenborg, J. Golfbewegingen in een therapeutische gemeenschap. *Maanblad voor de geestelijke volksgezondheid*, 1976, 390-406.

- Schouten, J., Hirsch, S. & Blankstein, J. *Laat je niet kennen. Over residentiele behandeling van adolescenten*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1974.
- Shaw, M. *Group dynamics. The psychology of small group behavior*. New York: McGraw-Hill, 1971.
- Shyne, A. Research on child-caring institutions. In: D. Pappenfort, D. Kilpatrick & R. Roberts (Eds.) *Childcaring: Social policy and the institution*. Chicago: Aldine, 1973, 107-141.
- Silbergeld, S., Koenig, G. & Manderscheid, R. Assessment of the psychosocial environment of the classroom: The class atmosphere scale. *Journal of social psychology*, 1976, 100, 65-76.
- Silbergeld, S., Koenig, G., Manderscheid, R., Meeker, B. & Hornung, C. Assessment of environment-therapy systems: The group atmosphere scale. *Journal of consulting and clinical psychology*, 1975, 43, 4, 460-469.
- Sjølund, A. *Gruppenpsychologie fuer Erzieher, Lehrer und Gruppenleiter*. Heidelberg: Quelle & Meyer, 1974.
- Slot, N., Bartels, A., Heiner, J., de Kruijff, G. & Dittelbrink, M. *Gedragstherapie 3. Eindverslag*. Amsterdam: Paedologisch Instituut, 1980.
- Smis, W. De opvoeder bij het moeilijk opvoedbare kind. *Pedagogisch Tijdschrift/ Forum voor Opvoedkunde*, 1977, 2, 8, 451-465.
- Smis, W. Het therapeutisch klimaat in een residentiële instelling voor moeilijk opvoedbare kinderen. *Tijdschrift voor orthopedagogiek en kinderpsychiatrie*, 1978, 3, 3, 63-71.
- Spazier, D. & Bopp, J. *Grenzübergänge. Psychotherapie als kollektive Praxis*. Frankfurt am Mainz: Suhrkamp, 1975.
- Spiegel, D. & Keith-Spiegel, P. Perceptions of ward climate by nursing personnel in a large NP-hospital. *Journal of clinical psychology*, 27, 390-393.
- Spobeck, L. *Grotestadsjongens op Valkenheide*. Doctoraalscriptie. Utrecht: 1980.
- Stapf, K., Herrmann, Th., Stapf, A. & Stäcker, K. *Psychologie des elterlichen Erziehungsstils*. Stuttgart: Klett, 1972.
- Stern, G. *People in context*. New York: John Wiley & Sons, 1970.
- Stern, G. $B = f(P, E)$ In: R. Moos & P. Insel (Eds.) *Issues in social ecology: Human milieus*. Palo Alto: National Press Books, 1974, 559-567.
- Street, A., Vinter, R. & Perrow, C. *Organisation for treatment. A comparative study of institutions for delinquents*. New York: The Free Press, 1966.
- Tagiuri, R. Relational analysis: an extension of sociometric method with emphasis upon social perception. *Sociometry*, 1952, 15, 91-104.

- Tagiuri, R. The concept of organizational climate. In R. Tagiuri & G. Litwin (Eds.) *Organizational climate*. Boston, 1968, 10-32.
- Tausch, R. & Tausch, A. *Erziehungspsychologie: Begegnung von Person zu Person*. Göttingen: Verlag für Psychologie Hogreve, 1979 (9e druk).
- Thiers, H. & Thiers, R. Beratung in der Heimerziehung. *Sozialpaedagogiek*, 1979, 21, 4, 158-167.
- Tichelaar, W. De residentieel jeugdwelzijnswerker als hulpverlener -gedachten over taken en functies. In: J. Rink (Red.) *Ontwikkelingen in de residentiele hulpverlening*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1982, 86-109.
- Trickett, E. & Moos, R. The social environment of junior high school and high school classrooms. *Journal of educational psychology*, 1973, 65, 1, 93-102.
- Trieschman, A., Whittaker, J. & Brendtro, L. (Eds.) *The other 23 hours*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1971 (3e druk).
- Veerman, J. Besluitvorming rond plaatsing in een residentieel centrum. In: J. van der Ploeg (Red.) *Jeugd (z)onder dak*. Alphen aan de Rijn: Sam-som, 1981, 117-126.
- Vermeul-van Mullem, A. *Gedragsbeoordeling bij jeugdigen. Ontwikkeling van een instrument voor beoordeling van sociaal probleemgedrag ter ondersteuning van diagnostiek- en interactieprocessen*. Assen: van Gorcum, 1974.
- Vormfelde, D. Ein einfacher soziometrischer Versuchsplan. Der Group Perception Test von Hammond und Miller. *Psychologie in Erziehung und Unterricht*, 1975, 57-61.
- Watzlawick, P., Beavin, J. & Jackson, D. *De pragmatische aspecten van de menselijke communicatie*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1972 (2e druk).
- Watzlawick, P., Weakland, J. & Fisch, R. *Het kan anders. Over het onderkennen en oplossen van menselijke problemen*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1974.
- Wels, P. *Kijken naar ouders. Opvoedingsstijl empirisch onderzocht aan de hand van een model van bekrachtiging*. Proefschrift. Nijmegen, 1977
- Wenzel, H. *Das Fuersorgeheim in paedagogischer Kritik*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1970.
- White, R. & Lippitt, R. Leader behavior and member reaction in three 'social climates'. In: D. Cartwright & A. Zander (Eds) *Group dynamics*. New York: Harper & Row, 1968 (3e editie).
- Whittaker, J. The changing character of residential child care: An ecological perspective. *Social service review*, 1978, 52, 21-36.
- Whittaker, J. & Trieschman, A. (Eds) *Children away from home*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1972.

- Wiesinger, C. & Schreiber, M. Die Tätigkeiten des Heilerziehungspflegers -eine empirische Untersuchung mit Hilfe der Selbstbeachtung. *Heilpädagogische Forschung*, 1978, 8, 1, 50-79.
- Wiggins, J. & Winder, C. The peer nomination inventory: an empirically derived sociometric measure of adjustment in preadolescent boys. *Psychological Reports*, 1961, 9, 643-677.
- WIJN. *Aanzet tot een planmatige ordening van de kinderbeschermingstehuizen*. Utrecht: WIJN, 1979.
- Willemsen, D. Van internaat naar externaat -consequenties van decentralisatie en kleinschaligheid voor een orthopedagogische behandelingsorganisatie. In: J. Rink ((Red.) *Ontwikkelingen in de residentiele hulpverlening*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1982, 154-168.
- de Wit, J. & van der Veer, G. *Psychologie van de adolescentie*. Nijkerk: Callenbach, 1977.
- Wolins, M. Some theoretical observations on group care. In: M. Wolins (Ed.) *Successful group care. Explorations in the powerful environment*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1974, 7-35.
- Wortmann, R. *Heim, Knast -und dann? Bericht aus einem Jugendwohnkollektiv*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 1978.
- Young, F. & Lewycky, R. (Eds) *ALSCAL4 collected papers*. Carrboro: Data analysis and theory associates, 1979.
- Zandberg, T. Instrumenten als hulpmiddel. In: K. Heslinga, P. de Berg, J. van der Meulen & T. Zandberg (Red.) *Residentiele hulpverlening in de praktijk*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1978, 51-75.

Bijlage 1. Introductiebrieven

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT

SUBFACULTEIT DER PEDAGOGISCHE EN ANDRAGOGISCHE WETENSCHAPPEN

Instituut voor Orthopedagogiek

Uw kenmerk

Ons kenmerk

Afdeling

NIJMEGEN,

no.

Geachte directie,

De laatste jaren wordt steeds vaker de hulpverlening in tehuizen en de plaats van de leefgroep ter discussie gesteld. Er wordt gezocht naar nieuwe vormen van (semi)residentiele hulpverlening zoals bijvoorbeeld begeleide kamerbewoning. Met name de opvattingen over de plaats van de leefgroep voor oudere jeugd zijn aan het verschuiven.

In de dagelijkse praktijk van het leven en werken in de leefgroep gebeurt het regelmatig, dat men praat over de sfeer in de groep. Vooral als de sfeer door groepsleiding en bewoners als ongunstig wordt ervaren, wordt het belangrijk om meer precies vast te stellen uit welke onderdelen de "sfeer" of "het klimaat" van de groep is opgebouwd. Deze stap kan een ondersteuning zijn van een poging bv. teambegeleiding om de sfeer van de groep in een bepaalde richting te veranderen.

Met deze brief wil ik uw aandacht en medewerking vragen voor een onderzoeksproject over het sociaal klimaat van de leefgroep. De bedoeling van dit project is het ontwikkelen van een methode om zo veel mogelijk aspecten van het klimaat van leefgroepen uit verschillende tehuizen te beschrijven. Hierdoor hopen we het inzicht in het functioneren van de leefgroep te vergroten. Met behulp van een instrument moet het mogelijk worden om zowel verschillen in sfeer van leefgroepen aan te geven als ook het verschil van één groep op meerdere tijdstippen. De gegevens van dit onderzoek zullen aan de betreffende leefgroep worden terug gegeven zodat men enig inzicht kan verkrijgen in het functioneren van de groep op het moment van onderzoek.

Afhankelijk van de omstandigheden en de personen in de groep zal men bijvoorbeeld in de ene groep (op het ene tijdstip) meer nadruk leggen op het elkaar helpen, op het betrekken van de groepsleden bij het gebeuren in de groep en op het open tegenover elkaar zijn. In de andere groep (op het andere tijdstip) zal men meer nadruk leggen op de zelfstandigheid van de groepsleden. Zo zijn er vele typen van klimaat mogelijk. Het is de bedoeling om een manier te ontwikkelen, waarmee deze veelheid van typen beschreven kan worden. Overzichtelijkheid en toepasbaarheid zijn hierbij richting gevend.

We gaan uit van de ervaringen van groepsleiding en bewoners. Daarom willen we zoveel mogelijk groepleid(st)ers en bewoners van enkele leefgroepen uit het tehuis vragen om een vragenlijst over het groepsleven in te vullen. Deze vragenlijst is eerst uitgeprobeerd openkele B.J.-internaten. De op- of aanmerkingen die men er daar op had, werden verwerkt in de uiteindelijke versie. Het resultaat is een vragenlijst die eenvoudig is in te vullen in ongeveer een half uur, doordat de vragen begrijpelijk zijn en direkt aansluiten bij wat er in de leefgroep dagelijks gebeurt. Zo nodig zal de vragenlijst mondeling worden afgenomen bij bewoners, die niet goed kunnen lezen.

We zouden het op prijs stellen als de bewoners van de leefgroep(en) de vragenlijst invullen in een gezamenlijke bijeenkomst onder leiding van een medewerker van de universiteit. Ook voor de groepsleiding willen we zoeken naar een dergelijke procedure. Verder willen we graag uw hulp inroepen bij het benaderen van één der medewerkers van het tehuis ten behoeve van het verzamelen van enkele algemene gegevens over de achtergrond van de bewoners zoals opleiding, werk, verblijfsduur e.d. Ook van de stafmedewerker(s) van het tehuis willen we graag hun indruk van de leefgroep vernemen en wel met name van de medewerker(s) verbonden aan de leefgroep in verband met bijvoorbeeld teambegeleiding. Samengevat willen we dus de bewoners, groepsleiding en betreffende stafleden een(zelfde) vragenlijst voorleggen over de groep en enkele algemene gegevens verzamelen over de bewoners.

De verkregen informatie zal zo snel mogelijk ter beschikking worden gesteld aan de betreffende leefgroepen en tehuizen. Stafleden, groepsleiding en/of bewoners kunnen een indruk krijgen over hoe ze zelf als groep de vragenlijst hebben ingevuld. Er zullen geen gegevens per groepsleider of bewoner bekend worden gemaakt. Men kan met de informatie zijn voordeel doen als uitgangspunt voor bijvoorbeeld teambegeleiding en groeps gesprekken. We denken het bovenstaande te realiseren door stafleden verbonden aan de betreffende leefgroep uit te nodigen voor een bijeenkomst, waarin de resultaten per leefgroep kort uiteengezet zullen worden. Uw deelname aan het onderzoek zal een bijdrage leveren aan een beschrijving van verschillende typen van leefgroepen en het belang dat daaraan moet worden gehecht. Dit zal mogelijk worden doordat een aantal tehuizen (behandelingstehuizen, tehuizen voor normale (oudere) jeugd, rijksinrichtingen) gevraagd wordt aan het onderzoek mee te werken. In het onderzoeksverslag zullen geen namen van tehuizen bekend worden gemaakt.

Voor wat betreft de plaats van het onderzoek binnen de kinderbescherming wil ik graag verwijzen naar de begeleidende brief van het WIJN. Het onderzoek maakt als promotie-onderzoek deel uit van een breder onderzoeksprogramma van de vakgroep orthopedagogiek. De resultaten van dit onderzoek zullen in dit onderzoeksprogramma worden ingepast.

Om te voorkomen dat dit onderzoek te eenzijdig gericht vanuit een ivoren toren plaats vindt, stel ik een goed contact met uw tehuis zeer op prijs. Daarom stel ik voor een en ander mondeling te komen bespreken. Dit schept voor u tevens de mogelijkheid om zich verder over dit onderzoek te laten informeren. Vervolgens kunnen meer definitieve afspraken worden gemaakt over het verzamelen van de gegevens.

Over ongeveer veertien dagen neem ik telefonisch met u contact op om uw reactie op deze brief te vernemen.

Met vriendelijke groeten,

drs. H. Theunissen

**Werkverband
Integratie
Jeugdwelzijnswerk
Nederland**

Landelijk Buro
Van Vollenhovenlaan 659
Utrecht
Telefoon: 030-944141

Postadres:
Postbus 3101
3502 GC Utrecht
Postgiro: 426155

Ref. ' 386/80/PA/JK.

Datum, ' 13 februari 1980.

Betreft: Onderzoek "Het sociaal klimaat van de leefgroep".

Geachte heer, mevrouw,

In bijgaande brief wordt u door de heer H. Theunissen gevraagd, mee te werken aan een onderzoek over het sociale klimaat van de leefgroep.

Wij menen, dat de heer Theunissen zich in dit onderzoek richt op een voor de internaten uiterst belangrijk onderwerp. Ook gaat het om een onderwerp, dat niet gemakkelijk onderzoekmatig te benaderen is. Het ziet er naar uit, dat de onderzoeker een zodanige vraagstelling heeft ontwikkeld, dat een goede opbrengst te verwachten valt. Er is te meer reden om positieve verwachtingen te hebben, omdat het orthopedagogisch instituut in Nijmegen van plan is, meerdere onderzoeken aan dit onderwerp te wijden.

De heer Theunissen heeft veel aandacht besteed aan overleg met de afdeling Werkontwikkeling en Onderzoek van het W.I.J.N. Mede daardoor was het mogelijk, een goede afstemming te realiseren tussen enkele onderzoeksprojecten die thans lopen. In een bijlage bij deze brief ("Onderzoek in internaten") treft u een overzicht van een en ander aan.

Op grond van het voorgaande adviseren wij u, uw medewerking aan het onderzoek te verlenen.

Hoogachtend,

namens het Werkverband Integratie Jeugdwelzijnswerk Nederland,

Afdeling Werkontwikkeling en Onderzoek,

P.J.A. Adriani.

Wat gebeurt er in jouw leefgroep?

Wij willen graag weten wat er gebeurt in leefgroepen van tehuizen. Ook van jullie groep willen we dit graag weten. Alles bij elkaar zullen we veertig groepen uit allerlei tehuizen vragen om mee te doen.

Om nu te weten te komen wat er in de groep gebeurt, hebben we een vragenlijst gemaakt. In deze vragenlijst wordt gevraagd hoe vaak volgens jou bepaalde dingen in jouw groep gebeuren. Het is belangrijk dat iedereen van de groep (ook de groepsleiding) de vragenlijst invult, zodat we met de mening van ieder uit de groep rekening kunnen houden.

We zullen op om
met z'n drieën komen om jullie deze vragenlijst voor te leggen en te laten invullen. Alles bij elkaar denken we dat het in een half uurtje gebeurt kan zijn en zonodig zullen we met het invullen graag helpen.

Tot ziens,
Huub Theunissen
Annelies Dröge
Hans Friederichs

Universiteit Nijmegen

Bijlage 2a. Vragen over achtergrond en verblijf van de bewoners

Onderzoek: Het sociaal klimaat van de leefgroep.
 Vragenformulier: Achtergrond- en verblijfsgegevens.

1. Naam tehuis:

2. Naam leefgroep:

Het is de bedoeling dat u op dit formulier een aantal achtergrond- en verblijfsgegevens voor elke bewoner van de leefgroep invult. Per bewoner gebruikt u een nieuw formulier. Voor ons geeft dit de mogelijkheid om na te gaan hoe deze gegevens samenhangen met hoe de leefgroep wordt beleefd (vragenlijst). Uiteraard beschouwen we deze gegevens als strikt vertrouwelijk.

Voor een gedeelte van de hierna volgende vragen wordt u gevraagd het antwoord zelf op te schrijven. Bij andere vragen moet u het cijfer bij het juiste voorgedrukte antwoord omcirkelen. Bij deze laatste soort vragen komt het ook wel voor dat er gevraagd wordt om een andere mogelijkheid te vermelden (wanneer volgens u de voorgedrukte antwoorden niet voldoende). Er staat dan "ander, namelijk:". De bedoeling is dat u dan zo kort mogelijk omschrijft wat het antwoord moet zijn. Wanneer het gevraagde niet bekend is, omcirkelt u het cijfer bij het alternatief "Onbekend".

Tenslotte kunt u, zo nodig, aan het einde van het formulier nog opmerkingen plaatsen naar aanleiding van de vragen.

3. Naam bewoner:
 jongen 1
 meisje 2

4. Geslacht:

5. Geboortedatum: maand: jaar:

6. Plaats van herkomst:

7. Soort van plaatsing. Is de bewoner geplaatst via een maatregel van de (kinder-)rechter (i.v.m. onder toezichtstelling, ontheffing of ontzetting uit de ouderlijke macht, Jeugd-b.f., tuchtschorsing, etc.) ofwel min of meer vrij, dus zonder maatregel?

met maatregel 1
 zonder maatregel 2
 onbekend 9

8. In hoeveel tehuizen is de bewoners eerder geweest?

geen
 aantal tehuizen: 0

Welke tehuizen waren dit?

9. Vanuit welk milieu werd de bewoner geplaatst?

Volledig gezin (vader en moeder aanwezig) 1
 Gebroken gezin (een of beide ouders afwezig) 2
 Pleeggezin 3
 Tehuis 4
 Familie 5
 Opvanggezin 6
 Pension 7
 Anders, namelijk:
 Onbekend 9

10. Hoe was het gezin van oorsprong samengesteld? (ten tijde van opname)

Beide ouders waren aanwezig 1
 Alleen vader was aanwezig 2
 Alleen moeder was aanwezig 3
 De ouders zijn gescheiden 4
 Anders, namelijk:
 Onbekend 9

11. Hoeveel kinderen zijn er in het gezin van oorsprong?

Aantal broers en zussen:
 Onbekend 9

12. Welke plaats heeft de bewoner in de kinderrij (volgorde van geboorten)?

Geboortennummer:
 Onbekend 9

13. Onderwijs Vormen van onderwijs	Indien de bewoner de opleiding heeft afgerond (diploma), vul in welke omcirkel cijfer:	Indien bewoner nog bezig is, vul in welke klas:	Indien voortijdig afgebroken, vul in welke klas nog is afgemaakt:
A. Vooropleiding:			
Gewoon lager onder- wijs (LO)	1		
Buitengewoon lager onderwijs (BLLO)	2		
Lager algemeen voortgezet onder- wijs (LAVO)	3		
Middelbaar alge- meen voortgezet onderwijs (MAVO)	4		
Hoger algemeen voortgezet onder- wijs (HAVO)	5		
Voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (VWO) (gymnasium, atheneum)	6		
Anders, namelijk:			
Onbekend	9		
B. Beroepsonderwijs:			
Lager beroepsonder- wijs (bv. LTS, LEAO)	1		
Individueel lager beroepsonderwijs (bv. ITO, ITHO)	2		
Middelbaar beroeps- onderwijs (bv. MTS, op- leiding kleuterleidster)	3		
Hoger beroepsonderwijs (bv. HTS, Pedagogische Akademie, HEOA)	4		

Akademisch onderwijs.	5			
Anders, namelijk:				
Onbekend	9			
14. Werkkring:	Bewoner is op dit moment werkzaam, omcirkel:	Bewoner loopt op dit moment stage, omcirkel:	Bewoner is werkloos, heeft echter gewerkt, omcirkel:	
Op het niveau van:				
Lager onderwijs	1	1	1	1
Lager algemeen voortgezet onder- wijs	2	2	2	2
Lager beroeps- onderwijs	3	3	3	3
Hoger of middel- baar beroeps- onderwijs	4	4	4	4
In de sociale werkplaats	5	5	5	5
Nog niet gewerkt na verlaten onderwijs	6			
Anders, namelijk:				
Onbekend				9
15. Verblijfsduur in de leefgroep. Sinds wanneer verblijft de bewoner in deze leefgroep? Sinds	(maand),	(jaar).		
16. Indien de bewoner in dit tehuis al eerder in een/enkele andere leef- groep(-en) verbleef, sinds wanneer is de bewoner dan binnen dit tehuis geplaatst? Sinds	(maand),	(jaar).		
17. Indien de bewoner al eerder in andere tehuizen verbleef, hoe lang heeft dan de bewoner tot nu toe in totaal in tehuizen gewoond? In totaal	(jaren) en	(maanden).		
Hebt U naar aanleiding van deze vragen nog opmerkingen?				

Bijlage 2b. Vragen over achtergrond en werkervaring van groepsleiding

Deze vragenlijst begint met een paar algemene vragen over uzelf. Het is de bedoeling om na te gaan hoe deze gegevens samenhangen met hoe de leefgroep wordt beleefd (de overige vragen verderop). Bij een aantal vragen dient u het antwoord zelf op te schrijven. Bij andere vragen omcirkelt u het cijfer achter de antwoordmogelijkheid, die het meest op u van toepassing is.

10 1. Geslacht: man 1
vrouw 2

11/14 2. Geboortedatum: maand:, jaar:

3. In hoeveel tehuizen heeft u eerder gewerkt?
15/16 geen 0
 aantal tehuizen:

4. Sinds wanneer werkt u in deze leefgroep?
17/20 Sinds (maand), (jaar).

5. Indien u in dit tehuis al eerder in een/enkele leefgroep(en) werkte,
sinds wanneer werkt u in dit tehuis?
Sinds (maand), (jaar).

6. Indien u al eerder in andere tehuizen werkte, hoe lang heeft u tot nu toe
in tehuizen gewerkt?

25/28 In totaal(jaren) en (maanden).

7. Opleiding:	Indien u de opleiding heeft afgerond, omcirkel cijfer.	Indien u nog bezig bent met de opleiding, vul in welk jaar.	Indien voortijdig afgebroken, vul in welk jaar is afgemaakt.
Geen opleiding	1
Kinderbescherming A	2
Kinderbescherming B, MBO	3
Sociale Academie, HBO, MO-A, Kandidaatsexamen universiteit	4
Universitaire opleiding	5
Anders, namelijk:			

Bijlage 3. Vragenlijst over het sociaal klimaat

Wat gebeurt er in jouw leefgroep?

Instructie

We willen graag weten wat er volgens jou gebeurt in jouw leefgroep. Je bent nu enige tijd in deze groep en daarom kun jij het beste zeggen wat er dagelijks in de groep gebeurt. De eerste vragen gaan over wat de groepsleiding doet. Aan het volgende voorbeeld is te zien hoe je de vragen moet invullen.

Voorbeeld:

Het gaat erom hoe vaak de groepsleiding volgens jou naar de televisie kijkt. Vind je dat dit vaak gebeurt dan omcirkel je het cijfer 4 onder 'vaak':

	nooit	bijna nooit	soms	vaak	altijd
Hoe vaak kijkt de groepsleiding samen met de bewoners naar de televisie?	1	2	3	(4)	5

Bij elke vraag geef je aan hoe vaak de groepsleiding iets doet door uit een van de vijf antwoorden te kiezen. Omcirkel steeds één cijfer per vraag.

Elke vraag gaat over de groepsleiding. Probeer de vragen zo te beantwoorden dat het antwoord geldt voor alle groepsleiders of -leidsters van jouw groep.

Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het gaat erom wat jij vindt van de groepsleiding in jouw groep. Denk niet te lang na over een antwoord. Het gaat erom wat je het eerste te binnen schiet.

De vragenlijst is alleen voor ons en wordt straks meegenomen. Als je een vraag niet begrijpt vraag dan gerust om uitleg.

Vragen over de groepsleiding

1. Maakt de groepsleiding plezier met de bewoners?
2. Kan een bewoner met problemen bij de groepsleiding terecht?
3. * Neemt de groepsleiding klachten van de bewoners serieus?
4. * Zet de groepsleiding in de weekends activiteiten op met de groep?
5. Bemoedigt de groepsleiding zich met wat een bewoner doet?
6. Vindt de groepsleiding het goed dat een bewoner de baas speelt over anderen?
7. * Probeert de groepsleiding problemen samen met de hele groep op te lossen?
8. * Zorgt de groepsleiding ervoor dat de bewoners zich aan de regels houden?
9. Wil de groepsleiding van bewoners weten welke vrienden of vriendinnen ze hebben?
- 10.* Wordt de groepsleiding kwaad op bewoners die iets verkeerd doen?
11. Staat de groepsleiding achter de bewoners wanneer de groep ergens hulp bij nodig heeft?
- 12.* Vertelt de groepsleiding duidelijk wat de regels zijn?
- 13.* Moedigt de groepsleiding de bewoners aan te zeggen wat ze denken?
- 14.* Hoe vaak dreigt de groepsleiding met straf?
- 15.* Vindt de groepsleiding volgens jou de mening van de bewoners belangrijk?
- 16.* Behandelt de groepsleiding de bewoners als volwassenen?
- 17.* Spreken groepsleiders en bewoners samen regels af?
- 18.* Gaat de groepsleiding eerst met een bewoner praten voordat er straf wordt uitgedeeld?
19. Heeft de groepsleiding geduld met een bewoner die iets niet begrijpt?
20. Weet de groepsleiding volgens jou wat een bewoner graag wil?

*) definitieve items

21. Hoe vaak geeft de groepsleiding een beloning?
22. Zegt de groepsleiding wat ze van de bewoners denkt?
23. Houdt de groepsleiding zich aan haar afspraken?
24. Is de groepsleiding vriendelijk tegen de bewoners?
- 25.* Zegt de groepsleiding bewoners dat ze iets goed doen?
26. Is de groepsleiding met vergaderingen en rapporten bezig?
27. Belooft de groepsleiding iets aan een bewoner voor als hij goed zijn best doet?
- 28.* Zegt de groepsleiding dat van de bewoners weinig terecht zal komen?
29. Zegt de groepsleiding de bewoners wat ze moeten doen?
- 30.* Hoe vaak geeft de groepsleiding straf?
31. Maakt de groepsleiding een uitzondering voor een bewoner met problemen?
32. Helpt de groepsleiding de bewoner bij het besteden van de vrije tijd?
- 33.* Neemt de groepsleiding zonder de bewoners besluiten?
34. Krijgt een bewoner steun van de groepsleiding?
- 35.* Moedigt de groepsleiding de bewoners aan om elkaar te helpen?
36. Zoekt de groepsleiding een zondebok onder de bewoners?
- 37.* Helpt de groepsleiding een nieuwe bewoner wennen aan het leven in de groep?
- 38.* Vertelt de groepsleiding de bewoners wat er op vergaderingen over hen wordt gezegd?
- 39.* Zegt de groepsleiding dat de bewoners niets kunnen?
40. Maakt de groepsleiding duidelijk dat vloeken en schelden niet mag?
41. Zijn de groepsleiders het volgens jou eens met elkaar over de regels?
42. Zorgt de groepsleiding ervoor dat de bewoners elkaar niet slaan?
43. Is de groepsleiding een vriend voor de bewoners?
- 44.* Bemoeit de groepsleiding er zich mee of bewoners er netjes of slordig uitzien?
45. Verandert de groepsleiding volgens jou gemakkelijk van gedachten?
46. Moeten de bewoners voor iets toestemming vragen aan de groepsleiding?
47. Helpt de groepsleiding een bewoner met problemen?
- 48.* Laat de groepsleiding de bewoners rotkarweitjes opknappen?
49. Noemen de bewoners de groepsleiders bij hun voornaam?
- 50.* Legt de groepsleiding uit waar regels in de groep voor dienen?
51. Houdt de groepsleiding de bewoners in de gaten?
52. Regelt de groepsleiding dingen voor de bewoners?
- 53.* Zegt de groepsleiding dat de bewoners samen hun vrije tijd moeten besteden?
- 54.* Heeft de groepsleiding volgens jou belangstelling voor de leefgroep?
- 55.* Werkt de groepsleiding plannen van de bewoners tegen?
- 56.* Let de groepsleiding er op dat de groepsruimte er netjes uitziet?
- 57.* Is de groepsleiding streng?
58. Hoe vaak doet de groepsleiding wat bewoners zeggen?
- 59.* Doet de groepsleiding vervelend tegen een bewoner met moeilijkheden?
60. Hoort de groepsleiding volgens jou bij de leefgroep?
61. Zegt de groepsleiding dat een bewoner ook zelf iets moet kunnen doen?
- 62.* Past de groepsleiding de regels in de groep duidelijk toe?
- 63.* Zet de groepsleiding bewoners voor schut?

Instructie

Er volgen nu een aantal vragen over de bewoners van de groep waarin jij woont. Met bewoners bedoelen we de jongens of meisjes van jouw groep. Je kunt de vragen net zo beantwoorden als de vorige vragen.

Wil je de vragen beantwoorden alsof het gaat over alle bewoners van de groep, dus niet alleen over jezelf. Het gaat erom hoe vaak de hele groep van bewoners bepaalde dingen doet.

Vragen over de bewoners

1. Zetten de bewoners zich samen in voor veranderingen in de leefgroep?
2. Kunnen de bewoners goed met elkaar plannen maken?
3. Maken de bewoners lol met elkaar?

4. Roddelen bewoners over elkaar?
5. Willen de bewoners volgens jou weten waar ze aan toe zijn?
6. *Zijn de bewoners volgens jou bang voor elkaar?
7. *Helpen bewoners elkaar om zich aan de regels te houden?
8. *Praten bewoners met elkaar over vrienden of vriendinnen?
9. *Zeggen bewoners dat het zin heeft om in deze groep te zitten?
10. *Hoe vaak zijn de bewoners kwaad op de groepsleiding?
11. Proberen bewoners samen iets voor elkaar te krijgen bij de directie?
12. *Maken de bewoners ruzie?
13. *Vervelen volgens jou de bewoners zich?
14. Helpen bewoners ruzies tussen andere bewoners op te lossen?
15. Zijn de bewoners voorzichtig als de groepsleiding in de buurt is?
16. *Stelen bewoners volgens jou van elkaar?
17. Hoe vaak lukt het om een stel bewoners bij elkaar te krijgen voor een spelletje of andere activiteit?
18. *Zijn er vechtpartijen in de groep?
19. *Houden bewoners er een eigen mening op na?
20. Durven bewoners dingen aan elkaar uit te lenen?
21. Kunnen de bewoners goed opschieten met de groepsleiding?
22. Vragen bewoners aan de groepsleiding dingen voor hen te regelen?
23. Hebben de bewoners kontakten met hun familie?
24. *Zijn de bewoners het eens met de groepsleiding?
25. *Pesten bewoners elkaar?
26. Hebben bewoners vertrouwen in wat de groepsleiding over hen zegt in vergaderingen?
27. Zijn de bewoners jaloers op elkaar?
28. Ruimen bewoners de groepsruimte op?
29. Zeggen bewoners dat de groepsleiding het beter weet dan zichzelf?
30. *Hebben bewoners een hekel aan het samen organiseren van activiteiten?
31. *Hebben bewoners vertrouwen in de groepsleiding?
32. Wordt een bewoner die in de knoei zit geholpen door een andere bewoner?
33. *Laten bewoners merken dat ze verdrietig zijn?
34. *Gebruiken de bewoners scheldwoorden?
35. Worden nieuwe bewoners door andere bewoners aan hun lot overgelaten?
36. *Durven de bewoners te zeggen wat ze van elkaar vinden?
37. *Voelen de bewoners zich op hun gemak bij de groepsleiding?
38. *Is er een goede sfeer onder de bewoners?
39. Hebben de bewoners belangstelling voor wat er buiten de groep gebeurt?
40. Besteden bewoners in de weekends samen hun vrije tijd?
41. *Praten bewoners met elkaar over hun problemen?
42. *Kunnen bewoners het goed met elkaar vinden?
43. Gaan de bewoners uit in de stad of het dorp?
44. Begint een bewoner uit zichzelf aan huishoudelijke taken?
45. *Zijn er bewoners die de baas spelen?
46. *Zetten bewoners elkaar voor schut?
47. *Gaan bewoners graag met elkaar om?
48. *Vinden bewoners het volgens jou leuk in de groep?
49. *Maken bewoners de groepsleiding belachelijk?
50. *Maken bewoners dingen kapot?
51. *Zijn de gesprekken in de groep de moeite waard?
52. *Vinden de bewoners het volgens jou leuk om mensen van buiten de groep te leren kennen?
53. *Hoe vaak worden bewoners boos?
54. *Zijn de bewoners het er over eens dat er regels en afspraken moeten zijn?
55. Komt er bezoek voor de bewoners?
56. Hebben bewoners volgens jou belangstelling voor activiteiten van de groep?
57. *Mopperen de bewoners op elkaar?
58. *Gaan bewoners om met jongens of meisjes van buiten het tehuis?
59. *Durven de bewoners elkaar kritiek te geven?
60. *Wordt een bewoner met moeilijkheden door andere bewoners gepest?
61. *Maken de bewoners de tijd in de groep zo prettig mogelijk voor zichzelf?
62. *Maken bewoners zelf uit hoe ze iets doen?

Bijlage 4. Sociometrische procedure

Instructie

Het is met de volgende vragen de bedoeling dat je aangeeft hoe je met ieder van de bewoners en groepsleiders omgaat of wat je van hem of haar vindt.

Hiervoor krijg je een lijst met namen van alle bewoners en groepsleiders of -leidsters van jouw groep. Achter deze namen staat de afkorting van deze namen met alleen de beginletters van voornaam en achternaam.

Aan het volgende voorbeeld is te zien hoe je de vragen moet invullen.

Voorbeeld:

Hoe vaak maak je met ieder van de groep plezier?

altijd	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
vaak	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
soms	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
bijna nooit	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
nooit	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Je neemt de lijst met namen voor je en voor elke persoon schrijf je op hoe vaak je met hem of haar plezier maakt. Je doet dit door de afkorting van de naam te schrijven achter het antwoord dat je het beste vindt.

Vind je bijvoorbeeld dat je met bewoner A.B. vaak plezier kunt maken, dan vul je AB bij 'vaak' in:

Hoe vaak maak je met ieder van de groep plezier?

altijd	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
vaak	AB	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
soms	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
bijna nooit	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
nooit	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Vind je bijvoorbeeld dat met bewoner C.D. bijna nooit plezier maakt, dan vul je CD in bij 'bijna nooit':

Hoe vaak maak je met ieder van de groep plezier?

altijd	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
vaak	AB	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
soms	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
bijna nooit	CD	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
nooit	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Vul zo elke vraag in voor alle bewoners en groepsleiders of -leidsters van jouw groep. Er kunnen achter elke mogelijkheid meerdere personen worden genoemd. In het volgende voorbeeld kun je zien hoe dat eruit ziet.

altijd	EF	RS	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
vaak	AB	IJ	MN	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
soms	GH	OP	TU	VW	<input type="text"/>	<input type="text"/>
bijna nooit	CD	KL	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
nooit	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Wanneer het niet helemaal duidelijk is, vraag dan om verdere uitleg.

Bijlage 5a. Frequentieverdelingen van de antwoorden op de vragen over groepsleiding en bewoners

Individueel niveau

Frequenties, relatieve frequenties (tussen haakjes), gemiddelde (gemid), standaardafwijking (st afw) en aantal respondenten (N)

	nooit 1	bijna nooit 2	soms 3	vaak 4	altijd 5	gemid	st afw	N
<i>Vragen over groepsleiding</i>								
1	10 (2.0)	10 (2.0)	174 (34.9)	274 (54.9)	31 (6.2)	3.61	.72	499
2	7 (1.4)	3 (.6)	37 (7.4)	86 (17.2)	366 (73.4)	4.61	.77	499
3	7 (1.4)	19 (3.8)	118 (23.8)	211 (42.6)	140 (28.3)	3.93	.89	495
4	30 (6.0)	91 (18.3)	241 (48.5)	93 (18.7)	42 (8.5)	3.05	.97	497
5	5 (1.0)	17 (3.4)	156 (31.3)	210 (42.1)	110 (22.0)	3.81	.85	498
6	245 (49.5)	129 (26.0)	102 (20.6)	10 (2.0)	9 (1.8)	1.81	.95	495
7	20 (4.0)	45 (9.0)	201 (40.4)	157 (31.6)	74 (14.9)	3.44	.98	497
8	5 (1.0)	9 (1.8)	60 (12.0)	251 (50.3)	174 (34.9)	4.16	.78	499
9	63 (12.7)	67 (13.5)	165 (33.3)	104 (21.0)	97 (19.6)	3.21	1.26	496
10	12 (2.4)	62 (12.4)	319 (63.9)	73 (14.6)	33 (6.6)	3.11	.79	499
11	13 (2.6)	9 (1.8)	80 (16.1)	73 (38.8)	203 (40.8)	4.13	.93	498
12	8 (1.6)	25 (5.0)	92 (18.4)	153 (30.7)	221 (44.3)	4.11	.98	499
13	31 (6.2)	38 (7.6)	119 (23.9)	181 (36.3)	130 (26.0)	3.68	1.12	499
14	75 (15.2)	150 (30.3)	175 (35.4)	63 (12.7)	32 (6.5)	2.65	1.08	495
15	11 (2.2)	20 (4.0)	110 (22.1)	204 (41.0)	152 (30.6)	3.94	.94	497
16	36 (7.3)	50 (10.1)	205 (41.5)	156 (31.6)	47 (9.5)	3.26	1.01	494
17	37 (7.4)	37 (7.4)	130 (26.6)	167 (33.6)	126 (25.4)	3.62	1.16	497
18	52 (10.7)	48 (9.9)	101 (20.7)	123 (25.3)	163 (33.5)	3.61	1.32	487
19	8 (1.6)	10 (2.0)	71 (14.3)	246 (49.4)	163 (32.7)	4.10	.83	498
20	17 (3.4)	33 (6.7)	221 (44.6)	205 (41.3)	20 (4.0)	3.36	.81	496
21	94 (19.3)	95 (19.5)	212 (43.4)	79 (16.2)	8 (1.6)	2.61	1.02	488
22	20 (4.0)	35 (7.0)	144 (29.0)	195 (39.4)	101 (20.4)	3.65	1.01	495
23	14 (2.8)	15 (3.0)	119 (24.0)	255 (51.4)	93 (18.8)	3.80	.87	496
24	6 (1.2)	10 (2.0)	96 (19.4)	288 (58.0)	96 (19.4)	3.92	.76	496

25	10	23	140	238	85	3.74	.87	496
	(2.0)	(4.6)	(28.3)	(48.0)	(17.1)			
26	7	10	113	215	149	3.99	.86	494
	(1.4)	(2.0)	(22.9)	(43.5)	(30.1)			
27	76	114	238	55	8	2.60	.93	491
	(15.5)	(23.2)	(48.5)	(11.2)	(1.6)			
28	140	153	157	32	10	2.23	1.0	492
	(28.5)	(31.1)	(31.9)	(6.5)	(2.0)			
29	14	36	224	170	46	3.40	.87	490
	(2.9)	(7.4)	(45.7)	(34.7)	(9.4)			
30	60	183	177	48	24	2.58	.99	492
	(12.2)	(37.2)	(36.0)	(9.8)	(4.9)			
31	16	49	238	136	49	3.31	.90	488
	(3.3)	(10.0)	(48.8)	(27.9)	(10.0)			
32	27	63	226	152	26	3.18	.91	494
	(5.5)	(12.8)	(45.8)	(30.8)	(5.3)			
33	49	123	219	87	16	2.79	.95	494
	(9.9)	(24.9)	(44.3)	(17.6)	(3.2)			
34	5	8	104	263	114	3.96	.77	494
	(1.0)	(1.6)	(21.0)	(53.2)	(23.0)			
35	9	26	116	225	117	3.84	.91	493
	(1.8)	(5.2)	(23.5)	(45.6)	(23.7)			
36	252	115	81	22	16	1.84	1.07	486
	(51.9)	(23.7)	(16.7)	(4.5)	(3.3)			
37	7	17	63	174	232	4.23	.90	493
	(1.4)	(3.5)	(12.8)	(35.3)	(47.0)			
38	51	61	104	135	144	3.53	1.30	495
	(10.3)	(12.3)	(21.0)	(27.3)	(29.1)			
39	239	151	76	15	12	1.80	.97	493
	(48.5)	(30.6)	(15.4)	(3.0)	(2.4)			
40	59	80	155	129	71	3.15	1.21	494
	(11.9)	(16.2)	(31.4)	(26.1)	(14.4)			
41	18	19	150	248	55	3.62	.87	490
	(3.7)	(3.9)	(30.6)	(50.6)	(11.2)			
42	16	37	162	185	85	3.59	.97	485
	(3.3)	(7.6)	(33.4)	(38.1)	(17.5)			
43	20	21	143	194	112	3.73	.99	490
	(4.1)	(4.3)	(29.2)	(39.6)	(22.9)			
44	36	44	133	175	101	3.53	1.13	489
	(7.4)	(9.0)	(27.2)	(35.8)	(20.7)			
45	28	136	251	57	19	2.80	.86	491
	(5.7)	(27.7)	(51.1)	(11.6)	(3.9)			
46	7	8	119	189	167	4.02	.88	490
	(1.4)	(1.6)	(24.3)	(38.6)	(34.0)			
47	7	10	37	175	263	4.38	.82	492
	(1.4)	(2.0)	(7.5)	(35.6)	(53.5)			
48	99	157	181	23	29	2.44	1.05	489
	(20.3)	(32.1)	(37.0)	(4.7)	(5.9)			
49	24	9	27	34	395	4.57	1.03	489
	(4.9)	(1.8)	(5.5)	(7.0)	(80.8)			
50	14	21	95	161	199	4.04	1.01	490
	(2.9)	(4.3)	(19.4)	(32.9)	(40.6)			
51	7	33	144	199	107	3.75	.92	490
	(1.4)	(6.7)	(29.4)	(40.6)	(21.8)			
52	11	22	200	201	57	3.55	.84	491
	(2.2)	(4.5)	(40.7)	(40.9)	(11.6)			
53	88	128	213	53	12	2.54	.98	494
	(17.8)	(25.9)	(43.1)	(10.7)	(2.4)			
54	11	15	70	238	157	4.05	.89	491
	(2.2)	(3.1)	(14.3)	(48.5)	(32.0)			
55	50	189	214	22	12	2.50	.83	487
	(10.3)	(38.8)	(43.9)	(4.5)	(2.5)			
56	4	13	48	232	197	4.22	.79	494
	(.8)	(2.6)	(9.7)	(47.0)	(39.9)			

57	42 (8.5)	129 (26.2)	270 (54.8)	34 (6.9)	18 (3.7)	2.71	.86	493
58	34 (6.9)	78 (15.9)	278 (56.6)	94 (19.1)	7 (1.4)	2.92	.82	491
59	152 (30.8)	183 (37.0)	138 (27.9)	16 (3.2)	5 (1.0)	2.07	.90	494
60	42 (8.6)	23 (4.7)	100 (20.5)	156 (31.9)	168 (34.4)	3.79	1.21	489
61	6 (1.2)	12 (2.4)	95 (19.3)	303 (61.5)	77 (15.6)	3.88	.74	493
62	5 (1.0)	18 (3.7)	152 (30.9)	246 (50.0)	71 (14.4)	3.73	.79	492
63	162 (32.9)	182 (36.9)	110 (22.3)	23 (4.7)	16 (3.3)	2.09	1.01	493

Vragen over bewoners

1	16 (3.3)	61 (12.4)	251 (15.0)	127 (25.8)	37 (7.5)	3.22	.88	492
2	11 (2.2)	72 (14.6)	278 (56.3)	108 (21.9)	25 (5.0)	3.13	.80	494
3	3 (.6)	6 (1.2)	102 (20.7)	282 (57.2)	100 (20.3)	3.95	.72	493
4	10 (2.0)	45 (9.1)	222 (45.0)	153 (31.0)	63 (12.8)	3.43	.90	493
5	13 (2.6)	25 (5.1)	108 (22.0)	202 (41.1)	144 (29.3)	3.89	.97	492
6	46 (9.4)	110 (22.4)	243 (49.5)	76 (15.5)	16 (3.3)	2.81	.92	491
7	46 (9.3)	81 (16.4)	235 (47.6)	123 (24.9)	9 (1.8)	2.94	.93	494
8	9 (1.8)	23 (4.7)	154 (31.2)	235 (47.6)	73 (14.8)	3.69	.84	494
9	35 (7.1)	90 (18.3)	245 (49.7)	109 (22.1)	14 (2.8)	2.95	.89	493
10	3 (.6)	56 (11.4)	241 (48.9)	157 (31.9)	36 (7.3)	3.34	.80	493
11	61 (12.4)	174 (35.4)	178 (36.2)	64 (13.0)	15 (3.1)	2.59	.97	492
12	5 (1.0)	52 (10.6)	272 (55.2)	136 (27.6)	28 (5.7)	3.26	.76	493
13	9 (1.8)	63 (12.8)	268 (54.4)	128 (26.0)	25 (5.1)	3.20	.79	493
14	44 (8.9)	99 (20.1)	237 (48.2)	95 (19.3)	17 (3.5)	2.88	.94	492
15	58 (11.8)	126 (25.6)	210 (42.6)	81 (16.4)	18 (3.7)	2.75	.99	493
16	44 (8.9)	132 (26.6)	209 (42.1)	83 (16.7)	28 (5.7)	2.84	.99	496
17	6 (1.2)	46 (9.3)	179 (36.2)	235 (47.5)	29 (5.9)	3.47	.79	495
18	37 (7.5)	102 (37.0)	203 (41.3)	53 (10.8)	17 (3.5)	2.66	.89	492
20	4 (.8)	12 (2.4)	170 (34.3)	224 (49.3)	65 (13.1)	3.72	.75	495
21	14 (2.8)	15 (3.0)	128 (25.9)	301 (60.9)	36 (7.3)	3.67	.77	494
22	6 (1.2)	13 (2.6)	150 (30.4)	278 (56.4)	46 (9.3)	3.70	.72	493
23	3 (.6)	15 (3.1)	132 (27.0)	256 (52.4)	83 (17.0)	3.82	.77	489
24	10 (2.0)	37 (7.5)	275 (55.6)	161 (32.5)	12 (2.4)	3.26	.72	495

25	6	47	266	149	27	3.29	.76	495
	(1.2)	(9.5)	(53.7)	(30.1)	(5.5)			
26	19	31	181	217	45	3.48	.89	493
	(3.9)	(6.3)	(36.7)	(44.0)	(9.1)			
27	28	126	242	83	11	2.84	.85	490
	(5.7)	(25.7)	(49.4)	(16.9)	(2.2)			
28	20	83	184	135	70	3.31	1.04	492
	(4.1)	(16.9)	(37.4)	(27.4)	(14.2)			
29	48	147	213	65	20	2.72	.95	493
	(9.7)	(29.8)	(43.2)	(13.2)	(4.1)			
30	39	142	260	42	8	2.67	.81	491
	(7.9)	(28.9)	(53.0)	(8.6)	(1.6)			
31	10	11	161	267	46	3.66	.76	495
	(2.0)	(2.2)	(32.5)	(53.9)	(9.3)			
32	9	45	277	147	17	3.24	.74	495
	(1.8)	(9.1)	(56.0)	(29.7)	(3.4)			
33	16	72	235	155	16	3.17	.83	494
	(3.2)	(14.6)	(47.6)	(31.4)	(3.2)			
34	1	10	87	260	133	4.05	.74	491
	(.2)	(2.0)	(17.7)	(53.0)	(27.1)			
35	61	186	170	58	11	2.53	.94	486
	(12.6)	(38.3)	(35.0)	(11.9)	(2.3)			
36	6	29	188	204	67	3.60	.84	494
	(1.2)	(5.9)	(38.1)	(41.3)	(13.6)			
37	9	18	159	265	44	3.64	.77	495
	(1.8)	(3.6)	(32.1)	(53.5)	(8.9)			
38	4	25	180	240	45	3.60	.76	494
	(.8)	(5.1)	(36.4)	(48.6)	(9.1)			
39	8	52	193	194	47	3.45	.86	494
	(1.6)	(10.5)	(39.1)	(39.3)	(9.5)			
40	19	84	231	132	23	3.11	.88	489
	(3.9)	(17.2)	(47.2)	(27.0)	(4.7)			
41	21	75	261	117	18	3.07	.84	492
	(4.3)	(5.2)	(53.1)	(23.8)	(3.7)			
42	3	11	207	245	28	3.57	.66	494
	(.6)	(2.2)	(41.9)	(49.6)	(5.7)			
43	8	18	130	242	94	3.80	.84	492
	(1.6)	(3.7)	(26.4)	(49.2)	(19.1)			
44	40	137	245	60	11	2.73	.86	493
	(8.1)	(27.8)	(49.7)	(12.2)	(2.2)			
45	22	79	242	115	34	3.12	.91	492
	(4.5)	(16.6)	(49.2)	(23.4)	(6.9)			
46	15	89	256	103	26	3.07	.85	489
	(3.1)	(18.2)	(52.4)	(21.1)	(5.3)			
47	3	13	231	205	38	3.53	.70	490
	(.6)	(2.7)	(47.1)	(41.8)	(7.8)			
48	12	43	234	183	18	3.31	.78	490
	(2.5)	(8.8)	(47.8)	(37.4)	(3.7)			
49	26	144	228	62	30	2.85	.93	490
	(5.3)	(29.4)	(46.5)	(12.7)	(6.1)			
50	18	90	248	104	31	3.08	.89	491
	(3.7)	(18.3)	(50.5)	(21.2)	(6.3)			
51	13	46	209	189	32	3.37	.84	489
	(2.7)	(9.4)	(42.7)	(38.7)	(6.5)			
52	8	17	172	229	63	3.66	.81	489
	(1.6)	(3.5)	(35.2)	(46.8)	(12.9)			
53	3	52	234	179	18	3.32	.74	486
	(.6)	(10.7)	(48.2)	(36.8)	(3.7)			
54	10	31	156	226	67	3.63	.87	490
	(2.0)	(6.3)	(31.8)	(46.1)	(13.7)			
55	3	32	208	202	44	3.52	.77	489
	(.6)	(6.5)	(42.5)	(41.3)	(9.0)			
56	5	39	242	183	23	3.37	.74	492
	(1.0)	(7.9)	(49.2)	(37.2)	(4.7)			

57	4	19	273	173	23	3.39	.68	492
	(.8)	(3.9)	(55.5)	(35.2)	(4.7)			
58	2	34	153	214	87	3.71	.85	490
	(.4)	(6.9)	(31.2)	(43.7)	(17.8)			
59	3	27	195	215	50	3.58	.77	490
	(.6)	(5.5)	(39.8)	(43.4)	(10.2)			
60	42	182	185	65	15	2.65	.92	489
	(8.6)	(37.2)	(37.8)	(13.3)	(3.1)			
61	3	26	195	230	38	3.56	.74	492
	(.6)	(5.3)	(39.6)	(46.8)	(7.7)			
62	0	27	187	220	58	3.63	.76	492
	(0.0)	(5.5)	(38.0)	(44.7)	(11.8)			

Bijlage 5b. De verdeling van groepsgemiddelden van de vragen over groepsleiding en bewoners

Groepsniveau

Minimum, maximum, gemiddelde (gemid), mediaan (med), standaard afwijking (st afw) en 'skewness' (sk). F-waarde en intraclass correlatie ri.

	min	max	gemid	med	st afw	sk	F	ri
<i>Vragen over groepsleiding</i>								
1	2.3	4.2	3.60	3.0	.34	-1.47	3.17	.14
2	3.4	5.0	4.59	4.0	.30	-1.82	2.13	.08
3	2.8	4.5	3.90	3.5	.39	-.71	2.91	.12
4	1.3	4.5	2.99	2.6	.62	-.44	6.49	.28
5	3.1	4.5	3.79	3.2	.30	-.10	1.59	.04
6	1.1	2.8	1.81	1.3	.41	.40	2.26	.08
7	2.4	4.1	3.43	2.9	.43	-.58	2.82	.12
8	3.3	4.7	4.15	3.8	.33	-.47	2.41	.09
9	2.1	4.7	3.23	2.8	.61	.37	3.34	.14
10	2.1	4.0	3.08	2.7	.43	.20	4.28	.19
11	3.1	4.6	4.12	3.9	.34	-1.14	1.83	.06
12	3.0	4.9	4.08	3.7	.44	-.22	3.08	.13
13	2.5	4.3	3.66	3.2	.39	-.71	1.66	.05
14	1.1	3.9	2.63	2.2	.74	-.17	8.70	.36
15	2.9	4.8	3.93	3.6	.41	-.28	2.73	.11
16	2.1	4.3	3.24	2.8	.50	-.38	3.50	.15
17	2.5	4.5	3.60	3.1	.54	-.15	3.00	.13
18	2.3	4.7	3.60	3.0	.60	-.35	3.02	.13
19	3.2	4.8	4.09	3.9	.33	-1.15	2.17	.08
20	2.8	3.9	3.34	2.9	.27	-.34	1.50	.03
21	1.6	3.7	2.60	2.0	.36	-.02	1.45	.03
22	2.7	4.5	3.62	3.1	.43	-.34	2.60	.10
23	2.9	4.5	3.79	3.3	.39	-.41	2.94	.12
24	2.7	4.6	3.93	3.7	.36	-1.43	3.32	.14
25	3.0	4.4	3.72	3.2	.32	-.12	1.94	.06
26	3.3	4.4	3.98	3.8	.26	-.91	1.27	.02
27	1.4	4.0	2.58	2.0	.50	.27	3.81	.17
28	1.3	3.1	2.20	1.9	.44	.01	2.64	.11
29	2.7	4.1	3.39	3.0	.30	.50	1.64	.04
30	1.0	3.7	2.56	2.2	.67	-.23	8.12	.34
31	2.7	4.0	3.30	3.0	.27	.10	1.00	.00
32	2.4	3.9	3.14	2.7	.37	-.02	2.28	.09
33	1.9	3.8	2.79	2.3	.43	.03	2.99	.13
34	3.2	4.5	3.94	3.5	.26	-.48	1.57	.04
35	2.8	4.6	3.81	3.3	.39	-.64	2.61	.10
36	1.1	3.1	1.82	1.2	.49	.84	2.99	.13
37	3.3	4.8	4.21	3.9	.34	-.57	1.92	.06
38	2.2	4.5	3.49	3.0	.61	-.33	3.44	.15
39	1.0	2.9	1.77	1.2	.47	.53	3.65	.16
40	1.3	4.8	3.11	2.8	.80	-.20	7.96	.33
41	2.9	4.3	3.61	3.1	.36	-.10	2.30	.09
42	2.3	4.3	3.57	3.0	.44	-.88	2.43	.09
43	2.7	4.6	3.71	3.2	.39	-.22	2.01	.07
44	2.1	4.7	3.47	3.0	.64	-.46	4.68	.21
45	2.1	3.6	2.80	2.3	.31	-.23	1.74	.05
46	1.9	4.8	3.98	3.6	.54	-1.77	4.61	.21
47	3.2	4.9	4.37	3.9	.34	-1.05	2.55	.10
48	1.4	3.5	2.39	2.0	.51	.18	3.42	.15
49	2.0	5.0	4.58	4.2	.77	-2.42	15.02	.50
50	3.0	4.8	4.02	3.6	.44	-.33	2.41	.09
51	2.8	4.4	3.73	3.2	.35	-.48	1.71	.05
52	2.6	4.2	3.54	3.0	.36	-.61	2.18	.08

53	1.3	3.4	2.51	2.0	.43	- .17	2.43	.09
54	3.1	4.8	4.05	3.8	.39	- .67	2.72	.11
55	1.7	3.2	2.48	2.0	.34	- .05	1.98	.07
56	3.4	4.8	4.21	3.9	.33	- .74	2.54	.10
57	1.5	3.6	2.68	2.1	.46	- .12	3.93	.18
58	2.4	3.4	2.92	2.5	.25	- .16	1.17	.01
59	1.3	3.1	2.05	1.6	.36	.12	2.06	.07
60	2.8	4.6	3.77	3.3	.42	- .32	1.66	.05
61	3.1	4.3	3.88	3.3	.23	- .73	1.13	.00
62	3.0	4.2	3.72	3.2	.30	- .32	1.94	.06
63	1.2	3.0	2.05	1.6	.43	.16	2.52	.10

Vragen over bewoners

1	2.4	3.9	3.21	2.8	.41	- .33	3.17	.14
2	2.5	3.6	3.12	2.9	.22	- .08	1.03	.00
3	3.0	4.4	3.93	3.6	.31	-1.15	2.79	.11
4	2.7	4.2	3.45	3.0	.42	.12	3.15	.13
5	3.2	4.7	3.90	3.4	.35	.15	1.55	.04
6	1.8	3.5	2.80	2.3	.45	- .43	3.71	.16
7	2.1	3.6	2.93	2.6	.43	- .63	3.07	.13
8	2.6	4.4	3.67	3.2	.41	- .68	3.09	.13
9	2.2	3.9	2.94	2.5	.36	.24	2.21	.08
10	2.3	4.2	3.32	2.9	.39	- .23	3.15	.14
11	1.8	3.6	2.57	2.0	.41	.27	2.07	.07
12	2.4	4.2	3.26	2.9	.41	.07	4.56	.21
13	2.6	3.8	3.21	2.8	.32	- .12	2.33	.09
14	1.7	3.6	2.88	2.5	.43	- .66	3.01	.13
15	2.0	3.8	2.72	2.3	.46	.04	3.01	.13
16	1.3	4.0	2.82	2.4	.63	- .26	6.98	.30
17	2.1	4.1	3.41	2.9	.43	-1.07	4.09	.18
18	1.5	3.7	2.63	2.2	.56	- .41	6.76	.29
19	2.8	4.2	3.68	3.1	.29	- .92	1.71	.05
20	3.2	4.2	3.70	3.1	.29	- .19	2.07	.07
21	2.6	4.5	3.67	3.1	.38	- .64	3.04	.13
22	3.2	4.3	3.70	3.1	.24	.59	1.32	.02
23	3.0	4.4	3.78	3.3	.30	- .47	2.13	.08
24	2.2	3.8	3.24	2.9	.34	- .59	3.32	.14
25	2.5	3.9	3.27	2.8	.36	- .35	3.10	.13
26	2.6	4.1	3.46	3.0	.38	- .64	2.53	.10
27	2.3	3.7	2.86	2.3	.40	.45	3.13	.13
28	2.0	4.5	3.29	2.9	.66	- .25	7.34	.31
29	2.1	3.5	2.68	2.1	.36	.33	1.96	.07
30	2.0	3.3	2.68	2.1	.30	- .18	1.96	.07
31	2.9	4.3	3.65	3.1	.31	- .24	2.35	.09
32	2.3	3.9	3.25	2.9	.32	- .62	2.59	.10
33	1.8	3.9	3.18	2.8	.40	- .71	3.42	.15
34	2.9	4.6	4.03	3.7	.36	- .99	2.99	.13
35	1.9	3.6	2.53	2.0	.43	.44	2.77	.11
36	2.9	4.4	3.59	3.0	.31	.03	1.88	.06
37	3.0	4.4	3.64	3.1	.32	.11	2.19	.08
38	2.8	4.2	3.58	3.1	.33	- .27	2.77	.11
39	2.6	4.1	3.45	3.0	.34	- .52	2.06	.07
40	1.8	3.8	3.06	2.7	.45	- .44	3.89	.17
41	2.5	3.9	3.07	2.7	.34	.36	2.26	.08
42	3.1	4.3	3.57	3.1	.27	.51	2.12	.08
43	2.5	4.4	3.80	3.3	.43	-1.18	3.73	.17
44	1.9	4.1	2.75	2.2	.49	.30	4.98	.22
45	1.8	3.9	3.10	2.7	.47	- .53	3.80	.17
46	2.0	3.7	3.05	2.8	.38	- .74	2.60	.10
47	3.1	4.2	3.51	3.0	.26	.49	1.91	.06
48	2.4	3.9	3.30	2.9	.32	- .48	2.27	.08
49	2.0	3.9	2.83	2.3	.43	.35	2.77	.11
50	1.7	3.9	3.05	2.7	.52	- .74	5.33	.24
51	2.4	4.0	3.36	3.0	.38	- .72	2.56	.10

52	2.7	4.2	3.67	3.1	.32	- .91	2.14	.08
53	2.5	4.2	3.33	3.0	.35	- .05	3.17	.14
54	2.5	4.6	3.63	3.1	.43	- .29	3.00	.13
55	2.8	4.2	3.53	3.0	.38	- .07	3.50	.15
56	2.7	4.0	3.33	2.9	.30	- .12	2.27	.08
57	2.9	4.0	3.39	3.0	.27	- .03	2.24	.08
58	2.7	4.7	3.72	3.2	.47	- .22	4.62	.21
59	2.8	4.3	3.56	3.0	.31	- .15	2.07	.07
60	1.7	3.5	2.63	2.1	.48	- .08	4.29	.19
61	2.9	4.1	3.53	3.0	.31	- .34	2.35	.09
62	2.8	4.4	3.64	3.1	.35	- .04	2.86	.12

Bijlage 6a. Correlatietabellen per gebied van het sociaal klimaat over de per leefgroep geaggregeerde antwoorden

*Matrix over de groepsgemiddelden over de bijdrage aan de functionele im-
peratieven door de bewoners (groepsniveau, n=39)*

	7	9	13	29	34	38	42	45	47	48
7	1.0									
9	.58	1.0								
13	.35	.56	1.0							
29	-.01	.22	.29	1.0						
34	.50	.58	.52	.37	1.0					
38	.33	.46	.50	.48	.43	1.0				
42	.38	.47	.43	.38	.57	.74	1.0			
45	.40	.40	.32	.31	.63	.55	.59	1.0		
47	.31	.46	.67	.25	.44	.55	.64	.42	1.0	
48	.52	.71	.49	.26	.59	.58	.56	.50	.41	1.0
51	.62	.67	.47	.27	.58	.61	.56	.40	.50	.60
52	.30	.44	.16	.04	.46	.29	.40	.35	.29	.35
54	.58	.68	.40	.21	.58	.54	.52	.33	.39	.66
56	.20	.41	.39	.42	.14	.52	.32	-.01	.31	.35
60	.43	.51	.28	.18	.54	.47	.51	.80	.39	.56
61	.26	.42	.42	.44	.48	.68	.59	.32	.48	.52
51		.51	.52	.54	.56	.60	.61			
52		1.0								
54		.52	1.0							
56		.80	.64	1.0						
60		.32	.04	.38	1.0					
61		.41	.44	.44	.03	1.0				
61		.61	.29	.64	.48	.27	1.0			

*Matrix over de groepsgemiddelden over de omgangsstijl van de bewoners
(groepsniveau, n=39)*

	6	8	10	12	15	16	18	19	24	25
6	1.0									
8	.02	1.0								
10	.45	-.28	1.0							
12	.61	-.26	.60	1.0						
15	.47	.13	.18	.18	1.0					
16	.51	.01	.51	.49	.25	1.0				
18	.66	.15	.48	.61	.43	.64	1.0			
19	.25	.28	-.04	-.07	.43	.23	.26	1.0		
24	.27	-.11	.70	.48	-.02	.31	.37	.16	1.0	
25	.62	-.03	.41	.72	.50	.68	.74	.15	.21	1.0
31	.42	-.11	.68	.51	-.03	.32	.46	-.02	.74	.24
33	-.04	.42	-.04	-.13	-.13	.21	.16	.02	.02	-.02
36	.26	.02	.07	.02	.40	.06	.01	.43	.15	.00
37	.45	.02	.64	.39	.41	.24	.46	.14	.65	.32
41	-.02	.57	-.15	-.20	.06	.19	.22	.23	-.09	.17
46	.74	-.03	.55	.63	.45	.67	.69	.22	.38	.79
49	.40	-.32	.75	.45	.00	.35	.40	-.14	.58	.40
50	.48	.16	.44	.47	.19	.55	.65	.08	.22	.53
53	.64	-.14	.64	.77	.19	.48	.51	.01	.48	.63
57	.54	-.23	.29	.70	.15	.40	.33	.19	.23	.50
58	.21	.60	-.06	-.18	.19	.01	.22	.17	.02	.07
59	.12	.30	-.22	-.09	.34	.10	-.03	.51	-.17	-.05
62	.26	.33	-.01	-.09	.55	.09	.07	.36	-.11	.13

	31	33	36	37	41	46	49	50	53	57	58	59	62
31	1.0												
33	.22	1.0											
36	.06	-.38	1.0										
37	.68	.12	.20	1.0									
41	-.01	.59	-.30	.03	1.0								
46	.41	.06	.19	.54	.03	1.0							
49	.63	.12	-.23	.58	.04	.53	1.0						
50	.44	.40	-.06	.47	.28	.66	.44	1.0					
53	.50	-.15	.02	.44	-.17	.69	.52	.49	1.0				
57	.18	-.13	.21	.05	-.20	.47	.12	.29	.66	1.0			
58	.09	.39	-.03	.26	.54	.18	.00	.20	-.07	-.24	1.0		
59	-.13	-.16	.61	-.13	-.04	-.10	-.55	-.19	-.21	.09	.07	1.0	
62	-.05	-.03	.30	.18	.13	.17	-.17	.03	-.05	-.05	.52	.52	1.0

Matrix over de groepsgemiddelden over de bijdrage aan de functionele im-
peratieven door de groepsleiding
 (groepsniveau, n=39)

	4	8	12	25	35	37	38	44	53	54	56	62
4	1.0											
8	.18	1.0										
12	.12	.59	1.0									
25	-.04	.01	.32	1.0								
35	.15	-.17	.11	.65	1.0							
37	.28	.25	.41	.51	.48	1.0						
38	.00	-.02	.20	.54	.50	.54	1.0					
44	.44	.34	.30	.15	.25	.39	.07	1.0				
53	.75	.06	.13	.23	.48	.40	.16	.47	1.0			
54	-.21	.12	.39	.59	.43	.47	.43	-.08	.11	1.0		
56	.34	.64	.36	.17	.01	.38	.02	.46	.34	.10	1.0	
62	.04	.53	.54	.31	.08	.30	-.01	.13	.12	.41	.62	1.0

Matrix over de groepsgemiddelden over de opvoedingsstijl van de groeps-
leiding
 (groepsniveau, n=39)

	3	7	10	13	14	15	16	17	18	23
3	1.0									
7	.56	1.0								
10	.41	.32	1.0							
13	.67	.60	.25	1.0						
14	.34	.13	.71	.02	1.0					
15	.76	.53	.45	.62	.42	1.0				
16	.29	.29	.68	.19	.76	.37	1.0			
17	.48	.69	.31	.43	.29	.40	.27	1.0		
18	.44	.29	.31	.22	.56	.51	.46	.45	1.0	
23	.63	.46	.50	.39	.45	.53	.43	.25	.21	1.0
28	.33	.22	.36	.28	.38	.39	.18	.31	.36	.20
30	.30	.10	.71	-.01	.95	.36	.79	.31	.56	.35
33	.40	.43	.54	.32	.61	.44	.56	.54	.40	.39
39	.36	.32	.57	.35	.34	.49	.26	.27	.33	.25
45	.25	.18	.25	-.03	.26	.07	.10	.27	.11	.50
48	.19	.23	.62	-.10	.75	.30	.55	.22	.41	.40
50	.56	.51	.28	.53	.27	.45	.18	.60	.45	.32
51	.26	.23	.48	.01	.45	.20	.41	.18	.13	.46
55	.23	.37	.70	.15	.53	.21	.58	.32	.30	.46
57	.19	.13	.79	-.01	.77	.21	.66	.22	.36	.33
59	.34	.19	.58	.15	.58	.32	.46	.27	.53	.34
60	.53	.48	.45	.40	.25	.43	.44	.31	.42	.58
63	.45	.29	.77	.20	.68	.44	.47	.31	.51	.44

	28	30	33	39	45	48	50	51	55	57	59	60	63
28	1.0												
30	.36	1.0											
33	.49	.62	1.0										
39	.62	.36	.54	1.0									
45	.21	.20	.30	.32	1.0								
48	.38	.76	.57	.50	.27	1.0							
50	.47	.28	.55	.45	.15	.29	1.0						
51	.20	.41	.32	.18	.55	.48	-.07	1.0					
55	.28	.56	.57	.43	.41	.65	.37	.53	1.0				
57	.37	.80	.62	.58	.28	.76	.24	.38	.71	1.0			
59	.48	.59	.43	.52	.37	.60	.40	.32	.61	.52	1.0		
60	.37	.27	.36	.41	.42	.31	.42	.39	.56	.33	.45	1.0	
63	.48	.64	.54	.65	.45	.60	.36	.50	.66	.63	.72	.47	1.0

Bijlage 6b. Correlatietabellen per gebied van het sociaal klimaat over de individuele antwoorden op de vragen

Matrix gebaseerd op de antwoorden over de bijdrage aan de functionele im-
peratieven door de bewoners (individueel niveau, N=462)

	7	9	13	29	34	38	42	45	47	48
7	1.0									
9	.42	1.0								
13	.17	.13	1.0							
29	.06	.03	.22	1.0						
34	.28	.23	.24	.10	1.0					
38	.22	.10	.25	.22	.21	1.0				
42	.19	.13	.17	.10	.16	.46	1.0			
45	.28	.18	.23	.15	.23	.23	.22	1.0		
47	.17	.16	.22	.13	.08	.38	.47	.15	1.0	
48	.33	.34	.22	.12	.25	.36	.34	.14	.40	1.0
51	.36	.31	.23	.20	.19	.23	.29	.12	.24	.30
52	.17	.15	-.05	.08	.12	.18	.16	.12	.24	.21
54	.35	.32	.15	.14	.24	.28	.18	.17	.23	.34
56	.21	.26	.22	.33	.08	.25	.20	.08	.23	.25
60	.16	.12	.20	.13	.21	.19	.19	.41	.10	.18
61	.13	.13	.18	.23	.07	.32	.25	.13	.39	.27

	51	52	54	56	60	61
51	1.0					
52	.26	1.0				
54	.40	.28	1.0			
56	.34	.11	.31	1.0		
60	.10	.13	.21	.04	1.0	
61	.30	.19	.33	.28	.11	1.0

Matrix gebaseerd op de antwoorden over de omgangsstijl van de bewoners
(individueel niveau, N=458)

	6	8	10	12	15	16	18	19	24	25
6	1.0									
8	-.06	1.0								
10	.21	-.11	1.0							
12	.33	-.19	.36	1.0						
15	.28	.05	.02	.08	1.0					
16	.34	-.09	.34	.41	.15	1.0				
18	.29	.01	.32	.46	.13	.49	1.0			
19	-.04	.12	-.06	-.15	.02	-.03	-.04	1.0		
24	.08	.04	.31	.12	-.04	.17	.15	.22	1.0	
25	.31	-.10	.25	.48	.15	.37	.40	-.11	.06	1.0
31	.15	.04	.35	.19	.03	.20	.21	.10	.52	.06
33	-.08	.19	.00	.02	-.11	.01	.08	.07	.09	.02
36	.07	.05	-.02	-.07	.12	.03	-.04	.19	.12	-.02
37	.13	.10	.34	.13	.10	.20	.29	.17	.50	.08
41	-.01	.37	.05	.00	.01	.07	.06	.08	.11	.15
46	.39	.04	.30	.30	.19	.41	.33	-.01	.14	.46
49	.23	-.08	.38	.25	-.06	.24	.30	-.02	.25	.26
50	.23	.01	.33	.35	.02	.41	.41	.04	.15	.34
53	.33	-.12	.42	.47	.08	.36	.35	-.12	.12	.41
57	.20	-.14	.23	.42	.02	.27	.23	-.13	.03	.38
58	.07	.26	-.09	-.14	.08	-.05	.03	.13	.06	-.09
59	.07	.16	-.09	-.10	.17	-.02	-.06	.28	.03	-.09
62	.02	.12	-.12	-.14	.18	-.04	-.06	.26	-.02	-.07

	31	33	36	37	41	46	49	50	53	57	58	59	62
31	1.0												
33	.21	1.0											
36	.19	.01	1.0										
37	.53	.21	.17	1.0									
41	.14	.29	.10	.12	1.0								
46	.17	-.03	.04	.21	.03	1.0							
49	.28	.12	-.07	.29	.09	.39	1.0						
50	.20	.19	-.06	.23	.11	.38	.38	1.0					
53	.18	-.07	-.05	.15	-.05	.39	.22	.37	1.0				
57	.10	-.04	.07	.02	.00	.31	.10	.20	.46	1.0			
58	.09	.13	.06	.06	.18	-.01	-.04	.01	-.12	-.10	1.0		
59	.10	.02	.44	.05	.07	-.04	-.16	-.09	-.13	-.03	.13	1.0	
62	.03	.03	.14	-.04	.06	-.00	-.18	-.06	-.12	-.07	.24	.23	1.0

Matrix gebaseerd op de antwoorden over de bijdrage aan de functionele imperatieven door de groepsleiding
(individueel niveau, N=472)

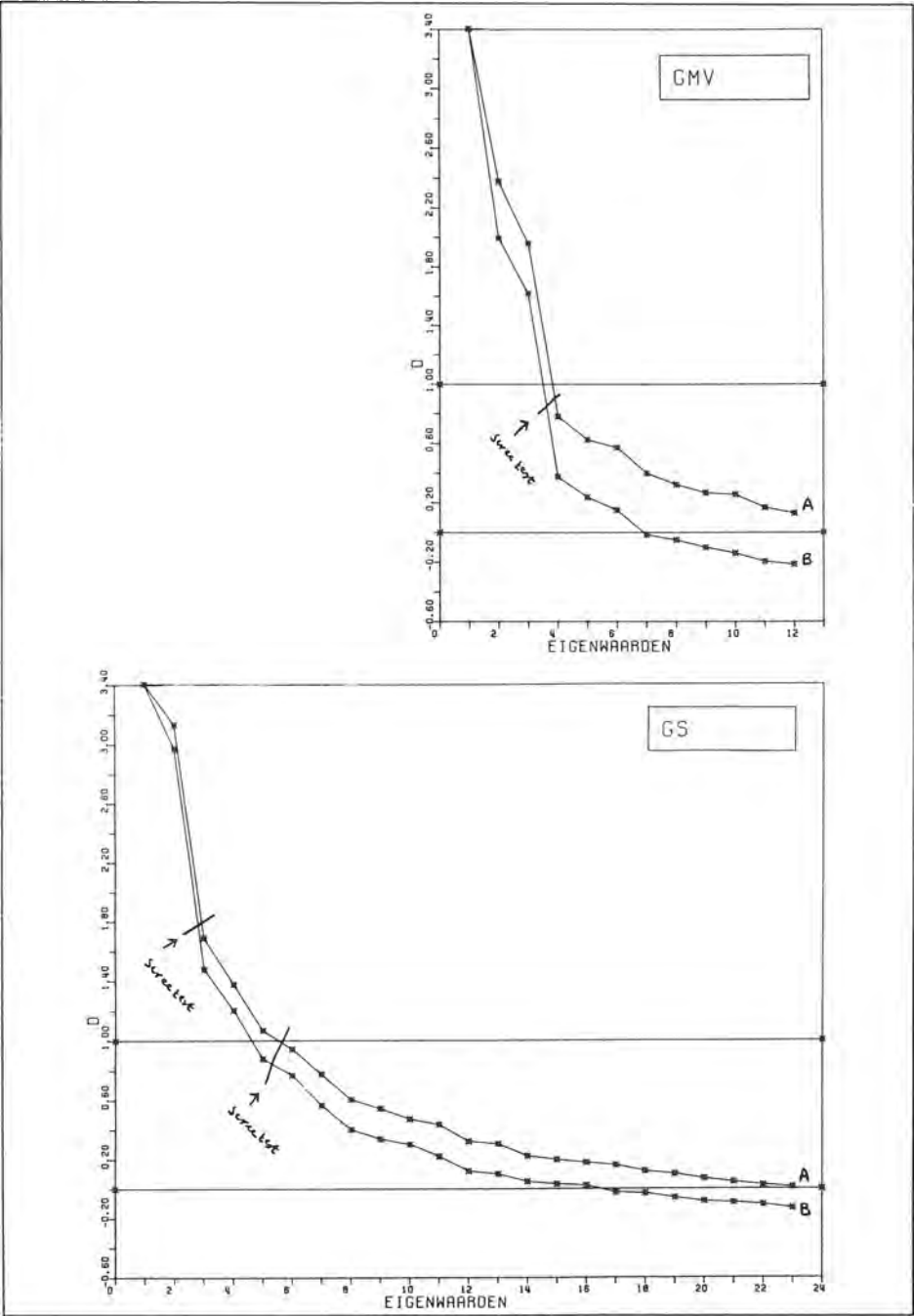
	4	8	12	25	35	37	38	44	53	54	56	62
4	1.0											
8	.13	1.0										
12	.19	.33	1.0									
25	.12	.12	.27	1.0								
35	.11	.05	.23	.38	1.0							
37	.29	.10	.28	.36	.38	1.0						
38	.07	.06	.14	.24	.27	.28	1.0					
44	.21	.23	.23	.27	.23	.21	.18	1.0				
53	.25	-.01	.02	.08	.18	.02	.04	.22	1.0			
54	-.01	.04	.26	.33	.38	.28	.29	.12	.11	1.0		
56	.20	.28	.25	.24	.17	.24	.12	.28	.10	.23	1.0	
62	.16	.28	.37	.26	.19	.23	.14	.16	.07	.21	.31	1.0

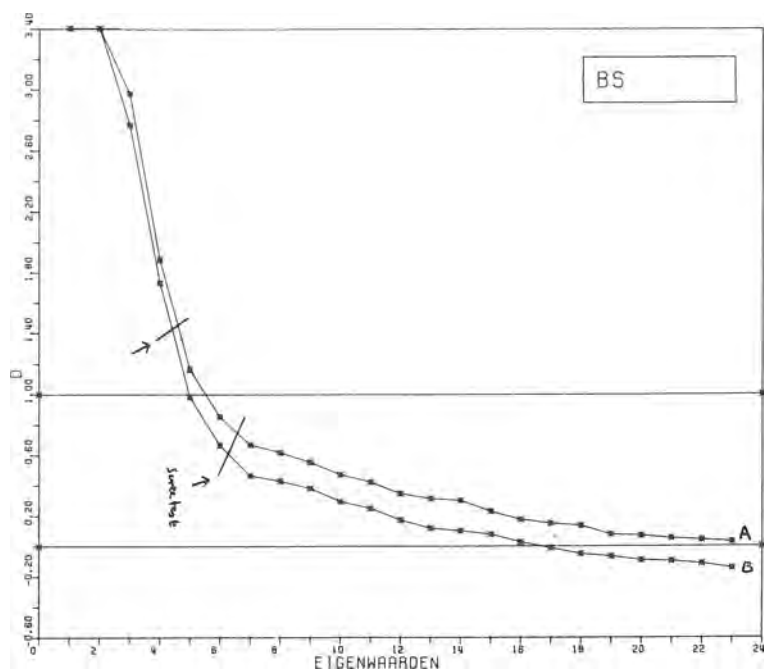
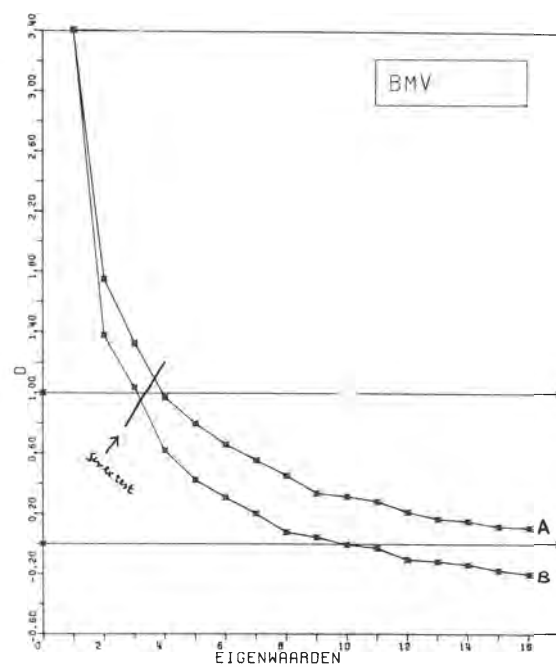
Matrix gebaseerd op de antwoorden over de opvoedingsstijl van de groepsleiding
(individueel niveau, N=439)

	3	7	10	13	14	15	16	17	18	23
3	1.0									
7	.28	1.0								
10	.25	.17	1.0							
13	.41	.28	.12	1.0						
14	.22	.08	.44	.02	1.0					
15	.48	.35	.26	.38	.20	1.0				
16	.29	.24	.32	.22	.37	.34	1.0			
17	.28	.36	.13	.20	.18	.29	.28	1.0		
18	.30	.21	.24	.24	.35	.30	.31	.30	1.0	
23	.38	.21	.38	.26	.27	.37	.34	.22	.27	1.0
28	.24	.05	.25	.19	.20	.21	.14	.08	.23	.18
30	.20	.03	.45	.05	.71	.17	.37	.13	.24	.25
33	.15	.18	.27	.05	.26	.21	.29	.27	.18	.21
39	.22	.11	.29	.18	.30	.25	.22	.13	.23	.24
45	.05	.05	.10	-.04	.09	.08	.03	.07	.10	.16
48	.16	.10	.32	-.02	.46	.18	.25	.09	.23	.33
50	.38	.31	.21	.38	.21	.37	.23	.41	.34	.36
51	-.02	.03	.20	-.07	.22	-.02	.09	-.00	.08	-.05
55	.21	.15	.35	.11	.31	.15	.30	.18	.19	.35
57	.13	.10	.42	.00	.51	.11	.29	.06	.24	.23
59	.36	.19	.33	.10	.37	.24	.24	.11	.28	.26
60	.34	.26	.20	.25	.19	.32	.30	.29	.37	.36
63	.30	.11	.35	.16	.39	.24	.27	.17	.24	.34

	28	30	33	39	45	48	50	51	55	57	59	60	63
28	1.0												
30	.25	1.0											
33	.16	.29	1.0										
39	.43	.31	.23	1.0									
45	.04	.04	.11	.13	1.0								
48	.20	.44	.23	.34	.08	1.0							
50	.20	.20	.22	.33	.01	.18	1.0						
51	.02	.17	.13	.07	.05	.24	-.12	1.0					
55	.25	.33	.31	.30	.07	.35	.22	.17	1.0				
57	.19	.50	.27	.33	.07	.42	.15	.24	.39	1.0			
59	.25	.30	.28	.32	.11	.35	.21	.18	.31	.31	1.0		
60	.17	.13	.14	.22	.08	.20	.34	-.02	.23	.17	.22	1.0	
63	.25	.36	.26	.34	.16	.36	.25	.16	.36	.27	.47	.22	1.0

Bijlage 7. Figuren met de eigenwaarden van de factoranalyse per gebied van het sociaal klimaat (groepsniveau)

Bijlage 8. De gegevens op groepsniveau

Per leefgroep geaggregeerde gegevens over achtergrond en verblijf van de bewoners en over achtergrond en werkervaring van de groepsleiders.
Factor scores van het sociaal klimaat.
Structurele indices van het sociaal klimaat.

G E S	T A C O O L S	P H E T R F	B N	G N	B L F	B V G	B T E H E R	S T A D	M T T E H	M I O 2	B R U S	J O N G S T	O U D S Y	M T R G L	L B O	R E G I O N	M A N	G L F	V G	G T E H E R	V O L T O P L	
1	J B M	14	9	6	15.88	1.68	55.56	88.89	0.00	22.22	2.33	0.00	33.33	33.33	33.33	0.00	66.67	25.77	1.63	83.33	16.67	
2	B M G	10	11	6	15.75	1.86	60.00	60.00	10.00	60.00	2.40	0.00	50.00	40.00	70.00	20.00	66.67	25.53	1.42	33.33	66.67	
3	B M G	10	11	6	17.47	1.17	72.73	54.55	18.18	60.00	2.73	27.27	18.18	90.91	45.45	45.45	25.00	66.67	27.05	3.25	25.00	100.00
4	B M G	25	5	16.37	1.02	75.00	25.00	25.00	0.00	33.33	3.50	0.00	75.00	25.00	33.34	25.00	40.00	29.40	1.16	20.00	80.00	
5	B M G	25	6	16.04	0.74	20.00	40.00	40.00	0.00	20.00	5.80	20.00	0.00	75.00	0.00	20.00	40.00	26.05	2.10	75.00	50.00	
6	B M G	25	10	15.66	0.84	20.00	60.00	40.00	30.00	30.00	3.56	10.00	20.00	90.00	10.00	50.00	42.86	28.20	1.08	0.00	50.00	
7	N G K	11	10	4	17.28	1.35	44.44	77.78	33.33	11.11	4.14	20.00	10.00	28.57	33.33	100.00	25.00	33.87	6.02	50.00	75.00	
8	N G K	12	7	4	17.43	0.57	71.43	50.00	28.57	16.67	3.67	14.29	42.86	85.71	57.15	100.00	50.00	36.17	1.17	50.00	25.00	
9	N G K	20	6	5	18.08	1.53	16.67	100.00	16.67	66.67	5.50	16.67	16.67	40.00	0.00	83.33	40.00	33.95	1.35	50.00	75.00	
10	N G K	20	6	5	18.08	1.53	16.67	100.00	16.67	66.67	5.50	16.67	16.67	40.00	0.00	83.33	40.00	33.95	1.35	50.00	75.00	
11	N G K	28	7	13	18.10	0.76	57.14	57.14	28.57	0.00	4.14	28.57	14.29	80.00	57.14	100.00	100.00	34.90	0.90	0.00	0.01	
12	N G K	28	7	13	18.10	0.76	57.14	57.14	28.57	0.00	4.14	28.57	14.29	80.00	57.14	100.00	100.00	34.90	0.90	0.00	0.01	
13	N J G	5	11	4	15.73	1.22	18.18	45.45	18.18	36.36	2.90	18.18	27.27	81.82	45.45	45.45	40.00	29.80	1.50	66.67	66.67	
14	N J G	6	11	4	15.17	1.35	27.27	36.36	9.09	63.64	3.60	27.27	27.27	63.64	0.00	36.36	50.00	28.45	1.40	0.00	50.00	
15	N J G	9	12	4	16.46	0.97	75.00	41.67	0.00	58.33	3.25	8.33	33.33	58.33	91.66	41.67	75.00	33.02	4.30	50.00	25.00	
16	N J G	9	12	4	16.46	0.97	75.00	41.67	0.00	58.33	3.25	8.33	33.33	58.33	91.66	41.67	75.00	33.02	4.30	50.00	25.00	
17	N J G	26	8	5	14.82	1.99	62.50	75.00	12.50	25.00	3.71	12.50	12.50	50.00	100.00	25.00	60.00	28.94	2.06	20.00	60.00	
18	N J G	29	11	5	16.10	3.10	63.64	36.36	9.09	18.18	3.60	18.18	9.09	63.64	100.00	30.09	60.00	27.08	1.90	40.00	60.00	
19	N J G	30	11	5	15.55	0.84	63.64	36.36	45.45	45.45	2.36	18.18	9.09	45.45	54.55	18.18	100.00	31.55	4.25	50.00	0.00	
20	N J G	32	8	4	14.72	1.04	87.50	62.50	50.00	62.50	1.38	37.50	12.50	25.00	0.00	25.00	100.00	29.37	1.90	50.00	0.00	
21	N J G	32	8	4	15.79	0.60	70.00	30.00	0.00	40.00	5.00	10.00	30.00	50.00	60.00	80.00	100.00	31.83	3.50	66.67	33.33	
22	N J G	2	10	3	17.75	0.76	80.00	30.00	30.00	70.00	5.30	20.00	20.00	50.00	30.00	50.00	75.00	29.97	2.50	100.00	33.33	
23	N J G	4	8	4	16.36	1.67	87.50	50.00	37.50	42.86	2.88	25.00	12.50	100.00	71.43	25.00	50.00	27.45	4.65	0.00	100.00	
24	N J G	17	11	5	16.95	0.65	36.36	63.64	0.00	36.36	3.27	36.36	18.18	27.27	54.54	36.36	60.00	30.80	4.67	25.00	0.00	
25	N J G	18	8	3	18.27	0.81	37.50	37.50	0.00	50.00	1.86	50.00	25.00	12.50	62.50	50.00	66.67	34.03	2.33	33.33	33.33	
26	N J G	23	12	1	15.63	1.33	11.11	88.89	0.00	11.11	2.78	33.33	44.44	44.44	44.44	66.66	88.89	75.00	25.47	4.53	66.66	66.66
27	N J G	33	9	1	17.00	0.44	33.33	50.00	0.00	50.00	2.83	16.67	33.33	41.67	91.67	16.67	63.64	32.47	4.13	18.18	45.45	
28	N J G	36	9	3	17.68	0.43	33.33	33.33	0.00	33.33	4.77	0.00	44.44	0.00	33.33	50.00	33.33	27.47	1.40	33.33	66.67	
29	N J G	36	9	3	17.68	0.43	33.33	33.33	0.00	33.33	4.77	0.00	44.44	0.00	33.33	50.00	33.33	27.47	1.40	33.33	66.67	
30	N J G	37	5	15.50	0.50	50.00	66.67	83.33	0.00	66.67	2.83	42.86	0.00	83.33	50.00	50.00	0.00	26.63	0.43	33.33	66.67	
31	N J G	38	8	3	16.67	0.80	50.00	42.86	0.00	33.33	2.38	37.50	25.00	62.50	62.50	57.14	33.33	29.53	2.77	33.33	33.33	
32	N J G	39	12	4	15.87	1.68	22.22	77.78	22.22	22.22	3.78	22.22	77.78	55.56	66.67	77.78	50.00	26.07	2.50	33.33	33.33	
33	N J G	39	12	4	15.39	0.87	33.33	45.45	18.18	63.64	3.00	16.67	16.67	66.67	63.64	66.67	50.00	22.70	0.90	0.00	0.00	
34	N J G	34	7	3	17.63	0.51	100.00	57.14	0.00	57.14	3.28	57.14	0.00	100.00	100.00	42.86	100.00	30.95	2.75	50.00	0.00	
35	N J G	35	8	5	16.90	0.47	100.00	50.00	0.00	50.00	3.25	0.00	0.00	100.00	50.00	25.00	100.00	30.62	0.64	20.00	40.00	
36	N J G	31	9	9	15.98	1.04	100.00	77.78	55.56	2.29	22.22	11.11	66.67	55.55	0.00	100.00	66.67	31.94	4.17	24.29	57.15	
37	N J G	31	9	9	16.00	1.14	83.33	55.56	88.89	22.22	1.50	22.22	11.11	66.67	85.71	12.50	50.00	32.91	3.39	25.00	12.50	
38	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
39	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
40	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
41	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
42	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
43	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
44	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
45	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
46	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
47	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
48	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
49	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	
50	N J G	27	7	4	15.89	0.34	57.14	42.86	28.57	28.57	1.29	42.86	57.14	85.71	12.50	28.57	50.00	32.92	5.02	0.00	25.00	

Factor scores

QBS	SL	BS	GN	DEMOCRAT	INSTRUMENT	EMOTION	DOEL/ACT	STEUN	AANPASS	SOCCE	ASERTIV	VERTROUW	OPENHEID	POSBEELD	STRENGHE	ACCEPTAT	
1	B	M	14	9	6	-0.0195	0.2673	0.0809	0.6981	0.4844	-0.1896	0.4907	0.4798	-0.4339	0.2478	0.7504	1.3641
2	B	M	15	10	4	-1.2614	1.3804	-0.5211	0.3625	-0.1260	-0.4344	0.9780	0.7916	-0.4914	0.3302	0.1718	0.6378
3	B	M	10	11	4	-0.1521	0.7232	0.3269	0.8410	0.5181	-0.4344	-0.5136	-0.5596	-0.7957	0.6413	0.8742	0.8742
4	B	M	24	6	5	0.6804	-0.1837	0.1956	0.0065	0.2915	1.4716	-0.0488	1.1980	0.6942	0.5474	-0.9517	0.3976
5	B	M	25	5	5	0.5902	0.1998	-0.1322	-0.3222	0.2943	0.4718	0.5067	-1.1002	1.0978	0.5432	-0.4999	0.5625
6	B	M	3	10	7	-0.4621	0.7314	-0.3838	2.5499	-2.4087	0.3682	0.9738	-0.5563	1.5903	0.9162	0.8760	1.8126
7	B	M	5	10	4	0.3678	0.7101	0.2909	0.1474	0.2465	0.6007	0.2842	1.1786	-0.3108	0.4361	0.2121	-0.2210
8	N	G	12	7	4	0.6122	1.2070	-0.8725	0.7445	0.5861	0.8055	1.4081	0.2112	0.3338	-1.5215	1.6580	1.4361
9	N	G	19	12	5	1.2921	0.0715	-0.7377	0.3388	0.3951	-0.4330	0.1922	-0.5216	0.3262	0.7564	0.6537	0.9728
10	N	G	20	6	6	2.1332	-0.1901	-1.1207	0.1601	-1.0993	1.7324	0.4617	0.0375	0.8540	0.7955	1.9153	-0.3139
11	N	G	28	7	5	2.7953	1.1536	0.6599	1.5104	-1.0881	2.1292	0.1352	1.4622	-0.1916	0.7476	2.2505	0.1736
12	N	G	13	10	3	0.1388	0.1558	0.0535	0.0194	0.5322	0.6313	-0.5011	-1.0722	0.0525	0.8392	-0.2035	0.1525
13	N	J	5	11	4	-0.3072	0.1455	1.2301	0.8261	0.8324	0.0056	0.5903	1.1966	0.3958	0.6764	-0.0571	-0.4643
14	N	J	6	11	4	-0.1464	0.2363	0.3597	-0.3360	-0.0789	0.4631	0.5274	0.6987	0.2957	-0.5994	0.8350	1.5819
15	N	J	8	12	4	0.4854	0.5363	0.4818	1.7813	1.0963	1.3731	-0.3592	0.5382	-1.0032	-0.9052	-0.2207	0.8031
16	N	J	9	12	4	-0.3346	0.9844	0.7465	0.3114	-0.1183	-0.7705	0.5076	0.6174	-0.7400	-0.5049	1.0348	0.9191
17	N	J	26	8	5	-1.7500	-0.4254	0.1665	0.7425	0.9280	-0.4574	0.7101	0.1998	0.1908	1.0407	1.1871	0.6844
18	N	J	29	11	5	-1.4797	-1.4468	0.3938	1.7731	-0.8979	-0.2963	0.2994	-0.4472	-0.5059	-2.0701	-0.8853	-0.3558
19	N	J	30	11	5	-2.2881	-1.9474	1.4463	1.6561	0.5259	1.5661	2.4946	-2.3178	-0.9631	-2.0642	-1.4284	-0.8784
20	N	J	32	8	3	-0.1647	-2.1284	1.0316	-2.6229	0.4224	-0.5014	1.1101	-0.2840	0.8353	-1.2300	-0.8581	-2.1504
21	N	J	32	10	4	-0.2445	0.0874	0.3980	0.4286	0.5688	-0.5026	0.8546	0.5599	0.1910	-0.2408	0.4758	-0.2361
22	N	J	4	10	4	0.9157	0.7637	0.8977	0.1469	0.1973	1.0662	1.7820	1.1040	0.2311	0.1169	0.4882	-0.6215
23	N	J	4	10	4	0.8992	0.5169	-0.1259	0.3270	1.2924	-1.6131	1.0633	-2.5424	1.3533	0.3787	0.5985	-0.4412
24	N	J	17	11	5	-0.8248	-1.4207	-0.2874	-2.3044	-1.1618	0.1666	1.0539	-2.1256	-1.1017	-1.5991	0.7619	-2.1260
25	N	J	18	8	3	0.2608	1.7402	0.1848	1.1085	1.1243	-0.1353	0.3804	0.3640	0.6118	0.9563	1.2599	2.5373
26	N	J	22	9	3	0.6193	-0.1985	-0.0823	-0.5433	1.1830	-0.6179	1.0926	0.7820	0.3245	0.9311	0.0840	1.1483
27	N	J	33	12	11	0.1342	-0.8069	0.2071	1.2462	1.0053	1.4471	0.8421	0.7069	0.3956	0.1303	0.3759	1.4949
28	N	M	36	9	3	0.6831	1.7844	0.8890	-0.9081	2.0206	1.1253	1.2499	0.9932	0.3070	1.2344	1.1919	-0.5092
29	N	M	37	7	5	-0.3056	-1.5606	-0.5437	0.3009	-1.8223	0.7695	1.3646	-2.3691	1.9743	0.2386	-1.3253	0.4023
30	N	M	38	8	3	0.3326	1.2397	-0.2708	-0.0634	1.1120	-0.3081	-0.6023	1.5726	-0.0420	0.7733	1.3759	0.3603
31	N	M	23	12	4	-0.0833	0.6535	0.3198	-0.0049	0.0634	-0.2313	1.1704	0.4182	1.9043	-1.2238	-0.4150	0.1855
32	N	M	39	12	4	-0.0537	0.5287	0.0087	0.7488	0.7351	-0.6911	0.5985	0.7263	0.5385	1.5985	0.1121	-0.4721
33	R	J	34	7	5	0.6087	1.4354	-0.8637	0.1247	-2.0731	1.5011	0.0491	-1.0687	0.4016	0.8815	0.1845	1.6418
34	R	J	35	8	4	-1.2377	1.2572	1.1280	0.0525	-1.0184	0.6640	1.8565	-0.0381	0.6538	0.1516	-0.0431	-0.7643
35	Z	J	16	9	9	-0.3590	-0.1093	0.2159	0.0143	1.5117	-0.2323	0.0225	-0.0655	-0.0930	1.1113	0.9541	1.0162
36	Z	J	31	7	4	-0.7730	0.2180	0.4933	0.5792	0.1912	0.8404	0.0423	1.0051	-0.2633	-1.4357	0.1837	1.7217
37	Z	M	6	1	9	-1.7038	2.1392	-1.5373	1.2702	-0.5373	-1.1344	0.0146	0.5539	1.0333	0.7763	0.2999	0.4221
38	Z	M	21	8	5	-0.7854	0.2462	0.6677	0.5685	1.1012	-0.7367	-2.3831	-0.3802	-0.6988	-0.2713	-0.2328	-0.3754
39	Z	M	27	8	5	-0.3138	0.4966	1.1347	0.0558	0.7670	-1.7367	-1.4435	-0.0576	-0.8612	-0.2688	-1.6634	-0.0093

Structurele, bipartite Indices

OBS	TYPE	GESLACHT	SOORT	LFG	BN	GN	RANDF1	RANDF2	TINTEGR1	TINTEGR2	TCENTR1	TCENTR4	OVERD1	OVERD2
1	B	J	M	14	9	6	0.44	0.11	3.00	5.00	0.40		0.33	0.11
2	B	J	M	15	10	6	0.40	0.00	2.67	5.67	0.40	0.28	0.40+	0.10
3	B	M	G	10	11	4	0.63	0.27	4.00	7.00	0.12	0.30	0.09	0.09
4	B	M	G	24	6	5	0.67	0.33	1.80	3.60	0.25	0.46	0.50	0.17
5	B	M	G	25	5	5	0.80	0.20	0.60	2.20	0.10	0.70	0.80+	0.40
6	B	M	M	3	10	7	0.40	0.00	3.00	7.00	0.23	0.23	0.30	0.10
7	N	G	K	11	10	4	0.40	0.00	5.00	6.75	0.27	0.37	0.10	0.10
8	N	G	K	12	7	4	0.57	0.00	2.50	6.00	0.10	0.33	0.14	0.14
9	N	G	K	19	12	5								
10	N	G	K	20	6	6	0.67	0.00	1.33	5.17	0.13	0.37	0.33	0.17
11	N	G	K	28	7	1	1.00	1.00	4.00	7.00	0.23	0.13	0.14	0.14
12	N	G	M	13	10	5	0.50	0.20	3.20	6.60	0.36	0.32	0.30	0.10
13	N	J	G	5	11	3	0.45	0.18	6.33	9.00	0.21	0.21	0.09	0.09
14	N	J	G	6	11	4		0.27		7.00	0.25	0.17	0.17	0.08
15	N	J	G	8	12	4	0.50	0.33	4.75	7.00	0.15	0.27	0.09	0.09
16	N	J	G	9	11	4	0.63	0.00	3.75	9.50	0.41	0.22	0.38+	0.13
17	N	J	G	26	8	5	0.75	0.13	1.40	4.80	0.23	0.22	0.18	0.18
18	N	J	G	29	11	5	0.63	0.36	3.00	4.80	0.25		0.09	
19	N	J	G	30	11	5	0.64		2.80		0.13		0.13	
20	N	J	G	32	8	4	0.38		4.25		0.05	0.05	0.10	0.10
21	N	J	M	1	10	3	0.50	0.20	4.67	6.33	0.27	0.07	0.20	0.10
22	N	J	M	2	10	4	0.80	0.20	2.00	6.00	0.21	0.54	0.33	0.13
23	N	J	M	4	8	4	0.63	0.26	2.75	4.75	0.34	0.23	0.27+	0.09
24	N	J	M	17	11	5	0.45	0.27	3.00	4.60	0.25	0.56	0.25+	0.13
25	N	J	M	18	8	3	0.76	0.26	1.67	4.67	0.15	0.33	0.11	0.11
26	N	J	M	22	9	4	0.55	0.22	4.00	5.75	0.59	0.54	0.33+	0.17+
27	N	J	M	33	12	11	0.08	0.00	4.55	7.64				
28	N	M	K	36	9	3					0.32	0.46	0.43	
29	N	M	K	37	7	5	0.14		3.20		0.19	0.38	0.25	0.13
30	N	M	K	38	8	3	0.75	0.38	2.00	5.67	0.37	0.37	0.33+	0.22
31	N	M	M	23	9	4	0.55	0.44	2.50	3.75	0.31	0.42	0.17+	0.08
32	N	M	M	39	12	4	0.25	0.34	6.25	8.50		0.00		0.14
33	R	J	G	34	7	4		0.14		5.75				
34	R	J	G	35	8	5					0.21		0.22	0.22
35	Z	J	G	16	9	9	0.33	0.44	2.33	3.44		0.50	0.43+	0.14
36	Z	J	G	31	9	9		0.29	1.25	4.00	0.33	0.24	0.25	0.13
37	Z	M	G	7	7	4	0.86	0.38	3.80	3.60	0.50	0.47	0.25	0.25
38	Z	M	G	21	8	5	0.38	0.13	3.00	4.20	0.16			
39	Z	M	G	27	8	5	0.26							

Bijlage 9. De gemiddelden per categorie als basisgegevens voor de multi-dimensionele ontvouwing

Type tehuis

	N	B	Z	R	η
bn	9.54	8.50	8.20	7.50	.35
blft	16.19	6.20	15.50	17.27	.32
bvg	1.12	1.22	1.00	.49	.28
bteher	48.97	62.22	88.09	100.0	.61
stad	51.15	54.74	47.18	53.57	.10
bmitteh	15.17	11.36	56.55	0.0	.67
2ouder	42.28	37.59	33.77	53.57	.22
brus	3.36	3.39	2.44	3.29	.30
jongst	24.59	9.55	24.96	14.29	.42
oudst	24.02	32.75	18.37	0.0	.36
mtrgl	52.75	59.04	76.51	100.0	.47
lbo	54.68	32.02	16.11	75.0	.51
region	50.49	26.74	10.71	33.93	.51
gn	4.31	5.50	6.40	4.50	.42
man	57.64	43.53	67.33	100.0	.46
glft	29.75	27.00	30.95	30.79	.37
gvg	2.80	1.77	3.30	1.70	.33
gteher	36.92	39.44	27.86	35.00	.12
voltopl	45.21	60.56	38.93	20.00	.31
democratisch	.16	-.19	-.49	-.31	.24
instrumenteel	-.26	.67	.60	-.09	.38
emotioneel	.19	-.52	-.54	.43	.31
doel/activiteit	-.12	-.15	.77	.13	.29
ondersteuning	-.20	.45	.50	-.04	.28
aanpassing	.04	-.16	.61	-1.55	.39
sociaal gedrag	.04	.03	-.66	1.08	.34
assertiviteit	.12	.40	-.75	-.90	.38
vertrouwen in gr	.08	-.17	.01	-.51	.14
openheid	-.08	.71	-.03	-1.03	.35
beeldvorming	-.06	.48	-.46	.52	.28
strengheid	.07	.16	-.59	.07	.23
acceptatie	-.23	.94	.55	-1.20	.51
1cohes	.23	.19	.24	.25	.17
2cohes	.35	.37	.26	.36	.29
3cohes	.45	.44	.28	.29	.50
4cohes	.35	.39	.51	.20	.45
isol	.16	.27	.21	.28	.27
1cli	.43	.31	.34	.38	.17
2cli	.66	.63	.41	.59	.32
3cli	.81	.79	.36	0.0	.75
4cli	.59	.62	.82	.25	.32
1centr	.25	.25	.27	.23	.09
2centr	.36	.41	.37	.36	.17
3centr	.36	.32	.33	.37	.16
4centr	.39	.38	.41	.19	.31
5centr	.18	.24	.11	.06	.43
6centr	.16	.17	.08	0.0	.43
kwetsbaar	.20	.23	.27	.07	.30
1randf	.55	.56	.46		.15
2randf	.24	.15	.31	.14	.25
1tintegr	3.43	2.51	2.60		.30
2tintegr	6.25	5.08	3.81	5.75	.51
1tcentr	.25	.25	.30		.13
4tcentr	.32	.39	.37	0.0	.42
1overdek	.20	.40	.29		.51
2overdek	.12	.16	.19	.14	.37

Soort voorziening

	K	M	G	η
bn	8.25	9.85	8.94	.32
blft	16.82	16.11	15.93	.29
bvg	.85	1.08	1.18	.22
bteher	48.53	49.76	69.52	.38
stad	63.49	52.47	45.75	.32
bmiteh	15.31	13.68	24.71	.24
2ouder	32.54	43.72	42.36	.21
brus	3.83	3.25	3.00	.29
jongst	22.84	20.79	21.96	.05
oudst	21.89	30.86	18.57	.29
mtrgl	55.12	52.95	65.63	.23
lbo	41.92	54.88	43.49	.18
region	77.21	43.87	24.44	.68
gn	3.88	5.08	4.94	.26
man	39.37	62.04	65.28	.40
glft	31.34	28.47	29.51	.32
gvg	2.38	2.64	2.77	.10
gteher	36.25	40.50	32.74	.12
voltopl	50.21	45.16	43.59	.09
democratisch	.98	- .03	- .42	.53
instrumenteel	.50	- .31	- .00	.27
emotioneel	- .22	.01	.09	.11
doel/activiteit	-1.19	- .14	.63	.67
ondersteuning	.27	- .13	- .04	.14
aanpassing	- .06	- .04	.06	.05
sociaal gedrag	.69	- .23	- .13	.34
assertiviteit	.56	- .17	- .12	.28
vertrouwen in gr	.20	- .16	.20	.18
openheid	.74	- .10	- .25	.36
beeldvorming	.25	.12	- .20	.19
strengheid	1.03	.15	- .56	.61
acceptatie	.04	- .07	.03	.04
1cohes	.26	.22	.21	.17
2cohes	.44	.34	.30	.45
3cohes	.50	.45	.35	.44
4cohes	.32	.35	.40	.23
isol	.12	.19	.22	.22
1cli	.36	.50	.34	.24
2cli	.76	.68	.51	.41
3cli	.75	.86	.54	.48
4cli	.42	.59	.70	.31
1centr	.28	.24	.25	.15
2centr	.35	.34	.39	.18
3centr	.34	.37	.33	.16
4centr	.39	.36	.39	.12
5centr	.23	.17	.15	.28
6centr	.16	.16	.13	.15
kwetsbaar	.26	.19	.21	.19
1randf	.59	.48	.57	.15
2randf	.28	.19	.25	.17
1integr	3.00	3.33	3.08	.10
2integr	6.12	5.87	5.42	.16
1tcentr	.20	.29	.25	.27
4tcentr	.38	.31	.32	.42
1overdek	.23	.25	.26	.07
2overdek	.14	.12	.16	.28

Samenstelling qua geslacht

	J	M	G	η
bn	9.67	8.33	8.67	.34
blft	16.23	16.00	16.21	.09
bvg	1.20	.90	1.02	.25
bteher	61.80	60.04	43.93	.22
stad	51.07	49.39	56.98	.12
bmiteh	18.49	17.88	25.43	.11
2ouder	44.78	37.80	32.89	.23
brus	2.96	3.35	4.15	.38
jongst	21.86	21.41	21.91	.02
oudst	20.87	28.89	20.76	.19
mtrgl	54.83	65.33	64.00	.19
lbo	58.05	32.75	35.52	.40
region	31.56	36.50	88.67	.66
gn	5.09	4.50	4.17	.21
man	73.51	38.71	48.05	.64
glft	29.62	27.75	32.81	.51
gvg	2.99	2.04	2.65	.29
gteher	37.89	29.44	42.78	.17
voltopl	41.27	50.42	50.28	.16
democratisch	- .26	- .13	1.18	.50
instrumenteel	- .39	.46	.45	.41
emotioneel	.33	- .46	- .26	.34
doel/activiteit	.41	- .38	- .68	.44
ondersteuning	- .23	.22	.37	.24
aanpassing	- .13	.15	.16	.14
sociaal gedrag	- .18	- .14	.91	.38
assertiviteit	.03	- .22	.32	.17
vertrouwen in gr	.06	- .13	.05	.08
openheid	- .70	1.09	.25	.76
beeldvorming	- .27	.30	.34	.30
strengheid	- .17	- .09	.78	.33
acceptatie	- .15	.27	- .01	.18
1cohes	.22	.23	.25	.13
2cohes	.32	.35	.42	.31
3cohes	.38	.43	.50	.32
4cohes	.35	.39	.35	.15
isol	.19	.22	.12	.19
1cli	.43	.33	.45	.15
2cli	.61	.55	.77	.28
3cli	.71	.69	.72	.03
4cli	.62	.60	.55	.07
1centr	.25	.25	.26	.05
2centr	.32	.42	.40	.38
3centr	.38	.32	.32	.27
4centr	.38	.37	.41	.10
5centr	.13	.22	.26	.53
6centr	.13	.13	.22	.38
kwetsbaar	.17	.27	.23	.35
1randf	.52	.52	.63	.19
2randf	.20	.28	.24	.18
1tintegr	3.35	2.85	3.21	.17
2tintegr	5.98	4.95	6.30	.31
1tcentr	.27	.26	.18	.24
4tcentr	.29	.39	.30	.30
1overdek	.20	.34	.20	.45
2overdek	.12	.17	.13	.35

Huub Theunissen, geboren op 1 september 1950 te Nijmegen, ging, na het behalen van het diploma H.B.S.b aan het St. Dominicuscollege, in 1966 psychologie studeren aan de Katholieke Universiteit. In 1975 voltooide hij deze studie met als hoofdrichting sociale psychologie, waarbij de nadruk lag op de opzet, uitvoering en evaluatie van groepstrainingen. Naast de hoofdrichting maakten functioneel en sociale psychiatrie deel uit van het vakkenpakket.

Van november 1975 tot en met december 1976 werkte hij als sociotherapeutisch medewerker op de gesloten afdeling van de prof. Pompekliniek te Nijmegen. Daar werd de kiem gelegd voor deze studie naar het sociaal klimaat van de leefgroep.

Van 1977 tot en met 1982 is hij als wetenschappelijk medewerker verbonden geweest aan het Instituut voor Orthopedagogiek van de Katholieke Universiteit. De onderwijstaak was vooral gericht op de toepassing van de groepsdynamica met name op het groepswerk met jongeren. Gedurende de jaren aan de universiteit heeft hij onder andere een groepstherapie voor pubers en adolescenten verzorgd en verwierf hij zich het adspirant lidmaatschap van de Nederlandse Vereniging voor Groepstherapie.

Sinds januari 1983 is hij als psycholoog werkzaam op de afdeling jeugdzorg van de RIAGG Veluwe-Vallei. Hij houdt zich daar bezig met de begeleiding en behandeling van jongeren al dan niet samen met hun ouders of verzorgers. Met name begeleidt hij een activiteitengroep voor pubers en een gespreksgroep voor adolescenten. Vanaf januari 1984 is hij teamcoördinator van de afdeling jeugdzorg.

STELLINGEN

behorend bij het proefschrift

'Het sociaal klimaat van de leefgroep'

1. Een al te bureaucratische opvatting van een regionale indeling van verzorgingsgebieden van tehuzen kan er toe leiden dat een jeugdige verder in plaats van dichterbij zijn plaats van herkomst in een tehuis geplaatst wordt.
2. De wijze waarop men zijn medewerking verleent aan onderzoek naar het sociaal klimaat van een leefgroep kan een aanwijzing zijn voor hoe het met dit sociaal klimaat gesteld is.
3. Een al te terughoudend beleid in vrijwillige plaatsingen van jeugdigen in tehuzen kan averechts uitwerken. Het probleemgedrag van de betreffende jeugdige kan in de thuissituatie dermate escaleren dat een uithuisplaatsing alsnog moet worden gerealiseerd, mogelijk gepaard gaan de met een justitiële maatregel.
4. Het ministerie van W.V.C. lijkt door de vele en vaak gecompliceerde circulaire over de regelgeving rond vrijwillige uithuisplaatsing te pogen plaatsende instanties van een vrijwillige uithuisplaatsing te doen afzien.
5. Met het toenemen van het aantal een-oudergezinnen en het aantal alternatieve samenlevingsvormen zal de voorkeur bij hulpverleners voor het werken met een mannelijke en vrouwelijke therapeut tijdens de groeps-therapie minder worden.
6. Het begrip uithuisplaatsing van een jongere krijgt mogelijk een minder negatieve bijklank, wanneer men het uit huis gaan van de jongere plaatst binnen het perspectief van de normale ontwikkeling.
7. Het aantal jongeren, dat door ruime ervaring op het terrein van de (residentiële) hulpverlening met recht de titel 'ervaringsdeskundige' mag voeren, is nog altijd veel te groot.
8. Het respect voor zichzelf vormt een noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde voor het respect voor de ander.
9. De overheid dient er rekening mee te houden dat de vele vergaderingen nodig voor het ontwikkelen van samenhang in de hulpverlening aan jeugdigen in eerste instantie leiden tot een verhoging van kosten in plaats van tot een besparing.
10. Het aantal omvangrijke proefschriften kan worden teruggebracht door promovendi zich tijdig te laten informeren naar de drukkosten.
11. Iets wat eenvoudig lijkt, wordt gecompliceerd als men het gaat onderzoeken.